ACADEMIA ROMÂNĂ

ANUARUL

INSTITUTUL DE ISTORIE „A. D. XENOPOL"

XXXVI

1999

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Cota P-124

IAȘI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „A. D. XENOPOL"

COLEGIUL ŞTIINŢIFIC

IOAN CAPROŞU, VENIAMIN CIOBANU,
GHEORGHE I. FLORESCU, GHEORGHE ONIŞORU,
academician GHEORGHE PLATON, DUMITRU ŞANDRU,
LEON ŞIMANSCHI, ION TODERAŞCU, DUMITRU VITCU
AL. ZUB, membru corespondent al Academiei Române (preşedinte)

REDACTORI

VASILE DOCEA (redactor şef)
FLOREA IONCIOAIA
ANDI EMANUEL MIHALACHE (secretar de redacţie)
NELU ZUGRAVU

TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ

MIHAELA DANILUC

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" apare o dată pe an.
Abonamentele se primesc la/ Toute commande sera adressée à:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, P.O. Box 5-42, Bucureşti, România, RO-76117, Tel.: 401-411 9008, Tel./Fax: 401-410 3983, 401- 410 3448.
RODIPET S. A., Piaţa Presei Libere nr. 1, P. O. Box 33-57, Bucureşti, România, Fax: 401-222 6407, Tel.: 401-618 5103.
ORION PRESS IMPEX 2000, P.O. Box 77-19, Bucureşti 3, România, Tel.: 401- 653 7985, Fax: 401- 324 0638

ADRESA REDACŢIEI

Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", Str. Lascăr Catargi nr. 15, 6600–Iaşi
Telefon/ Fax: ++40/32/212614, e-mail: xeno@mail.dntis.ro

© 2000, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Redactor Editura Academiei: MIHAI POPA
Tehnoredactor: SOFIA MORAR

ADRESA REDACŢIEI:

Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti
Telefon: 410 32 00

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL"

Tom. XXXVI, 1999

SUMAR

I. ISTORIOGRAFIE, CULTURĂ ŞI POLITICĂ

AL. ZUB, *Accente româneşti în Europa sud-orientală pe timpul lui Rigas* 1
N.A. URSU, *Traducerile logofătului Toma Dimitriu de la Mitropolia din Iaşi* 7
LUCIAN NASTASĂ, *A.D. Xenopol şi „Şcoala critică"* 25
DUMITRU IVĂNESCU, *Andrei Oţetea, director la Teatrul Naţional din Iaşi* 37
ANDI MIHALACHE, *Ideologie şi politică în istoriografia română (1948-1965)* 45

II. IPOSTAZE ALE ALTERITĂŢII

LEONIDAS RADOS, *Imaginea românilor în scrierile istorice bizantine din veacul al XV-lea* 67
VALERIU LEU, *Călătoriile lui Benedetto Emanuele Remondi prin Moldova lui Vasile Lupu* 83

III. ROMÂNIA INTERBELICĂ

DUMITRU ŞANDRU, *Ţărăniştii şi ţăranii în România interbelică* 101
HANS-CHRISTIAN MANER, *Confesiunile în viaţa parlamentară din România interbelică* 113
SVETLANA SUVEICĂ, *Integrarea administrativă a Basarabiei în România (1918-1925)* 125
I. SAIZU, *Funcţia modernizatoare a culturii în România interbelică* 147

IV. DOCUMENTE

CRISTIAN LUCA, *Câteva „avvisi" inedite relative la politica externă a principelui Gabriel Bethlen (1628-1629)* 163
DAN PRODAN, *Franz Babinger şi Nicolae Iorga. Corespondenţă* 171

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

V. RECENZII

EDIŢII

GHEORGHE I. BRĂTIANU, *Originile şi formarea unităţii româneşti* (Gheorghe I. Florescu) 203

ISTORIE MEDIEVALĂ

IGOR CORMAN, *Contribuţii la istoria spaţiului pruto-nistrean în epoca Evului Mediu timpuriu (sec. V-VII d.Chr.)* (Nelu Zugravu) 206

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

GRIGORE TRANCU-IAŞI, *Ţara mea. Memorii, 1916-1920* (Gheorghe I. Florescu) 208
ANGHEL POPA, *Între două fronturi. Bucovineni în România Primului Război Mondial* (Gheorghe I. Florescu) 212
ION AGRIGOROAIEI, *Iaşi în anii 1916-1918. Opinie publică şi stare de spirit în timp de război. 1916-1917* (Gheorghe I. Florescu) 213
DUMITRU PREDA, *România şi Antanta* (Gheorghe I. Florescu) 215
CORNEL GRAD, *Al doilea arbitraj de la Viena* (Dumitru Şandru) 218
MIODRAG MILIN (coordonator), *Rezistenţa anticomunistă din Munţii Banatului (Zona Domaşnea-Teregova). Interviuri şi evocări* (Dorin Dobrincu) 220

ISTORIA CULTURII. ISTORIOGRAFIE

PETRE POPA, *Istoriografie universală* (Ionel-Claudiu Dumitrescu) 222

VI. NOTE BIBLIOGRAFICE

INSTRUMENTE DE LUCRU

SOÓS FERENC, *A magyar fémpénzek feliratai és cimerei* (Constantin Ittu) .. 225

IZVOARE

Documene Romaniae Historica, A. Moldova, vol. XXXIV *(1637–1638)* volum întocmit de CONSTANTIN CIHODARU şi IOAN CAPROŞU, (Marius Chelcu) 226
LARISA SVETLICINÂI, DEMIR DRAGNEV şi EUGENIA BOCIAROV, *Moldova în epoca feudalismului. Documente moldoveneşti din sec. al XVIII-lea (1711-1750). Cărţi domneşti şi zapise* (Marius Chelcu)..... 226

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ISTORIE ANTICĂ ŞI MEDIEVALĂ

IOAN MITREA, *Aşezarea din secolele VI–XI de la Izvoare-Bahna. Realităţi arheologice şi concluzii istorice* (Nelu Zugravu) 227
ALEXANDRU I. GONŢA, *Studii de istorie medievală* (Marius Chelcu)..... 228
ALEXANDRU HUSAR, GHEORGHE GONŢA, SILVIA DIMITRIU-CHICU, *Cetăţi de pe Nistru* (Marius Chelcu)..... 229
ION DONAT, *Domeniul domnesc în Ţara Românească (sec. XIV-XVI)* (Marius Chelcu) 229
IOAN-AUREL POP, *Geneza medievală a naţiunilor moderne (secolele XIII-XVI)* (Cristian Luca) 230

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

GEORGES VIGARELLO, *Histoire du viol, XVIe-XXe siècle* (Adrian Cioflâncă) 231
LOTHAR MAIER, *Die Rumänische Revolution von 1848 zwischen Mobiliesierung und Partizipationsforderungen der Bauern* (Stele Măriеş)..... 232
GRIGORE PLOEŞTEANU, *Românii în conştiinţa Europei, Studii şi articole* (Florea Ioncioaia)..... 233
GHEORGHE ONIŞORU, *România în anii 1944–1948. Transformări economice şi realităţi sociale* (I. Saizu)..... 234
MIODRAG MILIN, *Timişoara în arhivele „Europei Libere": 16-22 decembrie 1989* (Gheorghe I. Florescu)..... 235

ISTORIOGRAFIE

LUCIAN BOIA, *Jocul cu trecutul* (Andi Mihalache)..... 236
AL. ZUB, *Discurs istoric şi tranziţie* (I. Saizu) 237

DIVERSE

VIOREL ACHIM, *Ţiganii în istoria României* (Marius Chelcu) 238
HORIA GEORGESCU, *Pentru cauza românească* (Florea Ioncioaia)..... 238
HORIA-ROMAN PATAPIEVICI, *Politice* (Florea Ioncioaia) 240

VII. REVISTA REVISTELOR

Calendarul naţional ilustrat al românilor americani pe anul 1999. The 37th almanac edited by Peter Lucaci, 1999 (Gheorghe I. Florescu) 243
„Document. Buletinul Arhivelor Militare Române", 2-3/1998 (Dorin Dobrincu) 246

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mentalites. An interdisciplinary journal, 1-2/octomber 1998 (Andi Mihalache) 247
„Revista româno-americană", 1/decembrie 1998 (Gheorghe I. Florescu) 248
Studia et acta historiae Iudaeorum Romaniae, II, 1997 (Betinio Diamant)..... 252

ABREVIERI 255

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

L'ANNUAIRE DE L' INSTITUT D'HISTOIRE «A. D. XENOPOL»

Tome XXXVI, 1999

SOMMAIRE

I. HISTORIOGRAPHIE, CULTURE ET POLITIQUE

AL. ZUB, *Accents roumains dans l'Europe sud-orientale à l'époque de Rigas* 1
N.A. URSU, *Les traductions du logothète Toma Dimitriu de l'Archevêché de Iaşi* 7
LUCIAN NASTASĂ, *A.D. Xenopol et «l'École critique»* 25
DUMITRU IVĂNESCU, *Andrei Oţetea à la direction du Théâtre National de Iasi* 37
ANDI MIHALACHE, *Idéologie et politique dans l'historiographie roumaine (1948-1965)* 45

II. FACETTES DE L'ALTÉRITÉ

LEONIDAS RADOS, *L'image des Roumains dans les écrits historiques byzantins du XVe siècle* 67
VALERIU LEU, *Les voyages de Benedetto Emanuele Remondi dans la Moldavie de Vasile Lupu* 83

III. LA ROUMANIE DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES

DUMITRU ŞANDRU, *Les national-paysans et les paysans de la Roumanie de l'entre-deux-guerres* 101
HANS-CHRISTIAN MANER, *Les religions dans la vie parlementaire de l'entre-deux-guerres* 113
SVETLANA SUVEICĂ, *L'intégration administrative de la Bessarabie à la Roumanie (1918-1925)* 125
I. SAIZU, *La fonction modernisatrice de la culture dans la Roumanie de l'entre-deux-guerres* 147

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IV. DOCUMENTS

CRISTIAN LUCA, *Quelques «avvisi» inédits relatifs à la politique étrangère du prince Gabriel Bethlen (1628-1629)* 163
DAN PRODAN, *Franz Babinger et Nicolae Iorga. Correspondance* 171

COMPTES RENDUS 203

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES 225

REVUES 243

ABRÉVIATIONS 255

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ALEXANDRU ZUB

ACCENTE ROMÂNEŞTI ÎN EUROPA SUD-ORIENTALĂ PE TIMPUL LUI RIGAS

Rigas a petrecut, aşa cum se ştie, ani de-a rândul, poate cei mai rodnici din scurta lui viaţă, în Principatele Române. Nu poate fi vorba aici de a trata figura însăşi a militantului, nici de importante noutăţi documentare. Scopul meu e mai modest, acela de a contura, pe cât posibil, mediul românesc al activităţii sale[1]. Nu e tocmai uşor, fiindcă românii erau divizaţi, pe vremea lui Rigas, în trei ţări: Valahia şi Moldova sub dominaţia otomană; Transilvania, de un secol, sub regim austriac. Cei din zona extra-carpatină erau mai curând orientaţi spre Constantinopol, de unde îşi primeau încă domnii, pe când românii din spaţiul intra-carpatin îşi legau deja speranţele de politica josefină a *Aufklärtung*-ului[2].

Deosebirea, se va vedea, nu era insignifiantă. Ea a fost sesizată chiar de Rigas, care a trăit pe rând la Bucureşti şi la Viena, în capitala imperiului austriac[3]. Era anume diferenţa dintre o lume ce voia să se deschidă spre occident, rămânând totuşi înfiptă în relaţiile „balcanice", şi o altă lume în care Luminile inspirau deja reforme în sensul modern al cuvântului[4]. Unele reforme fuseseră puse la lucru şi în principatele danubiene, mai ales de C. Mavrocordat, a cărui *Constituţie* a fost chiar tipărită în *Revue des Deux Mondes*[5]. Spiritul lor era neîndoielnic acelaşi, pe când ritmul schimbărilor destul de diferit[6].

Spiritul timpului (*Zeitgeist* în discursul herderian) era peste tot activ, solidarizându-i pe patrioţii greci şi români în lupta comună contra opresiunii otomane. Ne gândim numaidecât la Rigas, dacă e vorba de acea fomentaţie resurecţională greco-română de la Bucureşti spre finele secolului XVIII. Educat în spiritul lui D. Catardji în capitala munteană şi profitând mai apoi, la Viena,

[1] Cf. Neagu Djuvara, Le Pays Roumain entre Orient et Occident. Les Principautés Danubiennes au début du XIXe siècle, Paris, 1989.

[2] Cf. Gabriel Bădărău, *Între pajură şi semilună. Raporturi politice româno-habsburgice (1683-1853)*, Cluj, 1996.

[3] Cf. L. Vranoussis, *Rigas, un patriot din Principate*, trad. Atanasie Papananu, Bucureşti, 1980.

[4] Keith Hitchins, *The Romanians, 1774–1866*, Oxford, Clarendon Press, 1996.

[5] Florin Constantiniu, *Les réformes des premiers Phanariotes en Moldavie et en Valachie: essai d'interprétation*, in „Balkan Studies", XIII, 1972, 1, p. 89–118.

[6] Cf. Ilie Bădescu, *Sincronism european şi cultură critică românească*, Bucureşti, 1984; *Timp şi cultură. Trei teme de antropologie istorică*, Bucureşti, 1988.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 1–5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de generozitatea editorilor Markidès-Pouliọn, el a întreținut cu țara noastră legături foarte strânse, al căror sens revoluționar nu poate fi negat[7].

Tracasat de poliție la Triest și la Viena, Rigas a găsit doar în Țara Românească un spațiu favorabil misiunii sale, un spațiu pe care l-a fecundat cu inițiativele sale. Le cunoaștem mai bine, azi, prin studiile lui L. Vranoussis, N. Camariano, Al. Elian, C. Papacostea-Danielopolu, N. Gaidagis etc[8]. Scrierile sale au cunoscut aici nu numai o largă difuziune, dar și imitatori, care le-au localizat, ca să spunem așa, mesajul. Aflăm, în aceste adaptări patriotice, un apel la luptă, exaltarea trecutului glorios, numele altor popoare balcanice, a căror solidaritate avea o mare importanță pentru viitor[9].

Prezența scrierilor lui Rigas, asemenea celei a lucrărilor voltairiene, indică fără îndoială o schimbare de mentalitate socio-politică[10]. Această schimbare, conform observației unui exeget, se vădește semnificativă pentru spiritul ce anima timpul regenerării naționale în această parte a Europei[11].

Cât despre români, sincronia și convergența cu acest spirit par evidente[12]. Analiza politogramelor emise în această epocă dezvăluie o creștere sensibilă a interesului pentru aceleași teme care preocupau spiritele mai peste tot în Europa. Pe acest temei, s-a imaginat un arbore tematic ale cărui ramuri principale ar fi: sensul istoriei, societatea, statul, politica internă, relațiile eterne, conștiința națională[13]. Un mare număr de subiecte secundare, aproape două sute, se degajă din ele, definind toată problematica semnificativă pentru români ca popor, societate, țară. Cât despre politografii respectivi, o analiză de același caracter relevă multitudine de inițiative și motivații, dar și o anume unitate de spirit, acel *Zeitgeist* care definea deja Luminile în Europa Centro-estică.

Prin această metodă, să-i spunem cantitativă, s-a putut stabili dinamica, frecvența, creșterea și declinul unei idei sau alta, raportându-i evoluția la factori de tot soiul, codificați conform cu modelele utilizate în analiză. Salturile calitative comportă o dublă motivație, fiind determinate în același timp de factori interni și de influențe străine[14].

Politografia românească din epoca regenerării dezvăluie o întreagă serie de idei, aceleași care se constată peste tot în Sud-Estul European. Tema conștiinței naționale este neîndoielnic cea mai însemnată și privește în același timp politica, cultura, religia.

---

[7] L. Vranoussis, *op. cit.*, passim.

[8] Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Literatura în limba greacă din Principatele Române (1774–1830)*, București, 1982, passim; Johannes Niehoff-Panagiotidis, *Neogräzistik – eine Brückenwissenschaft*, in „Südosteuropa Mitteilungen", 38, 1998, 1, p. 39–45.

[9] Cornelia Papacostea-Danielopolu, *op. cit.*, p. 155–156.

[10] Cf. Al. Duțu, *Voltairianisme et image de sage dans les Lumières grecques et roumaines*, in *Hommage C. Th. Dimaras*, Athènes, 1980, p. 106–111.

[11] Cornelia Papacostea-Danielopolu, *op. cit.*, p. 159–161.

[12] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 114–140: *The spirit of the times*; Ștefan Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, București, 1986.

[13] Vlad Georgescu, *Istoria ideilor politice românești*, München, 1987, p. 9–11.

[14] *Ibidem*, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dacă conştiinţa etnică era oarecum „natura cea dintâi", după expresia lui Miron Costin (sec. XVII)[15], conştiinţa naţională, în sens modern, era produsul Luminilor, reflectându-se în aproape o mie de politograme analizate de istoricul Vlad Georgescu[16] şi susceptibile, fireşte, de aprofundare. Ele evocă virtuţi naturale, dar şi vicii, alături de neşanse istorice. D. Cantemir (1716), I. Budai-Deleanu (1805), D. Photino, G. Lazăr (1818) se pot cita din acest punct de vedere. D. Golescu (1826), V. Pop (1827), M. Kogălniceanu (1837), între alţii, aveau să schiţeze un cadru comparativ spre a defini mai bine situaţia poporului lor. Caracterul latin al acestuia nu mai era contestabil, însă aportul elementului daco-getic devenea o preocupare tot mai serioasă pentru istorici. M. Cantacuzino (1716) făcea elogiul regilor daco-geţi, E. Văcărescu evoca entuziast figura lui Decebal (1787), pe când D. Photino va scrie chiar o *Istoria Daciei* (1818), scoţând în relief aceeaşi dimensiune a amintitei sinteze etno-culturale. Dintre istoricii ardeleni, numai Budai-Deleanu (1791) accepta ideea unei simbioze daco-romane la originea poporului său. Alţii (S. Micu, 1774; G. Şincai, 1811; P.Maior, 1812; D. Bojincă, 1828; E. Murgu, 1830) au apărat cu vigoare o latinitate fără „umbre", ca titlu de noblеţe etnică cu funcţie compensatoare[17].

Textul cel mai de seamă al problematicii rămâne indubitabil *Supplex Libellus Valachorum* (1791), în care învăţaţii ardeleni au ştiut să utilizeze (nu fără exagerări) argumentele istorice pentru a schiţa un program politic de anvergură[18].

Era chiar timpul când Rigas lucra, la Bucureşti, în acelaşi spirit pentru neamul său şi pentru acea umanitate care devenise visul abstract al vizionarilor[19].

Ideea de unitate politică a românilor era deja activă spre finele secolului XVIII. Într-un memoriu redactat la 4 august 1772, M. Cantacuzino estima că cele două principate s-ar fi putut uni sub un domn protejat de imperiile creştine, spre a forma astfel „o barieră faţă de trecutul care a ameninţat aşa de des cuvântul creştin de ruina totală"[20]. Era o idee prezentă şi la Mavrogheni (1788), I. Cantacuzino (1790), C. Ipsilanti (1806), Krişan Körösş (1807), G. Şincai (1811) etc. *Supplex*-ul din 1804 preconiza în acelaşi sens unirea tuturor românilor sub sceptrul împăratului de la Viena. Ea va progresa cu atât mai mult după restabilirea autonomiei politice, fiind prezentă în textele subscrise de N. Văcărescu, Gr. Băleanu, C. Câmpineanu (1822) şi chiar în Regulamentul organic (1831, 1832)[21].

---

[15] Apud Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 323.

[16] *Ibidem*, p. 323–347.

[17] *Ibidem*, p. 330–332.

[18] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Sibiu, 1948.

[19] Cf. N. Iorga, *La pénétration des idées de l'Occident dans le Sud-Est de l'Europe au XVIIe et XVIIIe siècle*, in RHESEE, III, 1924, 4–6; C.Th. Dimaras, *La Grèce au temps des Lumières*, Genève, 1969.

[20] Apud Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 336–337.

[21] *Ibidem*, p. 337, 341.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sub impulsul Luminilor, dragostea de patrie devenea astfel, mai peste tot, patriotism şi adesea un program de reconstrucţie politică. Îl recunoaştem în istoriografie (S. Micu, 1806), dar şi în texte juridice (*Manualul de legi*, 1814), în *Ithicon* (1822) etc. S. Nicola tipărea chiar un ghid (*Manualul de patriotism*, 1829) pe această temă în vogă[22]. Acest panromânism cu tentă culturală sau politică nutrea discursul învăţaţilor[23], fiind definit pretutindeni, ca „deşteptare a naţiunii române", pentru cunoaşterea drepturilor sale umane, patriotice şi naţionale (G. Bariţ, 1842)[24].

Demersurile literare susţineau acelaşi discurs. G. Asachi, după întoarcerea din Italia, scria un poem (*La patrie*, 1812), îndemnându-i pe „românii din Dacia", concetăţenii săi, să nu-şi uite nicicând originea latină, istoria, tradiţiile culturale[25]. Erau adunate astfel toate elementele discursului regenerativ, promovat de acum încolo de multă vreme, „părinţi şi copii", cum ne asigură un exaget[26].

Impulsul mişcării neoelenice în spaţiul românesc era considerabil. După Kogălniceanu, s-au format la „Sf. Sava" Rigas, Govdala, Vardalache şi atâţia greci cu faimă de oriunde[27], ceea ce subliniază valoarea şcolii menţionate. Ceva mai târziu, acelaşi istoric explica renaşterea românilor prin impactul Revoluţiei franceze, care a scuturat adânc Europa şi a dat speranţe popoarelor împilate. Ea a trimis la Dunărea de Jos emisari care să-i concerteze adepţii. După promisiunile lui Bonaparte, Rigas devine un herald al libertăţii. Împiedicat în această întreprindere, el fu încredinţat călăilor de la Belgrad, unde i-a fost hărăzită moartea pentru patrie. Iar moartea sa, spune Kogălniceanu în *Cuvînt introductiv*, n-a rămas fără roade. Ea a pregătit chiar resurecţia noastră. Moartea lui Rigas, pe de o parte, vexaţiunile intolerabile ale împilatorilor pe de alta; ideile timpului, care începuseră a-şi face loc printre români, scrierile lui P. Maior şi ale altor patrioţi; contactul cu armatele ruseşti care ocupaseră Principatele între 1806 şi 1812, toate acestea au pregătit evenimentele din 1821. Aceste evenimente, în aceeaşi viziune, însemnau lupte înverşunate pentru libertate, adică spre a impune un guvern naţional întemeiat pe o cartă liberă. Deşi eşuate, iniţiativele lui Ipsilanti şi Vladimirescu au avut urmări inestimabile, în sensul unei resurecţii a spiritului naţional care va fecunda o întreagă epocă[28].

Aceste fomentaţii novatoare, alimentate de o credinţă fără margini în destinul ţării lor şi în cultura apuseană, revelau un proiect românesc de

---

[22] *Ibidem*, p. 342–344.

[23] *Ibidem*, p. 334–335. Cf. Idem, *Ideile politice şi iluminismul în Principatele Române*. Bucureşti, 1972.

[24] G. Bariţ, *Ce este pan-valahismul*, 1842.

[25] Apud G.C. Nicolescu (ed.), *Cîntare României*, Bucureşti, 1967, p. 67.

[26] P.H. Griffin, *Fathers and sons in nineteeuth-century Romania: a study of generational thinking*, Ann/M, 1969 (dis.).

[27] M. Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, Berlin, 1837. Apud *Opere*, II, Bucureşti, 1976, p. 304.

[28] *Ibidem*, p. 396. Cf. aussi Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies princières de Bucarest et de Iassy et leur professeurs*, Salonic, 1974, passim.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

construcţie statală şi spirituală. Evident, „nu există miracol în istorie, dar există uneori în viaţa popoarelor momente privilegiate, când într-o singură generaţie destinul concentrează mai multă devenire decât în secole de torpoare"[29].

Timpul lui Rigas recomandă astfel o lectură ce priveşte o întreagă epocă, legând Luminile şi romantismul, epocă de tranziţie spre modernitate[30]. Ritmul acelui timp era sensibil mai rapid, iar la accelerarea lui ideea naţională a contribuit în bună măsură[31]. Este ideea pentru care Rigas Velestinlis Thesaliotul a militat până la sacrificiul vieţii sale acum două secole[32].

[29] Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 333.

[30] Al. Duţu, *Humanisme, Baroque, Lumières: l'exemple roumain*, Bucarest, 1984.

[31] Al. Zub, *L'idée nationale et le rythme historique dans les Pays Roumains au début de l'époque moderne*, in RRH, XIV, 1975, 2, p. 285–289.

[32] Voir aussi sur ce thème Em. Turczynski, *Zur Kulturgeographie der Nationalbewegung in Südosteuropa*, in *Beiträge zur Südosteuropa-Forschung*, München, 1966, p. 403–428; *Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der serbischen und rumänischen Nationsbildung*, Düsseldorf, 1976; *The role of Orthodox Church in adapting and transforming Western Enlightenment in South-East Europe*, in *East Europpean Quatterly*, IX, 1975, p. 415–440; Dan Lăzărescu, *Cross-currents in the intellectual and political life of Central and South-Eastern Europe between 1711 and 1821: Enlightenment, Josephinismus, Aufklärung und Megali Idea*, in NEdH, 3, 1975, p. 79–93; Ştefan Lemny, *Sensibilitate şi istorie în secolul XVIII românesc*, Bucureşti, 1990; Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est Européen à l'aube de l'âge moderne*, Bucarest/Paris, 1980; Al. Zub, *Historisme et régénération nationale dans les Pays Roumains au début de l'époque moderne*, in NEdH, V, 1975, p. 109–120; *Themes in Southeast European Historiography*, in S.J. Kirschbaum (ed.), *East-European History*, Colurabus/O. 1988, p. 11–26; *„Istoria după biblie". Reflecţii privitoare la procesul regenerării româneşti*, în DR, 7, 1988, p. 91–113; *La perception du temps dans l'Europe Sud-Orientale*, texte présenté au CISH, Madrid, 1990 (mss.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

N. A. URSU

TRADUCERILE LOGOFĂTULUI TOMA DIMITRIU DE LA MITROPOLIA DIN IAŞI

1. Numele lui Toma Dimitriu a rămas în istoria culturii româneşti prin următoarele două traduceri tipărite, ambele semnate doar „Tomă 2 logofăt": *Alcătuire înaurită a lui Ravvi Samuil jidovului, mustrând rătăcirea jidovilor*, Iaşi, 1771, şi *Învăţătură a însuşi stăpânitoarei măriri Ecaterinii 2 către orânduita epitropie preste alcătuirea arătării a unii noao legiuitoare condică*, Iaşi, 1773, precum şi prin traducerea romanului *Etiopice* al lui Heliodor, rămasă în manuscris, ale cărei prime copii atestă că a fost făcută de „loghiótatul chir Tomă 2 logofet", „gramatic" al mitropoliei din Iaşi. Datele biografice ale acestui învăţat logofăt erau, până nu demult, puţine şi controversate. Abia acum două decenii au fost descoperite unele informaţii preţioase privitoare la viaţa, preocupările culturale şi activitatea lui, în lumina cărora bibliograful Nicos Gaidagis de la Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi a reuşit să-i schiţeze biografia, corectând o serie de afirmaţii eronate cu privire la identitatea şi profesia sa[1]. În studiul de faţă ne propunem să demonstrăm paternitatea acestui logofăt Toma asupra unor importante traduceri româneşti din jurul anului 1770, rămase în anonimat.

Toma Dimitriu era grec, originar din Kastoria, satul Kripani. O însemnare de pe un manuscris grecesc copiat de el, astăzi pierdut, arată că prin anii 1755–1756 era elev, probabil la Academia Domnească din Bucureşti, de unde în 1758 a venit în Moldova, cum atestă următoarea însemnare a sa, în greceşte, de pe un exemplar al *Analelor* lui Kedrenos (Basel, 1566), care i-a aparţinut şi care se află acum la BCU Iaşi (CR VI-19): „În 1758, august 14, am venit din Ţara Românească în Moldova. În 1760, octombrie 14, am fost numit logofăt, de către preasfinţitul meu stăpân şi arhiereu, chirio chir Gavriil, în sfânta mitropolie a Iaşului„[2]. A fost un colaborator apropiat al mitropolitului Gavriil Calimah şi în bune relaţii cu Leon Gheuca, episcopul Romanului, care până în 1769, când a fost ales episcop, fusese un timp dichiu (= vicar administrativ) şi protosinghel al

[1] Vezi Nicos Gaidagis, *Contribuţii la istoricul Bibliotecii Centrale Universitare din Iaşi*, în AIIAI, XIII, 1976, p. 113–117, şi articolul consacrat lui Toma Dimitriu, semnat de Algeria Simota, în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Bucureşti, 1979, p. 280–281.

[2] Vezi N. Gaidagis, *art.cit.*, p. 114–116.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 7–24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mitropoliei din Iaşi. Se pare că Toma Dimitriu a îndeplinit şi funcţia de bibliotecar al Academiei Domneşti din Iaşi. Poseda el însuşi o preţioasă bibliotecă, din care, după moartea lui, o serie de cărţi au fost donate de către soţia sa, Arghira, Academiei Domneşti (de aici ele au trecut în biblioteca Academiei Mihăilene, apoi în Biblioteca Universităţii din Iaşi, unde se află în prezent[3]). A murit relativ tânăr, probabil prin anii 1774–1775[4].

2. Toate cele trei traduceri cunoscute ale logofătului Toma sunt făcute din limba greacă. Le prezentăm pe scurt.

2.1. Textul intitulat *Alcătuire înaurită a lui Ravvi Samuil jidovului...*, Iaşi, 1771[5], este la origine o scriere în limba arabă, de unde a fost tradusă în latineşte, iar din latineşte în neogreacă de Nikifor Theotokis. Versiunea aceasta neogreacă a apărut la Leipzig, în 1769, paralel cu textul latin[6]. Traducerea românească s-a făcut „prin îndemnarea" şi, bineînţeles, cu cheltuiala vel vistierului Ioan Cantacuzino. Traducătorul a reprodus cu fidelitate versiunea greacă, inclusiv prefeţele, dar nu şi sumarul cărţii. După prefaţa traducătorului grec el a introdus şi o prefaţă a lui, în versuri, intitulată *Stihuri politiceşti către cei ce vor ceti cărticica aceasta*, care conţine 72 de versuri, cam greoaie, semnate de autor în următorul stih de la sfârşit: „Tomă îmi este numele, nu zic altă numire"[7].

2.2. Traducerea cărţii intitulate *Învăţătură a însuşi stăpânitoarei măriri Ecaterinii 2* ..., Iaşi, 1773[8], s-a făcut după versiunea ei neogreacă, efectuată de Evghenie Vulgaris şi apărută la Moscova, în anul 1770, paralel cu textul rusesc[9]. Logofătul Toma a făcut traducerea la cererea mitropolitului de atunci al Moldovei, Gavriil Calimah, care, la rândul său, cum se arată în prefaţa semnată de el, îndeplinea astfel o sarcină încredinţată lui de feldmareşalul rus Rumianţev. Lui Toma îi aparţine şi traducerea (sau redacţia în româneşte) a prefeţei semnată de mitropolitul Gavriil, căci limba acestei prefeţe este identică cu limba traducerii textului *Învăţăturii*.

---

[3] Vezi, la BCU Iaşi, ediţia *Istoriilor* lui Herodot, Leipzig, 1675 (CR I-175), o ediţie a istoriei lui Dio Cassius (CR I-193), introducerea în geografie şi astronomie a lui Hrisant Notaras, Paris, 1716 (CR VI-176), comentariile lui Theofil Koridaleu la logica lui Aristotel, Veneţia, 1729 (CR III-93).

[4] Vezi şi N. Gaidagis, art.cit. la nota 1, p. 117.

[5] Vezi Bibliografia românească veche (BRV), II, p. 197–200. Cartea a fost retipărită la Buzău, în 1836; cf. Gabriel Cocora, Tipografia şi tipăriturile de la episcopia Buzăului, în BOR, LXXVIII, 1960, nr. 3–4, p. 311.

[6] Vezi Émile Legrand, Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au dix-huitième siècle, tom. II, Paris, 1928, p. 106–110. Un exemplar al acestei ediţii se află la BCU Iaşi, CR II-774.

[7] Prima traducere românească a acestei cărţi, făcută tot în Moldova, din limba polonă, de către Dima pisariul şi Constantin Lupoianul, datează din anul 1742. Se păstrează numai începutul ei, în ms. 84 de la BAR, f. 435–443 (ultimele foi ale manuscrisului fiind pierdute).

[8] Vezi BRV, II, p. 201–202.

[9] Vezi Ariadna Cioran-Camariano, *Traducerile în limba greacă şi română ale „Nacazului" (Învăţătura) Ecaterinei a II-a*, în SRdI, XI, 1958, nr. 2, p. 123–132. Cf. şi Émile Legrand, *op.cit.* la nota 6, p. 116–120.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

2.3. În ms. *355* de la BAR, terminat de scris în martie 1773, care cuprinde volumul al doilea al traducerii romanului *Etiopice* al lui Heliodor, copistul Grigorie Ilievici, pisarul mitropoliei din Iaşi, afirmă într-o notă finală: „Tălmăcitu-s-au această istorie, ce să deosăbeşte în zece capete şi în doao tomuri, din limba cea aleasă elinească de dum[nealui] loghiótatul chir Tomà 2 logofet, prin oserduitoarea dorire a preasfinţitului episcop al Romanului, chirio chir Leon, spre cea după putinţă a limbii moldoveneşti deşchidere şi adăogire" (f. 87^{v})[10]. În copia aceluiaşi volum al traducerii, făcută în anul 1781 de Constantin Burghele de la episcopia Romanului, este menţionat faptul că „această carte este scoasă de pre limba elinească de dum[nea]lui Toma, gramatic a sfintei mitropolii din Iaşi" (ms. *60* de la BAR, f. 103^{v}), iar la sfârşitul unei copii a ambelor volume ale traducerii, făcută în anul 1786 de pitarul Toader Jora, aflăm o menţiune similară: „Această carte este scoasă de pre limba elinească de Toma gramaticul, ce au fost la sfânta mitropolie din Iaşi" (ms. *57* de la BAR, f. 213^{v})[11].

După o atentă comparaţie a textului românesc cu originalul, Maria Marinescu-Himu conchide: „Traducerea este făcută textual şi arată o cunoaştere precisă a celor două limbi. Deseori, traducerea este atât de fidelă originalului încât păstrează cu rigurozitate topica grecească. Textul grecesc este redat în româneşte cu conciziunea lui toată; găsim însă din când în când amplificări şi dezvoltări [...] Traducerea în totalitatea ei nu este o traducere izbutită"[12].

Se crede că traducerea aceasta a *Etiopicelor* este mult mai veche decât anul 1772, consemnat pe f. 1^{r} a copiei din ms. *355* de la BAR. Noi presupunem că traducerea a fost făcută în jurul anului 1772, ca şi alte traduceri pe care logofătul Toma le-a făcut atunci, după cum vom vedea, pentru episcopul Leon Gheuca de la Roman. Traducerea are o postfaţă a logofătului Toma, în 12 versuri, intitulată: *Stihuri alcătuite în versuri de dumnealui numitul tâlmăcitor către cetitori* (ms. *355*, f. 87^{v}).

3. Activitatea literară a lui Toma Dimitriu nu se limitează însă la cele trei traduceri şi la versurile originale menţionate mai sus. O serie de particularităţi lingvistice ale unor traduceri anonime făcute în Moldova, în aceeaşi perioadă,

[10] Ştefan S. Gorovei l-a identificat pe acest pisar *Grigorie Ilievici* în persoana viitorului logofăt *Grigoraş* de la mitropolia din Iaşi, succesorul în această funcţie al logofătului Toma Dimitriu; cf. articolul *Un cărturar uitat: logofătul Grigoraş*, în AIIAI, XXIII, 1986, partea a 2-a, p. 690. Am comparat grafia ms. *355* cu grafia testamentului logofătului Grigoraş, din anul 1787, pe care l-a publicat Şt. S. Gorovei în fotocopie, şi am constatat că, într-adevăr, aceste două texte au particularităţi grafice comune.

[11] Vezi Mihai Moraru şi Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărţilor populare laice*, partea a II-a, Bucureşti, 1978, p. 335–343, precum şi articolul intitulat *Etiopica*, redactat de Rodica Şuiu, în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Bucureşti, 1979, p. 337–339, unde este citată întreaga bibliografie referitoare la circulaţia acestui roman în literatura română.

[12] Vezi *Romanul grecesc „Ethiopică" al lui Heliodor în traducere românească*, în „Hrisovul", V, 1945, p. 57, 59.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care apar şi în traducerile cunoscute ale logofătului Toma, ne-au dus la concluzia că traducerile anonime respective sunt făcute tot de el. Ne referim la următoarele texte, cărora le facem mai jos câte o scurtă prezentare, completând sau corectând totodată unele informaţii privitoare la manuscrisele în care se găsesc aceste traduceri: 1. *Îndreptarea păcătoşilor*, 2. *Întâmplările lui Telemah* (traducerea din neogreacă), 3. *Teatron politicon, adecă privelişte politicească*, 4. *Zăbava fandasiei* (primele 10 capitole), 5. *Rugăciune a neamului grecilor către toată creştineasca Evropa, Toaca împăraţilor* şi *Tălmăcire a facerii lui Ioan Plokof, sfetnicul lui Olstein la pricinile ceste de acum.*

3.1. *Îndreptarea păcătoşilor, adecă învăţătură către cel ce să pocăieşte, cum să cade să se ispoveduiască*, Iaşi, 1768, este o traducere din limba greacă, tipărită cu cheltuiala mitropolitului Gavriil al Moldovei[13]. Nu se cunoaşte deocamdată textul grecesc după care s-a făcut traducerea. Diortositorul cărţii este vechiul dascăl Evloghie monahul, aceasta fiind ultima carte diortosită de el. Nu este menţionat însă nicăieri numele traducătorului.

3.2. *Întâmplările lui Telemah* reprezintă traducerea cunoscutei opere a lui Fénelon, *Les Aventures de Télémaque*, prin intermediul versiunii neogreceşti a lui Athanasie Skiadás, apărută la Veneţia, în anul 1742 (volumul al doilea al acestei cărţi se găseşte la BCU Iaşi, CR I-972). Primele copii ale acestei traduceri româneşti, rămasă în manuscris, datează din anii 1772 (ms. *342* de la BAR, care cuprinde partea întâi a operei, cărţile 1-5) şi 1775 (ms. *262* de la BAR, care cuprinde partea a doua, cărţile 6-10). Traducerea grecească este împărţită în 10 cărţi, nu în 24, ca originalul. Numeroasele manuscrise în care se păstrează textul acestei traduceri a *Întâmplărilor lui Telemah* au fost descrise în mod minuţios de către Ileana Vârtosu[14]. În nici un manuscris nu este menţionat numele traducătorului.

Cu privire la copia aflată în ms. *743* de la BAR, datată 1780, observăm că ea nu s-a făcut la episcopia din Rădăuţi, cum afirmă copistul, probabil printr-un lapsus calami, în nota de pe f. 105^{v} a textului: „s-au scris în sfânta episcopie a Rădăuţului, la anul 1780, mart 23 dni. Isaie ierodiacon ot Radauţi" (vezi şi Al. Duţu[15], Ileana Vârtosu[16] şi Gabriel Ştrempel[17]), ci la episcopia Romanului, unde se găsea atunci acest Isaia. Prima parte a copiei respective (cărţile 1-5 ale traducerii), nedatată şi nesemnată, a rămas până astăzi în biblioteca episcopiei din Roman, ms. *13*. Ierodiaconul Isaia era un rădăuţean refugiat, după anul 1775, la Roman, fapt pentru care semna „ot Radauţi". Dintre cele opt manuscrise

[13] Vezi BRV, II, p. 179–182.

[14] Vezi Ileana Vârtosu, *Primele manuscrise româneşti ale „Întâmplărilor lui Telemah". Descriere*, în LR, XXI, 1972, nr. 1, p. 27–47, şi Ariadna Camariano-Cioran, *Precizări şi identificări privind unele traduceri româneşti din greacă*, în RITL, XXII, 1973, nr. 2, p. 272–274.

[15] Vezi Alexandru Duţu, *Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII*, Bucureşti, 1968, p. 236.

[16] Vezi Ilean Vârtosu, *art.cit.*, p. 39.

[17] Vezi Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti. B.A.R., 1–1600*, Bucureşti, 1978, p. 170.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

transferate în anul 1953 de la biserica Precista Mare din Roman la Arhivele Statului din Iaşi, patru sunt copiate de el (bineînţeles, tot la Roman): ms. *120*, care cuprinde copia primului volum al traducerii *Cugetărilor* lui Oxenstiern, nedatată şi nesemnată[18]; ms. *123*, care cuprinde capitolele 11-20 (volumul al doilea) ale traducerii din greceşte a *Teatron politicon*-ului lui Ambrosius Marlianus, este semnat: „1780, av. 17. Isaie ierodiacon ot Radauţi, pisar" (f. 81[r]); ms. *124*, care cuprinde traducerea *Haractirurilor lui Epictit*, „s-au scris de Isaie ierodiacon ot Rada[uţi], la anul 1779, fev. 24" (f. 81[r]); ms. *205*, care cuprinde primele cinci capitole din *Zăbava fandasiei*, „s-au scris de Isaia ierodiacon ot Radauţi" (f. 56[r]). Celelalte patru manuscrise aduse de la Roman la Arhivele Statului din Iaşi (ms. *121, 122, 125* şi *126*), între care şi o copie din anul 1777 a *Întâmplărilor lui Telemah* (ms. *125*), sunt scrise de Vasile (apoi ierodiaconul Vartolomei) de la episcopia din Roman, la care ne vom referi mai jos.

3.3. *Teatron politicon, adecă privelişte politicească* este traducerea celebrei opere de educaţie morală şi politică a conducătorilor de popoare a lui Ambrosius Marlianus, *Ttheatrum politicum*, a cărei primă ediţie a apărut la Roma, în anul 1631[19]. Textul românesc a fost tradus după versiunea grecească a lui Ioan Avramios, efectuată prin anul 1713 şi tipărită la Leipzig, în anul 1758. Multă vreme s-a crezut că autorul traducerii greceşti este Nicolae Mavrocordat. Stabilirea paternităţii traducerii greceşti şi descrierea versiunilor româneşti ale acestei opere au fost făcute de către Ariadna Camariano[20]. Această primă traducere a operei lui Marlianus a rămas în manuscris. Se păstrează în mai multe copii, între care cea parţială aflată la Arhivele Statului din Iaşi: ms.*122*, care cuprinde capitolele 1-10 (volumul întâi), copie nedatată şi nesemnată, dar scrisă în mod evident de ierodiaconul Vartolomei de la episcopia din Roman, şi ms. *123*, care cuprinde capitolele 11-20 (volumul al doilea), copie datată şi semnată, cum am văzut şi mai sus, „1780, av. 17. Isaie ierodiacon ot Radauţi, pisar" (f. 81[r]). Alte copii se păstrează la BAR, în următoarele manuscrise pe care le-a descris Ariadna Camariano: *434, 435, 1543, 1569, 1708, 2770, 3141, 4838, 4839*, precum şi în ms. *5664, 5665* şi *5666* (cotele vechi *5955, 5956, 5957*), achiziţionate de BAR în anul 1961. În nici una din copiile cunoscute nu este menţionat numele traducătorului.

Manuscrisele *5805* (datat 1803) şi *2509* (datat 1827) de la BAR, deşi intitulate tot *Teatron politicon, adecă privelişte politicească*, nu conţin traducerea operei lui Marlianus, cum au crezut Al. Duţu[21] şi Gabriel Ştrempel[22], ci

[18] Volumul al doilea al acestei copii, datat 1779 şi semnat de „Isaie ot Radauţi", se află la Biblioteca Naţională din Bucureşti. Vezi Adriana Mitu, *„Cugetările lui Oxenstiern" (sec. XVIII) şi ecourile lor în cultura română*, rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1995, p. 23.

[19] Vezi Maria Himu, *„Teatrul politic" al lui Nicolae Mavrocordat şi originalul latin*, în „Raze de lumină", IX, 1937, nr. 1.4, p. 66–70.

[20] Vezi Ariadna Camariano, *Traducerea greacă a „Teatrului politic", atribuită greşit lui N. Mavrocordat, şi versiunile româneşti*, în RIR, XI–XII, 1941–1942, p. 216–260, şi extras.

[21] Vezi *Cărţile de înţelepciune în cultura română*, Bucureşti, 1972, p. 86.

[22] Vezi *Catalogul manuscriselor româneşti. B.A.R., 1601–3100*, Bucureşti, 1983, p. 296.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

traducerea *Dioptrei* lui Filip Solitarul, cum rezultă în mod limpede din conținutul lor și din următorul text aflat pe foaia de titlu a ms. *5805*: „*Teatron politicon, adecă privelişte politicească*, carea s-au găsit la biserica Patruzeci de Mucenici, metohul sfintii episcopii Râmnic. Tălmăcită după slovenie pă limba rumânească de un Stoica [= Staicu] dascălul, însă veiche și fără de înțelegere. Și este făcută trei tomuri, și tomul de capete patruzeci, care fac capete o sută și doaozăci. De iznoavă diortosită după gramatica rumânească de răposatu dascălul Mihalache...". Avem deci în acest manuscris un text revizuit al *Dioptrei* traduse de grămaticul Staicu de la Târgoviște, în secolul al XVII-lea. Ms. *2509* este o copie după ms. *5805*. Alte copii ale textului revizuit al acestei vechi traduceri a *Dioptrei* se mai află în ms. *334* (datat 1789), *1902* și *1919* de la BAR, în ms. *III-32* de la BCU Iași și în ms. *34* de la biblioteca Muzeului Județean Oltenia[23].

O cercetare mai atentă a copiei *Teatron politicon*-ului din ms. *4838* și *4839* de la BAR, care cuprind capitolele 1-10, respectiv 21-30 ale traducerii românești (volumul al doilea al acestei copii, care conținea capitolele 11-20, s-a pierdut), în relație cu unele manuscrise de la Arhivele Statului din Iași, aduse în anul 1953 de la biserica Precista Mare din Roman, ne-a dus la concluzia că manuscrisele respective au fost copiate la Roman, în jurul anului 1780. Ms. *4838* și *4839* sunt scrise de o singură persoană, care, pe f. 137^{v} a ms. *4838*, semnează astfel: „S-au scris de Vasili". Același Vasile, care nu era din Valahia, cum a crezut Al. Duțu[24], copie traducerea *Gheográfiei noao* aflată în ms. *121* de la Arhivele Statului din Iași: „Și s-au scris de mine, Vasili [ucenicul] sf. părintelui Gherasim, dicheu Rom., la anul 1780, apr. 27" (f. 322^{r}). Tot el copiase și traducerea *Întâmplărilor lui Telemah*, aflată în ms. *125* de la Arhivele Statului din Iași: „S-au scris de mine, numitul mai jos, la anul 1777, ghen. 7. Vasile" (f. 152^{r}); pe foaia de titlu a acestui manuscris el a făcut mai târziu următoarea însemnare, nedatată: „La anul 1778, sept. 14, am intrat la slujbă [tăiat: *în casa*] la sft. părintele Gherasim, proin dichiu sfintei episcopii Romanului, fiind episcop preaosf. chiriu chir Leon. Vartolomei ierodiacon". Acest ierodiacon Vartolomei copie și traducerea primelor zece capitole din *Zăbava fandasiei*, aflată în ms. *126* de la Arhivele Statului din Iași: „1782, iuni 16, am scris. Vartolomei ierodiacon" (f. 84^{r}). Cum am văzut mai sus, tot de mâna lui este scrisă și copia, nedatată și nesemnată, a capitolelor 1-10 ale *Teatron politicon*-ului, aflată în ms. *122* de la Arhivele Statului din Iași. Așadar, grafia identică a manuscriselor menționate arată că Vasile din anii 1777–1780 este aceeași persoană cu ierodiaconul Vartolomei din 1782 și că toate aceste manuscrise au fost copiate la episcopia Romanului. Ierodiaconul Vartolomei este viitorul arhimandrit Vartolomei Putneanul, egumen al mănăstirii Precista Mare din

[23] Vezi Mihai Moraru, *Precizări privind una din sursele „Divanului lui Cantemir"*, în RITL, XXXII, 1984, nr. 4, p. 120 (nota 11).

[24] Vezi *loc.cit.* la nota 22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Roman în anii 1797–1804[25]. Copia *Teatron politicon*-ului făcută de Vasile, la Roman, în jurul anului 1780 (actualele ms. *4838-4839* de la BAR şi partea astăzi pierdută), a ajuns la episcopia Râmnicului, unde, în anul 1787, Nuţul logofeţelul a făcut după ea copia aflată acum în ms. *1569* de la BAR. Acest manuscris conţine copia integrală a traducerii. Tot integrală este şi copia aflată în ms. *5664-5666* de la BAR, făcută de „Grigori Hudici, pisar ot episc. Romanului" şi datată 20 septembrie 1802 (ms. *5665*, f. 90[r]). Toate celelalte copii cunoscute sunt parţiale.

Remarcăm în mod deosebit faptul că, în *Theatrum politicum*, Ambrosius Marlianus a citat peste 400 de versuri din diverşi autori, între care Horaţiu, Ovidiu şi Vergiliu. În versiunea greacă a cărţii, toate versurile citate de Marlianus au fost traduse tot în versuri, iar în româneşte ele sunt traduse în versuri de aceeaşi factură cu a celor alcătuite de logofătul Toma în prefaţa *Alcătuirii înaurite* şi în postfaţa *Etiopicelor*.

3.4. *Zăbava fandasiei* este traducerea, prin intermediar grecesc, a operei scriitorului italian Gian Francesco Loredano, *Gli Scherzi geniali*. Versiunea greacă aparţine lui Iakumis Malakis Kastrisios şi a apărut la Veneţia, în anul 1711, sub titlul *Παίγνια της φαντασίας*. Ariadna Camariano-Cioran a semnalat faptul că, în prefaţa ms. *1793* de la BAR, achiziţionat în anul 1954, care cuprinde partea întâi a traducerii, medelnicerul Constantin Vârnav mărturiseşte că „din cărticica aceasta se afla şi tălmăcite zece capete mai dinainte, de oarecarele dascal. Şi într-acest chip acum, tălmăcind eu şi acele doao capete rămase, împreună cu cele de la svârşit istorioare în scurt a acestor doaosprezece capete [=notele traducătorului grec], împreună le-am şi scris nu cu puţină osteneală şi le-am adus la săvârşit, după cum se văd într-acest tom" (f. 1[v]). Constantin Vârnav a tradus şi tomul al doilea al cărţii, care se află copiat în ms. *433* de la BAR, datat 1788, şi în alte manuscrise[26]. Atragem atenţia că unele copii ale traducerii, cum sunt cele din ms. *126* de la Arhivele Statului din Iaşi. datat 1782, şi ms. *50* de la BAR, datat 1786, cuprind numai primele zece capitole din *Zăbava fandasiei*, reprezentând partea tradusă de acel „oarecarele dascal" la care se referă Constantin Vârnav, iar limba acestei părţi a traducerii este identică cu limba traducerilor cunoscute şi a celor atribuite de noi logofătului Toma Dimitriu. Numele traducătorului nu este menţionat în nici o copie a traducerii primelor zece capitole ale *Zăbavei fandasiei*.

3.5. Traducerea în româneşte a manifestelor politice intitulate *Rugăciune a neamului grecilor către toată creştineasca Evropa*, al lui Giovanni del Turco, şi *Toaca împăraţilor* şi *Tălmăcire a facerii lui Ioan Plokof, sfetnicul lui Olstein la pricinile ceste de acum*, ale lui Voltaire, se păstrează în următoarele manuscrise de la BAR: *499* (f. 2-10), nedatat, provenit de la episcopia Romanului, *1408*

[25] Vezi Epifanie Cozărescu, *Arhimandritul Vartolomei Putneanul. Contribuţie la elucidarea unei confuzii*, în MMS, XXXVIII, 1962, nr. 3–4, p. 193–202.

[26] Vezi Ariadna Camariano-Cioran, *Precizări şi identificări* ..., citat la nota 14, p. 278.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(f. 34[r]-51[v])[27] şi *5666* (f. 99[r]-110[r]), la sfârşitul traducerii *Teatron politicon*-ului, copiată în anul 1802 de Grigore Hudici, pisarul episcopiei din Roman. După titlul textului intitulat *Facerea lui Ioan Plokof*..., în ms. *1408* (f. 48[r]) şi în ms. *5666* (f. 108[r]) se află data: *1772, mai.* În nici una dintre aceste copii nu este menţionat numele traducătorului (sau, eventual, al traducătorilor) manifestelor respective.

Cu privire la conţinutul politic antiotoman al acestor manifeste, la împrejurările în care au fost ele scrise de către Voltaire şi de Giovanni del Turco, precum şi la difuzarea lor în limbile greacă şi română au făcut observaţii pertinente Ariadna Camariano[28], Al. Duţu[29] şi Violeta Barbu[30]. Este sigur faptul că traducerea în limba română a manifestului intitulat *Rugăciune a neamului grecilor* ... a fost făcută din greceşte, fie după o versiune a lui Evghenie Vulgaris, cum a afirmat Ariadna Camariano, fie (mai puţin probabil) după originalul redactat în greceşte de către Giovanni del Turco, în colaborare cu albanezul Antonio Gicca, cum a presupus Al. Duţu. Celelalte două manifeste, *Toaca împăraţilor* şi *Tălmăcire a facerii lui Ioan Plokof*..., sunt traduse direct din limba franceză, cum a demonstrat Ariadna Camariano, de către cineva care nu ştia însă prea bine această limbă. Referitor la traducătorul (sau traducătorii) acestor trei texte în limba română, Ariadna Camariano conchide: „Acum se pune întrebarea: traducerile operelor lui Voltaire, făcute după textul franţuzesc, şi traducerea operei lui Giovanni del Turco, făcută după versiunea greacă a lui Vulgaris, se datoresc aceluiaşi traducător? Nu se ştie. Poate să fie doi traducători, din care unul a tradus din limba franceză şi celălalt din limba greacă, şi pe urmă traducerile s-au copiat în acelaşi manuscris. Dar putem tot aşa de bine admite şi cealaltă ipoteză, că tustrele se datoresc aceleiaşi persoane, desigur un grămătic din anturajul lui Rumianţof, cunoscător atât al limbii franceze cât şi al celei greceşti. Traducerea operei lui Giovanni del Turco, făcută din versiunea greacă, este mai reuşită decât traducerile operelor lui Voltaire, făcute după textul franţuzesc, ceea ce dovedeşte că traducătorul lui Del Turco poseda mai bine limba greacă decât traducătorul lui Voltaire limba franceză"[31].

---

[27] Pe f. 33[r] a ms. 1408, la sfârşitul traducerii *Cărticelei contra latinilor* a lui Evghenie Vulgaris (originalul grecesc a apărut la Constantinopole, în 1756), copistul necunoscut, care a copiat şi manifestele menţionate de pe foile următoare, a făcut însemnarea: „Scrisu-s-au această cărticică în sfânta mănăstire Precista din Roman, la vleat 1800, fevr. 24".

[28] Vezi Ariadna Camariano, *Voltaire şi Giovanni del Turco traduşi în limba română pe la 1772*, în volumul *În amintirea lui Constantin Giurescu*, Bucureşti, 1944, p. 175–182, şi *Spiritul revoluţionar francez şi Voltaire în limba greacă şi română*, Bucureşti, 1946, p. 131–142. Cf. şi Ariadna Camariano-Cioran, *Precizări şi identificări* ..., citat la nota 14, p. 279.

[29] Vezi Alexandru Duţu, *op.cit.* la nota 15, capitolul intitulat *Explorările cărturarilor moldoveni*, p. 215–256, *Explorări în istoria literaturii române*, Bucureşti, 1969, studiul intitulat *Voltairianism şi rousseauism*, p. 65–85, şi *Giovanni del Turco, Voltaire şi stereotipiile*, în „România literară", XV, 1982, nr. 21, p. 19.

[30] Vezi Violeta Barbu, *Cele mai vechi traduceri din Voltaire în limba română*, în LR, XXXVI, 1987, nr. 6, p. 525–532 (I), şi XXXVII, 1988, nr. 1, p. 39–54 (II).

[31] Vezi *Spiritul revoluţionar francez* ..., citat la nota 28, p. 142.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Studiind atent particularităţile lingvistice şi stilistice ale traducerii româneşti a celor două manifeste ale lui Voltaire, Violeta Barbu a ajuns la următoarele concluzii: „Analiza particularităţilor fonetice, morfologice şi lexicale păstrate în copia cea mai veche, ms. rom. *499*, pune în evidenţă existenţa a două straturi de limbă: unul muntenesc, preponderent, şi unul moldovenesc", fapt care, pentru autoare, comportă mai multe explicaţii[32]. Traducerea acestor două texte a fost realizată „cu maximă probabilitate în intervalul 1772–1774, la scurt timp după alcătuirea lor de către Voltaire"[33]. „Dacă dovezile lingvistice nu oferă o soluţie clară problemei localizării [traducerii], cele de ordin cultural, precum şi circulaţia manuscriselor, ne îndrumă către Moldova, mai precis spre cercul de intelectuali din jurul episcopului de Roman şi apoi mitropolitului Leon Gheuca"[34]. După ce a exclus însă, prin analiza contrastivă a textelor, posibilitatea ca traducătorul acestor manifeste să fie arhimandritul Gherasim de la mitropolia din Iaşi, cel care a tradus, în anul 1792, *Istoria craiului Sfeziei Carol 12* a lui Voltaire, pentru Violeta Barbu problema paternităţii traducerii lor a rămas deschisă. Cu privire la modul în care a fost făcută traducerea manifestelor, autoarea a constatat că „în efectuarea traducerii *Toaca împăraţilor*, cărturarul a făcut apel atât la originalul francez, cât şi, pentru control, la versiunea neogreacă realizată de Evghenie Vulgaris şi apărută la St. Petersburg în 1772. Influenţa tălmăcirii lui Vulgaris nu se mai face însă resimţită în *Plângerea lui Ioan Plokof,* care urmează cu fidelitate textul francez" şi că, „raportată la izvorul francez şi la versiunea neogreacă a lui Evghenie Vulgaris, traducerea românească urmează, în majoritatea cazurilor, calea echivalării verbale, care nu poate duce decât la rezultate de nivel modest", cum a şi dovedit Violeta Barbu în cuprinsul studiului[35]. Această ultimă observaţie concordă cu concluzia la care a ajuns Maria Marinescu-Himu, în analiza modului în care a fost realizată de către Toma Dimitriu traducerea *Etiopicelor* lui Heliodor[36].

În mod evident, traducerea acestor manifeste, atât în greceşte cât şi în româneşte, se datoreşte propagandei ruseşti, care urmărea prin difuzarea lor compromiterea politicii imperiului otoman şi stimularea luptei de eliberare a popoarelor din Peninsula Balcanică subjugate de către turci. După cum se ştie, în timpul războiului ruso-turc din anii 1769–1774, încheiat cu pacea de la Küciuk-Kainargi, Moldova şi Ţara Românească au fost ocupate de trupele ruseşti, care au şi administrat în această perioadă ambele principate româneşti. În Moldova, partida filorusă, alcătuită atât din români cât şi din greci, care sperau că eliberarea ambelor popoare de sub ocupaţia turcească se putea realiza chiar atunci, sub auspiciile imperiului Ecaterinei a II-a, avea ca membru

[32] Vezi *art.cit.* la nota 30, (II), p. 39–40.
[33] *Ibidem*, p. 53.
[34] *Ibidem.*
[35] *Ibidem.*
[36] Vezi *art.cit.* la nota 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

marcant şi pe mitropolitul Gavriil Calimah, cum atestă unele documente politice ale anilor respectivi, aflate în manuscrisele *348* şi *1667* de la BAR, care au fost în parte publicate, după alt manuscris, de către M. Kogălniceanu, în „Arhiva românească", I, 1841, p. 172–334. Este posibil deci ca traducerea acestor trei manifeste antiotomane să fi fost făcută de un colaborator apropiat al mitropolitului. Am văzut mai sus că, pentru traducerea *Învăţăturii Ecaterinei a II-a*, mitropolitul Gavriil a însărcinat pe Toma Dimitriu, logofătul mitropoliei. Particularităţile lingvistice comune traducerii româneşti a acestor trei manifeste antiotomane şi traducerii româneşti a *Învăţăturii Ecaterinei* şi a *Etiopicelor* lui Heliodor duc la concluzia că traducătorul lor este acelaşi logofăt Toma Dimitriu.

3.6. Este de multă vreme cunoscut faptul că episcopul Leon Gheuca al Romanului l-a avut ca oaspete pe cărturarul sârb Dositei Obradovici, care a petrecut un timp în Moldova, în anii 1781–1782. Referindu-se la bogata activitate culturală desfăşurată de către Leon Gheuca, „ale cărui zel pentru învăţătură şi iubire cătră patrie nu se pot descrie pe deplin", învăţatul sârb relatează, într-o scrisoare din anul 1783, că „el, fiind episcop, a învăţat limba franceză, a adunat cu mare cheltuială foarte aleasă bibliotecă, a *dat a se traduce* pe limba sa feliurite cărţi şi acum şi-a propus a eda în tipari cu cheltuiala sa *Teatrul politic* al lui Oxensterna şi *Telemahul*, şi a le dărui patriei sale"[37]. Am văzut mai sus că logofătul Toma de la mitropolia din Iaşi a tradus pentru episcopul Leon Gheuca *Etiopicele* lui Heliodor. Probabil că tot la el a apelat episcopul Leon şi pentru traducerea *Teatron politicon*-ului şi a *Întâmplărilor lui Telemah*, căci limba acestor două traduceri anonime este identică cu cea a traducerii *Etiopicelor* şi a celorlalte două traduceri cunoscute ale lui Toma Dimitriu.

4. Pentru că acest logofăt Toma a venit în Moldova din Ţara Românească, unde probabil şi-a însuşit el limba română, atât în traducerile sale cunoscute, cât şi în cele pe care i le atribuim se întâlnesc numeroase particularităţi ale graiului muntean[38], alături de multe particularităţi lingvistice moldoveneşti, care se pot datora fie traducătorului, după un deceniu petrecut de el la Iaşi, fie tipografilor sau copiştilor moldoveni ai textelor respective. Dintre particularităţile lingvistice munteneşti aflate în textele de care ne ocupăm, citărm doar câteva

[37] Vezi Ioan Russu, *Fabulele lui Demetriu Cichindeal în traducere nouă din originalul sârbesc al lui Dositei Obradovici*, Arad, 1885, p. XX–XXI. Sublinierile noastre. După cum am văzut, *Teatrul politic* este opera lui Ambrosius Marlianus, nu a lui Oxenstiern. Noi credem că Obradovici a citat greşit numele autorului, nu titlul operei, căci *Teatrul politic* şi *Întâmplările lui Telemah* au conţinut politico-ideologic similar, iar Leon Gheuca dorea să facă, prin traducerea şi tipărirea lor, educaţia politică a compatrioţilor săi.

[38] Ion Gheţie, în *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 399–400, consideră drept „muntenească" limba *Învăţăturii Ecaterinei a II-a*, iar Violeta Barbu, în studiul citat la nota 30, a constatat că în traducerea celor două manifeste ale lui Voltaire este preponderent stratul de limbă muntenesc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

exemple[39]: formele fără propagarea lui **n**, în **genuchi** (*IP*, p. 67, 70; *IT I*, f. 18^{r}, 29^{r}, 33^{r}, 52^{v}, 57^{v}, 58^{v}), **îngenuchet** (*IT I*, f. 12^{v}; *ZF*, f. 36^{r}), precum şi cuvintele şi formele **barză** (*SA*, p. 62), **gaură** (*IT II*, f. 52^{v}), **găurí** (*IT I*, f. 31^{v}; *IT II*, f. 52^{v}), **grindină** (*IT I*, f. 87^{v}, 89^{r}; *TP II*, f. 54^{r}), **junică** „juncă" (*IT I*, f. 99^{r}), **noroi** (*IP*, p. 157), **rândurea** „rândunică" (*SA*, p. 62; *TP I*, 23^{r}), **taur** (*SA*, p. 95, 100, 102, 106; *HE II*, f. 80^{r}, 80^{v}, 81^{v}, 82^{r}; *IT I*, f. 21^{r}, 30^{v}, 38^{r}, 83^{v}, 84^{r}, 99^{r}; *IT II*, f. 31^{r}; *TP I*, f. 35^{v}), **văpaie** (*SA*, p. 33, 66; *IP*, p. 67, 68, 118; *IT I*, f. 13^{v}; *IT II*, f. 101^{v}; *ZF*, f. 2^{v}, 19^{v}, 20^{r}, 38^{r}), **zăpadă** (*IP*, p. 54, 59, 77, 110; *IT I*, f. 5^{r}, 12^{r}, 18^{r}, 29^{r}, 35^{r}, 38^{r}, 52^{v}, 70^{r}, 87^{v}, 99^{r}; *IT II*, f. 62^{r}, 78^{r}; *TP I*, f. 7^{v}; *TP II*, f. 54^{v}), **zvorí** „a sluji" (*HE II*, f. 40^{r}; *IT I*, f. 69^{v}; *TP I*, f. 67^{r}), **zvorelnic** (*HE I*, f. 102^{r}) şi altele.

5. Dintre celelalte particularităţi lingvistice comune traducerilor cunoscute ale logofătului Toma şi celor pe care i le atribuim, menţionăm în continuare o serie de fapte mai semnificative. Toma Dimitriu îşi însuşise bine limba română, dar uneori se simte că o învăţase mai ales prin lectura unor texte mai vechi şi că era străin. Ca şi alţi traducători contemporani sau mai vechi, el recurge des la calcuri, atât lexicale cât şi morfologice sau frazeologice. Unele dintre aceste calcuri sunt neobişnuite şi pot constitui deci probe de netăgăduit în demonstraţia de paternitate literară pe care o efectuăm. Totodată, am remarcat prezenţa în traducerile cunoscute ale lui Toma Dimitriu a unor prepoziţii care, în construcţiile respective, nu (mai) erau în uzul limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Aceleaşi prepoziţii apar frecvent şi în traducerile pe care i le atribuim.

5.1. Verbele sinonime μάχομαι şi πολεμω „a (se) lupta, a combate" sunt traduse prin locuţiunea verbală ***a bate război***. De exemplu, în *IE*: „însuşi patria **bate război** cu dânsul" (p. 38), „[greşeli] ce **bat război** împotriva netemerii..." (p. 94), „ a **bate război** cu vrăjmaşii" (p. 148); *HE I*: „a **bate război** către cei de faţă" (f. 91^{r}; cf. şi 23^{v}); *IP*: „să **bată război** cu un vrăjmaş ca acesta" (p. 49), „călătoresc pre mare şi **bat război** cu valurile" (p. 127); *IT I*: „dezmierdările ce **bat război** cu facirea de bini" (f. 5^{r}), „pentru împăratul cel bun **bat război** însuşi dumnezăii" (f. 44^{v}; cf. şi 2^{r}, 7^{v}, 8^{r}, 86^{v}, 89^{r}, 97^{v}, 104^{r}); *TP I*: „toţi de bună voie **bat război**" (f. 53^{v}; cf. şi 60^{r}, 79^{v}, 108^{v}, 109^{v}, 110^{v}, 138^{v}, 139^{v}, 140^{r}, 141^{v}); *ZF*: „am **bătut război** înspre a-ţi da voie ca să te îmbraci cu armele mele" (f. 3^{r}), „nu voi [...] a **bate război** împotriva bunei norociri" (f. 31^{v}; cf. şi 22^{r}, 47^{r}).

[39] Folosim următoarele sigle ale textelor pe care le comparăm: *HE* (*I* şi *II*) = Heliodor, *Etiopicele*, vol. I, ms. *4837* de la BAR, copie din anul 1784, vol. II, ms. *355* de la BAR, copie din anul 1773; *IE* = *Învăţătură a însuşi stăpânitoarei măriri Ecaterinii 2...*, Iaşi, 1773; *IP* = *Îndreptarea păcătoşilor...*, Iaşi, 1768; *IT* (*I* şi *II*) = Fénelon, *Întâmplările lui Telemah*, vol. I, ms. *342* de la BAR, copie din anul 1772, vol. II, ms. *262* de la BAR, copie din anul 1775; *TP* (*I* şi *II*) = Marlianus, *Teatron politicon*, vol. I (cap. 1-10), ms. *122* de la ASI, copie de prin 1781–1782, vol. II (cap. 11-20), ms. *123* de la ASI, copie din 1780; *SA* = *Alcătuire înaurită a lui Ravvi Samuil...*, Iaşi, 1771; *TR* = Giovanni del Turco, *Rugăciune a neamului grecilor...*, ms. *499* de la BAR (f. 2-7), copie nedatată; *VT* = Voltaire, *Toaca împăraţilor* şi *Tălmăcire a facerii lui Ioan Plokof...*, ms. *499* de la BAR (f. 7-10), copie nedatată; *ZF* = Loredano, *Zăbava fandasiei* (cap. 1-10), ms. *126* de la ASI, copie din anul 1782.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

5.2. În *IE* apare locuțiunea adjectivală ***biruitor cu pohfală*** „triumfător": „politicească eleftérie să arată **biruitoare cu pohfală**, când pravelile cele pentru greșale de vinuire trag fieștecarea pedeapsă..." (p. 20). Aceeași locuțiune este folosită și în *ZF*: „arată-te **biruitor cu pohvală**" (f. 43^{v}; cf. și 40^{r}), „s-au arătat **biruitoare cu pohfală** tirănia" (f. 52^{v}; cf. și 53^{r}), precum și în *VT*: „după urmarea vulturului celui **biruitori de pohfală**" (f. 10^{r}), unde traduce adj. fr. **triomphant**. Așadar, prin această locuțiune Toma Dimitriu traducea și adjectivele corespunzătoare gr. θριαμβευτικός (sau θριαμβικός). În *ZF* apare sintagma **biruință cu pohfală** „triumf" (f. 4^{r}, 28^{r}, 50^{r}, 53^{r}, 61^{r}, 64^{v}), prin care sunt desigur traduse s.f. θριάμβευσις sau s.m. θρίαμβος.

5.3. Sintagma ***grăire împotrivă*** „contradicție, replică". *IE*: „când alte dovezi fără de **grăire împrotivă** îl dovedesc vinovat" (p. 72), „ca să vădească curat **grăirile împotrivă** la care, răspunzând, au căzut" (p. 73), „împărțirea cea strâmbă a pedepselor va naște o **grăire împotrivă** ciudată" (p. 92); *IT II*: „căruia să-i de loc fără de **grăire împrotivă**" (f. 56^{r}; în orig.: χωρι ςαντιλογίαν); *TP II*: „fiindcă cel ce să pâra strica toate **grăirile împrotivă**, mâniindu-să pârâșul, au strigat..." (f. 80v); *ZF*: „ această socoteală nu priimește **grăire împrotivă**" (f. 14^{v}). Prin această sintagmă sunt deci traduse s.f. αντιλογία „contradicție" și sintagma χωρις αντιλογίαν „fără replică".

5.4. Adj. χρυσός „aurit" tradus prin adj. ***înaurit***. De exemplu, în *SA*: „faptă **înaurită** o au numit" (f.t. și p. X), „această **înaurită** carte" (p. I); *IE*: „vacului celui **înaurit**" (p. IV, în prefața mitropolitului Gavriil); *IT I*: „într-un nuor **înaurit**" (f. 29^{r}), „vacul cel **înaurit**" (f. 35^{r}; cf. și 49^{r}, 71^{v}); *IT II*: „**înauritul** vac" (f. 55^{v}; cf. și 60^{r}, 84^{v}); *TP I*: „cuvinte **înaurite**" (f. 16^{r}, 19^{r}, 30^{r}, 39^{r}, 45^{v}, 46^{r}, 47^{r}, 67^{v}, 97^{v}), „**înaurită** învățătură" (f. 22^{r}, 24^{r}, 100^{v}, 109^{r}), „**înaurit** meșteșug" (f. 29^{r}; cf. și 48^{v}, 59^{r}, 69^{v}, 73^{r}, 92^{v}, 99^{r}, 100^{r}, 123^{r}); *TP II*: „cuvintele cele **înaurite**" (f. 8^{v}, 37^{v}), „acea **înaurită** carte" (f. 36^{r}), „**înaurite** vacuri" (f. 40^{r}; cf. și 43^{v}, 55^{v}, 57^{r}, 61^{r}, 67^{v}).

5.5. Sintagma ***mai înainte purtare de grijă*** „prevedere, veghere la". *HE II*: „a avea pentru dânsul **mai înainte purtare de grijă**" (f. 78^{r}; în orig.: προνοίας); *IE*: „trebuință era la cea **mai înainte purtarea** lor **de grijă** a se face oarecare meșteșugiri" (p. 164); *IP*: „având **mai înainte purtare de grijă** pentru hrana vieții sale" (p. 65 bis); *TR*: „cea înțeleaptă a ei **mai înainte purtare de grijă**" (f. 4^{r}), „având turcii **mai înainte purtare de grijă** pentru..." (f. 5r), „amăgit fiind dintru o **purtare de grijă mai înainte** cu mincinoasă socoteală" (f. 6^{v}). Sintagma este calc după s.f. πρόνοια „prevedere". În *IE* apare și locuțiunea verbală **a purta grijă mai înainte**, calc după vb. προνοω „a prevedea, a veghea la": „ocârmuirea stăpânirii este datoare de multe ori a **purta grijă mai înainte** de trebuințele bătrânilor..." (p. 141), „o să **poarte grijă mai înainte** săracilor și bolnavilor" (p. 213).

5.6. Adj. υπεράνθρωπος „supraomenesc" este tradus în *HE II* prin locuțiunea adjectivală ***mai presus de om***: „frumuseță atâta **mai presus de om** arată" (f. 69^{v}). Prin aceiași locuțiune este tradus adjectivul menționat în *IT II*:

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„un glas **mai presus de om**" (f. 40^{v}). Calculul acesta apare şi în *ZF*: „a se tălmăci cu glasuri şi **mai presus de om**" (f. 20^{v}), „o faţă **mai presus de om** pururea au stătut..." (f. 41^{r}), „faţa mea să slujiia ca o faţă **mai presus de om**" (f. 83^{r}).

5.7. S.f. αποικία „colonie" tradus prin s.f. ***mutare***. De exemplu, în *IE*: „corăbiile **mutărilor** de la America ce să neguţătoresc în Evropa" (p. 126); *IT I*: „sânt multe **mutări** elineşti la această margine de mare" (f. 90v), „Salendul, noao **mutare** elinească" (f. 97^{r}; cf. şi 89^{r}, 95^{v}); *IT II*: „**mutări** [marg.: slobozii]" (f. 8^{r}), „această **mutare** ce au venit să întemeieze Tarandul" (f. 43^{r}; cf. şi 88^{r}, 89^{r}).

5.8. Vb. συγκατανεύω „a consimţi" este tradus în *HE II* prin locuţiunea verbală ***a se pleca împreună***: „au strigat tot norodul, vădind prin laude că **să pleacă împreună**" (f. 19^{r}; cf. şi 27^{r}, 41^{r}). Acelaşi calc apare şi în *IE*: „la acestea să sileşte a **să pleca împreună**" (p. 65), în *IP*: „de le va priimi şi **să va pleca împreună**" (p. 46) şi în *TR*: „este a **să pleca împreună** de obşte, ca să nu cădem la..." (f. 7^{r}).

5.9. Vb. χειραγωγω „a conduce, a dirija" tradus prin locuţiunea verbală ***a povăţui ca de mână***. De exemplu, în *HE I*: „fiind **povăţuită ca de mână** de cătră..." (f. 96^{r}; cf. şi 23^{r}); *HE II*: „**povăţuind ca de mână** pre Hariclia" (f. 18^{v}; cf. şi 3^{v}), „este **povăţuită ca de mână** de cătră cele ursite" (f. 48^{r}) ; *IT II*: „dumnezeilor ce i-au **povăţuit ca de mână** la facere de bine" (f. 78^{v}). În *HE II* apare şi sintagma **povăţuitor ca de mână** (f. 24^{r}), prin care este calchiat s.m. χειραγωγός „conducător, ghid".

5.10. Folosirea frecventă, în construcţii similare, a prepoziţiilor ***din*** şi ***dintru***, în locul prepoziţiei **de**. De exemplu, în *IE*: „viaţa lui şi slobozenia spânzurată **din** graiul cel cu înşelăciune sau **din** întristarea şi posomorârea judecătoriului său" (p. 55), „o împărăţie carea să apără [...] şi să întăreşte înlăuntru **din** puterea şi **din** ipolipsis cea bună" (p. 86), „[neguţătoria] nu spânzură fără numai **din** pravilile sale" (p. 127; cf. şi 112, 134, 175, 184, 239), „într-alt chip cetăţeanul [...] să va spânzura **dintr**-un număr oarecarele de oameni câţi sânt păzitorii şi tălmăcitorii pravililor" (p. 58), „oamenii au perit **dintr**-o boală ne sâmţită şi ofticoasă" (p. 112); *HE I*: „[cosiţele] nu li se lăsa a zburli preste cuviinţă **din** vânturile cele supţiri" (f. 59^{v}), „şi oarecum căscând ca **din** somn" (f. 75^{v}; cf. şi 62^{v}), „să mişca **dintr**-o patimă umedă" (f. 65^{r}); *HE II*: „s-au fost învăţat **din** trebuinţă a purta cu dânşii oameni..." (f. 48^{v}), „a scăpa acela [...] **din** jertva cea sfinţită" (f. 76^{v}), „braţul mâinilor, ce era încă asudate **din** goana boului" (f. 82^{v} ; cf. şi 74^{r}, 76^{v}), „şi cetatea ca **dintr**-o privelişte stând împrejurul zidului" (f. 16^{v}), „groapa [...] fiind alcătuită cu piatră **dintr**-o măsură şi săpată" (f. 61^{r}; cf. şi 30^{v}); *IP*: „îndemnaţi **din** vreo dulceaţă atâta de mare" (p. 50), „fiind îndemnaţi şi orbiţi **din** dragostea ce au la acele obraze" (p. 80), „de te-ai deznădăjduit **din** milostivirea lui Dumnezeu" (p. 146); *IT I*: „împăratul, carile zioa şi noaptea să pedepsăşti **din** necredinţă, prepuni cum că..." (f. 24^{r}), „tatul lui s-au făcut necruţător **din** întristarea lui cea peste măsură,, (f. 38^{v}), „ca să te odihneşti **din** toate ostenelile tale" (f. 70^{v}; cf. şi 12^{r}, 69^{v}, 81^{r}, 90^{r}), „gonit **dintru** o tulburari a mării" (f. 2^{r}), „vedeam spre însumi slobod

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dintr-o primejdie înfricoşată" (f. 34[r]), „într-un loc prea mari, încungiurat **dintr**-o păduri deasă„ (f. 40[r]), „s-au aprins inima a Calipsus **dintr**-o cumplită mânie" (f. 54[v]; cf. şi 23[v], 27[v], 53[r], 70[r], 83[r], 84[v], 87[v], 102[v]) ; *TP I*: „ din dreptate nu s-au abătut, fiind plecat **din** rugăciune" (f. 19[v]), „să deosăbeşte stăpânirea cea împărătească **din** stăpânire tirenicească" (f. 49[r]), „supărat **din** rădicările asupră a cheltogalilor" (f. 68[r]; cf. şi 40[r], 57[r], 117[r], 112[r], 143[r]); *TP II*: „această cheie, care nu spânzură **din** brâu, ce să ţine de umere" (f. 9[r]), „îndemnat fiind, ca un tânăr, **din** căldura inimii„ (f. 12[r]), „s-au rănit cumplit **din** cuvântul ei„ (f. 75[v]; cf. şi 13[r], 13[v], 17[r], 20[r], 23[r], 35[v], 40[v], 48[r], 58[v], 76[r]), „**dintr**-această multă bucurie îndemnându-să" (f. 18[r]), „să se păzească **dintr**-aceeaşi boală" (f. 35[v]); *ZF*: „au căzut ticălosul Patroclu [...] **din** bărbăţie lui Ector" (f. 1[r]), „să curgă ape **din** sânge, ca să spăl greşala" (f. 9[r]), „orbiţi fiind **din** pohtile iubirii de slavă" (f. 83[v]; cf. şi 5[r], 7[r], 17[r], 20[r], 54[v], 57[r], 64v, 72[r], 77[r], 82[r]), „o otravă păzeşte pre om **dintr**-altă otravă" (f. 73[r]); *TR*: „suflându-să **din** credinţa lui Moamet" (f. 2[r]), „fiind povăţuit **din** începătura cea neschimbată a legii lui" (f. 6[v]), „amăgit fiind **dintr**-o purtare de grijă mai înainte cu mincinoasă socoteală" (f. 6[v]); *VT*: „să aprind **din** nerăbdare înspre a să sătura de ..." (f. 10[r]).

5.11. Folosirea frecventă, în construcţii similare, a prepoziţiei ***înspre***, în loc de **spre**. De exemplu, în *SA*: „şi unul numai de să va întoarce, este destul **înspre** a avea noi multe răsplătiri..." (p. IX ; în continuare, forma **înspre** nu mai apare, fiind probabil înlocuită de tipografi sau de diortositorul cărţii prin **spre**); *IE*: „slobozenia la nimica alt nu razimă, fără numai **înspre** a putea fieştecarele a face aceea ce să cade a voi, şi **înspre** a nu fi silit de nevoie a face aceea ce nu să cade a voi" (p. 11), „politicească eleftérie nu razimă **înspre** a face fieştecarele ori ce va vrea" (p. 11), „eleftéria este slobozenia **înspre** a face fieştecarele aceea ce slobod pravelile" (p. 12 ; în continuare, şi în această carte forma **înspre** a fost în mod sistematic înlocuită de tipografi prin **spre**); *HE II*: „pornită de apururea **înspre** a proroci cele mai rele" (f. 4[r]), „pururea vitează şi întreagă la minte **înspre** a suferi nenorocirile" (f. 7[v]), „silindu-o **înspre** a arăta patima" (f. 19[v]), „sânt gata **înspre** a mă supune la toate" (f. 31[v] ; cf. si 1[v], 8[v], 9[r], 9[v], 13[v], 16[v], 26[v], 31[r], 32[v], 36[v], 41[r], 42[r], 52[v], 53[r], 56[r], 56[v], 57[r], 63[r], 67[r], 77[v], 78[r], 82[v]; în *HE I*, ca şi în cele două texte tipărite, forma **înspre** a fost înlocuită de copişti prin **spre**); *IP*: „puterea lui, care pururea se zăboveşte **înspre** a te apăra de tot răul" (p. 65), „are mare lesnire **înspre** a cerceta cugetul său" (p. 124), „te-ai lenevit **înspre** a învăţa" (p. 148; cf. şi 78, 94, 107, 130, 145, 146, 153); *IT II*: „au ajutat împreună **înspre** a să împodobi" (f. 5[r]), „cât era de socotitor **înspre** a afla chipuri ca să..." (f. 57[v]), „aşa de gata **înspre** a face [...], aşa de isteţ **înspre** a apuca..." (f. 60[v]), „sânt orbi **înspre** a cunoaşte binele şi răul" (f. 73[r]; cf. şi 58[v], 69[r], 76[r], 84[v], 85[v], 86[r], 91[r], 96[v], 99[r]); *TP I*: „cel mai tare între elini **înspre** a bate război asupra celor..." (f. 141[v]), „din carea nebunie să poveţuia **înspre** a săvârşi atâte păgânătăţi" (f. 143[v]), „era foarte slobod **înspre** a huli şi a mustra" (f. 150[r] ; cf. şi 151[v]); *TP II*: „deosăbirea nici la fire este, nici la voie, ce **înspre** a naşte şi a să naşte, şi **înspre** a trimite şi a purcede" (f. 52[r], 52[v]); *ZF*: „lipsită de putere

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

înspre a sta împotrivă la ..." (f. 1[r]), „orbită **înspre** a zidi minciuna socotinţii sale" (f. 3[r]), „bucură-te **înspre** a videa pe un prieten" (f. 8[r]), „mirele s-au făcut leneşe **înspre** a ţăse şi a tăiè urzălile lor" (f. 53[r]; cf. şi 6[v], 7[r], 10[r], 11[r], 20[r], 20[v], 23[r], 26[r], 28[v], 32[r], 33[v], 41[v], 44[r], 47[r], 53[r], 59[v], 61[v], 62[v], 68[r], 70[r], 74[r], 81[r]); *TR*: „au lucrat împreună cu prea slăvire **înspre** a păzi neamul cel vechi al grecilor curat..." (f. 2[r]), „au pornit şi acum mai de pre urmă sufletele noastre **înspre** a ne apuca..." (f. 4[v]); *VT*: „este şi iscusită **înspre** a face lucruri vrednice istoriei" (f. 7[v]), „metahirisești această slavă **înspre** a răsplăti batjocurile ce au făcut..." (f. 9[v]), „să aprind din nerăbdare **înspre** a să sătura de..." (f. 10[r]), „au aflat săcretul **înspre** a să înarma creştinii" (f. 10[r]; cf. şi 9[r]).

Prepoziţia ***înspre*** apare frecvent, în construcţii similare, şi în unele acte din arhiva mitropoliei din Iaşi, datând din anii 1769–1772, care sunt, în mod firesc, redactate sau traduse de Toma Dimitriu, logofătul de atunci al mitropoliei. Citãm câteva exemple după copia documentelor respective aflată în ms. *348* de la BAR. Astfel, în scrisoarea din 16 decembrie 1769 a împărătesei Ecaterina a II-a către mitropolitul şi episcopii Moldovei, tradusă probabil după o versiune în limba italiană: „metahirisâţi cele neconteniti a voastri fierbinţi învăţături **înspre** a faci şi a isprăvi ca..." (f. 36[r]), „să fie cu sâlinţă **înspre** a să arata vrednici..." (f. 36[r]) ; în scrisoarea mitropolitului către ţară, care însoţea scrisoarea menţionată a împărătesei într-o foaie volantă tipărită: „vă sfătuim ca să vă sârguiţi cu de-adinsul **înspre** a vă arăta vrednici unii faceri de bini..." (f. 37[v]), „fiişticarili să să ferească **înspre** a nu să amăgi..." (f. 37[v]) ; în scrisoarea nedatată (din primăvara anului 1770?) adresată de mitropolit şi de boierii din ţară deputaţilor moldoveni trimişi în solie la Sankt-Petersburg: „Dumnezău [...] să vă dăruiască putere, prin apărare dreptii sale, **înspre** a spori la celi înalte şi folositoari săvârşiri..." (f. 49[v]); într-o scrisoare din 1772 a mitropolitului, împreună cu tot clerul şi boierii Moldovei, către feldmareşalul Rumianţev: „întăresc temeinici nădejdili noastri **înspre** a nu căde niciodinioară supt pâgănească sâlnicii" (f. 64[v]), „să adaogi pofta şi dorinţa noastră **înspre** a vide săvârşire acestor pre norociti lucrări" (f. 64[v]).

5.12. Folosirea frecventă, în construcţii similare, a prepoziţiei ***lângă***, în locul prepoziţiei **la**. De exemplu, în *IE*: „**lângă** râmlenii cei vechi, cei neînsuraţi nu putea să ia cevaşi..." (p. 114), „fetile, **lângă** râmlenii cei vechi, să lepăda din moştenirea cea cu diată" (p. 164), „**lângă** ghermani muierile era totdeauna supt epitropi" (p. 169 ; cf. şi 15, 48, 62, 161, 162, 165, 191); *HE II*: „**lângă** cei ce au dragoste, şi cele fără de temere sânt înfricoşate" (f. 4[r]), „precum fierul este **lângă** alţii la trebuinţe, într-acesta chip **lângă** etiopeni să socoteşte aurul" (f. 49[v]); „lucru ce nu este obicinuit **lângă** perşi" (f. 64[v]; cf. şi 11[r], 69[r], 70[v], 77[r]); *IT I*: „aicea se pedepsăsc trii răutăţi, cari **lângă** celelalte neamuri rămân nepedepsite" (f. 36[r]), „nici un lucru nu are să fie atâta de sfânt **lângă** oameni decât legile cele rânduite ca să-i facă buni" (f. 41[v]); *TP I*: „au stătut **lângă** râmleni un obicei lăudat" (f. 24[v]), „vulturul **lângă** râmleni şi crocodelul **lângă** eghipteni s-au orânduit să fie ieroglifică" (f. 96[v]; si 9[r], 51[v], 79[r], 88[r], 93[r], 111[r],

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

119^{v}, 122^{r}, 129^{r}, 130^{r}); *TP II*: „minunată este **lângă** râmleni şi mărturie lui..." (f. 23^{r}), „carele întâi **lângă** latini au scris stihurile vitejilor" (f. 44^{r}; cf. şi 31^{r}, 34^{r}, 38^{r}, 41^{r}); *ZF*: „pietrele cele scumpe nu au atâta preţ **lângă** aceia ce nu le cunosc" (f. 56^{v}); *TR*: „atuncea lucrul **lângă** ceilalţi este vrednic de oarecarea socotinţă" (f. 3^{v}).

5.13. Folosirea frecventă, în construcţii similare, a prepoziţiei ***peste***, în loc de **pe**. De exemplu, în *SA*: „călare **preste** asin" (p. 33), „vor sta picioarele lui în zioa aceea **preste** muntele maslinilor" (p. 38), „**preste** cămaşa lui au aruncat sorţi" (p. 51; cf. şi 35); *IE*: „o adunare de blagorodnici, întemeiată **preste** începerile ce s-au pus mai înainte" (p. 151), „de va schimba începerile **preste** care să întăriia" (p. 195), „să întemeiază **preste** credinţa cea cu dreptate" (p. 234; cf. şi 126, 147); *HE I*: „luând o scrisoare ce era **preste** piept" (f. 28^{r}), „am aflat-o **preste** pat întristată" (f. 62^{v}; cf. si 5^{v}, 6^{r}, 9^{v}, 116^{v}); *HE II*: „jurându-să **preste** dumnezei şi **preste** întâmplările cele de faţă" (f. 45^{r}), „şezând **preste** fil ca **preste** o căruţă" (f. 61^{r}; cf. şi 7^{r}, 14^{r}, 20^{v}, 26^{r}, 46^{r}, 48^{v}, 57^{r}, 59^{r}, 62^{r}, 67^{v}, 73^{v}, 75^{r}, 77^{v}, 79^{r}); *IP*: „cel ce se razimă **preste** ispovedanie, ca acesta cade" (p. 3), „întinzându-ş rasa lui **preste** ape" (p. 85 ; cf. şi 128); *IT I*: „a zbura **preste** aripile vremii departe de noi" (f. 83^{r}), „de undi să pricinuieşti de să află **preste** aceste margini de mare atâtea mutări elineşti" (f. 89^{r}; cf. şi 61^{v}, 62^{r}); *IT II*: „să îmble în calea mărirei **preste** urmele ce am însemnat" (f. 40^{v}), „jirtvele ce au ars **preste** capişte" (f. 57^{v}; cf. şi 3^{r}, 9^{v}, 41^{v}, 61^{v}, 89^{r}); *TP I*: „au pus piciorul cel drept **preste** mare şi cel stâng **preste** pământ" (f. 41^{v}; cf. şi 109^{v}, 145^{v}); *TP II*: „o sarcină de lemne au pus-o **preste** umerii lui" (f. 28^{v}), „nu pune samar **preste** bou„ (f. 47^{v}); *ZF* : „obicinuieşte pedeapsa **preste** cei nevinovaţi" (f. 8^{r}), „să-ţi pui cunună **preste** cap" (f. 18^{r}); *VT*: „lăţit fiind **preste** mindiriul lui" (f. 7^{v}), „dând pentru răsplătire o cruce **preste** umerii lui" (f. 10^{r}).

5.14. Folosirea consecventă a adjectivului ***primejduitor*** „primejdios". *IE*: „[greşeala] se face **primejduitoare**" (p. 191); *HE II* (f. 4, 40r); *IP* (p. 107) ; *IT I*: „**primejduitoari** călătorii" (f. 6^{v}), „**primejduitoare** războaie" (f. 89^{v}, 94^{r} ; cf. şi 4^{r}, 5^{r}, 7^{r}, 7^{v}, 20^{r}, 25^{r}, 27^{r}, 53^{r}) ; *IT II*: „**primejduitoare** greşale" (f. 11^{v}; cf. şi 12^{r}, 13^{v}, 57^{r}, 80^{v}, 82^{r}); *TP I*: „vrăjmaş **primejduitori**" (f. 50^{v}; cf. si 72^{r}, 81^{r}, 114^{v}, 139^{r}, 148^{v}); *TP II* (f. 21^{r}, 29^{r}, 50^{r}); *ZF*: „o trecere atâta de **primejduitoare**" (f. 7^{v}); *TR*: „**primejduitoare** întâmplare" (f. 5^{r}; cf. si 2^{v}); *VT*: „această putere vrea fi mai **primejduitoare** decât turcii" (f. 8^{v}).

5.15. Folosirea frecventă a locuţiunii adverbiale ***cu degrabă*** „repede". *HE I*: „întorcându-să [...] **cu degrabă** spre..." (f. 8^{r}), „alerga **cu degrabă**" (f. 32^{v}; cf. şi 34^{v}, 51^{r}, 53^{v}, 64^{r}, 87^{r}, 87^{v}, 90^{v}, 101^{v}); *HE II*: „mergea **cu degrabă**" (f. 29^{r}), „iscoditorii viind **cu degrabă**" (f. 56^{r}); *IP*: „mergând **cu degrabă** la..." (p. 103); *IT I*: „suindu-să **cu degrabă** la cer" (f. 13^{v}), „i-au trimis **cu degrabă** o slugă" (f. 25^{v}; cf. şi 32^{r}, 35^{v}); *IT II*: „au mers **cu degrabă** să ia robii" (f. 43^{v}).

5.16. Folosirea consecventă a locuţiunii adverbiale ***câte puţin puţin*** „puţin câte puţin". *IE*: „au stricat **câte puţin puţin** rânduiala" (p. 162), „a să povârni împărăţia **câte puţin puţin**" (p. 194); *IP*: „iau plată **câte puţin puţin**" (p. 39),

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„**câte puţin puţin** mai să preface în fire" (p. 58; cf. şi 86, 121, 131); *IT I*: „munţii şi dealurile **câte puţin puţin** să micşora" (f. 17^{v}; cf. şi 23^{r}, 30^{v}, 40^{v}, 53^{r}, 54^{v}, 61^{v}, 63^{v}, 98^{r}); *IT II*: „ **câte puţin puţin** am priceput" (f. 14^{v}; cf. şi 10^{v}, 27^{r}, 49^{r}, 58^{v}, 59^{r}, 63^{r}, 91^{r}, 104^{v}); *TP II*: „au lăţit **câte puţin puţin** otrava ei" (f. 21^{v}; cf. şi 53^{r}); *ZF*: „aceea ce **câte puţin puţin** să adaoge" (f. 24^{r}).

6. Identificarea traducătorului necunoscut al textelor discutate mai sus în persoana logofătului Toma Dimitriu de la mitropolia din Iaşi sporeşte în mod considerabil numărul traducerilor efectuate de el şi-i înscrie astfel numele alături de cel al ierodiaconului Gherasim Putneanul de la episcopia Romanului, al lui Alecu Beldiman şi al arhimandritului Gherasim de la mitropolia din Iaşi, care au tradus în limba română, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, mai multe opere importante ale culturii universale. Chiar dacă iniţiativa traducerii în româneşte a scrierilor respective nu-i aparţine, iar rezultatele strădaniei sale sunt sau pot părea astăzi nesatisfăcătoare, meritul harnicului logofăt Toma nu scade. Mulţi cititori români de atunci au receptat mesajul artistic, filozofic, moral şi politic al *Etiopicelor* lui Heliodor, al celebrei opere a lui Fénelon, *Întâmplările lui Telemah*, şi al *Teatrului politic* al lui Marlianus prin intermediul versiunilor româneşti elaborate de el. Acest lucru se cuvine reţinut şi apreciat în istoria culturii noastre.

LES TRADUCTIONS DU LOGOTHÈTE TOMA DIMITRIU DE L'ARCHEVÊCHÉ DE IAŞI

(Résumé)

Toma Dimitriu était un Grec originaire de Kastoria. Il a probablement étudié à l'Académie princière de Bucarest. En 1758 il est venu en Moldavie et en 1760 il a été nommé secrétaire de l'Archevêché de Iaşi, fonction qu'il a détenue jusqu'à sa mort, vers 1774-1775. Il était un homme instruit. Comme il a bien assilimé le roumain et a témoigné, par son activité, de ses aptitudes littéraires, on lui a proposé, particulièrement par ses supérieurs ecclésiastiques, a faire des traductions du grec dont à peine les trois suivantes font mention d'avoir été rédigées par lui : *Alcătuire înaurită a lui Ravvi Samuil* (Ouvrage doré de Samuel le Rabbin), Iaşi, 1771, *Învăţătură a însuşi stăpânitoarei măriri Ecaterinii 2...* (Projet de code de Catherine II), Iaşi, 1773, et *Ethiopică* (Ethiopiques), le roman d'Héliodore.

Les particularités linguistiques de certaines traductions anonymes, faites en Moldavie dans la même période et à la fois communes aux traductions connues comme appartenant à Toma Dimitriu, prouvent qu'il a aussi traduit du grec les textes suivants : *Îndreptarea păcătoşilor* (Conseils aux pécheurs), Iaşi, 1768, *Întâmplările lui Telemah* (Les Aventures de Télémaque), le roman de Fénelon, *Teatron politicon* (Theatrum politicum), l'œuvre d'Ambrosius Marlianus, les dix premiers chapitres de *Zăbava fandasiei* (Gli Scherzi geniali), l'œuvre de Gian Francesco Loredano, le manifeste politique de Giovanni del Turco, *Rugăciune a neamului grecilor către toată creştineasca Evropa* (Demande du peuple grec adressée à toute l'Europe chrétienne) et

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

les manifestes politiques de Voltaire, *Toaca împăraţilor* (Le tocsin des rois) et *Tălmăcire a facerii lui Ioan Plokof, sfetnicul lui Olstein la princinile ceste de acum* (Traduction du poème de Jean Plokof, conseiller de Holstein sur les affaires présentes).

L'identification du traducteur inconnu des textes susmentionés à la personne de Toma Dimitriu situe celui-ci parmi les grands traducteurs de son temps, comme Gherasim Putneanul de l'évêché de Roman, Alecu Beldiman et l'archimandrite Gherasim de l'Archevêché de Iaşi, qui ont traduit en roumain, à la fin du XVIII-e siècle, plusieurs œuvres importantes de la culture universelle.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LUCIAN NASTASĂ

A.D. XENOPOL ŞI „ŞCOALA CRITICĂ"

Apariţia celebrei cărţi a lui N. Iorga, *Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains en 1899*, ce reunea articolele sale din „L'Indépendance Roumaine", marchează în istoriografia noastră un moment cu deosebite semnificaţii în afirmarea noii generaţii de intelectuali, a tinerilor istorici îndeosebi. Fără precedent, evenimentul poate fi considerat ca un act de „revoltă" ce punea în acţiune un nou tip de mobilizare: indivizi excelent dotaţi intelectual au riscat denunţarea puterilor competente şi oficial recunoscute în materie, pentru o cauză considerată superioară şi care, în fond, nu urmărea decât uzurparea socială a „bătrânilor" istorici.

Simplificând lucrurile, *şcoala critică* (sau *şcoala nouă*) a fost o conspiraţie a grupului de universitari Bogdan-Iorga-Onciul, deasupra căruia a vegheat iniţial Titu Maiorescu, la care s-au adăugat nenumăraţi susţinători mai mult sau mai puţin importanţi şi care au acţionat, conjunctural, mai mult sau mai puţin evident. Scopul a fost demontarea eşafodajului intelectual şi instituţional al altor universitari, şi partizani ai acestora, apreciaţi ca reprezentanţi ai *vechii direcţii* în istoriografie („bătrânii"), accederea la pârghiile de putere în domeniu şi păstrarea lor cât mai mult posibil. Comportamentul *triadei critice* nu a fost cu nimic diferit sau mai imoral decât al adversarilor, cu toţii utilizând cam aceleaşi procedee. Ceea ce a contribuit la impunerea şi succesul cauzei a fost perfecta organizare a grupului, coeziunea lui, ştiinţa utilizării celor mai variate tehnici în obţinerea credibilităţii faţă de contemporani, speculând orgolii, ambiţii, slăbiciuni, susceptibilităţi, conjuncturi politice şi sociale etc.

Deşi s-au evidenţiat până acum suficiente motivaţii şi aspecte din evoluţia şcolii critice, cu implicaţii majore şi de lungă durată în prefacerea istoriografiei[1], restrângerea argumentelor doar la chestiuni legate de renovarea materiei ar fi nu numai un fapt simplificator, dar şi păgubitor în cazul unui fenomen atât de complex. Trebuie invocaţi neapărat şi alţi stimuli care ţin atât de sensul datoriei profesionale, dorinţa de înnoire, devotamentul civic, cât şi de nevoia de a

[1] Paul E. Michelson, The Birth of Critical Historiography in Romania: The Contributions of Ioan Bogdan, Dimitrie Onciul and C. Giurescu, în „Anuarul Universităţii Bucureşti", istorie, 1983, p. 59–76; Al. Zub, De la istoria critică la criticism (Istoriografia română la finele secolului XIX şi începutul secolului XX), Bucureşti, Edit. Academiei, 1985.

Anuarul Institutului Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 25–36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

domina, fidelitatea faţă de un grup, căutarea securităţii materiale, glorie, ură, răzbunare etc, sentimente pe care psihanaliştii moderni nu le-au ocolit, invocându-le ca pe adevăruri eterne ce au căpătat de-a lungul vremii expresii diferite. Apoi nu trebuie omisă intervenţia altor câmpuri precum structurile sociabilităţii, regulile etice, stereotipiile metodologice, spiritul de imitaţie, practicile din viaţa privată, imaginea faţă de celălalt ş.a., toate acestea meritând să reţină atenţia întrucât ele sunt rezultatul unor îndelungi elaborări, au fost achiziţionate încă din perioada formării intelectuale şi îmbogăţite de-a lungul timpului, odată cu noile angajamente sociale şi profesionale. Este indiscutabil că deciziile şi modul de acţiune al propovăduitorilor „noii" direcţii în istoriografie au făcut obiectul unor reflecţii temeinice, că actele lor contestatare şi manevrele de culise nu s-au produs fără motivaţii clare ori fără o voinţă lucidă. A milita pentru o cauză, a se angaja într-o acţiune, a vota pentru un anume candidat la Universitate sau Academie nu pot fi atribuite instinctului. Toate au reprezentat comportamente pragmatice care au intrat în codul de norme ce definesc „tânăra" şcoală istorică de la finele sec. XIX.

Fără a intra în amănuntele acestei segregaţii din cadrul corpului nostru istoriografic, reţinem că ceea ce ar fi trebuit să se manifeste sub forma unui transfer paşnic, firesc în succesiunea generaţiilor, a căpătat alura unei lupte deschise, *şcoala critică* denunţând erorile producţiilor de sorginte „romantică" printr-o inimaginabilă pasiune polemică, pentru discreditare, iar prin perfecta organizare a grupului a preluat treptat levierele de comanda şi, când a fost cazul, şi-a întemeiat chiar noi instrumente de control şi putere instituţională.

De astfel, nu s-ar putea spune despre *şcoala critică*, şi toţi cei intraţi în constelaţia ei, că a fost radicală, rupând în totalitate cu vechea istoriografie, chiar dacă la acea vreme N. Iorga a atribuit acţiunii sensul de „revoluţie"[2]. Tot el este acela care mai târziu, în cartea sa de memorialistică *O viaţă de om aşa cum a fost*, mărturiseşte că „faţă de istoriografia din 1890, care continua, obosită, fără nici o dorinţă de a găsi noi informaţii şi de a prezenta explicaţii noi, nu m-am gândit un singur moment să proclam un crez de refacere"; „nu putea să fie vorba de o <şcoală nouă> în istorie, iar <luptătorul> pe care l-au creat unii din puţinii mei prieteni [...] n-a existat niciodată"[3]. Şi totuşi, la cumpăna dintre veacuri, N. Iorga elaborează un discurs coerent şi necruţător contra vechii generaţii de istorici – B.P. Hasdeu, V.A. Urechia, Gr.G. Tocilescu ş.a. –, care la vremea aceea deţineau pârghiile esenţiale de putere intelectuală şi instituţională, pe un ton impetuos, vădit ofensator, care viza umilirea orgoliului. Constatăm acum manifestarea intelectuală a impulsivităţii, cu intenţia declarată de a genera o schimbare grabnică a stărilor de lucruri, chiar dacă maniera pare neconvenabilă: „Voi fi întotdeauna onorat de inamiciţiile pe care le voi fi determinat

[2] N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, ediţia III, Bucureşti, 1944, p. 43.

[3] Idem, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost*, ed. Valeriu şi Sanda Râpeanu, Bucureşti, Edit. Minerva, 1984, p. 196.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

spunând adevărul"[4]; iar ideea va fi reluată mereu, tot mai explicită. La 1903, într-un articol din „Sămănătorul", Iorga avertiza pe opinenţii săi: „După puteri, urmăresc pentru ţara mea un ideal cultural şi moral, şi cine caută să împiedice realizarea acestui scop de căpetenie a vieţii mele îmi este duşman, un duşman pe care nu-l cruţ în ruptul capului, oricât de neplăcut sau dureros mi-ar fi lucrul, oricâte neplăceri mi-ar aduce"[5].

Denunţând neprofesionalismul şi imoralitatea intelectuală a „bătrânilor" universitari, *triada critică* a uzurpat în fapt competenţele socialmente recunoscute ale grupului rival, deturnând o parte a capitalului simbolic deţinut de acesta în profitul satisfacerii propriilor interese.

În acest context, vom căuta să desluşim câteva repere ce definesc raporturile dintre *şcoala critică* şi A.D. Xenopol, fără îndoială una dintre cele mai reprezentative figuri ale istoriografiei noastre la cumpăna dintre veacuri. Situat la confluenţa dintre spiritul romantic al celei de-a doua jumătăţi a secolului XIX şi manifestările criticiste ale epocii, A.D. Xenopol a exercitat o influenţă covârşitoare asupra evoluţiei istoriografiei române[6]. Personalitate complexă, întruchipând parcă vremea ce a traversat-o, Xenopol apare ca un istoric aproape total, de la romantici moştenind pasiunea marilor cuprinderi, enciclopedismul, râvna de a concepe ansambluri armonioase, în timp ce raţionalismul şi spiritul ştiinţific îl îndemnau spre prudenţă, spre o severă metodă a obiectivităţii, în sensul lui Ranke, „wie es eigentlich gewesen ist". Nu întâmplător, A.D. Xenopol a căutat să îmbine cât mai funcţional rigoarea reconstrucţiei istorice cu teoria disciplinei, elaborându-şi propriile concepte pe baza cărora să elimine arbitrariul. Iar noţiunea *seriilor* de pildă, elaborată de el la cumpăna dintre veacuri, în opoziţie cu cea a *valorii* formulată de H. Rickert[7], nu urmărea în fond decât deplasarea istoriei din sfera pur reproductivă a faptelor în cea a înţelegerii şi explicării ei.

Discipol al celebrilor profesori germani Ranke, Curtius, Mommsen, Duhring, Steinthal şi însuşindu-şi cele mai moderne tehnici şi instrumente de lucru ale vremii, A.D. Xenopol a fost marea speranţă a Junimii, sub oblăduirea căreia avea să-şi publice de altfel primele studii asupra *Istoriei civilizaţiunii* şi *Culturii naţionale*. Că finalmente s-a impus ca istoric în afara Junimii, Maiorescu manifestându-şi mereu animozitatea faţă de el după 1880, este şi una din motivaţiile care fac dificilă încadrarea lui Xenopol în vreo grupare culturală a epocii. Este unul din acele spirite care s-au impus şi şi-au dobândit titlurile de

[4] Idem, *Opinions sincéres. La vie intellectuelle des Roumains en 1899*, Bucureşti, Imprimerie de „L'Indepéndance roumaine", 1899, p. 11.

[5] Idem, *Pentru d. Pompiliu Eliade, profesor agregat la Universitate şi cugetător român (unic şi incorigibil)*, în „Semănătorul", II, 1903, nr. 38, p. 560.

[6] Vezi, îndeosebi, *A.D. Xenopol. Studii privitoare la viaţa şi opera sa*, coord. L. Boicu şi Al. Zub, Bucureşti, Edit. Academiei, 1972; Al. Zub, *L'historiographie roumaine à l'âge de la synthese: A.D. Xenopol*, Bucharest, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

[7] H. Rickert, *Die Grenzen der Naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. Eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften*, 2 vol., Leipzig, 1896–1902.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

glorie cărturărească prin efort propriu, creându-şi un organ de expresie care să-i cuprindă cea mai mare parte a producţiilor istoriografice, *Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare*, conturându-şi aşadar de timpuriu o personalitate fermă, ceea ce a indispus sau a extaziat când pe istoricii romantici, când pe reprezentanţii *şcolii critice*.

Cu o vocaţie profundă pentru cunoaşterea trecutului, A.D. Xenopol a fost atras de tot ceea ce putea servi proiectelor sale, în sens modern, interdisciplinar. Nici unul din curentele de idei ale vremii nu i-a fost străin, nimic n-a fost lăsat în afară. Xenopol şi-a însuşit astfel instrumentarul unei profesii deosebit de complexe, adăugând mereu şi mereu impulsuri de pretutindeni. Este interesat deopotrivă de criticism şi panteism, de realism şi idealism, abordează logica istoriei, teoretizează asupra raselor, combate socialismul, dar mai ales este atras de sociologie. Reuşeşte astfel să elaboreze o nouă concepţie asupra istoriei, într-o vreme când J.G. Droysen sau Sigwart, de pildă, afirmau că materia nu poate avea un fundament propriu, iar P. Lacombe căuta să-i confere statutul ştiinţelor exacte. Publicarea în 1899 a cărţii sale *Les principes fondamentaux de l'histoire*[8], cu o nouă ediţie, revăzută şi întregită, în 1908, sub titlul *La Théorie de l'histoire*, marchează astfel definitiv legătura indisolubilă dintre practica istoriografică şi teoretizarea domeniului. În cărţile sale filosofice, Xenopol nu face doar o teorie a istoriei, ci una mult mai amplă, a ştiinţei în general, punând în relaţie toate sferele cunoaşterii care se interesează de schimbările succesive ale fenomenelor şi dezvoltând un întreg sistem, apreciat la vremea respectivă de G. Monod, Ch. Seignobos, B. Croce, H. Rickert, P. Lacombe, E. Seillière ş.a. Prin traducerea spaniolă întreprinsă de Domingo Vaca în 1911, *Teoria de la historia*, s-a asigurat concepţiilor sale o răspândire şi mai mare; Ortega y Gasset pare a fi fost influenţat de sistemul xenopolian[9], în timp ce Francesco Elias de Tejada, Rodrigue de Nozera, Francesco Saverio Varano, Francesco de Ayala comentează pe larg ideile gânditorului român.

Preocupat aşadar de fundamentele teoretice ale istoriei, A.D. Xenopol şi-a elaborat în paralel propria operă de restituţie a trecutului, încercând mereu să păstreze echilibrul între evenimentul brut şi enunţurile generale, stabilind conexiuni ingenioase între cele mai diverse aspecte ale evoluţiei societăţii. Din această perspectivă, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, apărută în şase volume, între 1888 şi 1893, urmată apoi de un compendiu în limba franceză (2 vol.), cu acelaşi titlu şi o prefaţă semnată de Alfred Rambaud, constituie una din cele mai de seamă realizări ale istoriografiei române din a doua jumătate a veacului trecut. Apărută într-un ritm alert şi într-o perioadă în care imperativele junimiste conviețuiau atât cu promisiunile neonorate ale lui B.P. Hasdeu, bunăoară, care anunţase o impresionantă *Istorie critică a românilor*, cât şi cu

[8] Vezi şi versiunea românească, *Principiile fundamentale ale istoriei*, Iaşi, Tip. H. Goldner, 1900.

[9] Cf. O. Buhociu, *La philosophie de l'histoire d'A.D. Xenopol*, Paris, Universite de Paris, 1957, p. 174.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

penuria informaţională şi lipsa studiilor analitice, sinteza lui Xenopol era totuşi aşteptată şi corespundea nevoii epocii respective. Pe de altă parte se supunea exigenţelor criticiste ale acestui *fin de siècle*. Conştient de scăderile inerente ale intreprinderii sale, autorul avertiza însă pe cititori în Precuvântare, ce avea o clară tentă polemică, că „dacă ar fi să aşteptăm ca tot materialul istoric al unui popor să fie descoperit, n-am mai ajunge niciodată să expunem cursul vieţii sale; căci descoperirile se fac neîncetat; cunoştinţele se extind şi se adâncesc, mărind fără încetare orizontul istoriei"; „Fiecare timp oglindeşte, în lucrările istorice ce le înfăţişează, cunoştinţa de atunci a poporului asupra trecutului său. Fiecare timp este deci în drept să aibă istoria lui"[10].

În fond, funcţia bivalentă a sintezei lui Xenopol (ştiinţifică şi patriotică) explică longevitatea valorii ei, statutul de monument acordat de contemporani şi posteritate[11]. Era prima sinteză completă a istoriei românilor şi care răspundea cel mai limpede şi cuprinzător la toate interogaţiile epocii; de aceea a şi rămas un element de referinţă pentru toate realizările ulterioare. Interesul marelui public pentru această operă a făcut ca o ediţie populară, în 12 volume, să apară doar după câţiva ani, în 1896, pentru ca în perioada dintre cele două războaie mondiale o alta, „revăzută de autor, îngrijită şi ţinută la curent de I. Vlădescu", să vadă lumina tiparului în 14 tomuri (1925–1930). Mai mult chiar, începând cu 1985 s-a trecut la a IV-a reeditare, coordonată de Al. Zub, apărând deja patru volume.

Se încheia astfel secolul XIX cu o reuşită de factură monumentală atât în plan aplicativ, cât şi în cel al sistematizării metodologice. Revenea de pe acum altor generaţii sarcina de a o duce mai departe, A.D. Xenopol deplasându-şi după 1896 tot mai mult interesul spre alte sfere ale cunoaşterii istorice, îndeosebi spre teoria disciplinei. A privit oarecum cu seninătate obiecţiile care se aduceau sintezei sale. Dacă reconstrucţiile de amănunt le considera chiar el perfectibile, amendabile pe măsura progreselor din istoriografie, era însă convins că ideile fundamentale cuprinse aici vor fi elemente de rezistenţă pentru demersurile ulterioare. Între invidia lui Hasdeu, care aprecia opera drept „şase tacâmuri de papară tachigrafică"[12], şi scepticismul lui D. Onciul şi I. Bogdan, ce considerau mai necesare studiile monografice decât abordările globale, se interpune N. Iorga, care a ştiut să facă distincţie între informaţia perisabilă şi marea temeinicie a lui Xenopol „în ce priveşte liniile generale"[13]. Din acestă perspectivă, relaţiile lui A.D. Xenopol cu reprezentanţii *şcolii critice* merită un plus de atenţie, prin atitudinea oarecum particulară manifestată de contestatarii de la cumpăna dintre veacuri faţă de „bătrânul" istoric.

---

[10] A.D. Xenopol, *Istoria românilor*, ed. IV, îngrijită de Al. Zub, vol. I, text stabilit de V.Mihăilescu-Bârliba, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p. 35.

[11] Al. Zub, *În orizontul istoriei*, Iaşi, Institutul European, 1994, p. 77–83.

[12] B.P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1978, p. 228 (Post-scriptum la ediţia a II-a).

[13] N. Iorga, *Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor istorice*, în vol. *Prinos lui D.A. Sturdza*, Bucureşti, 1903, p. 126.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În cazul triadei, Xenopol a jucat pentru fiecare protagonist în parte un rol major în formarea şi atingerea aspiraţiilor socio-profesionale. Dar mai ales pentru N. Iorga, Xenopol a însemnat marea şansă, uneori poate unica ce apare în viaţa unui om. Ca profesor la Universitatea din Iaşi, unde a avut ca studenţi atât pe Iorga, cât şi pe I. Bogdan, A.D. Xenopol a fost încă de la început artizanul „fenomenului Iorga", el a dat formă şi conţinut reuşitei tânărului istoric în ierarhia sistemului. Bucurându-se de un real prestigiu intelectual şi politic, cu evidente veleităţi de mentor la Universitate şi în cadrul „Societăţii ştiinţifice şi literare" – în al cărei organ publicistic, *Arhiva*, avea să tipărească N. Iorga începând cu 1890 –, Xenopol înfruntă o parte influentă a corpului profesoral pentru scurtarea stagiului de studii al tânărului cu *dispoziţii geniale* (cum aprecia „Era nouă" din 24 decembrie 1889) şi tot el are ideea organizării unui banchet în cinstea lui Iorga, la care au participat toţi universitarii în frunte cu rectorul N. Culianu[14]. Mai mult chiar, Xenopol aranjează proaspătului absolvent o audienţă la Th. Rosetti, ministru al cultelor şi instrucţiunii pe atunci, asigurându-i-se astfel mult râvnitul stipendiu pentru studii în străinătate. Şi tot el este mijlocitorul şi susţinătorul căsătoriei lui Iorga cu Maria Tasu, factor favorabil lărgirii legăturilor cu mediul intelectual şi politic ieşean, legături de mare importanţă în acel moment[15].

Anii de până la sfârşitul veacului au marcat strânse legături între magistru şi istoricul în formare[16]. Dacă în 1891 încercarea lui Xenopol de a-l aduce pe Iorga la una din catedrele vacante ale Facultăţii de litere din Iaşi a eşuat din motive „birocratice" (în realitate de sorginte politică, dar invocându-se „tinereţea" celui vizat)[17], nu mai puţin interesat se va arăta profesorul în 1894, cu ocazia concursului de la Bucureşti, ce va marca debutul lui Iorga ca universitar[18]. În plus, de-a lungul întregii perioade se constată grija lui Xenopol pentru istoricul în formare, corespondenţa abundând de poveţe şi sugestii de o rară delicateţe, indicând însă şi o colaborare pe picior de egalitate. Asistenţa acordată lui Iorga a fost mai mult decât profitabilă: în 1896, pe când acesta îşi publica *Actes et fragments relatifs a l'histoire des roumains* (3 vol., 1895–1897), cu sprijinul ministerului de instrucţiune publică, dar exista riscul sistării la un moment dat a tipăririi, Xenopol intervine şi rezolvă în chip fericit sincopa; nu întâmplător, lucrarea a fost închinată magistrului. Tot A.D. Xenopol propunea în 1898 alegerea lui Iorga ca membru activ al Academiei, în locul lui Al. Odobescu, alegere amânată atunci şi nerealizată decât mult mai târziu, în 1911.

---

[14] A.D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în vol. *Scrieri sociale şi filosofice*, ed. N. Gogoneaţă şi Z.Ornea, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1967, p. 389.

[15] Vezi L. Nastasă, *Strategii matrimoniale în mediul universitar românesc la finele sec. XIX. Cazul Nicolae Iorga*, în vol. *Istoria ca lectură a lumii*, coord. G. Bădărău, L. Boicu, L. Nastasă, Iaşi, Fundaţia Academică „A.D. Xenopol", 1994, p. 619–630.

[16] *Scrisori către N. Iorga*, I, ed. B. Theodorescu, Bucureşti, Edit. Minerva, 1972, p. 3–19.

[17] *Ibidem*, p. 108.

[18] Cf. N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost*, p. 164.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nici Iorga nu şi-a neglijat susţinătorul. În 1893 este entuziasmat de finalizarea sintezei *Istoria românilor din Dacia Traiană*, evidenţiind în „Timpul" marea valoare a operei, însă subliniind totodată necesitatea adunării izvoarelor şi publicarea lor după criterii ştiinţifice[19]. Aceeaşi lucrare este recenzată şi în „Revue historique" din Paris[20]. Iată ce relatează Teoharie Antonescu în *Jurnalul* său, referitor la felul cum privea N. Iorga, în intimitate, intervenţia în celebra revistă franceză: Iorga „începe să mi se plângă că Xenopol e nemulţumit de articolul lui din *Revue historique* făcut ca recenzie asupra voluminoasei istorii asupra românilor. Aceasta nu mi-o spunea decât să ştiu că a scris în *Revistă*. <Şi mă mir de ce ar fi supărat contra mea, căci tocmai eu, prin articolul meu (Iorga vorbeşte), i-am făcut să se vândă câteva mii de exemplare; căci ce enormă influenţă n-are un articol, recenzie bună, pentru vinderea cărţii!> Şi să nu mori de dragul recenziunii?"[21]. Este un prim rudiment al caracterului lui Iorga pe care, mai târziu, o caricatura din *Pagini literare* îl va imagina în postura de Don Quijote luptându-se cu morile de vânt[22]. Apariţia aceleiaşi sinteze în versiune franceză, de două volume, şi cu o prefaţa de A. Rambaud (1896), oferă din nou lui N. Iorga prilejul să o prezinte în „Revue critique"[23]. La toate acestea, se pot adăuga mărunte servicii profesionale, reciproce, îndeosebi pentru Xenopol, în chestiuni de informaţii documentare.

Sunt doar câteva repere ce marchează evoluţia unor relaţii fericite până spre 1900, evident nelipsite fiind şi asperităţile. Bunăoară, la 15 iunie 1898, A.D. Xenopol îi reproşează lui Iorga că în prefaţa volumului X din colecţia Hurmuzaki şi în *Chilia* şi *Cetatea Albă* nu i-a citat îndeajuns contribuţiile, deşi autorul îşi însuşise observaţii şi concluzii pe care anterior le enunţase savantul ieşean. „Înţeleg pe marele Onciul să nu pomenească nimic despre ceea ce s-a scris înaintea lui – reflecta Xenopol –, căci este un om atât de mare, încât nu e chip ca vreun muritor să-i stea înaintea lui"[24], dar tocmai la Iorga, o atare atitudine îi părea greu de imaginat. „Închipuie-ţi – continua el – că ar cădea asupra mea să fac raportul asupra Chiliei [la premiul Academiei]. Voi spune că e bună, căci nu se poate altfel, dar cu ce inimă şi ce gând!"[25]. Aşa s-a întâmplat de altfel, apreciind „munca vrednică de laudă", în vreme ce B.P. Haşdeu o găsea „confuză" şi rău concepută[26].

---

[19] „Timpul" XV, 1893, nr. 104 (14/26 mai), p. 2. Idee reluată de Iorga şi în *Despre concepţia actuală a istoriei şi geneza ei*, Lecţie de deschidere la Universitatea din Bucureşti (1 noiembrie 1894), în vol. *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, ediţia III, Bucureşti, 1944, p. 9–28, şi care va constitui unul din punctele de contestare a operei lui Xenopol.

[20] „Revue historique", XVIII, 1893, t. 53, p. 153–159.

[21] Text inedit în Arhiva Muzeului de literatură a Moldovei, Iaşi, ms. 8569/2, f. 3.

[22] „Pagini literare", I, 1899, nr. 24 (3 oct.), p. 1.

[23] „Revue critique", XXX, 1896, t. 41, p. 470–473.

[24] *Scrisori către N. Iorga*, I, p. 16.

[25] *Ibidem*.

[26] AAR. Dezbateri, s. II, t. XXI, 1899, p. 463. 27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nici în ceea ce priveşte relaţia lui Xenopol cu cei doi istorici care au format nucleul *şcolii critice*, D. Onciul şi I. Bogdan, nu putem vorbi de existenţa unor tensiuni până spre 1900. Deşi încă de la 1885, T. Maiorescu căuta să-l „monteze" pe istoricul bucovinean contra lui A.D. Xenopol şi a lucrării sale *Teoria lui Roesler* – vorbindu-i despre fostul junimist care „este, ca mai totdeauna, pe cale greşită" şi nu produce decât „elucubraţii frivole"[27] – D.Onciul dă dovadă de o anumită onestitate în împlinirea comenzii pentru *Convorbiri literare*: „Felul criticii mele – scria el lui Maiorescu – este mai mult de-a îndeplini lipsurile mai însemnate şi de-a corege erorile cu siguranţă constante, decât de-a le mustra sau de-a le respinge fără întemeiere mai de aproape"; „O critică aspră, cu scopul amintit pentru fixarea opiniei publice despre cartea cutare, cum aş crede-o şi eu după dorinţa d-voastră de bine şi de lipsă, nu pot încă întreprinde până ce nu-mi voi câştiga dreptul la asemenea lucrare prin un nume de autor"[28]. Cu toate că recenzia lui Onciul[29] ar fi putut irita o fire mai susceptibilă, Xenopol nu şi-a manifestat nicidecum insatisfacţia, cel puţin în mod public. Iar când în 1895 D. Onciul se va prezenta la concursul pentru ocuparea unei catedre la Universitatea din Bucureşti, evident, cu sprijinul lui Maiorescu şi în înţelegere cu I. Bogdan, Xenopol nu a ezitat să recunoască meritele ştiinţifice ale mai tânărului său coleg[30], deşi ar fi putut să-i împiedice sau să-i amâne numirea. Cât priveşte pe I. Bogdan, respectul faţă de fostul profesor s-a manifestat printr-o recenzie deosebit de favorabilă asupra cărţii lui Xenopol, *Memoriu asupra învăţământului superior în Moldova* (1885)[31].

Aşadar, până pe la 1899, existau relaţii bune sau aparent cordiale între Xenopol şi reprezentanţii „noii direcţii" în istoriografie. Iată de ce radiografiile lui Iorga din „L'Indepéndance roumaine", de care ne vom ocupa în paginile următoare, ce au consfinţit procesul de segregaţie din cadrul comunităţii istoricilor români, au afectat oarecum pe A.D. Xenopol, surprins la „mijloc" în expresia din *Opinii sincere*: „Haşdeu inventează, Xenopol ignoră, Tocilescu nu înţelege decât prea puţin"[32]. Deşi toţi ceilalţi vizaţi de N. Iorga au acţionat în forţă aproape imediat (îndeosebi Tocilescu), A.D. Xenopol pare a fi trecut cu vederea actul de discreditare publică, punând afirmaţia doar pe seama temperamentului nereţinut al lui Iorga. Continua să-i scrie, să-i trimită cărţile proaspăt apărute, să accepte invitaţia trinităţii de a servi masa la I. Bogdan acasă[33], mai mult chiar, în 1901 va susţine pentru premiere la Academie lucrarea lui Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XVII*, apreciind-o „de cea mai mare valoare,

[27] *Titu Maiorescu şi prima generaţie de maiorescieni. Corespondenţă*, p. 470.

[28] *Ibidem*, p. 329.

[29] În CvL, XIX, 1885, nr. 1, p. 60–80; nr. 2, p. 174–187; nr. 3, p. 255–278; nr. 4, p. 327–348; nr. 5, p. 424–439; nr. 7, p. 589–602.

[30] A.D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, ed. cit., 386.

[31] În CvL, XIX, 1885, nr. 9, p. 785–790.

[32] N. Iorga, *Opinions sincères. La vie intellectuelle des roumains en 1899*. Bucarest, Imprimerie de „L'Independance roumaine", 1899, p. 42.

[33] *Scrisori către N. Iorga*, I, p. 353.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care rezumă tot ce se ştie până acum", „una din lucrările cele mai însemnate ce s-au scris în timpul din urmă"[34] ş.a.

Toate acestea în vreme ce Iorga îşi continua acţiunea de contestare a istoricului ieşean, în mod public sau ocult. Într-o scrisoare a lui Karl Lamprecht către N. Iorga, bunăoară, din 20 decembrie 1889, istoricul german se interesa în ce măsură A.D. Xenopol ar fi indicat să elaboreze o istorie a românilor, publicată la Editura Fr. A. Parthes de la Gotha, în seria *Istoria statelor europene*[35]. Răspunsul lui Iorga este suficient de revelator: „Nu cred câtuşi de puţin că ar fi de aşteptat ceva de ordin ştiinţific, ceva de valoare ştiinţifică de durată de la Xenopol. El este un om foarte inteligent şi, de asemenea, harnic şi sârguincios, dar împrăştiat, fără persistenţă şi răbdare, lipsit de atenţie pentru exactitatea faptelor, întotdeauna de ajuns de informat, fără măsură în opiniile de ordin general, fără originalitate veritabilă în gânduri [...]; Pregătire istorică nu are: cunoaşte toate aproximativ şi nu în profunzime". Iar despre *Istoria românilor* a lui Xenopol, „pot să vă asigur că noi nu o putem folosi niciodată, ea fiind mai mult o carte de popularizare"; mai curând, propune Iorga, o prelucrare a cărţii lui I.Ch. Engel, *Geschichte der Moldau und der Walachei* (Halle, 1804)[36]. Şi rezultatul nu va întârzia: K. Lamprecht îi va încredinţa lui N. Iorga lucrarea mai sus amintită, finalizată la 1905, în două volume, sub titlul *Geschichte des Rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*, colaborare ce va continua şi în anii următori prin tipărirea celor cinci tomuri din *Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen Dargestelit* (1908–1913). Aşadar, o compromitere ocultă a lui Xenopol, dar care-i va aduce lui Iorga un profit enorm, îndeosebi prin pătrunderea pe „piaţa" istoriografică europeană, „piaţă" pe care Xenopol o controla de aproape un deceniu şi în cadrul căreia se bucura de un prestigiu fără echivalent printre români.

Treptat însă, maniera în care N. Iorga îşi trata fostul profesor şi proteguitor capătă forme de exprimare mai mult decât ofensatoare. În *Scurta istorie a lui Mihai Viteazul*, ediţie apărută în 1900, în mare tiraj şi cu un preţ ingnisifiant, reeditată în anul următor sub titlul *Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc*, N. Iorga nu se abţine în a reproşa lui Xenopol că „Păcătuieşte însă, ca de obicei, prin informaţia neîndestulătoare", fiind apreciat ca cel mai „de talent şi mai bine pregătit popularizator al istoriei româneşti în ţară şi străinătate"[37]. De data aceasta, Xenopol îi răspunde în *Arhiva*[38] „neobositului culegător de documente"[39] care, datorită grabei de a publica cât mai mult şi cu orice preţ, devine victima tocmai a ceea ce critica fără cruţare. Deja N. Iorga, supus propriilor exigenţe, elabora lucrări în care „nămolul de detalii şi

[34] AAR. Dezabateri, s. II, t. XXIII, 1901, p. 145–155.
[35] *Scrisori către N. Iorga*, I, p. 465.
[36] *N. Iorga. Corespondenţă*, II, ed. Ecaterina Vaum, Bucureşti, Edit. Minerva, 1986, p. 140.
[37] N. Iorga, *Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, Socec, 1900, p. 111.
[38] „Arhiva", XI, 1900, p. 180–188.
[39] *Ibidem*, p. 180.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

digresii"[40] pe de o parte uimea, pe de alta făcea dificilă abordarea convenabilă chiar şi în rândurile specialiştilor. Mai mult chiar, numeroasele erori semnalate în operele sale, tendinţa de a îmbrăţişa cât mai variate domenii din spaţiul culturii şi politicii ofereau unora din contemporani prilejul de a-l aprecia drept un „V.A. Urechia al noii generaţii". Cu marele său orgoliu şi un talent polemic remarcabil, N. Iorga va declanşa de acum o lungă dispută cu profesorul său, considerându-se „nu tânărul care vrea să ducă mai departe zisa istoriografie, ci care a dus-o, o duce şi o va duce, în ciuda interesaţilor dătători de sfaturi"[41].

Dincolo de descalificarea opinentului, *triada critică* va încuraja orice disidenţă faţă de Xenopol, aşa cum a procedat şi în alte cazuri. Lui D.A. Teodoru, de pildă, care în „buletinele" tipărite împreună cu Xenopol în „Revue historique" din Paris a vorbit pentru întâia dată străinătăţii despre existenţa în România a unei *noi şcoli* istorice, D. Onciul îi promitea că la întoarcerea în ţară îi va da „pe mână şi arhive şi muzee", iar în eventualitatea organizării unui serviciu bibliografic, tot lui îi va reveni; important era însă, în 1901, ca Teodoru să se debaraseze de Xenopol în elaborarea „buletinelor" şi să facă cât mai multă propagandă *şcolii critice*[42].

În polemicile cu A.D. Xenopol (care, în fapt, s-au aflat în planul secund al conflictului dintre cele două generaţii de istorici), N. Iorga va aborda şi chestiuni colaterale, calificabile în sfera esteticului, dar care pentru mentorul Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi reprezenta mult. În *Literatura falsă*[43] sau *A.D. Xenopol şi pepiniera de poeţi de la Iaşi*[44], Iorga ridiculizează gusturile artistice ale fostului profesor care proclama „talente" pe Vojen şi Riria, de exemplu. Îndeosebi asupra acestui ultim nume, pseudonimul literar al celei de-a doua soţii a lui Xenopol (Coralia Gatovschi), insista Iorga, rupând o tăcere unanimă, dar care crease falsa iluzie a unei „genialităţi" poetice.

În toate acţiunile sale, N. Iorga se conforma unor principii pe care ţinea să le facă publice: „Polemica înseamnă luptă. Polemizează omul cinstit care descoperă o faptă rea sau o socoteală şireată, o momeală cu meşteşug. Polemizează acela care se vede atacat fără dreptate şi-şi apără numele bun. Polemizează acela care înfăţişează idei ce i se par mântuitoare, dar a căror izbândă o vede ameninţată de cine nu înţelege sau nu vrea să înţeleagă. Polemizează omul de gust împotriva celor ce mint lumea cu frumuseţi false şi nesănătoase. Polemizează omul de ştiinţă serios contra flecarilor. Aceasta e polemica bună, pe care ai datoria de a o începe, de a o urmări, de a o duce la capăt. E ca un fel de poliţie socială, literară, ştiinţifică"[45].

Dar principalul câmp al asperităţilor dintre Xenopol şi şcoala critică, cu profituri metodologice în ambele cazuri, a rămas totuşi istoria. În vreme ce

[40] *Scrisori către N. Iorga*, I, p. 144.
[41] N. Iorga, *Pentru A.D. Xenopol*, CvL, XXXIV, 1900, nr. 5, p. 429–430. 42. 43. 44. 45. 6.
[42] *Scrisori către N. Iorga*, I, p. 160.
[43] „Semănătorul", II, 1903, nr. 25, p. 385–389.
[44] *Ibidem*, nr. 30, p. 467–470.
[45] *Ibidem*, nr. 39, p. 611.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Th. Săndulescu, într-un articol intitulat *Un sfat romanilor din Ardeal*[46] afirma că: „Există un Iorga, dar nouă ni se pare că nu are nici o valoare. Singurul istoric pentru noi este Xenopol, căci el niciodată n-a fost dovedit ca găzduitor de erori istorice. Pentru noi, el este creatorul istoriei românilor, e singura autoritate". I. Bogdan îşi prezenta discursul de recepţie la Academia Română, *Istoriografia română şi problemele ei actuale* (1905), omiţând în mod deliberat orice contribuţie a lui A.D. Xenopol pe acest tărâm. Evident, nu a lipsit nici reacţia acestuia din urmă, poate cea mai tranşantă, propunând chiar nepublicarea textului în *Analele* instituţiei. Luând apărarea lui I. Bogdan, de fapt a întregii *şcoli critice*, Titu Maiorescu a ţinut să se pronunţe în termenii următori: „De ce se plânge d-l Xenopol? Că discursul d-lui Bogdan şi răspunsul d-lui Sturdza au ignorat meritele d-sale şi ale d-lui Tocilescu? Dar tocmai în discursul său de astăzi d-l Xenopol a găsit prilejul de a-şi restabili aceste merite în măsura pe care o crede indicată. Este evident că în aprecierea sa, d-l Xenopol se deosebeşte de d-l Bogdan; dar ce dovedeşte aceasta? Dovedeşte un fapt de notorietate publică şi anume că în mişcarea actuală a istoriografiei române se arată două direcţii deosebite, cea veche a d-lor Hasdeu, Xenopol, Tocilescu – pentru a nu mai pomeni de Urechia –, cea nouă şi în multe privinţi contrară, a d-lor Iorga şi Bogdan"; conflictul între generaţii nu se rezolvă prin votul Academiei, continua Maiorescu; „Să ne felicităm totdeauna când vedem lupte de idei [...]. Progresul nu se poate face fără schimbare şi antagonism: unele elemente se înlatură, altele se introduc"[47].

Acestea sunt doar câteva momente ce ilustrează relaţia dintre Xenopol şi *şcoala critică*[48], e drept, tensionate şi cu mare audienţă în epocă, dar motivate oarecum chiar de N. Iorga într-un excelent articol din „Semănătorul", intitulat *Doi bătrâni senini şi venerabili: B.P. Haşdeu şi A.D. Xenopol*: „Era şi vina tinerilor, desigur, căci eram cu toţii prea grăbiţi pentru a ne face reclamă şi a ne agonisi bogăţie în locul unor bătrâni care nu mântuiseră nici una, nici alta, şi erau pe departe de a fi sătui"[49].

Sunt gânduri care explică multe din acţiunile „triadei" care au redeschis punţile, ceva mai târziu, spre gesturi cât se poate de nobile. După cum relatează *Secolul*, informaţie preluată de aproape întreaga presă, până la *Telegraful român* din Sibiu, cu ocazia sărbătoririi Unirii la Iaşi, 24 ianuarie 1909, „o scenă duioasă s-a produs în aula universităţii de acolo: în prezenţa tuturor profesorilor universitari şi a studenţilor, d-l Iorga a cerut iertare d-lui Xenopol, apoi ambii s-au îmbrăţişat cu lacrimi în ochi"[50]. Evenimentul marchează aşadar o împăcare firească, plină de mărinimie în cazul marilor spirite. Cei doi vor fi de acum

[46] „Românul literar", III, 1905, nr. 20 (29 mai), p. 312.

[47] AAR. Dezbateri, s. II, t. XXVII, 1905, p. 233–234.

[48] Vezi şi Dan Berindei, *Cultura naţională română modernă*, Bucureşti, Edit. Eminescu, 1986, p. 103–125; P. Ţurlea, *Prietenia A.D. Xenopol - N. Iorga*, în MI, XVII, 1983, nr. 8 (197), p. 35–37.

[49] „Semănătorul", IV, 1905, nr. 16, p. 241.

[50] „Telegraful român", LVII, 1909, nr. 12 (31 ian.) p. 49.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

alături, Xenopol întocmind *Raportul* pentru alegerea lui Iorga ca membru activ la Academia Română, după o lungă şi iritantă antecameră, tot el fiind şi autorul *Răspunsului* la discursul de recepţie, prilej cu care-şi enunţă principiile ce au stat la baza relaţiilor cu Iorga[51].

Până spre sfârşitul vieţii lui Xenopol, N. Iorga va da neînchipuite dovezi de afecţiune faţă de fostul său profesor: îl va invita să susţină diverse conferinţe în cele mai râvnite momente şi locuri, va supraveghea reeditarea vol. VI din *Istoria* românilor[52], oferindu-se chiar să ţină gratuit cursurile lui Xenopol la Universitatea ieşeană, în 1915/1916, când acesta suferea de o boală ce-i va aduce sfârşitul. Cu acest ultim prilej, Xenopol îi scria lui Iorga: „E frumos şi măreţ ceasul! Alexandru Xenopol întinzând mâna adolescentului genial care a fost să fie Neculai Iorga când păşea spre răsărit, N. Iorga făcând aceeaşi mişcare faţă de A. Xenopol, când păşeşte spre asfinţit"[53].

[51] AAR. Dezbateri, s.II, t. XXXII, 1910, p. 238–240; N. Iorga, *Două concepţii istorice*. Cuvântare ţinută la 17 mai 1911 la intrarea în Academia Română. Cu răspuns de A.D. Xenopol, Bucureşti, C. Göbl, 1911.

[52] *Scrisori către N. Iorga*, IV, ed. P. Ţurlea, Bucureşti, Editura Minerva, 1993, p. 210.

[53] *Ibidem*, p. 124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DUMITRU IVĂNESCU

ANDREI OȚETEA, DIRECTOR LA TEATRUL NAȚIONAL DIN IAȘI

Apreciat mai ales pentru studiile de istorie națională și universală, profesorul și academicianul Andrei Oțetea a ocupat un loc important în viața științifică românească din deceniile III–VII ale acestui secol. Recunoașterea meritelor sale de către contemporani i-a adus istoricului român nu numai titluri academice, dar și conducerea unor importante instituții de cultură. În acest sens nu trebuie uitat faptul că, pentru e perioadă de timp, profesorul Oțetea s-a aflat în fruntea Universității și a Teatrului Național din Iași*. Dacă în ceea ce privește activitatea didactică și științifică avem repere solide, despre perioada directoratului la Naționalul ieșean biografii săi ne oferă informații foarte vagi. Chiar o lucrare foarte serioasă, cum este *Istoria teatrului în România* (3 vol.), editată de Institutul de Istorie a Artei, al Academiei Române, probează o insuficientă documentare asupra acestui subiect.

Numirea lui Andrei Oțetea ca director la Teatrul Național din Iași, la 1 iulie 1939, nu trebuie să surprindă. Prezența la conducerea teatrului, mai îndelungată sau efemeră, a unor scriitori, profesori, oameni de cultură, ca M. Sadoveanu, G. Ibrăileanu, Mihail Codreanu, G. Topârceanu, Ionel Teodoreanu, Iorgu Iordan, N.I. Popa, a unor actori de prestigiu ca C.B. Penel sau Alexandru Morcovescu-Teleajen, iar în comitetul de lectură a oamenilor de litere Al.Philippide, I. Petrovici, M. Sorbul, Octav Botez, C.I. Botez, G. Călinescu, C.M. Zamfirescu, i-a asigurat, de-a lungul timpului, trecând peste etapele de criză inerente atât epocii, cât și condițiilor locale, prestigiul unei instituții artistice demne de tradiția și de misiunea unui teatru național. Andrei Oțetea preia destinele Naționalului ieșean într-o conjunctură internă și externă nu dintre cele mai favorabile. O mărturisește chir el în primul program al stagiunii 1939–1940. „Stagiunea actuală – spune istoricul – se deschide într-o atmosferă foarte tulbure, pe care evenimentele din jurul țării noastre o fac și mai apăsătoare. Grija a intrat în mijlocul fiecărei familii și a cuprins sufletul fiecărui om. Cine se mai poate, în aceste împrejurări, interesa de teatru? Menirea esențială a artei

* Textul de față a fost prezentat la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" în cadrul simpozionului din 7 octombrie 1994, dedicat lui Andrei Oțetea.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 37–44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a fost totdeauna de-a aduce alinare şi de a dezvolta în oameni, deasupra preocupărilor pur egoiste, sentimentul solidarităţii sociale, singurul salvator în vremuri de cumpănă. Teatrul nostru înţelege să-şi pună toate puterile în serviciul acestei idei"[1].

Contextul cu totul special din toamna anului 1939 îi obligă pe oamenii de teatru să nu facă abstracţie de realităţile prin care întreaga naţiune era obligată să treacă. Din acest motiv ideile programatice sunt foarte precise „Teatrul – afirmă Andrei Oţetea – trebuie să se facă ecoul neliniştii şi îngrijorării care stăpâneşte azi lumea şi, în al doilea rând, să arate o atenţie deosebită problemelor care preocupă tineretul. Teatrul contemporan tinde să devină tribuna celor ce muncesc şi a tineretului chemat să continue opera socială şi naţională de mâine"[2]. Acestor considerente îi este subordonată şi alcătuirea repertoriului. Din producţia teatrală românească şi străină a fost ales tot ce putea servi scopului propus. Firește, lucrul nu a fost simplu, mai ales dacă avem în vedere posibilităţile financiare modeste şi concentrările masive făcute în rândul personalului artistic. Cu toate acestea, prima stagiune a Naţionalului ieşean aflat sub directoratul lui Oţetea conţine un repertoriu bogat, bine echilibrat, cu reprezentări ce au întrunit sufragiul spectatorilor şi al criticii.

Proiectată să debuteze cu *Fântâna Blanduziei*, de V. Alecsandri, stagiunea a suportat o primă modificare datorată dispariţiei premature a scriitorului I.I. Mironescu, personalitate foarte apreciată de elita intelectuală ieşeană. Dorind să aducă un pios omagiu celui dispărut şi, în acelaşi timp, să marcheze împlinirea unei jumătăţi de secol de la moartea lui I. Creangă, actorii ieşeni pun în scenă *Catiheţii de la Humuleşti*, rolul principal fiind jucat de Constantin Ramadan, piesă ce a adus şi cea mai ridicată reţetă a stagiunii[3]. I-a urmat *Şase personaje în căutarea unui autor*, de Luigi Pirandello, *Topaze*, de Marcel Pagnol, *Adromaca*, de Racine, cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la naşterea autorului, *Sfânta Ioana* de Bernard Shaw, cu Agatha Patriciu în rolul principal, *Scamatorii*, de Victor Eftimiu, *Puterea întunericului*, de Lev Tolstoi, *Două orfeline*, de d'Ennery, *Locatarul de la etajul al treilea*, de Jerome K. Jerowe, *Strigoii*, de Ibsen, cu Gina Sandri, *Să nu ne despărţim*, de Sardou, *Mireasa din Tarascău*, de Otto Indig[4]. În stagiunea 1939–1940 s-au jucat 16 piese, din care două reluări, ultimele amintite mai sus. Pentru a familiariza pe spectatori cu opera autorilor şi cu intriga pieselor jucate, George Ivaşcu, Al.O. Teodoreanu şi reputatul pictor scenograf Th. Kiriacoff au redactat programele de sală, ce cuprindeau veritabile microstudii de istorie literară.

Din iniţiativa lui Andrei Oţetea s-a înfiinţat un serviciu de presă pe lângă Teatrul Naţional, serviciu în fruntea căruia – la sugestia directorului – a fost

[1] ASI, Colecţia „Foi volante", programe de teatru, nr. 389, f. 1.

[2] *Ibidem*.

[3] *Ibidem*, fond Teatrul Naţional Iaşi, dosar 690, f. 65–67.

[4] *Ibidem*, dosar 661, f. 4, 10, 13, 56, 58, 132 şi 154; dosar 672, f. 15; dosar 690, f. 65–67; dosar 691, f. 70–72.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

adus G. Ivașcu[5]. Obligația acestuia din urmă era de a face cronicele dramatice și programele de teatru. La începutul anului 1940 a fost organizată o amplă acțiune ce avea drept scop difuzarea ideii de teatru în rândurile marelui public. Campania a fost susținută prin publicarea de articole, cronici și interviuri în ziarele și revistele „Iașul", „România", „Timpul", „Viața Românească", „Semnalul" și „Jurnalul literar"[6]. Ea a produs un bun efect în rândurile spectatorilor din Iași și din întreaga Moldovă, fapt demonstrat și de rezultatul financiar al stagiunii 1939–1940, încheiat cu un excedent bugetar de peste 302.000 lei[7].

Izbucnirea războiului al II-lea mondial, concentrările masive, manevrele militare etc. au impus Naționalului ieșean obligații și responsabilități suplimentare. În afara unor turnee organizate în Moldova, Bucovina și Transilvania[8], colectivul Teatrului din Iași a susținut, sub patronajul Ministerului Propagandei și al Marelui Stat Major al Armatei române, numeroase spectacole gratuite la Bălți, Tighina și Chișinău, pentru ostașii concentrați în zonă[9]. Totodată, pentru ajutorarea familiilor celor concentrați, actorii ieșeni au prezentat numeroase spectacole de binefacere[10]. În afara acestor activități determinate de situația specială a întregii țări, teatrul ieșean n-a renunțat la preocupările sale tradiționale. Comitetul de lectură, din care făceau parte Mihai Codreanu, Octav Botez, C.I. Botez, Mihail Sorbul, a încercat să promoveze lucrările originale românești, printre cele propuse spre reprezentare aflându-se *Pavilionul cu umbre*, de Gib Mihăescu, *Comedia fantasmelor*, de Dan Botta, *Vâslașii cerului*, de Tr. Gheorghiu, *Insula fericirii*, de Miron Popovici ș.a.[11], iar biblioteca teatrului s-a îmbogățit cu numeroase titluri din dramaturgia românească și universală[12].

Cu toate că stagiunea 1939–1940 s-a încheiat cu un veritabil succes pentru Naționalul ieșean, sub raport artistic și financiar, un scandal provocat în presa locală asupra modului de administrare a teatrului îl va determina pe profesorul Oțetea să demisioneze, la 18 iulie 1940[13]. Următoarea stagiune, 1940–1941, contrar opiniei specialiștilor[14] în domeniu, nu-l mai găsește pe istoric în fruntea instituției ieșene, locul său fiind luat de scriitorul D. Iov, cunoscut pentru opiniile sale politice de extremă dreaptă. Acesta rămâne la conducerea Naționalului doar un an, istoricul Oțetea fiind reinstalat în funcție[15] în mai 1941.

Revenirea lui Andrei Oțetea la conducerea Teatrului Național din Iași a avut loc după intrarea României în război. Faptul acesta a făcut ca stagiunea să

[5] *Ibidem*, dosar 656, f. 14.
[6] *Ibidem*, dosar 684, f. 7–8.
[7] *Ibidem*, dosar 702, f. 2–3, 4–6; dosar 690, f. 65–67.
[8] *Ibidem*, dosar 675, f. 291.
[9] *Ibidem*, dosar 690, f. 188; dosar 691, f. 26; dosar 687, f. 15–16, 59–63.
[10] *Ibidem*, dosar 687, f. 5.
[11] *Ibidem*, dosar 676, f. 10–45.
[12] *Ibidem*, dosar 686, f. 1–10.
[13] *Ibidem*, dosar 702, f. 2–3.
[14] *Istoria teatrului în România*, vol. III, București, 1973, f. 43.
[15] ASI, fond Teatrul Național Iași, dosar 702, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

se deschidă mai târziu decât de obicei. Ambii directori de scenă, majoritatea artiştilor şi aproape totalitatea personalului tehnic inferior au fost mobilizaţi din primele zile al declanşării conflictului militar. La 17 august 1941, când Teatrul Naţional şi-a reluat activitatea, 18 din cei 27 de artişti care fuseseră distribuiţi în iunie lipseau. Nici una din scenele noastre naţionale n-a dat un număr aşa de mare de mobilizaţi ca Teatrul Naţional din Iaşi. „Cu toate acestea – afirmă Andrei Oţetea în programul ce deschidea stagiunea 1941–1942 – repetiţiile au continuat fără întrerupere. Am adaptat repertoriul la efectivele care ne-au rămas şi am completat lipsurile cu elemente proaspete ieşite din Conservator. Războiul pentru reîntregirea ţării şi izbânda care a încununat eroismul armatelor noastre au risipit atmosfera de umilire şi neîncredere în care trăisem anul trecut şi au redeşteptat toate energiile naţiunii. Din oraş de graniţă, cu orizontul închis şi veşnic ameninţat, Iaşul a redevenit capitala celei mai mari provincii a ţării. Lui îi revine misiunea de a organiza şi conduce lupta pentru refacerea unităţii sufleteşti a Moldovei reîntregite şi, în această luptă, rolul Teatrului Naţional va fi de prim ordin"[16].

Ca şi în stagiunea anterioară, A. Oţetea a urmărit să pună în aplicare aceleaşi idei programatice: un repertoriu care să răspundă preocupărilor tineretului şi a celor ce muncesc şi care să contribuie, deopotrivă, la formarea gustului şi la înălţarea cugetului. Pentru atingerea scopului propus a considerat utilă reangajarea lui Aurel Ion Maican[17] ca director de scenă, poate cel mai redutabil regizor al teatrului ieşean din toate timpurile, şi introducerea în comitetul de lectură a lui G. Călinescu, Iorgu Iordan, C. Balmus şi N.I. Popa, ultimului – „unul dintre cei mai fini şi mai eruditi intelectuali ai Iaşului", după afirmaţia lui A. Oţetea – încredinţându-i-se şi redactarea programelor de spectacole.

Mai mult ca altă dată, în repertoriu au fost introduse piese din dramaturgia românească. Stagiunea s-a deschis cu „Momentele" lui I.L. Caragiale, în realizarea cărora contribuţia de substanţă a avut-o, ca şi în 1933, regizorul A.I. Maican, ajutat, de această dată, de Al.O. Teodoreanu, pictorul-scenograf Kiriacoff şi actorul C. Ramadan. A urmat *Răcheriţa*, de Ion Luca, *Cruciada copiilor*, de Lucian Blaga, *Fata ursului*, de dr. V. Voiculescu, *Acolo, departe*, de Mircea Ştefănescu, *Cuiburi sfărâmate*, de Sandu Teleajen şi *Merele de aur*, de Vladimir Tudor. Tot din dramaturgia naţională făceau parte reluările *Zile vesele după război*, de M. Sadoveanu, *Cateheţii din Humuleşti* de I.I. Mironescu şi *O noapte furtunoasă*, de I.L. Caragiale. Dintre piesele străine au fost puse în scenă *Cuibul coţofenelor*, de August de Kotzebue, *Femeia îndărătnică*, de W. Shakespeare, *Avarul*, de Molière, în traducerea lui T. Arghezi, *Fiica lui Iorio*, de Gabriele d'Annuzio, *Norocul soldatului* sau *Minna von Barnhelm*, de Lessing, în traducerea poetului Al.Al. Philippide[18]. Piesa lui Lessing, jucată cu mare succes în anii 1929–1931, datorită „calităţilor literare ale textului şi ale

[16] *Ibidem*, colecţia „Foi volante", programe de teatru, nr. 390, f. 57.
[17] *Ibidem*, fond Teatrul Naţional Iaşi, dosar 715, f. 5–6.
[18] *Ibidem*, colecţia „Foi volante", programe de teatru, nr. 390, f. 57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

traducerii", ca și a „regiei excepționale" datorată lui A.I. Macan[19], a trezit și interesul istoricului Oțetea. Trebuie spus că textul folosit în 1941 a suferit unele inspirate modificări făcute de directorul teatrului[20].

Un eveniment important pentru viața artistică a orașului Iași l-a constituit premiera, la 9 mai 1942, a tragediei *Faust*, de Goethe, în traducerea poetei Ortilia Cazimir. Spectacolul a evidențiat talentul a doi mari artiști: pictorul-scenograf Kiriacoff și interpretul lui Faust, actorul Tudor Călin. Din dramaturgia universală, în stagiunea '41–'42, au mai fost jucate piesele *Ondine*, de Jean Girandoux, *Sfânta Ioana*, de Bernard Shaw, *Mincinosul*, de C. Goldoni, *Mama* de Karel Căpek și *Micul lord*, de Burnett. Marele succes de public l-a constituit spectacolul, reluat, cu melodrama *Doi sergenți*, de Rotti și *Aubigne*, adaptare de A.I. Maican, la care o contribuție importantă au avut C. Ramadan și T. Kiriacoff[21].

O bogată activitate în timpul directoratului lui A. Oțetea a avut-o și comitetul de lectură. Cei amintiți mai înainte – G. Călinescu, I. Iordan, N.I. Popa și C. Balmuș – la care s-a adăugat și actorul T. Călin, au discutat numeroase texte propuse spre a fi jucate[22]. Din dorința de a stimula producția originală a fost instituit și un premiu de 30.000 lei pentru cea mai bună piesă cu subiect din istoria Moldovei[23]. Din nefericire, deși ofertele nu au lipsit, chiar într-un număr neașteptat de mare, ele sufereau de aceleași păcate; înjghebări ocazionale, cu un caracter patriotard, ce nu întruneau exigențele artistice pretinse de cei ce trebuiau să dea verdictul. Cu toate acestea, piesele *Răfuiala*, de Romulus Cioflec și *Răcherita*, de Ion Luca, ultima jucată chiar în stagiunea de care ne-am ocupat mai înainte, au reușit să vadă lumina scenei ieșene[24].

O contribuție importantă a avut A. Oțetea și la înființarea Operei Române a Moldovei, care, începând din martie 1942, a funcționat în sala Teatrului Național, sub auspiciile Academiei de Muzică și Artă Dramatică „George Enescu", condusă fiind de un comitet format din Al. Zira, Antonin Ciolan, Radu Constantinescu și Gr. Maggiari. Într-un raport adresat lui Liviu Rebreanu, la acea dată director general al teatrelor din România, istoricul ieșean evidenția misiunea ce o are de îndeplinit noua instituție în cadrul Moldovei reîntregite[25]. Aceluiași scop îi era subordonată și organizarea, la 20 decembrie 1941, a Orchestrei filarmonice de pe lângă Studioul de Radio Moldova, în care rolul lui

[19] *Ibidem*. N.I. Popa în colecția „Foi volante", programe de teatru, f. 43.

[20] *Ibidem*, fond Teatrul Național Iași, dosar 702, f. 16 și 31; vezi și D. Ivănescu, Lessing, *Minna von Barnhelm*, în traducerea lui Alexandru Al. Philippide, în CvL, nr. 3, 20 martie 1979, p. 16; Al. Philippide, *Tălmăciri din teatrul universal*, ed. D. Ivănescu, București, Editura Minerva, 1982, f. 8–10.

[21] ASI, Colecția „Foi volante", programe de teatru, nr. 390, f. 57.

[22] *Ibidem*, dosar 715, f. 15–123; dosar 721, f. 30–31 și 69.

[23] *Ibidem*, dosar 702, f. 24–25.

[24] *Ibidem*, dosar 721, f. 30–31, 69.

[25] *Ibidem*, dosar 702, f. 9, 20–21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

A. Oţetea, alături de alte personalităţi politice şi culturale ale Iaşului, n-a fost deloc neglijabil[26].

E de la sine înţeles că participarea ţării la război însemna numeroase privaţiuni şi greutăţi cu care se confruntau atât populaţia, cât şi instituţiile statului. Deşi sub directoratul lui A. Oţetea, Naţionalul ieşean a reuşit să supravieţuiască în condiţii mai mult decât onorabile, nu de puţine ori profesorul a provocat aversiunea unor cercuri ce nu agreau vederile sale de stânga. Merită a fi amintit, printre altele, refuzul său de a concedia, în 1942, angajaţii de etnie evreiască. Pretextând că nu sunt salariaţi ai statului, el i-a păstrat, în pofida repetatelor insistenţe venite din partea unor foruri superioare[27].

Agasat de atacurile unei anumite părţi a presei locale, care nu vedea la Teatrul Naţional decât nereguli de ordin financiar – se repetau, de fapt, vechile şicane ce-l determinaseră să renunţe la direcţie în 1940 – Andrei Oţetea – cu toate asigurările date de Liviu Rebreanu („din procesul-verbal de predare a gestiunii d-voastră reiese că nu există nici un deficit şi că, dimpotrivă, aţi condus bine teatrul")[28] va demisiona din nou, locul său fiind luat, la 1 septembrie 1942, de Dimitrie Iov.

În stagiunile 1942–1943 şi 1943–1944, teatrul din Iaşi a fost condus de Dimitrie Iov. Spre sfârşitul lui martie 1944 spectacolele au fost întrerupte, Iaşul intrând în zona frontului. S-a hotărât evacuarea Naţionalului la Timişoara, dar în final colectivul ieşean s-a stabilit la Jimbolia, unde la 28 aprilie a început să dea spectacole. La 15 august 1944, după demisia lui D. Iov, ministrul I. Petrovici l-a numit director pe regizorul Aurel Ion Maican. Obligaţi de evoluţia frontului, artiştii ieşeni se vor refugia la Sibiu, unde au deschis stagiunea la 6 ianuarie 1945 sub conducerea lui Şt.G. Botiu şi-au revenit la Iaşi spre sfârşitul lunii iunie. În mai 1945, director al naţionalului ieşean a fost numit Iorgu Iordan, pentru scurt timp însă, el fiind chemat ambasador al României la Moscova. În această situaţie a fost delegat cu conducerea teatrului din Iaşi Andrei Oţetea.

Iată-l, deci, pe profesorul ieşean, acum şi rector al Universităţii, revenit a treia oară în fruntea prestigioasei instituţii de cultură. Auspiciile sub care îşi începea noul directorat nu erau cu nimic mai bune decât precedentele. Dimpotrivă, în Iaşul răvăşit de pe urma războiului, cu un colectiv artistic foarte subţiat, prin plecarea la Bucureşti a unora dintre cei mai buni actori, stagiunea a început abia la 15 decembrie. Din nefericire, arhiva teatrului din anii 1945–1946 este foarte săracă; lipsesc procesele-verbale ca şi dosarele de corespondenţă. Din puţinul care există am reuşit să stabilim doar repertoriul stagiunii[29]. O lectură a acestuia ne va convinge că nici de această dată A. Oţetea nu a făcut rabat de la ideile sale despre misiunea teatrului. Şi acum un loc important a fost acordat dramaturgiei naţionale. De altfel, stagiunea a început cu *Ion*, valoroasa

[26] *Ibidem*, dosar 721, f. 10–11.

[27] *Ibidem*, dosar 721, f. 42.

[28] Ioan Massof, *Teatrul românesc*, p. 116.

[29] N. Barbu, *160 de ani de teatru românesc*, Iaşi, 1976, p. 87.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dramatizare a lui Mihail Sorbul după romanul lui Liviu Rebreanu. Au urmat *Titanic vals* și *Visul unei nopți de iarnă*, de Tudor Mușatescu (în feb. 1946), *Take, Ianke și Cadâr*, de Victor Ion Popa (la 14 martie), *Zile vesele după război*, de M. Sadoveanu (la 26 martie) și *Mitică Popescu*, de Camil Petrescu, cu actorul Miluță Gheorghiu în rolul principal (la 10 aprilie).

Nu au lipsit, așa după cum era și de așteptat, spectacolele cu piese din dramaturgia universală. La 10 ianuarie 1946 a avut loc premiera la piesa *Nora*, de H. Ibsen, cu Ina Otilia Ghiulea în rolul principal. Nu a fost însă singura premieră. În aceeași stagiune actorii ieșeni au jucat *O familie de trăsniți*, de Nöel Coward (la 17 ian.), *Acel care primește palme*, de Leonid Andreev (la 26 ian.), *Ondine*, de Jean Giraudoux, în traducerea Otiliei Cazimir, *Frenezie*, de Charles de Peyret-Chappuis, în aceeași traducere (la 2 martie), *O crimă celebră* și *Două orfeline*, ambele de d'Ennery și Cormon, *Mama*, de Karel Capek, *Vicleniile lui Scapin*, de Molière, *Sfânta Ioana*, de Bernard Shaw, precum și comediile într-un act de Anton Cehov, *O cerere în căsătorie*, *Jubileul* și *Ursul*.

Aflat la conducerea Teatrului Național în trei perioade distincte, înaintea declanșării, în timpul și după terminarea războiului, A. Oțetea a făcut din instituția ieșeană o instituție de prestigiu, la curent cu ideile și practica teatrului european modern. Nu de puține ori spectacolele jucate pe scena ieșeană au demonstrat existența unui teatru înaintat, de atitudine, cu piese îndrăznețe, neconformiste. E neîndoielnic că și A. Oțetea, alături de regizori și actori, a activat într-o perioadă ce stă sub semnul primenirii și al înnoirii mijloacelor de expresie. Mai mult, istoricul A. Oțetea, așa după cum o declara la începutul carierei sale de director, în 1939, a înțeles că „Teatrul Național din Iași, care a fost martorul celor mai mari hotărâri din istoria neamului – al unirii și al reformelor care au așezat statul pe baze neclintite – va juca din nou un rol în viața națiunii și, contribuind la adâncirea și lămurirea vieții ei spirituale, își va îndeplini cu cinste misiunea pe care i-o atribuie legea și trecutul”[30].

ANDREI OȚETEA
À LA DIRECTION DU THÉÂTRE NATIONAL DE IAȘI
(Résumé)

La nomination de l'historien Andrei Oțetea à la direction du Théâtre National de Iași, la 1er juillet 1939, s'inscrit dans la tradition de cet établisement de culture, qui a eu à sa direction des personnes marquantes, telles que Mihail Sadoveanu, Garabet Ibrăileanu, Mihai Codreanu, George Topârceanu, Iorgu Iordan, Ionel Teodoreanu, Nicolae I. Popa et beaucoup d'autres. Andrei Oțetea a assumé la responsabilité des destins du National de Iași en trois saisons théâtrales, 1939–1940, 1941–1942 et 1945–1946, donc avant, à l'époque et après la deuxième guerre mondiale, dans un contexte interne et international très défavorable. Faisant abstraction des possibilités financières très modestes du théâtre et de massives concentrations parmi les acteurs, Andrei Oțetea

[30] ASI, Colecția „Foi volante”, programe de teatru, nr. 389, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a su réunir autour de lui des personnes de grand mérite, comme le metteur en scène Aurel Ion Maican, le peintre Kiriacoff pour la scénographie et les professeurs G.Călinescu, G. Ivaşcu, N.I. Popa, Iorgu Iordan pour le comité de lecture. Pendant sa direction, malgré les conditions très défavorables, il a pu promouvoir des ouvrages dramatiques originales, a soutenu la dramaturgie nationale, a encouragé les acteurs de talent et, en égale mesure, il a contribué au raffinament du goût et l'élévation d'esprit.

Une significative contribution a eu l'historien Andrei Oţetea à la fondation de l'Opéra roumaine de Moldavie, en mars 1942, sous les auspices de l'Académie de musique et arts dramatiques «George Enescu» et aussi à la organisation de l'orchestre philharmonique auprès du studio de Radio Moldova, en décembre 1941.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANDI MIHALACHE

IDEOLOGIE ŞI POLITICĂ ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ (1948–1965)

1. Consideraţii preliminare

Gnoze stângiste denunţă stalinismul drept teodicee apocrifă, nefericită şi conjuncturală pervertire a doctrinei „pure". Lectura est-europeană a fenomenului ar sublinia, mai curând, indubitabila complicitate dintre marxismul originar şi varianta sa leninist-stalinistă. Nu susţinem o evoluţie necesară şi rectilinie de la Marx la Stalin. Dar tocmai istoricitatea acestui sistem de gândire, discordanţele care decurg dintr-o îndelungată geneză, i-au permis lui Lenin, lui Stalin mai apoi, să apere aceleaşi precepte prin argumente diferite, dar la fel de „ortodoxe", de axiomatice.

Binevoitori sau nu, exegeţii vedeau în opera lui Marx o primă fază, „blanquistă"[1] înclinată spre răsturnări violente. Din etapa juvenilă a ideologiei, leninismul şi-a extras predispoziţia sectară, maniera insurecţională de preluare a puterii şi, nu în ultimul rând, voluntarismul concepţiei istorice. O a doua fază ar fi cea „evoluţionistă", centrată pe transformarea implacabilă a unor impersonale structuri socio-economice. Acest marxism de maturitate furniza stalinismului interpretarea prezenteistă a celor cinci vârste economice ale omenirii. Sinonimia dintre *teorie* şi *realitatea* cercetată, dintre obiectul cunoaşterii şi axiomatica destinată studierii lui, amendau, postum, logica piezişă a „materialismului istoric". Luată drept validare a predicţiilor marxiste, lovitura de stat din octombrie 1917 devenea un criteriu de evaluare istoriografică, aplicat, *à rebours*, tuturor mişcărilor sociale din istorie. Orice abordare cu pretenţii ştiinţifice ţine cont de faptul că demonstrarea veridicităţii unui sistem nu poate fi conţinută de o propoziţie a sistemului însuşi[2]. *Praxisul* marxist se remarcă tocmai prin negarea acestei ipoteze de lucru. Întrucât termenul „vulgată" inocentează, oarecum, logosul „părinţilor fondatori", percepem leninism-stalinismul – şi în special „materialismul istoric" – mai mult ca o radicalizare a doctrinei iniţiale.

---

[1] Constantin Schifirneţ, *Prefaţă* la: Mihail Ralea, *Ideea de revoluţie*, Bucureşti, Editura Albatros, 1997, p. XXII.

[2] Horia Roman Patapievici, *Zbor în bătaia săgeţii. Eseu asupra formării*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996, p. 101.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 45–65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Intervenţia atât de brutală a actualităţii politice („războiul rece", politica „de bloc", relaţiile româno-sovietice) constituind un demers oarecum facil, ne vom opri asupra raporturilor stabilite *în interiorul* sistemului discutat, între principalii factori de cauzalitate istorică recunoscuţi în această ordine: economicul, socialul, ideologicul, politicul. Ne-a interesat măsura în care istoricii noştri şi-au însuşit categoriile marxismului, cum şi când au încercat să le oculteze etc. Prin raportări comparative la discursul programatic rollerian, vom releva câte ceva din fideismele, inovaţiile şi derogările observabile în evoluţia istoriografiei noastre.

2. Sub semnul manualului unic (1948–1958)

Marx nu vorbise niciodată despre „materialism dialectic"[3]. Preferând *economicul* drept antecedent constant, el opta pentru un determinism istoric de fel ostil *ideii*[4]. Deşi confunda primatul cauzal cu unul de interes (economic)[5], marxismul primar se origina într-o anumită *idee despre om*, căruia îi asocia, într-adevăr, eficacitatea unei cauze anume[6] cea economică. În una din dezbaterile acelei perioade, David Prodan combătea propensiunile naturaliste ale istoricismului stalinist. Dezaproba ordinea predeterminată a factorilor de dezvoltare ai societăţii româneşti (agricultură, creşterea animalelor, meşteşuguri, comerţ etc.), propunând potenţialul uman ca factor prim al oricărui context socio-economic[7]. Neacceptând *iregularitatea* progresului economic de-a lungul istoriei[8], stalinismul sincroniza ritmurile răsăritene cu *trend*-ul apusean. Asimila realitatea, ocolind particularismele incomode, proba statisticii, a documentului. Marxismul originar recunoştea omul ca autor al propriei istorii, dar într-un mediu dat care îl condiţionează. Varianta sa leninistă nu lua în calcul decât cadrul material, neglijând umanitatea, subiectivitatea, voinţa individului: „Omul, depăşire şi libertate – scria R. Aron – dispare din marxism-leninismul devenit stalinism"[9]. Urmărindu-se legităţile, *mediile*[10] şi nu aspectele singulare ale diferitelor epoci, stalinismul dezantropomorfiza istoria, reducând-o la alternanţa unor categorii filozofice. Credinţa în „ritmul mediu", în „direcţia centrală"

---

[3] Albert Camus, *Faţa şi reversul. Nunta. Mitul lui Sisif. Omul revoltat. Vara*, Bucureşti, Editura Rao, 1994, p. 382.

[4] *Ibidem*, p. 383; Raymond Aron, *Introducere în filosofia istoriei*, traducere din limba franceză de Horia Gănescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997, p. 195.

[5] Idem, *Dix-huit leçon sur la société industrielle*, Paris, Gallimard, 1962, p. 56; idem, *L'Opium des intellectuels*, Paris, Gallimard, 1968, p. 212.

[6] Idem, *Introducere...* , p. 306.

[7] David Prodan, *Memorii*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1993, p. 127.

[8] Raymond Aron, *Dix-huit leçons...*, p. 81.

[9] Idem, *Istoria şi dialectica violenţei*, traducere din limba franceză de Cristian Preda, Bucureşti, Editura Babel, 1995, p. 182.

[10] Philippe Ariès, *Timpul istoriei*, traducere de Răzvan Junescu, Bucureşti, Editura Meridiane, 1997, p. 57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a dezvoltării istorice o găsim teoretizată şi la Mihail Roller[11]. Nu căuta decât *exemplificări* pentru un sistem de gândire care sacrifica adevărul empiric propriei coerenţe interne.

Mitul progresului continuu şi apropierea istoriei de sfârşitul promis îşi găsiseră expresia românească în „îndrumările" apărute încă din anii '40. „Existenţa *unei continuităţi dinamice* – sublinia Mihail Roller – este pentru noi aproape o axiomă"[12]. Aplicată, spre exemplu, „mileniului întunecat", această teoremă refuza ideea replierii silvestre a daco-romanilor. Dar nu pentru a susţine ideea continuităţii etnice în spaţiul nord-dunărean, ci pentru a sugera – fictiv, se înţelege, dar în spiritul „ortodoxiei" marxiste – condiţiile dezvoltării socio-economice „interne", „obiective" şi mai ales „permanente"[13], necesare trecerii la următorul „mod de producţie", feudalismul. Or, fără *continuitatea de habitat* a unei populaţii sedentare, preocupate în special de agricultură, tranziţia de la sclavagism, colonat şi obşti la feudalism nu ar fi apărut ca necesitate istorică.

Succesiunea „modurilor de producţie" certifica polarizarea socială, antagonisme de clasă tot mai acerbe. Şi cum istoricii încercau să cantoneze asemenea aspecte în *episodic*, în factologie, Roller constata „frica de a gândi la diferenţierile de clasă", „de a vedea mase exploatate", „dezvoltarea *organică*" a luptei de clasă de la epocă la epocă[14]. Idee–reper a limbajului de lemn – după cum a arătat-o Françoise Thom[15] – metafora „organismului" nu lipsea din instrumentarul rollerismului. Preluată din lumea fizică, ea traduce devenirea istorică în termenii eredităţii, ai fidelităţii actorului social faţă de o natură dată, „bună" sau „rea". Oamenii trecutului nu erau iertaţi pentru ceea ce nu s-au putut împiedica să fie[16]. Limitele inerente unei *epoci* lasă locul limitelor de *clasă* care nu identifică, nu explică, ci culpabilizează. Profund marcat de *moralismul* şi *afectivitatea* discursului jdanovist, modelul rollerian percepea diferenţierile sociale din perspectiva *urii* de clasă. Astfel, mai toate elementele de „suprastructură" căpătau raţiuni represive. Mereu în stare de asediu, elitele acţionau numai „împotriva maselor", „de teama maselor", cedând doar „sub presiunea maselor"[17].

Discursul istoric prefera *ilustrarea* şi nu demonstraţia: contexte singulare, aleatorii, sunt invocate pentru a confirma apriorismul concepţiei marxist-leniniste. Determinismele locale erau inventariate în măsura în care vesteau

---

[11] Mihail Roller, *Probleme de istorie. Contribuţii la lupta pentru o istorie ştiinţifică în R.P.R.*, ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1951, p. 6.

[12] *Ibidem*, p. 58.

[13] *Ibidem*, p. 81.

[14] *Ibidem*, p. 60, 85.

[15] Françoise Thom, *Limba de lemn*, traducere din limba franceză de Mona Antohi, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, p. 53, 55, 57.

[16] Isaiah Berlin, *Patru eseuri despre libertate*, traducere de Laurenţiu-Ştefan Scarlat, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996, p. 161.

[17] Mihail Roller (coord.), *Istoria R.P.R.*, Bucureşti, Editura de Stat Didactică şi Pedagogică, 1952, p. 340–341, 409 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prefacerile globale. „Putem să renunţăm [...] la *termeni locali* ca Sălcuţa, Piatra Roşie etc. – inova Mihail Roller – dacă plasăm evenimentele în cadrul *structurii generale* a societăţii noastre"[18] (s.n.A.M.). Eventualele dileme – trezite de particularismul unor stări de fapt – erau înlăturate prin simpla ignorare, în plan discursiv, a respectivelor specificităţi. În absenţa unor veritabile înlănţuiri cauzale se utiliza un artificiu metonimic[19], graţie căruia, o *secvenţă* reală, un fapt istoric oarecare, desemnau un *întreg*, un proces istoric fictiv. Dată fiind viziunea *exponenţială* asupra vieţii sociale, acţiunea unui singur individ implica întreaga clasă de apartenenţă. Personalităţile acţionează mecanic, obiectiv, necesar. Clasa care le conţine gândeşte pentru ele: Mihai Viteazul ca boier, paşoptiştii ca burghezi etc.

Prin aceeaşi metodă esenţialistă, a *ilustrării*, existenţa unui „mod de producţie" este omologată sumar, necesară şi suficientă fiind o singură trăsătură, din atâtea altele, a formaţiunii social-economice vizate. Atestaţi documentar în Diploma Ioaniţilor, acei *majores terrae* trebuiau să confirme realitatea „modului de producţie" feudal[20]. La rândul lor, puţinele manufacturi pomenite la început de secol XIX – dealtfel iniţiative boiereşti – anunţau capitalismul, burghezia, proletariatul etc.

Obsedată de *profit* – o idee nu tocmai medievală – boierimea noastră pare să fi preferat economia de piaţă încă de la sfârşitul secolului al XVI, în ciuda monopolului otoman! O atare ipoteză postula imaginea unei exploatări generalizate şi reacţia legitimă a ţărănimii. Hotărâţi să instaureze capitalismul, ţărănii progresişti au constituit „baza de masă a tuturor răscoalelor, a tuturor revoluţiilor care s-au cunoscut în evul mediu şi care *au avut ca scop* răsturnarea orânduirii feudale"[21] (s.n., A.M.). În contradicţie cu Marx, Lenin descoperise potenţialul revoluţionar al ţărănimii: era doar o compensaţie discursivă pentru incipienţa reală a proletariatului rus[22]. Drept urmare, în manualul rollerian, toate capitolele rezervate Evului Mediu şi modernităţii aveau ca paragraf obligatoriu lupta de clasă a ţărănimii – „zilnică"[23] în opinia autorilor.

Cum idealul revoluţiei perfecte nu putea fi realizat decât de comunişti, momentele *reformiste* din istoria noastră – iniţiativele lui Mavrocordat, programul de la 1848, reformele lui Cuza etc. – se menţineau în umbra „limitelor" de clasă. Perceput ca *diversiune*, ca „menşevism" chiar, reformismul nu avea altă consecinţă decât „ascuţirea", „agravarea", „întărirea" luptei de clasă. Din limbajul uzitat aici desprindem un artificiu metaleptic[24]: simularea *lingvistică* a

[18] Idem, *Probleme de istorie...*, p. 87.
[19] Françoise Thom, *op.cit.*, p. 99–100.
[20] Mihail Roller (coord.), *Istoria R.P.R.*, p. 73.
[21] Idem, *Probleme de istorie...*, p. 101.
[22] Nicolae Berdiaev, *Originile şi sensul comunismului rus*, traducere de Ioan Muşlea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 135–136.
[23] Mihail Roller (coord.), *Istoria R.P.R.*, p. 85.
[24] Françoise Thom, *op.cit.*, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mişcărilor sociale, a unui *crescendo* protestatar în lumea satelor. Fenomenul în cauză ar fi existat de mult şi nu urma decât să se amplifice.

Determinismul structural imaginat de Marx permitea, un secol mai târziu, o viziune riguros funcţională asupra realităţii[25]. Indiferent de voinţa actorilor sociali, structuri percepute holistic, reificate şi înzestrate cu o intenţionalitate proprie[26], hotărau sensul istoriei. Se atribuie claselor o individualitate strictă, sacrificându-se, în schimb, indivizii care le compun. Aceştia rămân simple „aspecte" conjuncturale, tot aşa cum forma sau culoarea unui lucru nu reprezintă decât „atribute" – fără existenţă independentă – ale obiectului concret[27]. Totul originându-se în aceste structuri, felul în care autorii manualului şi-au organizat expunerea nu trebuie să surprindă. Mari evenimente[28] politico-militare sunt explicate integral printr-o prezumtivă dezvoltare a agriculturii, comerţului etc., în segmente temporale extrem de restrânse. Astfel, Unirea de la 1859 ne este prezentată drept o consecinţă necesară a progresului economic *realizat în deceniul premergător evenimentului*! În caracterizarea ei stalinistă, *naţiunea* avea ca premisă obligatorie crearea unei „pieţe interne unitare", ceea ce Ţărilor Române le lipsise, într-adevăr, mult timp. Un proiect eminamente *ideal* era claustrat într-o dimensiune abuziv *materială*[29]. Ideea de „naţiune burgheză" asocia globalismul unui termen etno-cultural, *naţiunea*, cu reducţionalismele specifice ideii de *clasă*, burghezia, în cazul nostru. Politicul însemnând numai dominaţie şi coerciţie, rollerismul desfiinţa noţiunea de elită, reprezentativitatea şi legitimitatea care îi dădeau conţinut. Rolul instrumental/diversionist conferit ideologiei naţionale, caracterul ei de clasă, burghez, sunt preferate altruismului şi consensualităţii cuprinse în conceptul de *naţiune*. Poporul considerat, îndeobşte, ca organism integral era descompus în clase distincte, cu interese opuse[30]. Marxismul ignora naţiunea ca formă de individuaţie, de coerenţă socială. Schema de inteligibilitate universală pe care o propunea nu se acomoda cu o lume compartimentată pe criterii etnice, fărâmiţată în colectivităţi individualizate, vorbind pentru ele însele, nu printr-o esenţă conflictuală preexistentă[31]. Un întreg Ev Mediu ţăranii nu încetaseră a lupta contra boierimii pentru ca, în secolul XIX, o burghezie apărută *ex abrupto* să fie adusă în prim-planul confruntărilor pentru putere. Recunoscută totuşi, ca embrionară („slabă"), această „burghezie" nu era decât o grefă ideologică, un artificiu retoric prin care ne sincronizam cu istoria apuseană.

---

[25] Pierre Birnbaum, *Conflictele*, în Raymond Boudon, *Tratat de sociologie*, traducere de Delia Vasiliu şi Anca Ene, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997, p. 264.

[26] *Ibidem*, p. 265.

[27] Isaiah Berlin, op.cit., p. 125–126.

[28] Mihail Roller (coord.), *Istoria R.P.R.*, p. 121.

[29] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997, p. 14.

[30] Nicolae Berdiaev, *op.cit.*, p. 135.

[31] Vezi subcapitolul *Reflectarea şi reforma* din Françoise Thom, *op. cit.*, p. 62–66.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Lupta politică a burgheziei – deci în domeniul suprastructural, ca să respectăm terminologia vremii – ar fi trebuit să fie, după Marx, expresia unor transformări infrastructurale, care s-o impună ca fatalitate. Cum se putea explica atunci, că o clasă imatură încă la mijlocul secolului trecut, incapabilă să se reprezinte măcar pe sine, ar fi putut impune o ideologie (națională) care să aservească intereselor burgheze o întreagă societate? În locul unei adaptări funcționale a boierimii la cerințele modernității s-a preferat ideea alianței „burghezo-moșierești". Această sintagmă se subsumează *teoriei conspirațională a societății*[32], după formula lui Popper: a explica un fapt social înseamnă să descoperi grupările care au conspirat pentru producerea lui. Consecuția infrastructură-suprastructură era trecută sub tăcere în schimbul unei figuri de stil – „regimul burghezo-moșieresc" – capabile să sugereze o societate judicios polarizată: exploatați (țărani, proletari) de o parte, exploatatori (moșieri, patroni) de alta. Cu toate că analiza *modului de producție* putea să insinueze „necesitatea obiectivă" a unui fapt istoric, discursul rollerian privilegia premisa mult mai comodă a *luptei de clasă*.

Mai curând o categorie structural-analitică decât o formațiune socială concretă[33], un proletariat compact, omogen, se proiecta, matricial, în evaluarea similară, mecanică, a burgheziei și a celorlalte cupluri de forțe antagonice din trecut. Nu lipsea nici punctul de vedere prospectiv. Considerată global ca o categorie socială intermediară – de aici și identificarea ei abuzivă cu noțiunea de *clasă mijlocie* – burghezia era vestitoarea capitalismului și a dezvoltării industriale[34]. Într-un decor modern cele două clase rivale se dedicau unor confruntări neîmpăcate, sortite să ducă, fatalmente, la ziua de 23 august 1944. S-a practicat o periodizare *retroactivă* a istoriei noastre, actualitatea „democrat-populară" constituind argumentul empiric și ideologic absolut.

Totul începea cu secolul XX: imperialism, participarea noastră la cele două războaie mondiale. Rezulta de aici că o dezvoltare premonopolistă a capitalismului românesc s-ar fi consumat în secolele anterioare. Nu întâmplător, începuturile erau plasate în secolele XVI–XVII, prin confuzia dintre *capitalul* comercial și *capitalismul* comercial[35]. „Burghezia este alcătuită din industriași, proprietarii manufacturilor, bancherii – fabula Roller – marea masă a burgheziei formând-o însă *comercianții*"[36] (s.n., A.M.). *Îndelungata tranziție* spre

[32] Karl Raymund Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, vol. II, *Epoca marilor profeți. Hegel și Marx*, traducere de D. Stoianovici, București, Editura Humanitas, 1993, p. 107. Teoria alianței „burghezo-moșierești" apare de fapt la Lucrețiu Pătrașcanu în lucrarea sa *Un veac de frământări sociale* (1945).

[33] Alexandru Florin Platon, *Burghezia în România: conceptul și metodologia cercetării*, în „Revista de istorie socială", 1, 1996. p. 264–265.

[34] *Ibidem*,. p. 268.

[35] John L.H. Keep, *The Rehabilitation of M.N. Pokrovskii*, în Alexander and Janet Rabinowitch with Ladis K.D. Kristof, *Revolution and Politics in Russia. Essays in Memory of B.I.Nicolaevsky*, Indiana University Press, 1972, p. 298.

[36] Mihail Roller (coord.), *Istoria R.P.R.*, p. 352.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

imperialism – nicicând desăvârşită dar totuşi reperabilă atâta cât să poată servi demonstraţiei – a fost procedeul aplicat şi celorlalte perioade de trecere de la un „mod de producţie" la altul. În fond, nu era vorba decât de imposibilitatea de a acoperi, doar prin cele cinci paradigme/„orânduiri", o istorie mult prea îndelungată şi capricioasă.

În contextul rigorismului jdanovist, noţiunea de „imperialism", aşa cum fusese impusă istoricilor noştri, îşi extrăgea conotaţiile negative din biografia şi mai ales din *echivocurile* ei. Ambiguităţile leninismului cultivaseră un curent istoriografic oarecum reticent faţă de premisele „obiective" pe care socialismul le-ar fi avut în Rusia anului 1917[37]. În numele marelui Ilici, Stalin a reprimat această tendinţă, susţinând însemnătatea capitalului autohton şi certitudinea imperialismului rus la 1900[38]. Ulterior, mai precis în 1934, Stalin îşi va însuşi ideile preopinenţilor săi, preferând varianta „importării" imperialismului, statutul de semicolonie al Rusiei prerevoluţionare[39]. Deşi nesocotea mult invocatul „factor intern", această interpretare a fost impusă istoriografiilor „democrat-populare" în condiţiile campaniei anticosmopolite de după 1947. Era o metodă de asimilare a realului, experimentată, pieziş, şi pentru epoci mai vechi. „Contaminarea" cu sclavagism este pusă pe seama grecilor mai întâi, a romanilor mai apoi. Feudalismul îl datoram slavilor sau maghiarilor, „microbul" capitalist, francezilor şi englezilor[40]. Un retorism marxistoid uneori foarte aproape de hilar mărturisea dificultăţile acomodării doctrinare la specificităţile spaţiului nord-dunărean. De exemplu, consolidat o dată cu venirea romanilor la 106 d. Chr., sclavagismul sucomba din pricina migratorilor, tot la o dată fixă, în 271 d. Chr. Acelaşi tip de factor, politico-militar, extern şi deci secundar ca importanţă în concepţia lui Marx hotăra, doar în 165 de ani, soarta unui „mod de producţie". Infidel declaraţiilor lor de principii care susţineau rolul fundamental al factorului intern, economic, manualul lui Roller mai făcea o excepţie, previzibilă atunci: slavii. Migratori şi, în acelaşi timp, buni agricultori, încă din secolele III–IV (!)[41], – contradicţia nu jena prea mult – ei provocau destrămarea obştilor daco-romane, garantau acumularea continuă în plan economic şi asistau crearea statului feudal românesc după model kievean. În absenţa unor precondiţii sclavagiste, feudalismul se impunea în chip miraculos, neanunţat de nimic: „Modul de producţie şi baza relaţiilor de producţie încep să se schimbe – susţinea manualul – în amestecul organizării sociale în care existau diferite tipuri de orânduire primitivă, robie şi începuturi feudale, în favoarea celui care istoriceşte *trebuia să se dezvolte, adică, în favoarea relaţiilor feudale*"[42] (s.n., A.M.). Absenţa unor argumente pertinente era suplinită de ataşamentul faţă de

[37] John L.H. Keep, *op.cit.*, p. 312.
[38] *Ibidem*, p. 311–312.
[39] *Ibidem*, p. 312.
[40] Mihail Roller (coord.), *Istoria R.P.R.*, p. 63, 86, 233.
[41] *Ibidem*, p. 49.
[42] *Ibidem*, p. 55.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ideea „necesității istorice". Necăutându-se probe, ci *îndreptățiri*, geneza feudalismului putea fi urmărită într-o lungă evoluție, „încă de pe vremea cuceririi romane"[43].

Refuzând circularitatea corelației economic-social-politic în favoarea cauzalității univoce, discursul rollerian se dovedea refractar față de posibilitatea ca un factor considerat inițial drept *cauză*, să se poată regăsi într-o altă relație, cu titlul de *efect*[44]. Semnificațiile lui instauratoare se vor pierde treptat, o dată cu noile motivații ideologice survenite în perioada 1954–1958. În căutarea probității științifice, marxism-leninismul se elibera, întrucâtva, de clișeele moralizatoare ale jdanovismului. Rămâneau însă percepții mecaniciste, perpetuate din puterea obișnuinței, din avatarurile unui *stalinism antisovietic* (F. Fejto). Asupra lor vom reveni în concluziile acestei expuneri.

3. Spre noua sinteză. Proiecte, polemici, servituți (1958–1965)

În contextul noii „glaciațiuni" (1958–1960), istoricul a trebuit să dovedească un plus de profesionalism dar, în același timp, să evite concluziile extra-marxiste. Totuși, chiar noile exigențe *le făceau posibile*, măcar episodic. Lucrurile nu mai pot fi judecate în bloc, pozițiile adoptate diferind de la un istoric la altul. Este adevărat, schimbările de atitudine sunt punctuale, inconsecvente, recurente în cel mai bun caz. Se manifestau atât în plan conceptual, cât și în cel practic, unde argumentele de ordin empiric relativizau, cu mai puține riscuri, directivele în vigoare. Vom aduce în atenție nuanțări timide și totuși salutare – fie că au văzut sau nu lumina tiparului – tocmai pentru neconformarea, fie și indirectă, la discursul partinic. Față de perioada anterioară, individualitatea istoricului nu ne putea lăsa indiferenți. Apropierea de anul 1964 nu dicta liberalizarea *in corpore* a discursului istoric din România lui Dej. Dacă unii istorici au înțeles contextul favorabil și l-au valorificat ca atare, alții, nu s-au putut desprinde de vechile stereotipii interpretative.

Multe din intervențiile istoricilor români – cele mai multe, cu prilejul pregătirii tratatului – evidențiau tacit frauduloasa separație pe care stalinismul o opera între „infrastructură" și „suprastructură", între realitatea istorică și matricea ideologică. Or, chiar „forțele de producție", altfel spus „infrastructura" conțineau elemente de „suprastructură": cunoștințe tehnice și științifice necesare dezvoltării economice, un anume fel de a concepe lumea etc.[45]. „În genere, – se întreba David Prodan chiar în acei ani – suprastructura face sau nu face istoria? Să ne adresăm lui Marx. El ne spune că baza generează suprastructura și aceasta la rândul ei se întoarce și acționează asupra bazei. Atunci de ce când ajungem la această inversiune ne oprim, ezităm?"[46]. Să zăbovim, succint, asupra câtorva

[43] *Ibidem*, p. 63.

[44] Mahomed Cherkaoui, *Stratificarea*, în Raymond Boudon, *op. cit.*, p. 138; Raymond Aron, *Introducere în filosofia istoriei...*, p. 245.

[45] Idem, *Dix-huit leçon...*, p. 59.

[46] David Prodan, *op. cit.*, p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

polemici istoriografice pentru a sesiza măsura în care întrebările lui Prodan preocupau şi alţi istorici.

Macheta volumului I al *Istoriei României* (coordonat de C. Daicoviciu) a fost analizată în zilele de 15–18 februarie 1960[47]. O îndelungată „criză" a societăţii primitive – echivalată cu „democraţia militară" – anunţa cu sute de ani înainte de crepusculul real al arhaicităţii, noul „mod de producţie", sclavagismul. Chiar de pe poziţii marxiste, A. Bodor nu făcea decât să observe că „democraţia militară" *nu putea dura două milenii*, ea apărând abia după primele două diviziuni ale muncii[48].

Confundată cu proprietatea privată, proprietatea personală era invocată drept agent dizolvant al colectivismului arhaic. Chiar pentru neolitic, era văzută într-o paritate difuză cu bunurile aparţinând tuturor. O deprindere discursivă admonestată de N.N. Constantinescu şi Eugen Comşa care, fie şi punctual, inoportunau acest retorism substituit cercetării propriu-zise[49].

Cu intenţii relativizante, H.H. Stahl recunoştea că teritoriul ocupat de romani „a cunoscut" sclavagismul[50]. Dat fiind faptul că majoritatea populaţiei dacice, trăitoare la sate, era angajată în păstorit şi agricultură, utilizarea sclavilor nu putea căpăta proporţii semnificative. Apelând la Marx şi Engels, Stahl contesta ideea unui sclavagism clasic în Dacia Romană. „Părinţii fondatori" arătaseră că „modul de producţie" adus de cuceritori – sclavagism, în cazul de faţă – se adaptează, inevitabil, regimului de muncă existent în teritoriul cucerit[51] (obştea dacică). Prevalenţa păstoritului în economia daco-romană, atât de stânjenitoare pentru demonstrarea tranziţiei de la sclavagism, colonat sau obşte, la feudalism, era susţinută de Al. Rosetti şi de alţi istorici, trecuţi sub tăcere în procesul verbal[52].

„Trebuie să fi fost..."[53], „nu este exclus ca..." sunt presupoziţii care implicau un ritm mai lent al devenirii dar adaptat, în esenţă, *trend*-urilor universale. Ceea ce în Vest era la apogeu, în Est debutase de mult timp, urmând, neapărat, aceeaşi direcţie de dezvoltare. Sclavagismul survine mai puţin ca necesitate istorică, mai mult ca racordare selectivă la o modalitate superioară de organizare a muncii. Mult prea fidel vechii orientări, volumul I al tratatului va fi completat, în 1962, de aprecierile formulate cu ocazia celor 15 ani de istoriografie „democrat-populară". Spiritul lor se concentrează, bunăoară, pe chestiunea etnogenezei, înţeleasă acum ca simbioză „slavo-*străromânească*"[54].

---

[47] *Discuţii asupra machetei volumului I al „Istoriei României"*, în „Studii", 3, 1960, p. 24–34.
[48] *Ibidem*, p. 31.
[49] *Ibidem*, p. 26, 27.
[50] *Ibidem*, p. 31.
[51] *Ibidem*, p. 32.
[52] *Ibidem*, p. 33.
[53] *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 431.
[54] Ion Nestor, *Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.*, în „Studii", 6, 1962, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La solicitările Comitetului Central „factorul intern" îşi diminua deci, înţelesurile socio-economice în favoarea celor etnice.

În noiembrie 1960 a urmat macheta volumului secund. Întrucât susţineau primatul creşterii animalelor în economia secolelor XIV–XVI, C.C. Giurescu, Gh. Zane, Radu Paul şi Fl. Constantiniu sunt acuzaţi, de altfel previzibil, că încearcă să nege lupta de clasă în Evul Mediu[55]. Practic, ei nesocoteau modelul social impus, necondiţionat, tuturor epocilor: o proprietate funciară de un anume fel şi două clase („principale") care şi-o disputau fără încetare. Relaţiile de suzeranitate-vasalitate neavând ca bază feudul, fărâmiţarea feudală, piaţa internă şi exportul de cereale încă din a doua jumătate a secolului XV, lupta de clasă şi victoria ei în cultură – adică scrisul în limba română – corespundeau cerinţelor Partidului[56]. Mai interesante pentru noi ar fi discuţiile pregătitoare din 1959, legate de „rezerva feudală" şi cultura acelui timp.

În primul caz, dezbaterile au plecat de la referatul lui Ştefan Ştefănescu. El susţinea primatul agriculturii în economia medievală, certitudinea imunităţilor feudale în secolele XIV–XV, „rezerva" seniorială ca producătoare de grâne pentru export şi, de aici accentuarea exploatării ţăranilor[57]. A fost sprijinit de Ştefan Pascu, Lia Lehr, Damaschin Mioc, Gh. Cronţ[58] etc.

Mai moderat, P.P. Panaitescu crede în apariţia „rezervei" dar ceva mai târziu, în contextul „legăturii" lui Mihai. La sfârşit de secol XVI, în ciuda monopolului otoman, intensificarea comerţului cu grâne şi nevoia de braţe de muncă ar fi determinat crearea ei[59]. Oarecum surprinzător, B. Câmpina nu va împărtăşi ideile lui Panaitescu deoarece considera că monopolul otoman fusese o piedică serioasă în calea dezvoltării comerţului. Reiese deci, lipsa de motivaţie în ceea ce priveşte organizarea „rezervei"[60]. Din cele spuse de Panaitescu merită reţinut dezacordul său cu Ştefănescu: în secolele XIV–XV nu a existat vreo rezervă feudală *lucrată*, ţăranii prestând doar munci domestice, de curte[61]. În acelaşi sens au intervenit C. Cihodaru şi N. Grigoraş, subliniind slaba dezvoltare a agriculturii medievale (sec. XIV–XV), utilizarea unei strânse „rezerve" doar pentru creşterea animalelor[62]. „Modul de producţie" feudal se întemeia, teoretic, pe riguroasa corespondenţă dintre regimul juridic al proprietăţii, raporturile dintre clase şi progresul economic rezultat din ele. Or, opiniile celor mai sus citaţi nu contribuiau cu nimic la acreditarea unui feudalism românesc de

[55] *Dezbateri privind macheta volumului II din Tratatul „Istoriei României"*, în „Studii", 1, 1961, p. 160.

[56] *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962, p. 317, 449, 684, 706.

[57] *Discuţii cu privire la unele probleme ale rentei feudale*, în „Studii", 2, 1959, p. 187–189.

[58] *Ibidem*, p. 193, 194, 196, 198.

[59] *Ibidem*, p. 192.

[60] *Ibidem*, p. 199.

[61] *Ibidem*, p. 192.

[62] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

inspiraţie apuseană. Completări decisive erau aduse de A. Oţetea: a) nu existau dovezi că grâul vândut ar proveni dintr-o rezervă seniorială şi nu din dijmele plătite de ţărani; b) nici măcar în preajma Regulamentului Organic boierii nu izbutiseră să impună cele 12 zile de clacă stabilite de Mavrocordat[63]. Citind actul dezrobirii vecinilor din 1749, Oţetea observa că ţăranii nu se plângeau de numărul zilelor de clacă ci de slujbele domestice, secundare la care erau chemaţi[64]. Protestau, prin urmare, împotriva unor obligaţii *reziduale*, apăsătoare psihologic, tocmai prin *marginalitatea* lor[65]. Un „punct de vedere comun", obligatoriu de altfel, în asemenea întruniri, este formulat de B. Câmpina: dacă unora li se pare exagerată ideea „rezervei" feudale în secolul XVI, cu toţii erau de acord cu existenţa ei în secolul următor[66].

Problemele culturii medievale au fost analizate de sine stătător în 1959 şi reluate cu prilejul dezbaterilor legate de macheta volumului II, în noiembrie 1960. De observat că termenul „feudal" este utilizat uneori mai mult cu înţelesuri cronologice şi mai puţin cu trimiteri socio-economice. Spiritul discuţiilor poate fi rezumat, în mare parte, de intervenţiile lui G. Oprescu şi Pavel Apostol. Ei arătau că, în principiu, teoria leninistă „a celor două culturi" poate fi extinsă şi asupra altor formaţiuni social-politice, nu numai a „capitalismului"[67]. Recunoşteau totuşi, că cele două culturi net diferenţiate – „populară" şi „feudală" – nu pot fi acceptate pentru perioade în care feudalismul nu era constituit deplin[68]. Se evita, în fond, unul din aspectele delicate ale cercetării marxiste în domeniul culturii. De vreme ce creştinarea precedase întemeierea statelor feudale, cum ar fi fost posibilă evaluarea ei ca fenomen suprastructural, ideologic şi justificativ al feudalităţii mature?

Conjugat cu un oarecare orgoliu personal, marxismul practicat de Panaitescu punea începuturile scrisului în limba română pe seama condiţiilor social-politice interne. Influenţele husitismului sau ale Reformei, susţinute de mulţi dintre înaintaşii săi, puteau fi respinse uşor în numele „ortodoxiei" ideologice. La sfârşitul secolului XV, aflată sub influenţa feudalilor locali – credea Panaitescu –, biserica maramureşeană şi-ar fi declarat independenţa faţă de episcopia ruteană de la Muncacz. Ca semn al autonomie lor, maramureşenii ar fi început să traducă în româneşte cărţile bisericeşti de care aveau nevoie[69]. Exprimându-şi dezaprobarea faţă de teza lui Panaitescu, Al. Rosseti opta pentru influenţa luterană în timp ce Ioachim Crăciun, Ion Chiţimia şi Alexandru Elian preferau un alt factor extern, husitismul[70]. La rândul său, M. Berza observa că

[63] *Ibidem*, p. 200.

[64] *Ibidem*.

[65] Françoise Furet, *Reflecţii asupra Revoluţiei franceze*, traducere de Mircea Vasilescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 124.

[66] *Discuţii cu privire la unele probleme ale rentei feudale*, p. 198.

[67] *Dezbateri privind macheta volumului II*, p. 163.

[68] *Ibidem*.

[69] *Dezbateri asupra problemelor culturii medievale din Ţările Române*, în „Studii", 6, 1959, p. 135.

[70] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nu cărțile trebuitoare cultului fuseseră traduse, ci psalmii, cu o circulație restrânsă[71]. Marxistă și în același timp autohtonistă, ipoteza lui Panaitescu se conforma noilor orientări ideologice, politicii „naționale" care se afirma chiar în acei ani. Este și motivul includerii sale în volumul II al tratatului (1962).

Prin accentul pus pe factorii politici, juridici, administrativi, instituționali, volumul III – îngrijit de A. Oțetea, M. Berza și D. Prodan – cultiva, insidios, un *determinism fragmentar*. Volumul însărcinat să prezinte descompunerea feudalismului și apariția capitalismului (1610–1847) se concentra în capitole de sine stătătoare, asupra unor stop-cadre de viață economico-socială în care sugestia teleologică este destul de firavă. Izolând economicul în capitole separate și asimilându-l mai mult progresului tehnic, coordonatorii relativizau ipostaza lui consacrată, de cauză primă. Îi insinuau deci, o postură mai difuză, de *context*, fundal al unor evenimente, scurtcircuitând simplismul unor legături directe, unicauzale. Convulsiile sociale și economice cuprinse între coperțile acestui volum ne sugerează – voit sau nu, dincolo de conformismele preambulare – mai degrabă o lungă criză a feudalismului decât o veridică emergență a capitalismului. Printr-un mimetism grosier, manualul coordonat de Roller stabilea că renta în muncă definea începuturile feudalismului iar cea în bani perioada de sfârșit a acestui „mod de producție"[72]. Distanța luată față de acel timp și chiar față de volumul II, se materializa acum prin Panaitescu: nu poate fi vorba de o generalizare a rentei în bani, afirma el, pentru secolul XVII[73]. Arătând că „rezerva" feudală nu era o realitate geografică ci doar una economică, extinsă pe seama pământurilor nedesțelenite și nu în dauna pământurilor țărănești, volumul III se dovedea mai reticent față de ideea crescândei exploatări a țăranilor[74]. Se insistă pe constrângerile de ordin economic, mai puțin pe cele de ordin juridic. Necăutându-se cu orice preț un *continuum* al servitudinii, dependența țăranului față de proprietar este atribuită mai mult *învoielilor* și nu legării de glie. Este și motivul pentru care volumul III amintește eliberările din iobăgie survenite în timpul lui Matei Basarab și al lui Vasile Lupu[75].

În acest context teza „iobăgiei a doua", formulată de Oțetea, deși provocase o amplă dispută, a constituit o dată cu respingerea ei, una din marile tăceri ale sintezei. Unii vedeau în ideea lui Oțetea o denaturare a scrierilor lui Engels, o gnoză „economistă", relativizantă. Simptomele crizei nu făceau iminentă tranziția spre un alt „mod de producție". Respinsă tocmai din aceste motive de Vasile Maciu, G. Georgescu Buzău, V. Liveanu etc., ipoteza celei de „a doua iobăgii" nu era acceptată nici de David Prodan sau de Ilie Corfus. Cei din urmă se mărgineau să constate neconcordanța ei cu realitățile *controlabile* ale trecu-

[71] *Ibidem*, p. 136.

[72] Mihail Roller (coord.), *Istoria R.P.R.*, p. 62.

[73] *Istoria României*, vol. III, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, p. 73.

[74] *Ibidem*, p. 71.

[75] *Ibidem*, p. 76.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tului nostru. Deşi punctul de vedere „comun", adică partinic, avea câştig de cauză, dezbaterea a evidenţiat grupări de atitudine istoriografică şi orientare (non)ideologică puţin observabile până nu demult. Dacă pentru tineri ca Şerban Papacostea sau Florin Constantiniu a fi de partea marxismului nepartinic practicat de Oţetea însemna să te pronunţi împotriva grupării dogmatice a lui Maciu, pentru alţi istorici, poate mai maturi, confruntarea prilejuia aprecieri aparent neutre, de ordin factologic, temporal sau cantitativ, greu de acomodat însă cu presupoziţiile ideologice. Nu lipseau nici confraţi – de felul lui Panaitescu – preocupaţi să edulcoreze ori să agraveze concluziile lui Oţetea doar pentru a le subsuma unor mai vechi ipoteze personale. Caracteristicile „iobăgiei a doua" ar fi apărut încă din secolul XVI (!) – credea Panaitescu – originile ei aflându-se în „legătura" lui Mihai[76]. În consecinţă, Panaitescu vede în teoria lui Oţetea doar o contribuţie la faza *finală* a „iobăgiei a doua"[77]. Pionieratul şi analiza etapelor anterioare (sec. XVI–XVIII) constituiau, implicit, meritul lui Panaitescu.

Spre nemulţumirea lui N.N. Constantinescu, intervenţiile lui C.C. Giurescu, Fl. Constantiniu şi Ş. Papacostea găseau premisele „iobăgiei" mult mai târziu, în evenimente politice/militare, situate deci în afara logicii marxiste: ocupaţia austriacă a Olteniei (1718–1734), tratatele de la Kuciuk-Kainargi (1774) şi Adrianopol (1829)[78]. Era prilejul unor solidarizări tactice, a unor amendamente care ocultau scolastica marxistă. Astfel, N. Grigoraş nu făcea decât să observe că „iobăgia a doua" pare să caracterizeze ţările agrare, fără oraşe înfloritoare, fără burghezie[79]. Citite invers, afirmaţiile lui nu făceau altceva decât să nege, indirect, necesitatea obiectivă a capitalismului, a contradicţiilor care îl defineau. De cealaltă parte (V. Maciu, G. Georgescu-Buzău, N.N. Constantinescu), s-a obiectat că termenul propus de Oţetea ar presupune o primă iobăgie, urmată de un răstimp oarecare de libertate şi deci, de o inadmisibilă sincopă a luptei de clasă[80].

Factorii politici au respins ideea celei de „a doua iobăgii". Deşi neconformă realităţii, ea avusese la origini intenţia de a conferi marxismului o oarecare probitate ştiinţifică. Rollerieni reciclaţi în naţional-comunism l-au acuzat pe Oţetea – pe baza analogiilor pe care le făcuse cu zona Elbei – de faptul că ar intenţiona să ofere o justificare istorică integrării noastre în CAER[81]. Aceştia nu reprezintă, totuşi, un curent de opinie semnificativ. Amplitudinea polemicii a fost valorificată în scopuri de demarxizante de către acei istorici care nu au împărtăşit teza lui Oţetea din scrupule ţinând de semantica istorică (D. Prodan) sau de adevărurile incomode ale statisticii şi cronologiei (Ilie Corfus). Un adevărat export de grâne debutează abia din 1847 dar păstrându-se, preciza Corfus, sub

[76] *Discuţia publică cu privire la „iobăgia a doua în ţările din centrul şi răsăritul Europei" şi „iobăgia a doua în Moldova şi Ţara Românească"*, în „Studii", 3, 1961, p. 729.

[77] *Ibidem*.

[78] *Ibidem*, p. 731–733.

[79] *Ibidem*, p. 731.

[80] *Ibidem*, p. 730–735.

[81] Florin Constantiniu, *Andrei Oţetea şi a doua iobăgie: o dezbatere inutilă?*, în RI, 7–8, 1994, p. 686.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

50% din valoarea produselor animaliere expediate atunci peste graniță[82]. În 1831–1833, nu mai devreme, se producea și legarea de glie a clăcașilor[83]. Sunt precizări cu trimiteri non-marxiste, neregăsite, firește, în volumul III. Comitetul de coordonare/supraveghere nu aprecia orice distanțare de Oțetea evaluând conduitele în funcție de orientare „ortodoxă" sau „neortodoxă" a disocierii.

Determinismul fragmentar și implicit, *multicauzal* practicat în macheta volumului III, parțial păstrat și în tomul propriu-zis, este reproșat redactorilor responsabili. Maciu găsea că expunerea nu se întemeiază consecvent pe schimbările intervenite în baza economică"[84]. Avea în vedere, printre altele, paragrafele referitoare la iozefinism și la răscoala lui Horea. David Prodan le formulase ignorând concepția marxistă asupra unor asemenea probleme: identitatea ideologică/suprastructurală a culturii sau religiei, statul ca instrument represiv al claselor dominante etc. „O altă problemă spinoasă – își amintea Prodan – era regimul austriac, care trebuia acuzat de toate asupririle mistificând răspunderile. Cum? Favorabil iosefinismului, lui Iosif II, care a ucis pe Horea?"[85] Amenințând cu retragerea din colectivul redacțional, istoricul clujean

[82] *Discuția publică cu privire la „iobăgia a doua"*, p. 732.

[83] *Ibidem.*

[84] *Sesiunea consacrată dezbaterii machetei volumului III.*

[85] David Prodan, *op.cit.*, p. 126; Ultima carte a lui Pavel Țugui acreditează ideea că anul 1955 – când Gheorghe Gheorghiu-Dej crea Secția de Științe și Cultură a C.C. al P.M.R. – ar fi determinat începutul unei „cruciade" naționale, antisovietice. Strâns uniți în jurul secretarului general, istoricii s-ar fi implicat „plenar" în lupta contra ocupantului sovietic și a falsificărilor impuse de acesta în plan istoriografic. Pavel Țugui pretinde că toți cei care doreau înlăturarea lui Mihail Roller, omul rușilor, nu ar fi fost decât patrioți dornici să restabilească vechile adevăruri interbelice și să reînvie climatul democratic, atât de necesar activității științifice. Lucrurile nu stau chiar așa. În 1955 Dej experimenta „calea proprie" spre comunism – afirmată la Congresul al II-lea al PMR – încercând, pentru prima oară, o ușoară desprindere de „linia" Moscovei, mai precis lui Hruşciov (denunțarea crimelor staliniste, principiul conducerii colective, destinderea relațiilor Est-Vest). Neputându-se delimita de practicile staliniste care îi asigurau puterea, Dej inițiа o politică autonomă, antirusească și atât, travestită în categoriile discursului „național". Schimbările „la vârf" intervenite în acea perioadă – Pavel Țugui și Nicolae Ceaușescu sunt doar două exemple, dintre atâtea altele – aveau ca scop înlocuirea militanților cominterniști, fideli Moscovei, cu activiști mai tineri, și ataşați de persoana conducătorului. Deoarece mulți din cei debarcați erau de origine evreiască sau maghiară, lupta pentru putere dintre vechea și noua „gardă" a putut fi prezentată în culori naționaliste. Se ignoră faptul că mulți comuniști, români sau nu, inițial devotați jdanovismului, au sesizat noile tendințe și au adoptat, treptat, o atitudine evazivă care îi acomoda cu interesele grupării Dej (I.G. Maurer, G.Apostol, E.Bodnăraş etc.). Abandonându-l pe Roller, istorici și activiști de aceeași ascendență evreiască, au trecut, tacit sau nu, în tabăra virtual câștigătoare (L. Răutu, G. Haupt, B. Câmpina). Cele petrecute la mijlocul anilor '50 nu au constituit reevaluare în sens național a politicii P.M.R.-ului. Secția de știință și Cultură încredințată lui Țugui trebuia să dubleze și mai ales să concureze Direcția de Agitație și Propagandă, controlată de Leonte Răutu și Mihai Roller –„durii" sectorului ideologic. Totul a stat sub semnul unei disimulări bine regizate, menită să contrazică, la o primă vedere, realitatea unor lupte fracționiste față de care Moscova ar fi reacționat intempestiv și, poate, contrar intereselor lui Dej. În consecință, nu putem accepta că Petre Constantinescu-Iași sau Vasile Maciu – prin simpla disociere de un Mihail Roller tot mai marginal – ar merita să fie prezentați drept corifei ai întoarcerii la normalitatea cercetării de odinioară. Nu trebuie uitat că anul 1958 – marcat de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a reuşit să impună factorii de cauzalitate în ordinea dorită. Aşeza iluminismul, un element suprastructural în teorie, la originile politicii reformiste, promovate de stat împotriva nobilimii. Deci invers faţă de succesiunea cauzală postulată de leninism-stalinism. Contrar determinismului unisensual infrastructură-suprastructură, răscoala din 1784 nu devia, în opinia lui Prodan, din iluminism, ci, dimpotrivă, era o negare a acestuia[86].

Referitoare la anul 1821, polemica Oţetea-Ştirbu scosese în evidenţă, încă din 1957, rudimentele de marxism cu care unii istorici operau atunci. În recenzia din *Studii* (2, 1957) Oţetea cobora lucrarea lui Ştirbu (*Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale*, 1956) la nivelul caricaturii. Ştirbu socotea că îngrădirile din Anglia secolului XVI avuseseră un corespondent românesc în secolul XVIII[87]. De aici imaginaţia îl purta spre ideea extinderii păşunilor, a alungării ţăranilor către oraşe etc. Oţetea s-a mulţumit să precizeze că înglobarea pământurilor ţărăneşti în domeniile boiereşti nu este specifică doar secolului XVIII, ci şi celor precedente. Drept urmare, nu putea fi pusă în legătură cu acumularea primitivă a capitalului[88]. Oţetea îşi manifesta scepticismul şi în privinţa acelor elemente fanariote evaluate de Ştirbu ca purtătoare ale noului „mod de producţie". Negustorii din Fanar nu aduseseră capital comercial pentru a-l investi în comerţul nostru – preciza Oţetea – ci, dimpotrivă, cumpărau moşii pentru a trece în rândul boierimii[89]. Va aduce completări ceva mai târziu, în iulie 1960. De astă dată îi vine în sprijin şi Gh.Zane care, deosebind *criza* feudalismului de momentul decisiv al *descompunerii* lui, reducea „seculara" agonie a acestui sistem, limitând-o la împrejurările primei jumătăţi a secolului trecut[90].

Momentul 1848 era – în viziunea leninismului de catedră – consecinţa necesară a afirmării burgheziei noastre, pe de o parte, a disensiunilor datorate exploatării capitaliste din agricultură, pe de alta[91]. Dacă Gh. Zane vedea doar o burghezie *comercială* (!) cu „prioritate treptată" *după* 1848, Vasile Maciu se grăbea să identifice meşteşugarul cu patronul capitalist, „pătura mijlocie" cu burghezia", feudalismul cu aristocraţia[92]. Nu era dispus să remarce că mişcările

---

retragerea trupelor sovietice – a adus un nou val de arestări şi o nouă epocă de rigorism ideologic în care cei doi istorici mai sus menţionaţi s-au remarcat prin dogmatismul luărilor de poziţie. Confruntate cu evocări din aceeaşi perioadă – ale lui David Prodan, de exemplu – „Memoriile" lui Pavel Ţugui îşi trădează apartenenţa ideologică. Apărute, poate nu întâmplător, la Editura Ion Cristoiu, ele se înscriu într-un discurs justificator, amintind prea mult de victime sau de salvatori pentru a nu spune nimic despre vinovaţi. (Vezi Pavel Ţugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu, 1999, 300 p.).

[86] *Sesiunea consacrată dezbaterii machetei volumului III*, p. 184.

[87] Andrei Oţetea, *O nouă istorie a mişcării din 1821*, în „Studii", 2, 1957, p. 203.

[88] *Ibidem*, p. 205.

[89] *Ibidem*, p. 202–203.

[90] *Discuţii cu privire la capitolul „Epoca regulamentară în Principate"*, în „Studii", 6, 1961, p. 1546.

[91] *Ibidem*, p. 1545.

[92] *Ibidem*, p. 1545, 1547.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

țărănești nu erau îndreptate contra *persoanei* boierului, ca exponent al unei clase reacționare. Rezistența țărănimii nu era atât antiaristocratică/ antifeudală cât mai mult antiburgheză, anticapitalistă. După cum scria și F. Furet ostilitatea țăranului față de seniorie nu era altceva decât forma arhaică a opoziției la schimbare în general, la cea economică în special[93].

Apărut și el în 1964, sub îndrumarea lui Petre Constantinescu-Iași volumul IV al Tratatului nu se arată influențat de spiritul liberalizant al epocii. Evenimentele petrecute într-un singur an, 1848, asigurau triumful definitiv al capitalismului, al regimului „burghezo-moșieresc", sfârșite, la rândul lor, la o dată și mai fixă: 23 august 1944. *Desfășurarea* și *urmările* revoluției pașoptiste fiind înscrise, necesarmente, în *cauzele* sale, istoricii erau scutiți de obligația de a-i întocmi bilanțul[94]. Nefăcând nici o deosebire între *originile* revoluției – căutate în tot Evul Mediu – și *natura* „burghezo-democratică" a evenimentului în sine, momentul 1848 devenea expresia unui proces istoric în *desfășurare* (nașterea capitalismului) dar beneficiind, miraculos, de un agent istoric (burghezia) perfect adaptat[95], apt pentru acțiune.

Se observă numai o timidă tendință de reorientare a discursului de la *lupta de clasă* către o analiză mai neutră, a *modului de producție*. *Naționalul* este gândit, într-adevăr, prin intermediul *socialului* dar mai puțin culpabilizant, cu mai multă preocupare pentru stratificarea internă a claselor. Rămâne însă grija pentru „ansamblu", pentru *revendicările comune* de la 1848, citite nu prin caracterul consensual al ideologiei naționale ci prin unitatea condițiilor social-economice. Leninismul nu disprețuia intelectualul, mai ales acela capabil să-și depășească „limitele de clasă". Revoluționarii de la 1848 puteau fi deci reevaluați sub această acoperire ideologică. Luând ca pretext critica hrușciovistă a „cultului personalității", românii își manifestau însă preferința pentru factorul *masă*. Excluzându-se noțiuni cum ar fi „elită", „prestigiu", „legitimitate", „reprezentare" etc., *poporul* este definit prin scopurile sale, ca mulțime indistinctă de oameni de bine[96].

Din zgârcenia proceselor verbale, oricum, tendențios formulate, transpare totuși, la T. Bugnariu și P.P. Panaitescu, o lectură „națională" a celor petrecute acum 150 de ani, mai ales în Transilvania. Un internaționalism *à rebours* – propus de V. Cheresteșiu – evalua conduita pașoptiștilor români în funcție de atitudinea față de revoluția europeană în general, față de cea maghiară în speță[97]. De aici rezulta o tratare autonomă a socialului și naționalului ca și cum, arăta Bugnariu, cele două probleme ar fi fost complet diferite în programul

[93] François Furet, *op.cit.*, p. 123.

[94] *Ibidem*, p. 36–37.

[95] *Ibidem*, p. 38.

[96] *Ibidem*, p. 45.

[97] *Dezbaterile privind macheta volumului IV din Tratatul „Istoria României"*, în „Studii". 5. 1961, p. 1278.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

revoluţiei ardelene[98]. Cu o asemenea ipoteza de lucru – „curente ideologice" cum le intitula Cheresteşiu – percepţia negativă asupra Adunării de la Blaj se impunea de la sine[99]. O remarcă de bun simţ aparţinând lui Panaitescu, propunea „ideile şi nevoile româneşti" drept principal reper evaluativ[100]. Indirect, refuza să analizeze faptele de atunci prin prisma frăţiei revoluţionare maghiaro-române. De vreme ce toţi intelectualii ardeleni militau pentru emancipare naţională şi socială, Panaitescu găsea inutilă identificarea unor „curente" ideologice în rândul paşoptiştilor transilvăneni[101]. Spre indignarea unei părţi a auditoriului, Panaitescu vedea ca „necesară, obiectivă" orientarea lor spre Viena[102]. Independent de corijările şi amendamentele propuse la discutarea machetei, factorul naţional a fost mai bine înţeles în volumul IV dar nu în termeni integratori ci în semnificaţiile lui „progresiste", antifeudale.

Sub acoperirea terminologiei în vigoare, a diferenţierilor statuate între revoluţia „burgheză şi cea „burghezo-democratică" – angajarea maselor desemnând superioritatea celei din urmă – L. Boicu relativiza amploarea celor petrecute în Muntenia şi mai ales în Moldova. „Revoluţie burgheză" în primul caz, „mişcare protestatară" în cel de-al doilea, erau noţiuni care acreditau reformismul programelor de la 1848 şi nu voinţa de răsturnare cu orice preţ[103]. Constatări privitoare la condiţiile socio-economice reale din Principate (L. Boicu, Vl. Diculescu), puneau sub semnul întrebării „necesitatea obiectivă" a Revoluţiei. O muncitorime aflată în faza ei „preistorică", dominată de lucrători din Austria şi Germania, negustori şi meseriaşi în mare parte supuşi străini, o boierime care îşi asumase investiţiile din transporturi şi credit sunt caracteristici care făceau inoperabilă grila marxistă[104]. Tonul general al discuţiilor nu era însă favorabil unor asemenea aserţiuni. „Activitatea şi ideologia exilaţilor moldoveni" – titlu propus de Vl. Diculescu – este respins de Valerian Popovici[105]. Cel din urmă considera că exilul ar fi însemnat, nici mai mult nici mai puţin, decât continuarea, la un nivel superior, a „mişcării revoluţionare" de la Iaşi[106]. Acelaşi Vl. Diculescu îşi exprimase rezervele în legătură cu importanţa problemei agrare de la 1848[107]. Petre Constantinescu-Iaşi intervenea decisiv pentru a decreta concluziile dinainte ştiute, definitorii pentru spiritul volumului IV: „mişcarea din 1848 *nu este o mişcare naţională*, ci o mişcare largă, revoluţionară"[108] (s.n., A.M.) Motivul burghezului trădător, aliat

[98] *Dezbateri asupra problemelor din 1848*, în „Studii", 3, 1959, p. 237.
[99] *Dezbaterile privind macheta volumului IV...*, p. 1278.
[100] *Ibidem*, p. 235.
[101] *Dezbaterile privind macheta volumului IV...*, p. 1278.
[102] *Ibidem*, p. 1275.
[103] *Ibidem*, p. 1274.
[104] *Dezbateri asupra problemelor din 1848*, p. 233–234.
[105] *Ibidem*, p. 238–239.
[106] *Ibidem*, p. 239.
[107] *Ibidem*, p. 233.
[108] *Ibidem*, p. 242.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cu moşierimea, organizează cea mai mare parte a discursului. Apriorismul analizei reiese şi din comentariile pe care G. Georgescu-Buzău le făcea la adresa unor lideri ca Ion Brătianu sau C.A. Rosetti, cunoscuţi la 1848 ca radicali: „aceştia toţi ajung la dreapta; chiar dacă nu ajung acum, vor ajunge în viitorul apropiat"[109]. Ei se arătaseră dispuşi la trădare încă de la începuturi, când au încercat să obţină cooperarea domniei – instituţie reacţionară, feudală. Georgescu-Buzău uita că Marx şi Engels vedeau statul acelei epoci doar ca *arbitru* între burghezie şi nobilime, nu ca adjuvant al celei din urmă[110].

Şedinţa din 28–30 iunie 1961 definitiva profilul ideologic al viitorului volum IV: propusă de Oţetea ca sfârşit al epocii moderne data de 1 decembrie 1918 este respinsă de Petre Constantinescu-Iaşi în favoarea lui octombrie 1917[111]. Tocmai de aceea volumul cu pricina nu a mai fost urmat de un al cincilea dedicat contemporaneităţii. 1917 era începutul absolut, conţinând în universalitatea mesajului său, toate împlinirile viitoare. Societăţile care îşi revendică o „întemeiere" revoluţionară, mai ales dacă aceasta este de dată recentă, au o dificultate deosebită în a-şi scrie istoria contemporană[112]. Orice istorie de acest gen este o comemorare a originilor: magia aniversării este dată de fidelitatea moştenirilor, nu de discutarea critică a moştenirii[113].

4. În loc de concluzii

Epoca rolleriană avusese ca metodă de lucru ceea ce Raymond Boudon va numi *disonanţă cognitivă*[114]. Aşadar, selectarea arbitrară a acelor fapte, dintre atâtea altele, susceptibile să valideze concluzii preconcepute. Totuşi, unele nuanţări sunt necesare. De la context la context, de la individ la individ, indirect sau nu, prestaţii care, în aparenţă, se aliniau „noilor orientări" nu făceau, în realitate, decât să edulcoreze efectele bigotismului jdanovist. Pentru acei ani ai terorii ideologice nu putem decât să salutăm frondele de moment, verbale chiar, materializate sau nu în plan editorial. Refuzul de a scrie, factologia, cultul fragmentului, ştiinţele auxiliare sau publicarea documentelor au fost doar câteva din opţiunile capabile să evite ingerinţele politicului. Conjunctura slavofilă a

[109] *Ibidem*, p. 240.

[110] Françoise Furet, *op. cit.*, p. 131.

[111] *Dezbaterile privind macheta volumului IV*, p. 1279; vezi şi Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români 1944–1977*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 34–36.

[112] Françoise Furet, *op. cit.*, p. 131.

[113] *Ibidem*.

[114] Raymond Boudon, *op. cit.*, p. 581: Tradusă în cheie rolleriană, teoria exclude *hazardul* din rândul virtualilor agenţi cauzali. Roller respingea posibilitatea ca o aşezare să dispară accidental prin distrugere, invazie, incendiu etc. Motivul transpare dintr-o replică dată lui R. Vulpe: „Dar negarea dezvoltării, «lichidarea» aşezării, căutând explicaţii în incendii, înseamnă, sub altă formă, neglijarea problemei esenţiale: problema continuităţii dezvoltării societăţii omeneşti pe aceste tărâmuri din vremurile cele mai îndepărtate" (Mihail Roller, *Probleme de istorie...*, p. 85). Succesiunea „modurilor de producţie" era, firește, condiţionată de continuitatea activităţii economice. Fără această premisă discursul marxist era lipsit de obiect.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

putut fi valorificată prin formarea unor buni specialişti mai ales în domeniul paleografiei, epigrafiei etc. „Tehnică" prin obiectul muncii, editarea izvoarelor medievale era unul din puţinele obiecte de studiu în care puteai ocoli ideologicul fiind, deopotrivă, într-o deplină concordanţă cu slavocentrismul de strictă actualitate. De aceeaşi situaţie s-au bucurat, parţial, „tehnicismele" aferente arheologiei.

Non-conformismele şi-au avut preţul lor. Ne gândim la epurările din 1952 sau la compromisurile politice care – „la schimb", cum s-ar spune – atrăgeau o oarecare indulgenţă faţă de infidelităţile ideologice reperate în scriitura respectivului istoric. Am exemplifica prin *Supplexul* lui Prodan, apărut în 1948. Pornind de la conţinutul nemarxist al cărţii, cititorul ne-ar acuza că diabolizăm cu orice preţ începuturile „democrat-populare". Aplecându-ne mai mult asupra biografiei autorului, a împrejurărilor în care cartea a fost elaborată şi a felului în care a fost primită, eventualele reproşuri ni s-ar părea neîntemeiate. Cele mai bune dovezi le găsim chiar în „Memoriile" acestui istoric. Pregătit în anii precedenţi, când monopolul ideologic al Partidului nu fusese încă instituit, *Supplexul* beneficiase, în 1948, de o editare mai mult decât formală. „Să nu mai pomenesc soarta primei ediţii a lui *Supplex Libellus*. Depusă toată ediţia la aceeaşi librărie, pentru a o pune în vânzare, n-a văzut-o nimeni – mărturisea D.Prodan – iar după un răstimp, interesându-ne de ea, nu s-a mai găsit nicăieri, fusese dată la topit desigur, fără să mai putem afla de cine şi din a cui dispoziţie"[115]. Cu toate că David Prodan era îndreptăţit să scrie cele mai sus reproduse, nu suntem tentaţi să-i împărtăşim, întru totul, amărăciunea. Jumătăţile de măsură cuprinse în acest episod corespund, în mare parte, conduitei politice ambigue a istoricului clujean: simpatizant comunist, neînregimentat în Partid. Judecând „la rece", David Prodan nu avea, în fapt, prea multe de reproşat noului regim. Anul 1948 îi aducea o nesperată gratificaţie partinică: intra în Academia din care foşti colegi de breaslă fuseseră eliminaţi doar pentru a fi aruncaţi după gratii. Episodul „abaterii de dreapta" l-a adus pe banca acuzaţilor, dar fără consecinţe grave, ci doar cu sancţiuni pe linie ierarhic administrativă, independente de conţinutul scrierilor sale. O timpurie „adeziune" proteja, oarecum, probitatea ştiinţifică a personajului discutat. Costurile morale ale acestui gest nu intră în competenţele expunerii de faţă. Am sugerat doar faptul că regimul se constituise, prin omniprezenţa sa, într-un reper la care te raportai obligatoriu, mai mult sau mai puţin conformist, cu sacrificiile de rigoare.

Dacă istoriografia sovietică funcţiona aproape mecanic pe baza unor concepte şi noţiuni, „canonizate" în trei decenii de existenţă (1918–1948), cea românească, „democrat-populară" (1948–1965), nu a reuşit niciodată să-şi formuleze un corpus de norme specifice cu care să opereze infailibil, constant, eficace. 1948–1953 au fost anii de iniţiere, de anevoioasă însuşire a noului demers istoriografic. S-au sfârşit, angoasant şi dilematic, cu moartea lui

[115] David Prodan, *op. cit.*, p. 124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Stalin, cu necesitatea de a uita – în contextul „dezgheţului" – o retorică jdanovistă abia deprinsă. Februarie 1956 şi noiembrie acelaşi an aduceau noi şocuri, noi adaptări. „A doua glaciaţiune" (1958) – provocată şi de nemulţumirea „organelor" faţă de slaba pregătire marxistă a istoricilor noştri – a întârziat doar temporar cursul „naţional" promovat de către Dej. Etnicizarea partidului, îndepărtarea tacită de retorica internaţionalistă nu lăsau prea mult loc pentru oameni de felul lui Roller. Erau schimbări faţă de care fiecare a răspuns în funcţie de capacitatea de adaptare, de interese, de stimulii ideologici. Ca sarcină de partid, Tratatul trebuia să împace „calea proprie" spre comunism, anunţată încă din 1955, cu *travesti*-urile unui marxism derutat, oscilând între vechea *vulgată* şi provocările noului *economism* sovietic. Inspirat de istoricul rus S.D. Skazkin, Oţetea devenea promotorul acestui „revizionism"[116]. Nu întâmplător, istoricul sibian jucase un rol important în „debarcarea" lui Roller, produsă în prezenţa unei asistenţe sovietice suspect de apatice. Experimentul lui Oţetea – printre puţinele susceptibile să întemeieze o şcoală istoriografică marxistă de nivel occidental – a fost grabnic marginalizat de gruparea lui V. Maciu, fidelă stalinismului incolor al perioadei Roller. Inovaţiile survenite în interiorul doctrinei rămâneau punctuale, fragmentare, aleatorii. Discursul oficial putea fi inoportunat dacă descopereai *ceea ce nu era* un fapt istoric. Multe articole din epocă debutau printr-un marxism declarativ pentru a sfârşi într-o notă non-marxistă, lipsită de finalităţile justiţiare ale luptei de clasă. Circularitatea determinaţiilor obtura perspectiva teleologică asupra istoriei. În restituiri fragmentare, viaţa economică este subînţeleasă mai mult drept *context* şi mai puţin ca *determinant unic* al evenimentelor. S-a practicat, cu bună ştiinţă, confuzia între concepţia globală, „materialist-dialectică" şi istoria social-economică – un domeniu de cercetare dintre atâtea altele. Condiţionările *de clasă* – până nu demult un criteriu unic de caracterizare a personalităţii – sunt aşezate la o paritate difuză cu limitele *epocii*. Invocat, de regulă, drept joc secund al socialului, factorul naţional începe să apară, aporetic şi timorat, ca determinant de sine stătător al evenimentelor din secolul XIX. În cadrul sintezei însă, varietatea opiniilor lăsa întâietate „unităţii de vederi". Impulsul liberalizant venit din sferele puterii orienta discursul către recuperarea valorilor naţionale, a miturilor fondatoare, amânând *sine die* problema regenerării marxismului – atât de ardentă în zona central-europeană. Investigaţiile recuperatorii se vor mărgini la editarea unor scrieri marxiste. Dar nu cu intenţii reformatoare ci, cu evidente rosturi propagandistice, antiruse. Problema unui alt discurs asupra metodei a fost abandonată în faza de proiect, totul pierzându-se, treptat, în agnosticismul naţional-comunist.

[116] Alexandru Zub, *Mituri istoriografice în România ultimei jumătăţi de secol*, în Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, vol. II, Bucureşti, Editura Universităţii, 1997, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IDEOLOGY AND POLITICS IN ROMANIAN HISTORIOGRAPHY (1948–1965)

(Summary)

This approach concerns the major history works of the Romanian stalinist age. It also searches the methods used by the totalitarian state power to oppress the freedom of thought and distroy the credibility of the historians, which were forced to emphasis in their works the class struggle, the workers' movement, the culpabilities of the ancient elites, etc.

The basic objectives of this study are the analysis of the main historiographic terms imposed by the communist power and the nonmarxist senses given by the nonconformist historians, the identification of those directions in the government policy that were imposed to historiography beside the „classic" marxist ideology, the classification of the representative members of the main historiographic trends (stalinism, revisionism, nonmarxism).

Following these work directions, one can see the tremendous and contradictory evolution of the official cultural policy and its dramatical changes between 1948 and 1965. In such improper conditions, some courageous and inventive intellectuals tried hard to save the historical truth.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LEONIDAS RADOS

IMAGINEA ROMÂNILOR ÎN SCRIERILE ISTORICE BIZANTINE DIN VEACUL al XV-lea

Dacă este adevărat că literatura bizantină reprezintă una din formele cele mai expresive ale civilizației Noii Rome, percepția corectă a acestui domeniu făcând necesare instrumente și criterii distincte de cele aferente realizărilor din același registru ale Greciei antice sau moderne, este la fel de sigur că, așa cum au subliniat marii specialiști ai problemei, în acest mediu cultural nu se căuta originalitatea, după cum nu se încerca dezvoltarea unor noi sisteme de idei, consecințe ale lipsei independenței culturii față de centrele de putere. De altfel, s-a afirmat în repetate rânduri că literatura bizantină nu a creat lucrări de importanță universală decât sporadic și în puține domenii[1]. O explicație convenabilă ar putea fi aceea că scriitorii Bizanțului plecau de la premiza că nu vor putea nicicând întrece sau măcar atinge măiestria clasicilor antichității și ai creștinismului; scopul lor se limita la înregistrarea evenimentelor, redactarea vieții sfinților, înțelegerea corectă a dogmelor și la întocmirea manualelor, pentru ca vechile cunoștințe, acumulate și păstrate vreme îndelungată, să nu se piardă[2]. Pe de altă parte, autorii bizantini se dedicau, spre deosebire de antici, unei palete largi de genuri literare (istorie, filosofie, teologie, poezie, etc.), fapt în măsură a reduce valoarea creațiilor. Dacă mai amintim și opinia lui Paul Lemerle, pentru care importante elemente inhibitoare le constituiau „absența unei anumite forme democratice de libertate" și a independenței filosofice a omului bizantin față de sine însuși și de semenul său[3], avem imaginea factorilor care contribuiau la înăbușirea creației bizantine de mare valoare.

Ca în toate mediile de cultură, calitatea și obiectivitatea operelor scriitorilor bizantini era strâns legată de condițiile concrete în care aceștia își desfășurau activitatea de creație. În Bizanț, numărul celor care scriau literatură (în sensul larg al termenului) era redus, autorii constituindu-se într-un grup

[1] Steven Runciman, *La civilisation byzantine 330–1453*, Paris, 1934, p. 255; N.H. Baynes, H.St.L.B. Moss, *Byzantium.. An Introduction to East Roman Civilisation*, Oxford, p. 221.

[2] Cyril Mango, Βυζάντιο.Η Αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης, (în original: *Byzantium. The Empire of New Rome*, London, 1980) Atena, 1990, p. 283.

[3] Paul Lemerle, *Byzance et les origines de notre civilisation*, în volumul *Venezia e l'Oriente fra tardo medioevo e rinascimento* (Ed. A. Pertusi), Florența, 1966, p.16.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 67–82.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

elitist, închis, ai cărui membri frecventau „saloanele" epocii şi menţineau contacte cu ceilalţi colegi de breaslă, aflaţi în metropolă sau în provincie. Chiar dacă acest grup exclusivist poseda cunoştinţe esoterice, nu avea totuşi putere reală în societatea bizantină; membrii săi întreţineau individual relaţii cu puternicii zilei, dar erau adesea afectaţi de sărăcie, nevoiţi fiind a-şi vinde chiar bunurile cele mai de preţ şi totodată instrumentele indispensabile, cărţile. Cu toţii, călugări, funcţionari ecleziastici ori imperiali, pedagogi, etc. doreau protecţia curţii imperiale, a patriarhului sau a despoţilor, deşi nu lipsea convingerea că aceia care depind material de centrele de putere nu pot crea opere imparţiale[4].

Istoriografia îşi menţinuse în mileniul bizantin, la fel ca în vechime, poziţia privilegiată, de domeniu pivot al literaturii, cu siguranţă cel mai remarcabil, aflat încă, pentru mulţi istorici ai vremii respective, sub auspiciile muzei Clio[5], o altă influenţă persistentă a anticilor. Genul acesta a fost cultivat permanent, fiecare secol oferind cronici şi istorii, neexistând lacune decât pentru perioada conflictelor cu arabii şi a luptelor iconoclaste, în secolele VII–IX; operele istorice ale acelor vremuri s-au pierdut, dar conţinutul lor a fost salvat în lucrări ulterioare[6].

În timpul Paleologilor, scrierile istorice au beneficiat din plin de pe urma climatului de renaştere culturală, propriu acelei vremi, considerat azi un al doilea umanism bizantin. Eventualele carenţe, şi am numi aici arhaizarea excesivă, mimetismul, stilul uneori prea încărcat, afectat, un spirit critic nu întotdeauna riguros, se echilibrează prin obiectivitate, cumpătare, abundenţa informaţiilor şi analiza cauzală a evenimentelor, generând cititorului o impresie care nu poate fi decât una pozitivă.

Această istoriografie târzie reprezintă, într-un anume fel, un unicat. Se ştie că după *Memoriile* redactate de Ioan Cantacuzino în timpul călugăriei sale, şi până la operele istoricilor Ducas, Laonic Chalcocondil, Georgios Sphrantzes şi Critobul din Imbros, producţia istoriografică majoră înregistrează, la prima vedere, un hiat de aproape o sută de ani, oarecum analog celui din secolele VII–IX. Profesorul D. Năstase a identificat însă o scriere istorică de la începutul veacului al XV-lea. Originalul acesteia s-a pierdut, nu se mai găseşte nici măcar o copie în greacă, dar în Codexul de la Slatina savantul amintit a selectat o cronică independentă (scrisă în medio-bulgară, ca şi restul Codexului) care descrie înaintarea otomană, din 1296 până în 1413. Pusă anterior pe seama unui autor bulgar, aceasta s-a dovedit a fi total nefavorabilă bulgarilor (în schimb, ea este favorabilă bizantinilor şi românilor) contextul, atitudinea şi stilul militând pentru atribuirea cronicii unui cleric bizantin, se pare în persoana notarului patriarhal

[4] I. Sevcenko, Society and Intelectual Life in the Fourteenth Century, în Actes Du XIV-e Congres International Des Etudes Byzantines, vol. I, p. 70 şi 84.

[5] De remarcat faptul că istoricul bizantin Agathias vedea în istorie o soră a poeziei iar în concepţia lui Nichephoros Gregoras, istoricul trebuia să rivalizeze cu pictorul în surprinderea realităţii (Gyula Moravcsik, *Clasicism în istoriografia bizantină*, în *Literatura Bizanţului*, ed. N. Şerban-Tanaşoca, p. 153).

[6] Louis Bréhier, *Civilizaţia bizantină*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1994, p. 270.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ioan Hortasmenos[7]. Această importantă lucrare, împreună cu cele peste o sută de cronici scurte (Bracša Cronik£)[8], cu scrierile sumare ale lui Ioannis Kananos (despre asediul capitalei de către turcii lui Murad al II-lea) şi Ioannis Anagnostis (despre cucerirea Thessalonicului la 1430) ar face legătura între istoriile autorilor bizantini târzii, istoricii căderii Constantinopolului şi cele cu un secol anterioare.

Istoricii cuceririi capitalei împărăţiei creştine, scriitori ce şi-au redactat operele după momentul 1453, sunt cunoscuţii Mihail Ducas, Georgios Sphrantses, Laonic Chalcocondil şi Critobul Imbriotul. Ei s-au impus majorităţii istoricilor români contemporani nouă în special prin intermediul valoroaselor ediţiilor critice realizate de reputatul savant Vasile Grecu şi prin fragmentele redate în volumul IV din *Fontes Historiae Daco-Romaniae*.

Trebuie remarcat că textul lui Georgios Sphrantzes, al cărui interes se manifestă aproape exclusiv pentru mediul bizantin, ignoră, cu mici excepţii, spaţiul românesc[9], în vreme ce Critobul Imbriotul îşi construieşte naraţiunea în jurul personalităţii cuceritorului Constantinopolului, prezentând pe locuitorii de la nordul Dunării (fără a o spune însă direct), drept nesăbuiţi care au cutezat a se împotrivi sultanului, datele şi interpretările sale în privinţa românilor fiind profund viciate, inutilizabile în demersul nostru. În schimb, Mihail Ducas şi Laonic Chalcocondil ne interesează în mod deosebit pentru ambianţa românească a scrierilor lor. Ambii au utilizat, se pare, unele surse comune, căci fac, între altele, aceeaşi greşeală, confundând pe Manuil al II-lea cu Ioan al V-lea (este vorba despre călătoria lui Ioan V în Apus, după ajutoare), fapt nelipsit de importanţă şi în cazul de faţă, unele aprecieri relative la români regăsindu-se, aproape identic, în cele două texte.

Istoria Turco-Bizantină a lui Ducas acoperă perioada 1341–1462, încheindu-se cu ocuparea de către turci a Lesbosului. Sincer aderent al Unirii Bisericilor, a fost probabil influenţat în atitudinea sa filo-latină de faptul că se afla în slujba unor domni catolici din Galata şi Lesbos[10]. După o precuvântare, în genul unanim acceptat, care, din nefericire, s-a pierdut şi după o înşiruire conform modelul cronografelor, de mari perioade temporale de la Adam la Alexis Comnenul, urmează menţionarea împăraţilor până la Ioan al V-lea Paleolog. De la 1341 putem considera că începe lucrarea istorică propriu-zisă,

---

[7] Vezi D. Năstase, *Une chronique byzantine perdue et sa version slavo-roumaine (La Chronique de Tismana, 1411–1413)*, „Cyrillomethodianum" IV, p. 100–171, Salonic, 1977 şi de acelaşi autor, *La chronique de Jean Chortasmenos et le dernier siecle d'historiographie byzantine*, în „Symmeikta", t. 8, Atena, 1989, p. 389–404. Reputatul bizantinolog Herbert Hunger subscrie opiniei cercetătorului român în monumentala sa lucrare asupra literaturii profane şi culte bizantine, *Βυζαντινη Λογοτεχνεία*, M.I.E.T., Αθήνα, 1992, vol. II, p. 335.

[8] *Ibidem*, p. 334.

[9] Sfetnicul ultimului basileu reproşează însă neparticiparea românilor, alături de iviri (georgieni) şi supuşii împăratului de la Trapezunt, prin „bani sau oameni", la ajutorarea capitalei bizantine asediate de Mehmet al II-lea. Autorul mai aminteşte într-o singură frază invazia turcă în Ţara Românească (1456), de unde sultanul ar fi plecat „mai mult învins decât învingător".

[10] Louis Bréhier, *op. cit.*, p. 277.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

perioada 1402–1462 fiind descrisă amănunţit, cu informaţii mai exacte şi mai bogate, inclusiv pentru istoria românilor, oferindu-ne interesante ştiri despre domni precum Mircea cel Bătrân, Vlad Dracul, Dan al II-lea şi Vlad Ţepeş.

Despre Laonic Chalcocondil cunoaştem puţine lucruri, chiar numele fiindu-i discutat. Familia i-a fost izgonită din Atena şi o perioadă a locuit la Mistra, aici fiind învăţăcelul lui Plethon, după care s-a întors în oraşul natal unde şi-a redactat lucrarea de istorie (*Expuneri istorice*), axată în principal pe evoluţia statului şi a puterii otomane; de aceea, tonul său la adresa turcilor este neutru, autorul mulţumindu-se să constate, fără a permite afectivului să intervină în judecata istorică, aşa cum se petrece cu Ducas şi Georgios Sphrantes. Opera sa, redactată într-un stil deloc combativ ori efervescent, conţinând şi digresiuni în istoria bizantină şi a altor popoare, are o importanţă aparte pentru istoria medievală a românilor, fiind, în acest sens, unul dintre izvoarele narative preţioase; sunt amintite aici, intervenţia lui Mircea cel Bătrân în conflictele pentru tron din statul otoman, luptele de la Nicopole (1396), Varna (1444) şi Kosovo (1448) la care au participat şi românii şi expediţia lui Mahomed II în Ţara Românească la 1462. Pentru demersul nostru este izvorul principal, datorită exuberanţei informaţiei, cât şi obiectivităţii; Laonic Chalcocondil şi-a cules mare parte din date pe cale orală, după cum însuşi recunoaşte, dar se osteneşte mereu să fie bine informat, apelând şi la istorici mai vechi, şi, lucru important pentru un istoric al acelei vremi, atunci când în sursele sale nu află ceea ce caută, nu se grăbeşte să inventeze.

În climatul cultural propriu „Renaşterii" Paleologe şi în cadrul unei istoriografii de talia celei amintite mai sus, pe fondul unei conjuncturi internaţionale nefavorabile, raporturile dintre identitate şi alteritate au înregistrat devieri notabile de la structura clasică, potrivit căreia „celălalt" este aproape automat negativul identităţii. Dacă în general, imaginile sunt fixe, în anumite situaţii ele pot varia, în funcţie de condiţiile diverse, interne şi externe. Pentru a complica lucrurile, potenţialul mental, afectiv şi motivaţional, viaţa şi opiniile personale ale scriitorilor luaţi în dezbatere au putut influenţa această imagine în chip diferit. Pe de altă parte, am ajuns la concluzia că în această ecuaţie, încadrarea istoricilor bizantini (cu excepţia lui Critobul din Imbros) în diversele curentele ideologice, este irelevantă pentru cazul românesc[11].

Dacă, indiferent de conţinutul său, imaginea este, cel mai adesea, subiectivă, dar presupune cunoaşterea sub orice formă a alterităţii, imagologia evidenţiază posibilitatea valorificării acestei subiectivităţi ce însoţeşte mereu procesul de cunoaştere. „Imagologia, scria acum mai bine de un deceniu Al. Duţu, este cea

[11] În perioada imediat anterioară cuceririi turceşti, bizantinii erau divizaţi de spinoasa problemă a unirii Bisericilor. Ca atare, existau două curente ideologice, unul pro (din care făcea parte şi Ducas), altul antiunionist (aici se încadra Georgios Sphrantses); după 1453 se dezvoltă şi un curent filoturc, avantajat în formarea sa de treptata trecere a zonelor bizantine sub autoritatea Porţii, fapt ce a acordat un timp de acomodare cu noii stăpâni (acestei direcţii se revendică, între alţii, Gheorghe din Trapezunt şi Critobul din Imbros).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai indicată să arunce noi lumini, deoarece orice imagine are o istorie, pendulează între miraj şi caricatură, alimentează din plin formarea clişeelor mentale care favorizează sau blochează comunicarea"[12]. Este foarte adevărat faptul că personajele provenite din societăţi sau medii mai avansate îi consideră pe cei mai puţin civilizaţi, „barbari", aceştia din urmă fiind, cel mai adesea, un receptacol a tot ce este rău şi vicios[13]. Cum este şi firesc, în caracterizarea bizantină a „barbarilor" se strecoară trăsături născocite sau împrumutate de la alte neamuri, ceea ce, afirmă Gyula Moravcsik, demonstrează conservatorism şi credulitate faţă de autoritatea textului scris, precum şi convingerea bizantină că, în viaţa umană, se menţine o oarecare doză de imuabilitate[14]. Desigur, conţinutul noţiunii de civilizaţie diferă în funcţie de cel care analizează. În jurul centrului lumii (unde se află privitorul), nota acelaşi Al. Duţu, există cercuri concentrice în care cei civilizaţi sunt cei care au aceleaşi norme de gândire şi comportare, barbarii sunt cei diferiţi şi sălbaticii, cei aparent fără nici o normă, atât de diferiţi încât nu pot fi încadraţi în imaginea despre lume a celui care analizează[15].

Bizantinii, în calitate de „nou popor ales", îşi arogau teoretic, în virtutea superiorităţii lor şi a alegerii divine, dreptul de a dispune de ceilalţi. Această superioritate nu era concepută însă în termeni de rasă, ci de cultură[16], căci însuşi statul bizantin se constituise din rase diverse, omogenizate (până la un punct) prin religia creştină, devotamentul faţă de împărat şi sentimentul apartenenţei la civilizaţia strălucitoare a Noii Rome.

Allain Ducellier considera că o caracteristică a bizantinilor, aceea de a sublinia inferioritatea morală şi intelectuală a străinilor, se poate explica prin credinţa populară în faptul că ţările străine ar aparţine Diavolului; misiunea Bizanţului era aceea de a-i civiliza, mai ales prin creştinare, pe cei încă neconvertiţi[17]. În imaginaţia colectivă, dincolo de hotarele împărăţiei creştine domneşte entitatea negativă şi haosul, populaţii ciudate, anormale (amazoane, unicorni, monştri, etc.) habitând aceste zone[18].

Cu toate acestea, în ultimul secol de existenţă statală a Bizanţului, se înregistrează anumite transformări în modul de percepţie a străinilor. Se renunţă

---

[12] Al. Duţu, *Literatura comparată şi istoria mentalităţilor*, Bucureşti, 1982 p. 133.

[13] Mai mult, atunci când scriu sau pronunţă cuvântul „barbari", autorii îşi cer scuze publicului cititor, aşa cum procedează Ana Comnena (Alain Ducellier, *Le drame de Byzance. Ideal et echec d'une societé chrétienne*, Paris, 1976, p. 163).

[14] Gyula Moravcsik, *op. cit.*, p. 160 .

[15] Al. Duţu, *op. cit.*, p. 153.

[16] O perioadă îndelungată „romeii" au dominat şi prin superioritate armată. Stăpânind strategia şi tactica militară (de aceea nu este deloc întâmplător succesul de care se bucurau tratatele de artă militară de tipul celui redactat de Kekaumenos) bizantinii aveau nobila misiune de a apăra şi lărgi graniţele împărăţiei creştine, spre deosebire de „ceilalţi", care vizau simple cuceriri teritoriale (Alain Ducellier, *op. cit.*).

[17] *Ibidem*, p. 164.

[18] A.P. Khazdan, Ann Wharton Epstein, *Change in Byzantine Culture in the Eleventh and Twelfth Centuries*. Berkeley, Los Angeles, London, Univ. California Press, 1985, p. 168.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la paradigma amintită mai sus şi observăm în texte o anumită obiectivitate, o îndepărtare de la tiparele „clasice", fapt care depăşeşte, credem noi, simpla încadrare a autorilor în diferitele curentele ideologice, latinofil sau tradiţionalist ortodox. Astfel, avansul înregistrat de societatea occidentală pe toate planurile a făcut să se renunţe, credem noi, la imaginea latinului violent şi incult[19], deşi în plan religios, majoritatea bizantinilor aveau manifestări antilatine, neagreând apropierea de Occident prin varianta Unirii florentine.

În situaţia grupurilor neantagonice, unde se încadrează cazul bizantinilor şi românilor, imaginea „celuilalt" nu se constituie de obicei în acea imagine-oglindă, proprie formaţiilor aflate în conflict (fie el cultural, militar sau socio-politic), în care defectele şi temerile părţii care analizează sunt proiectate asupra celeilalte, conturând o imagine negativă.

N. Şerban Tanaşoca făcea constatarea că atitudinea bizantină asupra vlahilor balcanici sau a locuitorilor din stânga Istrului variază de la un autor la altul şi de la o epocă la alta, prejudecata ostilă dominând multă vreme scrierile bizantine[20]. Imaginea românilor, susţine cercetătorul, deformată de o manieră gravă, este viciată de prejudecăţi ideologice, bizantinii având tendinţa de a contesta identitatea etnică a românilor şi romanitatea lor[21]. Treptat pare a câştiga teren un alt tip de discurs, acela al Vlahiei eroice, active în lupta de esenţă religioasă contra turcilor şi a latinilor, dar, continuă renumitul bizantinist, abia la sfârşitul Bizanţului, cărturari bizantini de talia unui Laonic Chalcocondil au început a studia lumea românească cu obiectivitate şi minuţiozitate[22].

Cu toate acestea, constatăm noi, chiar şi discursul textelor istorice târzii, cu referire la români, deşi incomparabil mai echilibrat decât filipicele unui Kekaumenos la adresa vlahilor balcanici, pare a fi unul preponderent negativ (ceea ce nu înseamnă că nu sunt recunoscute românilor şi anumite calităţi, în general vitejia), fapt în măsură să contrarieze, şi aceasta din mai multe motive. După cum este cunoscut, românii constituiau o verigă importantă a coaliţiei ortodoxe create în a doua jumătate a secolului XIV, iar, la data la care se redactau operele discutate, ultimul segment activ în cruciada[23] iniţiată de Bizanţ împotriva „agarenilor" şi unica speranţă (cu excepţia îndepărtatului „neam

[19] Imaginea negativă a „frâncilor" nu îşi are originea în nefericitul an 1204, ci în veacul anterior, o dată cu ofensiva normandă a lui Robert Guiscard şi chiar în vremea cruciadelor, când contactele bizantino-latine nu au fost pe măsura momentelor (Ελένη Αρβέλερ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Εκ. Αργω, Αθήνα, 1977, p. 93–95).

[20] N. Şerban Tanaşoca, *L'Image byzantine des Roumains*, în RESEE, tom. XXXIV (1996), nr. 3–4, p. 262.

[21] *Ibidem*, p. 263.

[22] *Ibidem*, p. 256.

[23] Deşi în istoriografie s-au formulat rezerve seriose privind compatibilitatea între spiritul şi mentalitatea bizantine şi instituţia cruciadei, atât ideologia politică a Bizanţului cât şi realităţile militare şi de politică externă susţin existenţa ideii de cruciadă în spaţiul bizantin chiar pentru ultimul secol de existenţă a „împărăţiei creştine". Pentru acest subiect, vezi bibliografia redată de Andrei Pippidi în capitolul *Cruciada bizantină şi războiul antiotoman al românilor* al lucrării *Tradiţia politică bizantină în ţările române în secolele XVI–XVIII*, Bucureşti, 1983, p. 65–66.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

blond" din nord) a sprijinirii dreptei credinţe, într-o conjunctură europeană profund nefavorabilă, când toate celelalte state ortodoxe, cu excepţia deja menţionată, îşi plecaseră fruntea în faţa „necredincioşilor". Românii apar mereu în textele bizantine utilizate de noi, prin raportare la această cruciadă antiotomană. Acesta este, de altfel, motivul pentru care Moldova, neangajată încă la vremea respectivă în confruntări directe cu Poarta, aşa cum s-a petrecut cu Ţara Românească, nu apare decât cu totul episodic. Astfel, doar Laonic Chalcocondil aminteşte de presupusa capitală a Moldovei, Leucopolichni (Cetatea Albă)[24] şi de atacul „domnului Bogdaniei Negre" (Ştefan cel Mare) asupra Chiliei, în cooperare cu trupele turceşti şi încercarea acestuia de „năvală în ţara dacilor"[25].

Să urmărim acum ceea ce ne preocupă în mod particular, atmosfera românească a textelor bizantine. Românii au anumite calităţi, sunt „un neam ales şi destoinic"[26], viteaz, dar există şi numeroase tare. În primul rând, se acuză lipsa legilor bune, organizarea vicioasă a instituţiilor, neconformă cu normele unui stat „civilizat", amintind de o societate în căutări, aflată la bunul plac al celor puternici. Laonic Chalcocondil remarcă faptul că românii aveau „o organizaţie cu legi nu prea bune"[27], iar cronicarul Ducas observă că aceştia nu beneficiau de un sistem capabil să asigure stabilitatea internă, pusă adesea în dificultate, şi nici de reguli succesorale funcţionale: „căci era neamul românilor iubitor de dezbinări şi-şi îndrepta uşor gândul la schimbarea domnilor"[28]. Acelaşi text menţionează apetitul pentru nesupunere; în capitala împărăţiei, Constantinopol, este prezent un fiu nelegitim „al voievodului decedat Mircea", însoţit de „tineri îndemânateci la lupte şi rebeliuni"[29] (sublinierea ne aparţine), care viza ocuparea tronului Ţării Româneşti.

Însoţindu-l pe sultanul Murad al II-lea la asediul capitalei bizantine (1422), nepotul de frate al lui Mircea cel Bătrân, Dan al II-lea (1420–1427 sau 1420–1430 cu întreruperi) intră în oraş şi se prezintă împăratului, arătându-se dispus a lua partea celui care îl va sprijini în competiţia pentru tron şi „gata la orice faptă de arme", şi-a oferit serviciile bizantinilor în lupta contra turcilor, a celor alături de care fusese până atunci. După încetarea ostilităţilor în cursul cărora, scrie Ducas, „a săvârşit fapte de vitejie împotriva turcilor"[30], el şi-a exprimat dorinţa de a reveni în ţară, unde viza redobândirea puterii, iar basileul i-a oferit o navă pentru a-l transporta la Cetatea Albă. Ajuns la destinaţie cu această „corabie din cele mai mari", Dan al II-lea a fost proclamat domn de

[24] *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn 1828–1897, tomul 6, Laonic Chalcocondylae, p. 134 (în continuare: CSHB, 6, Laonic Chalcocondylae).

[25] *Ibidem*, p. 506–507.

[26] *Ibidem*, p. 134.

[27] οὐ πάνυ τι εὐνομεῖται – *Ibidem*, p. 78.

[28] ἦν γὰρ τὸ γένος των Βλάχων ἀσύστατον καὶ πρὸς ἐπιβουλίαν τῶν ἡγεμόνων ῥεπον τὴν γνώμην εὐκίνιτον – *Corpus scriptorum historiae byzantinae*, tomul 17, *Ducas*, p. 201 (în continuare: CSHB, 17, Ducas).

[29] καὶ πρὸς τὰ μάχιμα καὶ ἀνταρτικὰ ἐπιδεξίοις (*Ibidem*).

[30] ἠδραγάθει κατὰ τῶν τούρκων (*Ibidem*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

boierii care ucid pe posesorul tronului, „feciorul din flori al lui Mircea" (Radu Praznaglava). Revenit la domnie, prioritatea lui Dan al II-lea pare a fi normalizarea raporturilor cu Poarta, fapt pentru care şi trimite soli la sultan, „căutând să-l împace", oferind tribut în schimbul păcii.

Domnul muntean nu s-a putut menţine însă la putere, căci Dragulios (Vlad Dracul), fratele său, „purtând război cu Dan, i-a tăiat capul şi a stat domn al ţării părintelui său"[31].

Aceleaşi tendinţe spre instabilitate şi violenţă politică sunt surprinse şi de Laonic Chalcocondil. Potrivit acestuia, românii „au obiceiul să nu rămână sub aceiaşi domni, ci mereu după interesul lor să-i schimbe; şi-şi pun când un stăpânitor, când altul"[32]. Pe Mircea cel Bătrân, scrie istoricul menţionat, „fost odinioară domn al acestui neam, chemându-l şi l-au făcut stăpânitor, înlăturându-l pe Dan, care stăpânise înainte peste ei"[33] Obiceiul acesta se menţine şi în veacul XV; domnul muntean Vlad Dracul l-a reţinut pe Iancu de Hunedoara pe când acesta se afla în trecere pe teritoriul Ţării Româneşti, după înfrângerea de la Varna, dar, la insistenţele şi ameninţările maghiarilor l-a eliberat, căci „teama l-a cuprins ca nu cumva peonii... năvălind să-l scoată din domnie". Temerea s-a dovedit fondată, căci Iancu l-a sprijinit pe pretendentul Dan, ocazie la care boierii, la fel ca alte dăţi, „l-au părăsit în linie de luptă pe feciorul lui Mircea şi au trecut de partea lui Dan"[34], Vlad Dracul şi fiul acestuia fiind urmăriţi şi ucişi „îndată" de noul domn.

În acelaşi context al violenţei politice, Vlad Ţepeş, unul dintre cei mai studiaţi şi totodată controversaţi domnitori români, apare în textele bizantine ca un stăpânitor deosebit de crud. Pentru a-şi consolida domnia, el a sacrificat numeroşi boieri, dar şi „copii, femeii şi slujitori", astfel încât, se afirmă, „în puţin timp s-a ajuns la o schimbare radicală şi s-au prefăcut cu totul realităţile Daciei sub acest bărbat"[35]. Vlad Ţepeş ar reprezenta un caz unic de o asemenea cruzime, fiind singurul care a recurs, în viziunea autorului, „la o mare ucidere de oameni" dintre supuşii săi (peste douăzeci de mii de bărbaţi, femei şi copii) pentru a-şi consolida poziţia.

Cu toate acestea, violentul domn proba disponibilităţi de bun strateg (lupta sa cu Hamza este una „remarcabilă"), fin politician şi diplomat; aflând de

[31] Κρπτήσας οὖν πόλεμον μετὰ τοῦ Νδάνου ἀπέτεμε τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν καὶ κύριος τῆς ἡγεμονίας τοῦ πατρὸς αὐτου κατέστη (*Ibidem*, p. 202).

[32] νομίζουσι δε ἡγεμόσιν οὐ τοῖς αὐ τοῖς διαμένοντες, ἀλλ ἐπὶ τὸ ἀεὶ σφίσι πρόσφορον συμμεταβάλλοντες καθιστᾶσιν ἄλλοτε ἄλλους σφίσι τυράννους (CSHB, 6, Laonic Chalcocondylae, p. 78).

[33] Μύρξαν μέντοι τοῦτον, ἄρχοντα τοῦ γένους τοῦδε τὸ παλαιὸν γενόμενον, ἐπικαλεσάμενοι τύραννον σφίσι κατεστήσαντο, συνελόντες Δᾶνον τὸν πρόσθεν τυραννεύοντα αὐτῶν (*Ibidem*, p. 78).

[34] οἱ Δᾶκες ἀπολελοιπὸτες ἐν τῇ παρατάξει τὸν Μύρξεω παῖδα ηὐτομόλουν παρὰ Δᾶνον (*Ibidem*, p. 338–339).

[35] ὥστε διὰ βραχέος ἐπὶ μέγα ἀφικέσθαι μεταβολῆς καὶ καινοτομηθῆναι πάνο τὰ Δακίας πράγματα ὑπὸ τούτου τοῦ ἀνδρός (*Ibidem*, pagina 500).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

intenţia invaziei turce în Ţara Românească, a trimis maghiarilor cereri de ajutor, insistând asupra primejdiei comune. El propunea unirea forţelor pentru o apărare eficientă: „acum e deci vremea ca, ajutându-ne pe noi, să vă apăraţi şi pe voi"[36]. Soarta voievodului era însă hotărâtă în acelaşi an, căci expediţia turcă, deşi nu a reuşit să-l înfrângă, a epuizat ţara, boierii părăsindu-şi domnul pentru a trece de partea lui Radu cel Frumos, favoritul sultanului (care, spune textul, „era de preferat domnului Vlad"), în spiritul acelei practici stigmatizate în istoriile bizantine; restul ţării a urmat acest exemplu: „ceilalţi daci, cum au simţit asta, repede l-au părăsit pe Vlad şi au trecut la fratele său"[37].

Domnii români ne apar ca promotori ai unei politici externe instabile şi adesea imprevizibile; mai mult, în conflictele militare la care participă ei îşi pun adesea aliaţii în situaţii dificile. Astfel, în lupta de la Varna (1444), profitând de retragerea unei părţi a armatei turceşti, oştenii lui Vlad Dracul au înaintat până la antrepozitele sultanului, unde s-au dedat pradei şi distrugerii, după care „au început s-o ia spre tabăra lor" fără a se mai întoarce la luptă, părăsindu-şi astfel prietenii[38]. Mai mult, ne spune izvorul, românii au atacat ei înşişi pe unguri în retragere (deşi nu este clar dacă aceasta s-a petrecut în zona bătăliei sau dincoace de Dunăre), pierderile suferite în acest mod de maghiari fiind superioare celor provocate de turci[39].

Patru ani după confruntarea de la Varna, Dan al III-lea, un „mare prieten" al lui Iancu de Hunedoara, participa cu opt mii de luptători la bătălia de la Kossovopolje împotriva lui Murad al II-lea. Renunţând la scopul iniţial, românii trimit soli la sultan pentru a obţine o pace separată, părăsind oştirile Ungariei. Pricepând manevra românilor, scrie Laonic Chalcocondil, ungurii „erau plini de supărare asupra lor şi erau mâniaţi pe ei, pentru că şi-au trădat prietenii"[40], dar au realizat că nici sultanul, care a dispus măcelărirea imediată a trădătorilor, „nu avea nevoie de astfel de tovarăşi de luptă"[41].

Moralitatea unora din domnitorii români constituie, de asemenea, un subiect abordat de istoriografia bizantină. Mircea cel Bătrân este un astfel de exemplu. Ducas scrie că voievodul „avea mulţi copii din flori, trăind în desfrâu"[42] iar Laonic afirmă că Mircea, consumând „relaţii nu de puţine ori cu ţiitoare, a avut de pe urma aceasta nu puţini copii din flori prin Dacia" din care unii s-au ridicat la domnie[43]. Altfel, el se remarcă drept un domn destoinic

[36] *Ibidem*, p. 508.

[37] καί ὡς ἠσθοντο οἱ λοιποὶ Δᾶκες, αὐτίκα ἀπολιπόντες τὸν Βλάδον ἦεσαν ἐπὶ τὸν ἀδελφόν (*Ibidem*, p. 517).

[38] ὡς δε ἔργου εἴχοντο καὶ ἱκανῶς εἶχον τῆς διαρπαγῆς, οὐκέτι ἰόντες ἐς μάχην παρετάσσοντο ἐν οὐδενί, ἀλλ' ἐπὶ τὸ εαυτῶν στρατόπεδον ἤλαυνον (*Ibidem*, p. 333).

[39] ἀπώλοντο δ' οἱ πλείους ἐν τῇ ἀποχωρήσει ὑπὸ Δακών (*Ibidem*, p. 339).

[40] ἐχαλέ παινόν τε αὐτοῖς καὶ ἤχθοντο καταπροδεδωκόσι τοὺς φίλους (*Ibidem*, p. 368).

[41] τήν τε γνώμην ἐννοοῦντες τοῦ βασιλέως, ὡς οὐδέν τι συμμάχων τοιούτων ἐδεῖτο (*Ibidem*).

[42] εἶχε γάρ πολλούς νόθους ἀσώτως ζῶν (CSHB, 17, Ducas, p. 201).

[43] Μύρξας μεν οὖν οὗτος παλλακίδι συγγενόμενος οὐκ ὀλιγάκις, καὶ νόθους ἀπὸ τούτου σχὼν παῖδας ἀνὰ τὴν Δακίαν οὐκ ὀλίγους (CSHB, 6, Laonic Chalcocondylae, p. 78–79).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi îndrăznet în luptele cu turcii, dar, fapt mai important din perspectiva ideologiei politice bizantine, dovedeşte şi grijă faţă de poporul său căci, la trecerea Dunării de către Baiazid, pune mai întâi la adăpost femeile şi copiii „în muntele Braşovului" şi abia după aceea se apropie de oastea turcă, pregătindu-se a da bătălia în care, scrie Laonic, săvârşea „isprăvi vrednice de amintit"[44].

Trasând legătura între vlahii sud-dunăreni şi români[45], afirmând că primii au ajuns în Tesalia din Dacia şi că „vlahi se numesc ambele popoare" (deşi în alt loc afirmă că „n-aş putea explica şi să spun care dintre aceştia la care au venit") Laonic Chalcocondil consideră că locuitorii de la nordul fluviului ar fi un „neam viteaz în ale războiului ..., care locuieşte prin sate şi e aplecat spre o viaţă păstorească"[46] şi, deşi vorbeşte aceeaşi limbă, „se află împărţit în două domnii, Bogdania şi ţara aceasta de peste Istru"[47].

Nu ne propunem să discutăm dacă toate aceste tare, menţionate în texte, erau sau nu fireşti într-o societate precum cea românească medievală, aflată încă la început de drum şi supusă unor influenţe şi presiuni diverse. Români sunt percepuţi, fără îndoială, ca un popor aflat la un stadiu de civilizaţie sensibil inferior celui bizantin[48], atitudine datorată, credem noi, nu atât obişnuitului dar naivului complex de superioritate bizantin, care trebuie luat totuşi în calcul (dar care nu mai funcţiona precum câteva secole în urmă, acum evoluând diferenţiat pentru societăţile de tip apusean şi răsăritean), cât, mai cu seamă, sistemului politic românesc, aşezat în antiteză cu cel bizantin, care îşi află corespondent mai degrabă în lumea turcă decât în cea a Bizanţului.

Este absolut firesc ca autorii veacului XV să prelucreze datele prin prisma sistemului valorilor civice şi politice ale societăţii bizantine. Conform doctrinei politice din acest spaţiu, între şeful organismului politic, împăratul, şi supuşi, exista o relaţie bivalentă, ambele părţi având de respectat norme stricte şi de îndeplinit anumite obligaţii. Poporul urma să dea ascultare hotărârilor imperiale şi legilor, să îşi venereze suveranul, aşa cum se cuvenea locotenentului lui

[44] ἔργα ἄξια λόγου (*Ibidem*, p. 79).

[45] Istoricul bizantin observă şi asemănarea limbii (Δάκες δε χρῶνται φωνῇ παραπλησία τῇ Ἰταλῶν) şi a obiceiurilor românilor cu cele ale italienilor (*Ibidem*, p. 77–78).

[46] ἅλκιμόντε τὰ ἐς τὸν πόλεμου... κατὰ κωμάς οἰκοῦν, πρὸς τὸ νομαδικώτερον τετραμμένον (*Ibidem*, p. 77).

[47] ἐς δύο μέντοι διῃριμένοι ἀρχάς, ἔστε την Βογδανίαν καί αὐτὴν παρ' ἴστρον χώραν (*Ibidem*, p. 78).

[48] Această stare de inferioritate culturală poate fi şi urmarea valurilor succesive de populaţii migratoare care au influenţat până la un punct viaţa românească. Revelatoare în acest sens este constatarea istoricului bizantin Mihail Attaliates (*Fontes Historiae Romaniae*, vol III, Buc., 1975, p. 73), care vorbeşte, despre acei μιξοβάρβαροι de la Dunărea de Jos a sfârşitului de secol XI, o populaţie amestecată, care vorbeşte „toate limbile" şi care pare a fi profund influenţată de modul de viaţă „scitic", pe care îl împrumută. Avem de-a face, în acest caz, cu un fenomen de involuţie, constatat de chiar autorul bizantin, un salt înapoi, de la civilizaţie la barbarie. Vezi şi E. Stănescu, *Les mixobarbarés de Bas Danube au XI-e siècle*, în NEdH, III, Bucureşti, 1965, p. 45–51.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Iisus, în vreme ce scopul basileului trebuia să fie promovarea binelui general; de altfel, însăşi persoana sa era considerată o sursă a binelui[49].

Împăratul avea însă şi îndatorirea să nu schimbe legile şi hotărârile „drepte" date de înaintaşii săi şi să nu aducă modificări ordinii din natură şi societate, acea *t£xij,* stabilită după modelul ierarhiei cereşti şi garantată de Divinitate; dacă greşea în această privinţă, fapt reprobabil în ochii supuşilor săi, posesorul tronului putea fi detronat şi înlocuit, fără violenţă, conform voinţei Providenţei[50]. Totodată, eşecul se putea transforma uşor, atât pentru posesorul tronului cât şi pentru mase, într-un semnal de retragere a sprijinului divin, în vreme ce succesele obţinute prin orice mijloace deveneau dovezi de receptare a harului şi susţinerii cereşti[51]. În cazul nostru, Vlad Ţepeş a operat, după cum textele spun, schimbări radicale, a căror gravitate se dubla prin aceea că erau impuse prin cumplite violenţe, carnaje care depăşesc sfera unei „strategii de intimidare a adversarilor din ţară şi din afară", cum încearcă Florin Constantiniu[52] a explica ororile din Ţara Românească a mijlocului de veac XV, ori a unei politici domneşti integrate luptei pentru independenţă, cum crede Val.Al. Georgescu[53].

Pentru a-şi duce la îndeplinire misiunea era necesar ca basileul să posede un ansamblu de calităţi morale indispensabile primei demnităţi în stat. Clemenţa şi filantropia, calităţi ce copie profunda filantropie a lui Iisus, exercită un rol important în acest context. Pseudo-Kodinos afirmă în *De oficiis* ... că în jurământul împăratului la încoronare, pe lângă altele, basileul se lega să fie clement (eÙmen»j) şi filantrop (fil£nqrwpoj) cu toţi supuşii săi[54].

În decriptarea rolului ideologic al ansamblului virtuţilor imperiale, revelatoare este cuvântarea lui Tiberius (redată de Teofilact Simocata) la încoronarea lui Mauricius, care nu mai necesită comentarii. Proaspătul împărat era sfătuit să fie virtuos, să îndeplinească speranţele celor care au încredere în dânsul, să înfrâneze forţa prin raţiune şi să stăpânească violenţa prin măsuri înţelepte; el este invitat să răsplătească faptele bune, să fie cumpănit şi să îndepărteze mândria, pentru că „sceptrul domniei este o sclavie glorioasă, dar nu şi putinţa de a face orice"[55].

---

[49] În acest sens, epitetele împăratului exprimau calităţile necesare reprezentantului Cerului pe Pământ. După modelul elenistic, acesta era Aghios (Sfânt), Eusebes (Pios), Philanthropos (Filantrop), Everghetes (Binefăcător), Dikaios (Drept), Soter (Salvator), etc.

[50] Heléne Ahrveiller, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Εκ. Αργο, Αθήνα, 1977 (în original: *L'ideologie politique de l'Empire Buzantin*, Paris, 1975), p. 162.

[51] Rodolphe Guilland, *Etudes byzantines*, Paris, 1959, p. 207.

[52] În recenta lucrare *O istorie sinceră a poporului român*, Bucureşti, 1997, p. 100.

[53] În cap. *Instituţiile statelor româneşti de sine stătătoare* din vol. *Constituirea statelor feudale româneşti*, Bucureşti, 1978, p. 225.

[54] Val. Al. Georgescu, *Continuitate elenistico-romană şi inovaţie în doctrina bizantină a filantropiei şi indulgenţei imperiale*, în „Studii clasice", XI, 1969, p. 202.

[55] Teofilact Simocata, *Istorie bizantină. Domnia împăratului Mauricius (582-602)*, Bucureşti, 1985, p. 22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Peste mai bine de jumătate de mileniu, Nikeforos Blemmydes, în lucrarea sa Andre...aj BasilikÒn, dedicată împăratului de la Niccea, Theodoros Lascaris II, considera că basileul trebuie să se controleze continuu, pentru a nu cădea victimă propriilor pasiuni, el fiind un model urmat de supuşi; un împărat trebuie, înainte de toate, să fie propriul stăpân şi mai apoi stăpânul poporului său[56]. Revenind la textele analizate, Mircea cel Bătrân, deşi inclus oficial, prin acordarea titlului de despot, în ierarhia bizantină, nu a reuşit a se încadra în acest sistem, trăind „în desfrâu". La fel cum domnul român promova un comportament libertin în privinţa vieţii personale, şi unii împăraţi bizantini au fost atraşi în tinereţe de farmecele sexului frumos, neglijându-şi îndatoririle funcţiei, dar pentru ei nu se utilizează, în istoriile luate în calcul, termenul de „desfrâu", rezervat cu prioritate „agarenilor"; printr-un simplu cuvânt, românii sunt plasaţi într-o zonă culturală marginală, semibarbară, alături de turci.

Pe de altă parte, susţine ideologia bizantină, dacă oikonom...a imperială, calea ce permitea soluţiile cele mai puţin rele, nu a funcţionat corespunzător, Divinitatea putea lipsi pe posesorul tronului de sprijinul Său, acesta transformându-se, ca şi în cazul nerespectării obligaţiilor, în nelegitim, tiran, devenind posibilă îndepărtarea sa[57]. În acest sens, Theodoros Metochites, mare logofăt sub Andronic II, comparând intelectul şi bolile sale cu statul, scria în eseul său *Asupra monarhiei* că, dacă statul devine bolnav şi pervertit când nobila inteligenţă a monarhului este detronată de răscoala gloatei, tot o asemenea boală, „cea mai rea dintre toate", este atunci când împăratul, abandonându-şi calitatea de conducător legal, îşi arogă o putere iresponsabilă, transformându-se în tiran[58].

Chiar şi în acest caz, oponenţii nu trebuiau să recurgă la crimă, ci să utilizeze dreptul legal al poporului la rezistenţă împotriva deţinătorului puterii. Nici în această privinţă spaţiul românesc nu se încadrează în normele bizantine, căci, dacă în viziunea autorilor târzii, tiranii nu au lipsit românilor (utilizarea termenului „tiran", ca şi a altor cuvinte din aceeaşi familie, de ex. „a tiraniza", este abundentă şi nu se aplică bizantinilor, „latinilor", şi nici măcar celorlalte neamuri ortodoxe, ca sârbii, spre exemplu, fiind rezervate de regulă necredincioşilor, celor care au violat hotarele împărăţiei creştine, turcilor), boierii au tendinţa de a ucide pe domnul indezirabil sau pe cel căzut din funcţie cu o uşurinţă care atrage criticile cronicarilor.

Dar toate aceste elemente menţionate mai sus, fac parte din ansamblul ideologiei bizantine. În practică, împăraţii au avut şi aplecări foarte pământeşti iar Bizanţul nu a fost scutit de intrigi, revolte şi uzurpări, izvorâte din violarea

[56] Cf. Ernest Barker, *Social and Political Thought in Byzantium. From Justinian I to the last Paleologues*, Oxford, 1961, p. 155.

[57] Vezi Jean-Claude Cheynet, *Pouvoir et contestation a Byzance (963–1210)*, Sorbonne, Paris, 1990. Limitele între *τιρανεία* şi *βασιλεία* sunt foarte sensibile, acestea fiind noţiuni opuse dar, totodată, apropiate, cea din urmă constituind însă forma pervertită a celei dintâi. Ideea de *τιρανεία* implică puterea, prin care se apropie de *βασιλεία*, dar şi violenţa şi lipsa legitimităţii, care o disting de aceasta (p. 177).

[58] Ernest Barker, *op. cit.*, p.178.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

limitelor de către basilei, dar şi din setea de putere a pretendenţilor. Clemenţa filantropului împărat putea degenera în acţiuni violente şi, uneori, „lipsirea de lumina ochilor", mutilarea tradiţională prin care erau pedepsiţi pretendenţii la tron, devenea în practică suprimarea lor fizică, în vreme ce metodele bizantine de tortură se evidenţiau prin „rafinamentul lor".

Ceea ce nu trebuie uitat însă, este faptul că îndeosebi în amurgul Bizanţului, perioadă care intră în preocupările cronicarilor menţionaţi, aceste metode devin excepţii extrem de rare, care, atunci când apar, atrag criticile aspre ale societăţii şi cărturarilor. Pentru a fi mai precişi, amintim că în Bizanţul târziu, deci după 1261, nu se mai întâlnesc cazuri de suprimare fizică a urzupatorilor sau a pretendenţilor la tron. Andronic al III-lea nu a fost pedepsit nici măcar prin mutilare pentru revolta împotriva bunicului său Andronic al II-lea, poate şi din pricina sprijinului de care se bucura în unele medii bizantine, iar urzupatorul Ioan al VI-lea Cantacuzino (proclamat împărat în 1341) nu l-a ucis pe tânărul Ioan al V-lea Paleolog când a preluat puterea, în 1347 (de altfel, avea nevoie de el pentru a se legitima), după cum nici acesta din urmă nu şi-a suprimat socrul când soarta i-a fost favorabilă, mulţumindu-se cu retragerea lui în mediul mănăstiresc (1354). De asemenea, Andronic, fiul lui Ioan al V-lea, împărat asociat la tron, lăsat în capitală spre a conduce împărăţia pe perioada în care tatăl său se afla alături de sultanul turc, într-o expediţie, în înţelegere cu fiul sultanului (potrivit descrierii lui Laonic Chalcocondil) se revoltă în 1373 împotriva părinţilor. Pedeapsa prevăzută, orbirea, a fost aplicată cu ezitare de către împărat şi numai după insistenţele şi presiunile seniorului său, sultanul. Preluând totuşi puterea în 1376 Andronic al IV-lea se mulţumeşte să-şi închidă tatăl şi fratele, pe viitorul Manuil al II-lea. În 1379, cei doi reuşesc să evadeze şi se ajunge la o împăcare, prin care nimeni nu a avut de suferit, Ioan al V-lea reluându-şi tronul şi iertând pe Andronic şi pe fiul acestuia, Ioan, căci împăratul a simţit, cum scrie Ducas, „mare durere din cauza suferinţei pe care le-a pricinuit-o". De asemenea, despotul Dimitrie, nemulţumit de apanajul şi veniturile pe care i le hotărâse împăratul şi fratele său Ioan al VIII-lea se revoltă şi împresoară cu trupe turceşti Constantinopolul; împăcarea survine însă rapid şi răzvrătitul nu este pedepsit.

Or, cu totul alta pare a fi situaţia mediului românesc, textele bizantine lăsând impresia că excepţiile constantinopolitane constituie regulile acestor meleaguri. În fond, toate acestea dovedesc, în opinia noastră, o dată în plus, că românii s-au manifestat mai bizantin după căderea „împărăţiei creştine" decât înainte de 1453[59]. Imaginea românilor la istoricii bizantini numiţi în literatura de

[59] Pentru aceasta, nu este nevoie decât să comparăm imaginea domnitorului la autorii târzii cu cea care transpiră din *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*. Presupusul autor domnesc, fin cunoscător al ideologiei bizantine, îşi sfătuieşte fiul să se acroşeze idealurilor politice de sorginte bizantină: „Dreptu aceia, iubitul mieu fiiu, să fii milostiv tuturor oamenilor şi tuturor gloatelor, care ţi le va Dumnezeu pe mâna ta... Şi să nu omori pre nimenea făr' de judecată dreaptă şi făr' de ispovedanie, ca să nu fii şi tu junghia fără de milă... Aşişderea şi fieştece domnu semeţ şi nemilostiv va cădea şi nu să va scula..." *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, text ales de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere de G. Mihăilă, Bucureşti, 1970, p. 128–129.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

specialitate „ai căderii Constantinopolului" (thj £llwshj) şi, susţinem noi, în mediul cărturăresc bizantin şi imediat postbizantin ar fi, în linii mari următoarea: un neam înrudit sub aspectele limbii şi obiceiurilor cu italienii, aplecat spre îndeletniciri păstoreşti, „fără legi prea bune", cu alte cuvinte o civilizaţie rustică care nu beneficiază de o legislaţie care să permită saltul către o societate evoluată. În această lume care pare încă fără norme, „clasa politică" (boierimea) contribuie adesea la schimbarea nejustificată şi violentă a domnilor, în vreme ce aceştia din urmă suprimă fizic contracandidaţii la tron şi nu îşi asumă întotdeauna îndatoririle fireşti faţă de poporul pe care îl conduc, închizând cercul vicios al unor evoluţii limită. Mai mult, cuvântul dat aliaţilor şi prietenilor din afară nu este respectat, orientarea în politica externă făcându-se după capricii sau cel mult după imperativele momentului.

Cum se poate constata, imaginea este în general una negativă, fapt pentru care istoricii români (am aminti aici nume ca V. Grecu, Al. Elian şi E. Stănescu) care s-au ocupat de relaţiile româno-bizantine sau de autorii menţionaţi, nu au avut posibilitatea, datorită regimului instaurat în România după al doilea război mondial, să valorifice integral aceste texte, extrăgându-se doar elementele care conveneau sau care nu iritau cenzura. Un studiu interesant rezervat imaginii românilor în mediul bizantin rămâne cel al bizantinistului N. Şerban Tanaşoca (vezi nota 22) dar acesta acordă importanţă redusă istoricilor veacului XV, deşi face remarci pertinente şi ajunge la concluzii valabile.

În altă ordine de idei, se poate afirma că această imagine depăşeşte cadrul curentelor ideologice în care intrau autorii luaţi în dezbatere. Desigur, nu pot fi utilizate, şi nici nu am făcut-o, rândurile unui adept al direcţiei de pactizare cu turcii, precum Critobul Imbriotul, mai ales că opera sa este dedicată cuceritorului împărăţiei bizantine, de la care aştepta aprecieri pozitive şi dovezi de mumificienţă, probabil menţinerea sau ascensiunea sa în funcţie; cum românii apar în aceste izvoare în funcţie de angajarea lor în luptele cu turcii, guvernatorul insulei Imbros nu putea prezenta pe locuitorii de la nordul Dunării într-o lumină care să fie în acord cu imaginea lor în mediul bizantin şi imediat postbizantin, ci, doar ca pe un neam răsculat împotriva celui căruia i se cuvine de drept stăpânirea lumii, moştenitorului basileilor, sultanului Mehmet al II-lea. Pe de altă parte, încadrarea lui Ducas în curentul care militase pentru apropierea de Apus, inclusiv prin Unirea Bisericilor, nu a influenţat în nici un fel, credem noi, modul de prezentare a românilor. Mai mult, Laonic Chalcocondil este mai presus de orice îndoială în privinţa obiectivităţii, opera sa fiindu-ne deosebit de utilă, ca cea mai bogată în informaţii şi atitudini care servesc demersului nostru.

Nu putem sugera nici o legătură între imaginea profund negativă a vlahilor balcanici, dublată de o respingere totală din partea unor autori bizantini precum Kekaumenos, şi imaginea românilor, datorită faptului că în primul caz existau elemente de natură afectivă şi motivaţională, căci vlahii din imperiu se răsculaseră împotriva împărăţiei şi a basileului. Cu alte cuvinte, nu considerăm că s-a moştenit o imagine extinsă ulterior şi la locuitorii din stânga Dunării, la români.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Motivul pentru care imaginea nu este una favorabilă, ţine de nivelul de civilizaţie la care ajunseseră românii şi, nu în ultimul rând, de tarele sistemului politic. Chiar dacă este o reprezentare subiectivă, ea circula în această formă în mediul bizantin şi postbizantin al veacului XV, începând a fi însă modificată treptat, în secolul următor, pentru a căpăta culori mai vii şi mai favorabile spaţiului românesc.

THE IMAGE OF THE ROMANIANS IN THE XVth CENTURY BYZANTINE HYSTORICAL WRITTINGS

(Summary)

The image of "the other" is usually created like a mirror-image of thefears of theanalyzing party projected against the other party so achieving a negative image. But this is not the case of the Romanian people as it was described by the byzantine authors, because Romanians and Byzantines were nonantagonic groups and the mirror-image is characteristic to entities in conflict (no mater if it is a cultural military or social-political one).

Nicolae-Şerban Tanaşoca noticed that the hostile prejudice had dominated the Byzantine writings for a long time, and that the perception of the Romanians had been altered by ideological elements. The well-known researcher stated that it was only towards the end of the empire that scholars as reputed as Laonicos Chalcocondylas had began study objectively the Romanian world.

A careful analysis of the late Byzantine historical texts (Mihail Ducas, Laonicos Chalcocondylas, Georgios Sphrantzes, Kritobul of Imbros) leads to the observation that their view on the Romanians, although incomparably more balaced than the opinion of a scholar like Kekaumenos when talking about the Balkanic Wallachians seems to be a preponderantly negative one, which is unusual because the Romanians took integral part in the orthodox crusade initiated by Byzantion against the "Agarenon" (pagans).

We consider that the image of the Romanians as it appears in the analyzed texts in the Byzantine and post-Byzantine literature would be roughly the following: a nation related with the Italians mainly inclined to pastoral activities, "without very good laws", a rustic world without a developed legislation, where the "politicians" violently and unreasonably change the rullers and the latter do not assume responsibilities for the people they rule, enclosing the vicious circle of a number of limit evolutions; in their relations with other countries they do not keep their word, often betraying their allies and friends, due to call of the moment or to certain spurs of the moment.

We can not possibly suggest a connection between the deeply negative image of the Balkanic Wallachian backed up by a rough rejection from some byzantins authors such as Kekaumenos and the image of Romanians, because in the first case there where elements of an affective and motivated nature as the Wallachians in the empire had revolted against the empire and the *basileus*. We do not consider that the inhabitants on the left bank of the Danube, the Romanians, have inherited that extended image.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Apparently, the image is not a favorable one, because of the reasons connected with the Romanians standard of civilization and because of the drawbacks of the political system.

This representation, as subjective it may be, was spread in that form in Byzantine and post-Byzantine environment of the XVth century, and it was to be gradually modified in the following century, getting more favorable for the Romanian territory.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

VALERIU LEU

CĂLĂTORIILE LUI BENEDETTO EMANUELE REMONDI PRIN MOLDOVA LUI VASILE LUPU

Declanşarea Contrareformei a determinat o reexaminare a raporturilor pe care catolicismul le stabilise cu lumea Răsăritului ortodox. În funcţie de principiile ce guvernau dinamica catolică în epoca posttridentină, s-au formulat direcţii şi atitudini care afirmau clar existenţa unui nou punct de vedere. În general „noul catolicism" s-a dovedit extrem de activ, implicarea sa est-europeană şi balcanică a cunoscut o creştere evidentă. Centrul constantinopolitan, acolo unde rezida patriarhul ortodox, a devenit, în aceste împrejurări, un punct esenţial, foarte sensibil al noii politici răsăritene. În cadrul acestui vast proiect, Ţărilor Române le era rezervat un loc bine precizat, foarte important şi el[1]. Un număr tot mai mare de călugări sunt trimişi în misiuni la nord de Dunăre, sunt inventariate bisericile, recenzată populaţia catolică, prelaţi catolici se străduiesc să ajungă la curte în preajma şi chiar la masa domnului. Laici şi clerici se sprijină reciproc în slujba noului militantism catolic. Discuţiile teologice, controversele ideologice nu sunt lucruri rare la curţile domneşti. Documentele care le evocă pun la dispoziţia cercetărilor istorice preocupate de spaţiul culturii, al sensibilităţii, al mentalităţilor informaţii de o consistenţă aparte.

Acestui val misionar de la mijlocul primei jumătăţi a veacului al XVII-lea îi datorăm una din sursele cele mai importante asupra Ţărilor Române în această perioadă. Misionarii trimiteau rapoarte, răspundeau la chestionare justificându-şi acţiunile, relatau fapte şi discuţii, formulau fel de fel de planuri, făceau sugestii politicii confesionale, pun la dispoziţia superiorilor informaţii privind politica curţilor la care se aflau, fac cunoscute problemele ţării şi ale domnilor. În aceste condiţii scrisorile lor adresate cel mai adesea nou înfiinţatei Congregaţii de Propaganda Fidae de la Roma sau vicarului constantinopolitan se constituie în izvoare de primă mână asupra istoriei principatelor dunărene. Ele au fost, din această perspectivă, mult solicitate, deşi fondurile sunt departe de a-şi fi epuizat informaţiile. Mai ales „istoriile" românilor prin călători au fost interesate de relatările acestor călugări[2], dar ele constituie substanţa cea mai densă a unui

[1] V. Papacostea, *Originile învăţământului superior în Ţara Românească*, în „Studii", XIV, 5, p. 1139–1167.

[2] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, I–IV, Bucureşti, 1928.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 83–99.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

corpus special, şi el departe de a se fi încheiat, pentru secolul la care ne referim fireşte[3]. Studiul lor integral – un deziderat istoriografic cu final încă greu de imaginat – va permite o mai exactă, nuanţată cunoaştere a ritmurilor Contrareformei în spaţiul românesc şi nu numai, dar chiar şi o schimbare de perspectivă asupra societăţii româneşti într-o vreme de substanţiale implicări diplomatico-militare. Este însă vorba de o redimensionare a orizontului la care s-au produs contactele Occidentului cu acest spaţiu istoric, a dialogului purtat aici, a subiectelor şi a formelor sale. Într-un moment în care problema integrării continentale este una de maximă actualitate, modalităţile cunoaşterii, reacţiile pe care le-a stârnit dialogul celor două părţi ale Europei de atunci şi de acum, sporeşte interesul creând o nouă urgenţă istoriografică.

Este motivaţia cea mai importantă, dar nu singura, pentru care socotim punerea cât mai repede în circulaţie a unor date noi, unor documente necunoscute, a completărilor şi precizărilor la ceea ce deja se cunoaşte, ca o problemă prioritară.

Între cei care au lăsat relatări importante despre Ţările Române în prima jumătate a veacului al XVII-lea, având sarcini de misiune în aceste părţi, a fost şi călugărul minorit originar din Milano, Benedetto Emanuele Remondi. Asupra sa au atras atenţia mai mulţi cercetători români, George Călinescu[4] şi Nicolae Iorga[5] şi în special volumul monumentalei serii privind călătorii străini dedicat misionarilor contrareformei, care îi rezervă un capitol[6]. Aici, pentru prima oară, se schiţează şi un medalion biografic, desigur, atât cât a fost cu putinţă în acel moment, din sursele disponibile atunci.

Suntem în măsură să punem la îndemâna celor interesaţi noi documente referitoare la acest personaj atât de controversat între contemporani. O şansă excepţională a făcut ca un număr de documente provenite din arhivele romane, în copii manuscrise, să ajungă la Muzeul din Reşiţa, după ce au trecut de două ori la un pas de distrugere. După toate probabilităţile – în această privinţă lucrurile sunt aproape o certitudine – ele au fost făcute de istoricul bănăţean Gheorghe Vinulescu în vremea când a fost unul dintre membrii Şcolii Române de la Roma. Din păcate, nu dispunem de fotocopii-martor ale documentelor, ci numai de dactilograme, din care puţine au fost corectate[7]. Vom face referire la ele subliniind încă o dată paternitatea acestui cercetător, căruia îi aducem, cu acest prilej, omagiul nostru, ca unuia care, din păcate, a spus extrem de puţin din ceea ce ştia, din ceea ce ar fi putut spune.

Benedetto Remondi a sosit în Moldova în anul 1635[8]. În această privinţă lucrurile par destul de clare, deşi este cazul să pomenim faptul că într-o

[3] *Călători străini despre Ţările Române*, I–VII, Bucureşti, 1973, 1980.

[4] G. Călinescu, *Alcuini misionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII*, în „Diplomatarium italicum", II, Roma-Bucureşti, 1925, p. 16; idem, *Altre notizie sui missionari cattolici nei Paezi Romeni*, în „Diplomatarium italicum", II, Roma-Bucureşti, 1930, p. 309–311.

[5] N. Iorga, *op.cit.*

[6] *Călători străini...*, V, p. 91–97.

[7] Trimiterile le vom face la fondurile din arhivele romane unde se află originalele.

[8] *Călători străini...*, V, p. 91.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

scrisoare, adresându-se Congregației vorbește despre *„serviciul pe care l-am făcut de vreo opt ani ca misionar"*. Scrisoarea data din anul 1642[9] ceea ce ar stabili ca prim an al prezenței moldave anul 1634. Totuși există motive de a privi cu suspiciune exactitatea celor de mai sus. El era interesat, în situația în care se afla atunci, să invoce un stagiu cât mai îndelungat. Acest lucru îl avantaja în mod evident așa încât nu este exclusă o exagerare intenționată. De altfel are grijă să folosească un evaziv *„circa opt ani"* (*„otto ani in circa..."*).

Primul document semnat de el în Moldova este din iulie 1636, face referire la un altul din mai același an, ceea ce nu schimbă însă lucrurile[10]. Trebuie precizat și faptul că nici un alt document provenit de la misionarii din Moldova nu indică o prezență a lui pe aceste meleaguri încă din 1634. Rămâne ca informații noi să confirme sau să infirme acest aspect, la urma urmei, secundar.

Deși era italian din Milano, fra Benedetto sosea în Moldova de la Constantinopol. Acesta era centrul cel mai important al misionarismului catolic din sud-estul Europei. Vicarul *„patriarhal"* de acolo era considerat și ca prefect al misiunilor din Moldova și Muntenia[11], așa că lui îi revenea și obligația pregătirii și trimiterii acestora. Care au fost criteriile după care Benedetto a fost selectat pentru serviciul în Moldova, nu știm. În mod cert, însă, el avea oarecare calități, o abilitate care l-a ajutat să câștige încrederea lui Vasile Lupu, deși nu odată este indicat în rapoartele colegilor săi ca cel ce tulbura pacea misiunii.

În 1636 expediază mai multe relatări asupra situației în care se găseau bisericile și comunitățile catolice din țară, unele deja publicate[12]. Una din variantele raportului din 1636 este cuprinsă între documentele aflate în fondul reșițean și permite precizări și chiar rectificări a ceea ce se știa până acum[13]. De aici aflăm că încă la 4 mai expediase o scrisoare, prin care semnala superiorilor sosirea în Moldova a episcopului Ioan Batista Zamoyschi – personaj des întâlnit în rapoartele misionarilor, la rându-i un personaj controversat –, care a fost primit cu mare bucurie de populația catolică. Asta pentru că de mulți ani nu mai văzuse nici un episcop, regula fiind acum ca aceștia să lipsească. Remondi ține să atragă atenția, în fond, asupra fenomenului de absenteism și o face în chiar debutul scrisorii sale. O făcuse, nu lipsit de intenție, și în raportul de la 4 mai. Acum o repeta! Are o mare abilitate în a pune accentele dorite, fără a recurge la violențe de limbaj. În fond, din ceea ce spune, bucuria populației catolice din Moldova are o motivație... tristă și chiar îngrijorătoare: absența păstorului firesc, a episcopului. Fără a se spune lucrurilor pe nume, se formulează totuși o scuză și se stabilește o vinovăție.

---

[9] Archivio della Sacra Congregazione di Propaganda Fide, Scritture Riferitte nelle Congregazioni generali, a. 1642, v. 61, p. 152. În continuare A.S.C.–S.R.C.G.

[10] *Ibidem*, a. 1636, v. 153, f. 205.

[11] *Călători străini*, V, Studiul introductiv semnat de Maria Holban, p. XI.

[12] N. Iorga, *Relation de Remondi cordelier missionaire contenant le nombre des eglises de Moldavie du rit latin et leur estat*, în „Acte și fragmente", I, p. 78–81; Traducerea română în „Călători străini...", V, p. 94–97.

[13] A.S.C.–S.R.C.U., a. 1636, v. 135, ff. 326–327.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Episcopul era, într-adevăr, absenteist şi se va dovedi curând adversarul cel mai decis şi cel mai puternic al misionarilor. În orice caz, judecând după rapoartele acestora trimise la Roma sau Constantinopol, ei par a fi *„luptat"* mai degrabă cu episcopul de Bacău decât cu *„schismaticii"*, cu clerul şi cu principii *„schismatici"*. Cel care, într-un fel, deschide seria este tocmai Benedetto Emanuele Remondi da Milano.

În iulie 1636, *„după o bună judecată"*, se decide să scrie iarăşi superiorilor despre sosirea lui Zamoyski şi despre călătoriile făcute prin ţară pentru a cunoaşte în mod direct starea bisericilor şi a enoriaşilor catolici. Este clar, din conţinutul scrisorii, că la acea dată cearta cu episcopul polonez fusese declanşată şi motivul real pentru care a fost redactat un nou raport a fost, desigur, dorinţa de a-l înfăţişa într-o lumină negativă sau, dacă acela ar fi apucat el să scrie deja, să se dezvinovăţească în mod indirect.

Socotind după calendarul roman, episcopul a sosit în Moldova pe 22 aprilie, aşadar mult mai devreme decât se cunoaşte din sursele disponibile până în acest moment[14]. A sosit direct la Iaşi, capitala ţării şi cel mai important centru al diecezei sale, unde se aflau misionarii, unde locuieşte principele *„de neam grec"* şi un mare număr de boieri toţi *„schismatici"*. Vizita episcopală a început deci la Iaşi, unde se află un număr oarecare de catolici unguri şi francezi. Aceştia par a fi – după spusele lui Remondi aplecat să judece totul doar din perspectiva interesului personal – puţin dispuşi la ascultare faţă de Sfântul Scaun. Motivul acestei grave acuzaţii este refuzul credincioşilor catolici din localitate de a-i accepta pe misionari, *„nevrând să cunoască, neacceptând pe fraţii misionari trimişi spre folosul sufletelor lor în aceste părţi de către această Sacră Congregaţie cu plăcerea şi consensul Beatitudinii Sale..."*[15]. Este clar, deci, că opunându-se misionarilor, oamenii aceia se împotrivesc celor ce i-au trimis! Ei au refuzat hotărât să-i dea *„oarecare pomană în bunuri"* pentru biserica din Iaşi, unde el a servit neîncetat la altar. Este adevărat, până la urmă hrana i s-a asigurat, dar nu şi veşmintele religioase şi nici din cele obişnuite pe care le-a uzat în timpul vizitelor la bisericile din locurile unde vieţuiesc catolici, singur sau împreună cu Zamoyski.

Cu acesta şi-a început călătoria la Iaşi, unde cele 65 de familii catolice, unguri şi francezi, au o biserică de lemn, cu clopotniţă. De aici au pornit spre Cotnari, unde se află două frumoase biserici din piatră. Una este bine închisă cu trunchiuri groase de lemn şi cu un turn folosit drept clopotniţă. Ea pare o adevărată fortăreaţă şi chiar este, fiindcă acolo se adăposteşte populaţia în faţa cetelor de tătari, *„care adeseori, anii trecuţi au jefuit aceste ţări, mergând şi reîntorcându-se din Polonia pentru a prăda (a robi – n.n.) oamenii în acele şi aceste părţi"*[16]. La Cotnari vieţuiesc cam 60 de familii de saşi catolici, care au şi un

[14] *Ibidem*. După Bandini (Codex, p. 224) se ştia că Zamoyski a venit la Bacău la 1 iulie 1636.

[15] *Ibidem*.

[16] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

preot. Monseniorul episcop a conferit sacramentul pentru confirmare ca şi poporului catolic din Iaşi.

Plecând de la Cotnari – aici se desparte textul citat de relatarea cunoscută lui Nicolae Iorga – au ajuns la Baia, unde au găsit o foarte frumoasă şi mare biserică cu clopotniţă, ambele construcţii din piatră. Se afla acolo şi un cimitir înconjurat de arbori bătrâni şi falnici. Catolici se află cam 30 de familii de saşi, care au preot şi păstrează cu mare veneraţiune Sfânta Împărtăşanie. Şi aici Episcopul a conferit sacramentul pentru confirmare şi nu numai acelui popor, ci şi celui dintr-un târg învecinat, Neamţ, aflat la vreo 3 leghe. Acolo se află 20 de familii de saşi catolici, cu biserică de lemn, dar fără preot.

De la Baia au mers la Suceava, oraş cu o biserică zidită din piatră, unde se păstrează Sfânta Împărtăşanie, dar nici aici nu au preot. De astfel, sunt numai 8 familii de saşi catolici.

Aceasta a fost, conform variantei invocate privind călătoria din 1636, traseul urmat împreună cu episcopul Ioan Batista Zamoyaski[17].

Remondi a întreprins însă şi călătorii de unul singur înainte de sosirea lui Zamoyski, la care face de asemenea referiri, unele contradictorii în raport cu cele cunoscute din documentul publicat de Nicolae Iorga, altele confuze. Conform textului disponibil înaintea sosirii episcopului, Remondi a plecat din Iaşi la un sat numit Săbăoani, care are o biserică din piatră, dar aici nu sunt veşminte preoţeşti. Laolaltă cu alţi catolici din localităţile învecinate ar fi acolo vreo 80 de familii catolice. Acestea au acum şi un preot care foloseşte veşmintele bisericii din Roman, unde slujeşte acelaşi preot. Acolo s-ar afla cam 10 familii de saşi.

De la Roman a mers la Bacău, oraş cu două biserici *„ale noastre"*, una din piatră, episcopală, şi una din lemn pentru cele 40 de familii catolice. Au preot. După această vizită, Remondi s-a reîntors la Iaşi bolnav. A scăpat atunci şi de un pericol nenumit, din care, prin graţia lui Dumnezeu, a rămas liber. Să fie vorba de o întâlnire cu o ceată de tătari?

În altă vreme – probabil tot la sosirea lui în Moldova deşi relatarea este cuprinsă în acelaşi text – a vizitat alte două biserici, amândouă din lemn, una la Galaţi pe malul Dunării, unde erau 12 familii de *„ongari catholici"*, fără preot şi alta într-un târg mare, Bârlad, unde se aflau 20 de familii catolice, de asemenea fără preot. De menţionat că la Galaţi, după informaţiile sale, se mai aflau, pe lângă catolicii localnici şi câţiva negustori raguzani.

Raportul se străduieşte, firesc, să prezinte activitatea sa misionară într-o lumină cât mai favorabilă. Roagă să se aibă în vedere şi sărăcia în care se află *„în aceste ţări barbare"* şi deci să fie ajutat. De la Constantinopol i s-a scris că doi părinţi, doi călugări şi însoţitorii lor, pe care îi va întâlni aici, în Moldova şi Valahia, îi vor aduce banii trimişi de Sacra Congregaţie. N-a primit totuşi nimic. Spera însă că nu va fi lăsat să moară în această mizerie.

[17] Textul reprodus în *Călători străini...*, V, p. 94–97, unde el afirmă că doar la Baia şi Huşi ar fi fost cu episcopul şi succesiunea localităţilor vizitate este alta.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Acestea toate le scria la sfârşitul lunii iulie 1636. La 14 septembrie se adresa din nou Congregaţiei, dar din Pera[18]. Mulţumeşte pentru faptul că, după cum i s-a comunicat, va primi, prin Ancona, cinzeci de paoli, adică acei bani din pricina cărora s-a necăjit atâta în Moldova. În lipsa lor nu şi-a putut cu nici un chip procura hrana zilnică şi nici veşmintele trebuincioase. Totuşi vina cea mai mare pentru că a trebuit să plece din misiune o atribuie episcopului Zamoyski: *„spunând Monseniorul Episcop de Bacău şi al acestei Provincii că nu voia să mă aibă şi nici să mă (re)cunoască de Misionar al Sacrei Congregaţii de Propaganda Fide în numita provincie a Moldovei"*[19]. A şi numit, în biserica unde obişnuia el să oficieze, un preot ungur. Fiindcă până în 10 august nu a primit nici o provizie, s-a decis să plece la Constantinopol pentru a raporta totul personal prefectului şi domnilor *„Excelentissimi Ambasadorii"* (ai Franţei şi bailului Veneţiei, probabil). Spera să primească bani pentru veşminte şi să se întoarcă în Moldova *„să trăiesc* – spune el păstrând tonul tragic – *cum va avea grijă de mine Dumnezeu"*[20]. Tocmai a sosit însă extraordinarul din Veneţia cu o poliţă de schimb pentru 100 de scunzi, din care jumătate i-a reţinut în contul unor datorii mai vechi. Cealaltă jumătate, el, Remondi, o va folosi pentru a-şi cumpăra veşminte şi pentru cheltuiala călătoriei de întoarcere. În final face aluzie la ajutorul pe care îl speră din partea Congregaţiei în disputa cu episcopul polonez absenteist: *„Deocamdată nu-mi trebuie nimic altceva decât să vă rog, în final, să-mi dăruiţi bunăvoinţa pentru a uşura aceste nevolnice osteneli ale mele din numita misiune despre care am arătat, în parte, în prezentul raport către aceeaşi Sacră Congregaţie"*[21].

Nu ştim ce s-a petrecut după întoarcerea sa, dar în mod sigur a izbutit să se apropie de domn şi să-i câştige încrederea, să-l convingă – dacă nu cumva se convinsese singur – de necesitatea numirii unui alt episcop, italian, la Bacău, unul care să-şi asume toate responsabilităţile ce-i reveneau, inclusiv aceea a prezenţei în dioceză. Acesta a fost mesajul pe care Vasile Lupu i l-a încredinţat în februarie 1638 pentru a-l transmite Papei[22]. Ducea şi o scrisoare către Congregaţie, prin care domnul solicita trimiterea a patru misionari din ordinul franciscan în capitală, la Iaşi. Aici veneau mulţi străini de confesiune catolică, ceea ce justifică şi chiar impune prezenţa unei misiuni. Nu este greu de înţeles că apropierea de voievod i-a folosit lui Remondi şi în cearta cu Zamoyski. Este evident că argumentaţia sa către Congregaţie, susţinută în corespondenţa deja citată, a fost preluată de domn şi susţinută de pe un cu totul alt nivel de autoritate. Nemulţumirea lui Vasile Lupu pentru prestaţia episcopului polonez era însă proprie, motivată de o perspectivă care depăşea maşinaţiunile lui Remondi.

[18] A.S.C.–S.R.C.G., A. 1635, v. 153, F. 205.
[19] *Ibidem*.
[20] *Ibidem*.
[21] *Ibidem*.
[22] *Călători străini...*, V, p. 92.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La Roma, însă, sosise şi mesajul din Polonia, în care erau cuprinse plângeri împotriva misionarilor din Moldova, a lui Benedetto în mod deosebit[23]. În consecinţă, în timpul prezenţei sale în cetatea eternă, a trebuit să răspundă unor întrebări asupra controverselor iscate cu Zamoyski. Documentul care face referire la acestea nu pare însă să fi fost redactat totuşi în timpul sejurului roman al lui Remmondi. Din păcate el nu este datat. Patru au fost punctele pe care Congregaţia, după studierea scrisorii din 25 octombrie 1638, cea a lui Zamoyski, i s-au pus în faţă pentru a da răspuns.

Acesta începe prin a sublinia încă o dată absenteismul episcopului, *„locuitor în continuare departe şi în afara reşedinţei zisului episcopat..."*[24]. Lucrurile, şi aici, se menţin într-o oarecare neclaritate, căci este greu de făcut o distincţie hotărâtă între cele petrecute după prima şi cea de-a doua sosire a sa în Moldova.

Primul punct se referea totuşi, în mod sigur, la prima dintre acestea. După plecarea din Constantinopol, *„acest oraş vestit"*, şi călătoria pe Marea Neagră, a ajuns în Moldova, dar fără să fi cunoscut limba ţării. Fiind solicitat, la Iaşi pentru spovedanii, a fost nevoit să folosească un translator. Acesta era un om în vârstă, care, e drept, fusese căsătorit a doua oară, dar prima nevastă îi murise. Înainte de toate, l-a obligat pe acela să jure pe Evanghelie că va păstra cu strictețe secretul spovedaniei. Şi, într-adevăr, acela a jurat *„in damnatione anime suae"* şi numai după aceea s-a folosit de el. Cu excepţia unuia singur dintre spovediţi, toţi ceilalţi muriră. Cât despre translator, poate depune mărturie cum că este o persoană virtuoasă şi de încredere. Este polonez de neam, dar cunoaşte latina, ungara şi româna. Tot el îngrijeşte de biserica din Iaşi. Îi este de mare folos şi la slujbă, răspunde şi cântă mesa, sună clopotele, întovărăşeşte la împărtăşania acordată muribunzilor, la înmormântări şi, în general, la toate lucrurile ce revin unui diac. De altfel serviciul acestuia a fost folosit de toţi preoţii şi misionarii câţi s-au perindat pe acolo înaintea lui Remondi.

La al doilea punct răspunsul este mai complicat şi mai confuz. Se referea la drumurile sale, într-adevăr foarte întortocheate şi greu de justificat. Recunoaşte că a făcut un drum de vreo două luni în Polonia, dar nu în interes personal, cum scrie episcopul, ci din însărcinarea Prefectului Villani. Acesta, la plecarea de la Constantinopol (a doua oară), i-a încredinţat un plic cu scrisori cuprinzând şi unele adăugiri în legătură cu statutul misionarilor. Erau în conformitate, desigur, cu cele comunicate de Sacra Congregaţie. El a primit o dispoziţie expresă pentru a le preda personal episcopului de Bacău, dar şi de a aştepta răspunsul scris. Dar tocmai acest lucru nu l-a putut îndeplini. A reuşit să înmâneze scrisorile într-un oraş din *„Rusia"*, al cărui nume nici nu şi-l aminteşte, dar era la vreo 60 de mile de Lvov. Cum episcopul nu voia să răspundă, el a fost nevoit să se întoarcă la misiune cu mâna goală, *„spre a ajuta şi consola oiţele din pricina Păstorului lor..."*. În legătură cu învinuirile pe care „numitul

[23] A.S.C.–S.R.C.G., v.160, f. 278.
[24] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Bătrân" i le aduce, cum că ar fi călătorit prin Polonia în căutare de mile pentru repararea bisericilor din Moldova, poate spune că este *„pur şi nevinovat"*. La întoarcerea din Italia (care dacă nu cumva au fost, cum se bănuieşte, două călătorii, s-a întâmplat în 1639) a găsit la biserica din Iaşi un cleric secular, care i-a arătat scrisori de la Zamoyski expediate de la Grodek (*„departe de reşedinţa Episcopatului său"*), prin care se poruncea ca el, Remondi, să nu fie primit acolo şi în general nici un franciscan. Niciunul nu putea celebra în biserică decât cu dezlegare specială din partea episcopului. Era evident că acelui cleric nu-i cădea prea bine prezenţa unor misionari italieni, *„spunând că suntem spioni şi observatori ai relelor sale acţiuni spre a da apoi, despre ele, amănunte nedorite la Roma"*. Cum – recunoaşte supus şi plin de respect Benedetto – au şi făcut! Îl obliga la aceasta datoria lui de misionar! Au făcut-o, dealtfel, şi cei dinaintea lui, arătând *„cât rău şi ce inconveniente se petreceau în Provincia aceea părăsitelor noastre oiţe din pricina absenţei Păstorului lor"*.

Cu ocazia drumului în Polonia a întâlnit mai mulţi negustori italieni locuitori ai Cracoviei. A cerut milă de la aceştia, pentru a putea procura *„un aparat sacerdotal"* pe seama misionarilor din Moldova. Cei doi şefi ai negustorilor i-au răspuns, însă, că nici capela lor din Cracovia nu este înzestrată cum se cuvine, aşa că n-au nimic de dat pentru biserici din „Turcia". N-a căpătat deci nimic! Cererea, este adevărat, a făcut-o fără încuviinţarea lui Zamoyski, fiindcă cerea un dar pentru binele *„universal"* şi nu al lui personal. În afară de asta el, ca misionar, nu este supus aceluia: *„am socotit şi nu cred că am vreo legătură de dependenţă faţă de autoritatea sa episcopală obligându-mă doar Sacra Congregaţie să mă supun Părintelui Vicar Patriarhal din Constantinopol ca Prefect al Misiunii din Moldova şi Valahia"*[25]. Iată deci formulat şi în acest caz principiul pe care îl vor invoca şi alţi misionari în ceea ce priveşte relaţiile lor cu episcopul de Bacău: ei se supun Prefectului lor[26]!

În privinţa celui de-al treilea punct, nu-şi aminteşte să fi afirmat vreodată despre Zamoyski că ar fi excomunicat, ci doar că stând acela (în contradicţie cu recomandările Sfântului Scaun Apostolic şi cu Decretele Tridentine şi chiar cu recentul document emis de Scaunul Apostolic la 12 decembrie 1634) în afara diocezei, nu pregeta totuşi să se bucure de veniturile ei. El ştie că veniturile episcopiei de Bacău se ridică anual la 300 de ongari. Cu aceşti bani s-ar putea trăi foarte bine şi s-ar putea ţine un vicar, patru servitori şi patru cai. Aşa au făcut alţi episcopi înaintea acestuia, franciscani cu toţii. Zamoyski, însă, când a venit în Moldova, avea cu sine nu mai puţin de 18 slujitori şi 15 cai, ceea ce însemna o cheltuială foarte mare. Dacă nu cheltuie din punga proprie, pentru un astfel de lux, veniturile sunt desigur prea mici!

Mai afirma Zamoyski în plângerea sa că Remondi ar fi spus, la întoarcerea de la Constantinopol, că ar fi fost făcut comisar şi mai presus de el. Nici nu s-a gândit la aşa ceva! Dacă ar fi fost făcut comisar atunci ar fi aflat imediat despre

[25] *Ibidem*.

[26] *Călători străini...*, V, Studiul introductiv semnat de M.Holban, p. X.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

publicarea Jubileului Universal imprimat din ordinul Sfântului Scaun la 12 iulie 1636 şi n-ar fi trebuit să afle de la alţii, întâmplător, pe când călătorea prin Moldova în beneficiul credincioşilor catolici de acolo. Atunci şi astfel a luat cunoştinţă că Zamoyski, printr-un nou numit sacerdot din Cotnari, a luat pentru sine şase jumătăţi de buţi de vin şi tot atâtea pentru vicarul său. Bineînţeles, dacă ar fi avut autoritatea de comisar, ar fi putut cerceta nedreptăţile săvârşite de episcop când, la sfatul vicarului, şi-a însuşit alte cinci jumătăţi de buţi de vin pe care totuşi acel vicar, un frate polonez ce servise vreo 13 ani, îl trimisese prima oară mănăstirii minorite din Camenița. Până la urmă au ajuns şi ele la Grodek, în pivnița lui Zamoyski!

Ultimul punct are un răspuns foarte scurt şi pune în lumină implicarea lui în declanşarea acţiunii lui Vasile Lupu de a cere la Roma un alt episcop pentru dieceza de Bacău: *„În privința punctului al patrulea şi ultimul zic acum că nu l-am asmuţit pe Principe să scrie împotriva lui, şi dacă aş fi făcut-o, pretind că n-am făcut un lucru rău deoarece totul ar fi spre gloria lui Dumnezeu şi în marele beneficiu al acestor sărmane oiţe abandonate de el. Aşadar zic că numitul Principe ca (un) Creştin care a scris în parte din zel şi în parte la cererea catolicilor, merită să fie satisfăcut de acest Scaun"*[27].

Toate acestea, se pare, Remondi le-a scris după sosirea sa în Moldova, după cum reiese din răspunsul sau la punctul al doilea (*„în primele zile după ce am ajuns din Italia la Misiunea mea din Moldova"*). Dar aceasta nu se prea potriveşte cu ceea ce se poate înţelege din studiul altor documente. De pildă, referindu-se la momentul redactării textului în care a fost acuzat Zamoyski, vorbeşte de *„anul abia încheiat"*, ceea ce înseamnă că răspunsul său datează din primele săptămâni ale lui 1639. În 12 februarie, însă, el se mai afla la Roma şi nu avem motive să credem că sosirea în Moldova s-a produs mai devreme de jumătatea anului. Există date contradictorii, care nu permit o cronologie şi o localizare strictă în acest caz. Dacă răspunsurile la chestionar s-ar fi dat la Roma, nu se mai justifică nici cele de mai sus şi nici afirmaţia că scrie *„să vă dau veşti"*, ceea ce presupune că era deja plecat. Şi totuşi, dacă era deja în Moldova, cum se justifică trecutul recent, foarte recent chiar, pe care îl invocă?

Singurul fapt sigur, în această cronologie, este că la 12 februarie[28], cum am arătat, el se mai găsea încă în Cetatea Eternă, pregătindu-se de plecare. Scrisorile lui Vasile Lupu, în ceea ce priveşte alcătuirea unei noi misiuni numai din călugări italieni, au fost luate în considerare. Principelui moldav i se răspunde, astfel, favorabil. În ţara sa urmau să fie trimişi trei fraţi minoriţi, *„spre a fonda o mânăstire la Iaşi, oraşul cel mai important al numitei provincii unde stă, în cea mai mare parte a timpului principele numit mai sus"*[29].

---

[27] A.S.C.–S.R.C.G., v. 160, f. 280.

[28] *Ibidem*, f. 291–292. Îşi data şi localiza scrisoarea astfel „Data dal Convento de SS-ti Apostoli di Roma, 12 Febraro 1639".

[29] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Remondi vine şi el cu o serie de propuneri susţinute de recomandări: *„Padre Maestru Angelo da Castrovillari recomandat călduros de părintele meu Reverendissim General; în al doilea rând pe Fratele Francesco dal Poggio Cinolofo bacalaureat în Sacra Theologie, ambii recomandaţi de fratele Reverendisimului Părinte Maestru Matteo da Veglia, teolog public la Universitatea din Padova; şi toţi trei numiţii mai sus recomandaţi de arătaţii Părinţi, sunt predicatori şi exemple de viaţă cuviincioasă şi dotaţi în doctrină. De aceea, cu umilinţă, le rog pe Eminenţele Voastre Reverendissime să binevoiască să arate buna lor voinţă şi sfânta dorinţă de a servi această Sacră Congregaţie in partibus infridelium prin alegerea lor..."*[30]. Pentru ca misiunea să se poată desfăşura în condiţiuni bune, ca unul care vorbeşte din experienţă, Remondi apreciază ca necesară o diurnă de 14 bajochi, respectiv 50 de scuzi pe an pentru fiecare persoană în parte. Banii vor fi folosiţi *„pentru mâncare şi încălţări, veşminte şi întreţinerea unui cal foarte necesar misionarilor pentru a se duce cu căruţa dintr-un loc în altul călătorind în beneficiul sufletelor acelui popor moldovean şi valah (pentru) lucrurile necesare spre oficiere şi (pentru) a dormi, cel mai adesea pe câmp, nefiind obiceiul în aceste locuri să găzduieşti călătorii aşa cum se obişnuieşte prin părţile noastre, în Italia..."*[31]. El personal se va strădui cât poate de mult în serviciul Sacrei Congregaţii şi nu uită să reamintească faptul că se bucură de sprijinul domnului, că ar putea să obţină anumite provizii de la aceasta pentru misiune, reducând astfel din cheltuielile necesare.

Pentru ca toate acestea să se poată desfăşura cu uşurinţă şi pentru a facilita misiunea, el cere *„posesia absolută a Bisericii parohiale a Sfintei Maria a catolicilor noştri de neam unguresc din oraşul Iaşi"*. O face pentru şi în numele misionarilor minoriţi conventuali, dar şi a altora din alte ordine. Dar acest fapt trebuie expus *„printr-un decret sau printr-un scurt act pontifical"*. În acest fel, misionarii ar putea locui în tihnă şi fără obstrucţii din partea episcopului polonez, a vicarilor săi sau a oficialităţilor, dar chiar şi a catolicilor din capitală. Este un prilej pentru a afla din ce consta proprietatea catolică imobiliară din Iaşi, cum urma să fie folosită şi care este motivul discordiei între Remondi şi comunitatea din oraş. Era vorba de *„cele trei case făcute din lemn, în cimitir, închise de numita Biserică din Iaşi care constau din cinci camere şi două odăiţe ce vor trebui să servească numai pentru locuinţa noastră, a fraţilor minoritari şi a altor părinţi credincioşi, parohi din numita Moldovă care uneori vin la Iaşi pentru a se spovedi sau pentru a purta negocieri cu acel Excelentissim principe şi nu trebuie să slujească pentru adăpostirea unor familii ca în trecut două din acele case, fără motiv, şi erau ocupate la vremea mea, de două familii prin bunăvoinţa arătată de acei unguri catolici împotriva oricărei voinţe ale mele şi spre dezgustul şi marea mea supărare"*[32].

[30] *Ibidem*.
[31] *Ibidem*.
[32] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La plecare, Remondi solicită înzestrarea misiunii cu două aparate sacerdotale şi cu alte lucruri necesare pentru botezuri sau extrema ungere, căci a avut prilejul să constate lipsa lor din multe biserici catolice din ţara unde se va reîntoarce. Din cauza acelor lipsuri – o spune cu durere – uneori nu s-a putut oficia. Aceste lucruri vor fi folosite de misionari, dar apoi vor rămâne altora, aşa că vor fi tuturor de folos. Documentul acesta îl semna ca *„minorit conventual, misionar în Moldova"*. La acea dată nimic nu se hotărâse deci. Propunerile sale nu au găsit în totalitate sprijinul, ecoul scontat. Echipa trimisă spre Moldova nu va cuprinde niciunul dintre cei solicitaţi prin documentul de mai sus. Nu a primit nici documentele solicitate în legătură cu proprietăţile de la Iaşi. Ducea, în schimb, o scrisoare pe care urma să o înmâneze personal episcopului din Bacău, în care i se ordona acestuia să revină şi să rămână în dieceza. Avea totuşi şi un motiv de satisfacţie personală, căci fusese numit comisar general pentru Moldova şi Valahia, aşa cum semnează o scrisoare expediată la Roma în 14 iulie 1639[33]. Era încă pe drum şi se oprise la Triest, pentru a raporta asupra situaţiei în care se afla. Mai multe zile – scria el – a trebuit să rămână la Veneţia, unde a fost chinuit de o căldură neobişnuită. Îl aştepta acolo pe Provincialul dalmatin, care urma să-i pună la dispoziţie un frate cunoscător al limbii slave. Pentru că nu a mai venit nimeni, în cele din urmă s-a hotărât să plece la Cherso, unde l-a întâlnit, în sfârşit, pe Părintele Provincial al Dalmaţiei. Acesta sosise şi el în aceeaşi zi, venind de la Cattaro, unde vizitase mănăstirea de acolo. I-a prezentat ordinul şi decretul prin care i se poruncea să-i pună la dispoziţie dar şi – ţine el să sublinieze – în subordine un cunoscător al limbii dalmate. Au plecat împreună la Trieste *„pentru a-mi încredinţa pe Padre Fra Simone Appoloni da Veglia ca subordonat al meu pentru Moldova, om de bună limbă ilirică şi suficient, sper eu, serviciului numitei misiuni"*[34]. Acesta a fost inclus echipei de misiune nu numai pentru că era nevoie de un bun cunoscător al limbii slave, ci şi cu acordul său – *„corespunzător voinţei sale spontane"*. De la Trieste a trimis o scrisoare şi Monseniorul Nunţiu al Veneţiei, cu rugămintea să trimită 80 de scuzi necesari viaticului şi pentru noul misionar. Banii aceştia trebuiau expediaţi Monseniorului Nunţiu al Vienei, de unde îi vor ridica cei doi călători. Pentru mai multă siguranţă, face un apel şi la Sacra Congregaţie, să sprijine în scris cererea sa de pe lângă Nuţiul Veneţiei, ca acesta să nu întârzie trimiterea sumei respective, să nu se repete neconcordanţele care l-au reţinut atâta la Veneţia. Se ştie cât a întârziat acolo în aşteptarea provincialului Dalmaţiei şi a fratelui din Castrovilari, care, până la urmă, nici nu a mai venit!

Întâmplările drumului de întoarcere sunt cunoscute după versiunea celor doi însoţitori, Apolloni şi Bassetti[35], cu care reuşise însă să intre în conflict. Aceştia, la rândul lor, s-au grăbit să-l pârască la cardinalul Ingoli secretar al

[33] *Ibidem*, f. 289.
[34] *Ibidem*.
[35] Vezi despre ei, *Călători străini...*, vol. V şi vol. VII, p. 42–55.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sacrei Congregații la Roma[36]. Deși acea scrisoare împotriva lui Remondi a fost semnată de amândoi, din faptul că redactarea este la singular rezultă că autorul a fost numai Bassetti. Abia dacă trecuse o lună de când Remondi era la Triest în căutarea unui cunoscător de limbă slavă și iată-l deja pe acela aflat de partea adversă.

Bassetti se arată și el foarte nerăbdător să ajungă cât mai repede în Moldova dar, la 28 august 1639, mai era încă la Cracovia, așteptându-l pe Remondi. Scrie că deja a mai expediat alte două mesaje aceluiași Ingoli, pentru a prezenta situația, firește din punctul său de vedere. De la bun început se referă la raporturile cu veteranul misiunii: *„Părintele Fra Benedetto da Milan, tovarășul său de misiune..."*. Așadar, pentru el Remondi nu este un superior, ci doar un coleg, un egal. După ce a așteptat o lună și jumătate la Cracovia, au apărut și cei doi, Remondi și Apolloni, cel din urmă lăudat chiar din acest moment: *„Părintele Fra Simone da Veglia, misionar pentru limba ilirică, numit de al său Părinte Provincial al Dalmației pentru că este o persoană de bună pildă, virtuos, care nu numai că limba chilirică o cunoaște perfect dar încă și limba valahă și alte limbi"*[37]. Dar Fra Simone nu primise banii, ceea ce înseamnă că aceștia întârziind, Remondi nu a mai vrut să rămână la Viena și au pornit mai departe. Discuții în această problemă au avut loc și la Cracovia, unde s-a constituit și coaliția celor doi noi membri ai misiunii împotriva sa. Nici aici el nu a mai vrut să rămână, așa că a pornit de unul singur spre Moldova. Este limpede deci că acel grăbit era el și nu ceilalți, care încercau, de fapt, să-și justifice întârzierea în Polonia și despărțirea de superiorul lor. Despărțirea s-a făcut cu ceartă, căci la plecare Benedetto i-a lăsat lui Apolloni un ordin scris, probabil o copie după hotărârea Congregației de numire a sa în funcția de Comisar General. I se poruncea aceluia să vină cât mai repede posibil în Moldova. În acest moment s-a produs însă contestarea autorității sale, pe care cei doi încercau să o justifice cu orice preț: *„Părintele (Apolloni – n.n.) îi răspunde că de bunăvoie se află în serviciul Sacrei Congregații și în asta nu îl poate forța iar ca și Comisar General nu-i poate comanda, el depinzând nemijlocit de Sacra Congregație iar cu prima ocazie dacă s-a dat drept Comisar General și vrea să ne fie superior nouă faptul poate să tulbure pacea între noi și armonia, că noi nicidecum nu pretindem să fim subordonați în timpul oficiului ca Misionari ai Sacrei Congregații și nu a lui ca și Comisar General..."*[38]. Este de remarcat modul cum, pe nesimțite, se introduce pluralul. Mai întâi fusese vorba numai de dispute cu Apolloni, apoi, fără nici un avertisment, se arată că, de fapt, nici unul nu voia să recunoască autoritatea lui Remondi, deși nu-i contestă rangul. Altminteri, continuă scrisoarea citată, ei amândoi sunt gata la orice sacrificiu, fie și cel al sângelui. Roagă pe

[36] A.S.C.–S.R.C.G.., a. 1639 (28 august), v. 81, f. 405.
[37] *Ibidem*.
[38] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Monseniorul Secretar *„să-i scrie numitului Părinte Fra Benedetto să stea în pace cu noi, să nu dea acelor noroade exemple bune şi nu scandal şi să-şi vadă de slujba sa, să nu-şi (mai) aducă la disperare tovarăşii zicând: „Eu sunt Comisar General, sunt superior!" şi să facă lucruri extravagante deoarece, cum am arătat mai sus, noi nu vrem să-l recunoaştem ca atare ci misionar ca şi noi..."*[39]. Dealtfel, *„vorbind deschis şi fără ocolişuri, acest Părinte este un om idiot, simplu, ignorant, necruţător şi ambiţios pentru că n-a învăţat niciodată carte şi a plecat din Milano din disperare..."*[40]. Nu-i exclus ca tocmai acest din urmă argument să fi declanşat, psihologic, discordia dintre ei. Ce doi „revoltaţi" se socoteau, şi probabil şi erau, persoane elevate, iar subordonarea faţă de unul fără studii era de natură să-i umilească. Dealtfel ei continuă cu reproşurile, înfăţişându-l pe Remondi în cele mai negre culori. Este un înşelător şi un om foarte violent, au în acest sens o serie de exemple: *„... de la Piano la Toscana a condus un laic de la care primi spre păstrare banii şi când a fost la Veneţia i-a dat drumul din slujbă şi i-a înapoiat numai jumătate din bani*". La intervenţia sa (a lui Bassetti – n.n.), lucrurile nu s-au schimbat, ba chiar a recurs la ameninţări: *„întrucât eu l-am rugat să-i dea satisfacţie, el mi-a răspuns că în Moldova va face să fiu bătut"*. Şi astfel de fapte s-au repetat, fiind fără un pic de milă[41]! Acum, cred ei, este limpede pentru ce se tem şi îl evită, hotărând să se despartă. Dacă s-a purtat astfel pe drum, la ce se pot aştepta în ţări aşa de depărtate de la unul ca acela? Nici frică de Dumnezeu – acuză cei doi în mod extrem de grav – nu au observat la el şi nici nu l-au văzut făcându-şi rugăciunile. Contele Torre şi un frate din cei cu saboţi chiar s-au scandalizat de purtarea lui Remondi în vremea călătoriei pe care au făcut-o împreună. Desigur, fratele Simone a tot încercat să-l acopere, dar parcă se putea? Nu s-a spovedit niciodată, deşi au celebrat adesea serviciul divin. *„Nu vă zic nimic – continuă pe acelaşi ton scrisoarea – despre afacerile ilicite pe care le-a făcut la Cracovia pentru că v-aţi scandaliza prea mult"*[42]. Se potriveşte cum nu se poate mai bine ceea ce spune Evanghelia: *„Îngrijeşte-te de tine însuţi!"* Este adevărat, la Cracovia s-au petrecut între ei lucruri extrem de grave, dar toate acestea numai şi numai din pricina lui Remondi: *„mai mult, ne-a spus aici, la Cracovia, că dacă nu-i vom da ascultare ca unui Comisar General ne va azvârli în închisoare şi ne va da (şi) astfel de pedepse"*[43]. Cum ar putea deci să-l urmeze? Şi asta după ce au făcut atâtea sacrificii pentru această misiune! Acum sunt la capătul răbdării şi ţin să o spună deschis. *„Aşadar eu am plecat din casa mea (unde eram paznic al mănăstirii, Vicar al Sfântului Oficiu unde aveam toate comodităţile,*

[39] *Ibidem.*
[40] *Ibidem.*
[41] *Ibidem.*
[42] *Ibidem.*
[43] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

am lăsat pe tatăl meu bătrân, fraţi, surori) spre a servi Sacra Congregaţie. După atâtea merite am trăit supărări, amărăciuni şi în curând acestea vor provoca scandal şi eu nu pot face nimic. Şi de n-aş spera că Domnia Voastră Ilustrissimă va remedia totul, mai degrabă m-aş întoarce îndărăt şi la fel ar face (şi) celălalt misionar: vă aduc la cunoştinţă acestea pentru că în caz că se vor întâmpla necazuri să ştiţi de unde pornesc, cu rugămintea mea şi (a) celuilalt tovarăş de misiune să-i scrieţi numitului părinte ca acestea să ne facă părtaşi şi pe noi în treburile privitoare la Religie; pentru că urmărim foarte bine ceea ce avem de observat". Oricum nu se miră că cel care fusese aşteptat la Veneţia a preferat să nu mai vină!

Ca să fie şi mai puternică apărarea, cei doi insurgenţi nu se limitează doar la descrierea faptelor reprobabile ale lui Remondi, dar vin şi cu argumente căutate în dreptul canonic, ca doi oameni cu carte ce erau: *„Şi în sfârşit, dacă el, Părintele, este Comisar General şi eu ca Misionar sunt Comisar legat de Pontif prin concesiunea lui Paul al III-lea cum spunea Emanovela în tomul al doilea 97, art 2, ceea ce îmi este de trebuinţă*[44] *"*.

Să nu cumva să fie greşit înţeles! Ceea ce spune, spune din datorie: *„Rugându-vă* – încheie el scrisoarea – *să nu atribui aceasta răutăţii, ci zelului pe care îl am pentru sănătatea sufletelor, pentru propovăduirea Sfintei Credinţe, pentru luminarea acelor popoare..."*[45].

Lipsesc deocamdată documentele care să informeze asupra întâmplărilor prin care a trecut Remondi după întoarcerea sa în Moldova, dar în privinţa relaţiilor sale cu ceilalţi misionari este cert că ele nu s-au ameliorat, că Bassetti este persoana care se va bucura de cea mai mare încredere din partea Sacrei Congregaţii, dar şi din partea Vicarului Patriarhal de la Constantinopol. El era mult mai uşor de găsit, în vreme ce Remondi păstrase neatins vechiul său gust pentru călătorii, ale căror rosturi erau greu de explicat.

La 10 iulie 1641[46], Bassetti raporta la Roma că tocmai primise o scrisoare de la Constantinopol, adusă de Remondi, care mai avea una pentru Congregaţie şi pe care se pregătea să o ducă personal în Italia. În legătură cu acest episod, unele amănunte sunt cuprinse într-un document din aprilie 1642[47]. Prin aceasta el fusese chemat la Roma pentru a se înfăţişa Congregaţiei, dar nu i-a dat ascultare. În loc să plece la Roma, a plecat la Constantinopol. Este limpede că nici în 1641 el nu a mai ajuns în Cetatea eternă. În orice caz, în aprilie 1642 scria Congregaţiei căutând să explice întârzierile. În fond totul pare să fie doar o tragere de timp: *„De la Răposatul Padre Frate Reverend Maestrul Francesco Staffolo Provincial de Orient şi Vicar Patriarhal Latin de Constantinopol am primit o scrisoare datată din*

[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*.
[46] *Ibidem*, a. 1641, v. 60, f. 140. În rezumat şi în *Călători străini...*, VII, p. 48.
[47] *Ibidem*, a. 1642, v. 60, f. 300.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

iunie a anului trecut aici, la Iaşi în care îmi scria cum că Signoria Voastră Ilustrisima şi Reverendissimă dorea ca eu să vin la Roma spre a fi remunerat de Sacra Congregaţie pentru serviciul făcut de mine timp de circa opt ani în aceste părţi ale misiunii scriindu-mi şi că locul meu voia să trimită un alt frate adus de el din Italia pentru această misiune din Moldova la care scrisoarea, spre a da imediată ascultare, m-am dus la Constantinopol şi i-am făcut închinăciune şi m-am declarat gata să vin şi în Italia cu cea mai potrivită ocazie ce mi s-ar fi arătat..."[48]. Tocmai în această vreme vicarul s-a molipsit de ciumă şi a murit. A rămas în locul său fratele Andrea della Fratta, cel care ar fi trebuit să-l înlocuiască din Moldova. În aceste circumstanţe, fiindcă este atât de devotat misiunii sale, fiindcă în Moldova este atât de mare lipsa de preoţi, s-a întors în Provincia pe care tocmai o părăsise, cum de altfel a relatat încă acum şase luni într-o scrisoare rămasă fără răspuns. Cum însă a văzut o scrisoare a secretarului Ingoli şi o alta trimisă de Donato Hipoliti din Cracovia, ambele adresate lui „*Padre Maestru Bartholomeo Bassetti, tovarăşul meu*", în care i s-a expediat provizia numai acestuia, s-a decis iarăşi să scrie la Roma. Cere 50 de scuzi care i se cuvin, mai ales că are şi o datorie de 30 de reali. Acum îşi semna scrisoarea ca simplu misionar, ceea ce înseamnă că plângerile lui Bassetti şi Apolloni şi-au făcut efectul.

În toamnă are totuşi un motiv de oarecare satisfacţie: „*Primesc o (scrisoare) plăcută a Domniei Voastre Ilustrissimă şi Reverendissimă că prin venirea Mult Reveredului Padre Maestru Givanni da Fano, noul Vicar Patriarhal şi Prefect al Misiunilor din Moldova şi Valachia, aş fi primit provizia decretată de Sacra Congregaţie de Fide Propaganda pentru al treilea an, prin care (cum am mai semnalat şi în alte rânduri Domniei Voastre prin scrisori) trebuie să înapoiez sumele acelora care mi le-au împrumutat pentru trebuinţele mele şi pentru hrană ca şi pentru veşminte*"[49]. Pe 20 octombrie a văzut o scrisoare trimisă de către vicar lui Bassetti, în care provizia pentru al treilea an era adresată numai lui Simone, fără nici o menţiune despre el. Din pricina acestei contradicţii, el va pleca la Constantinopol. Totuşi din cauza vremii rele, a mai rămas, aşteptând anotimpul favorabil navigaţiei pe Marea Neagră. Oricum, a scris vicarului şi aşteaptă răspunsul. Până atunci îl roagă şi pe Ingoli să se adreseze vicarului, pentru a se lămuri această situaţie şi a primi şi el banii cuveniţi.

Din acest moment, tot ce aflăm despre Remondi se datorează scrisorilor altora. La 1 martie 1643, Basseti spune că atunci tocmai pornise prin Polonia (1 noiembrie 1642), că se ţine numai de călătorii şi de fapt nu slujeşte Sacra Congregaţie[50]. Totuşi ceva nu este în regulă cu această informaţie, pentru că la 24 noiembrie Remondi s-ar mai fi aflat încă la Iaşi. Bassetti se dovedea un

[48] *Ibidem*.
[49] *Ibidem*, a. 1642, v. 61, f. 152.
[50] *Ibidem*, a. 1643, v. 61, f. 126.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

adversar constant, gata oricând să trimită rapoarte negative la Roma. La 12 august[51], acelaşi an, scria cum că Benedetto a venit din nou de la Constantinopol şi ar vrea să plece în Polonia, însă el nu ştie nici cu ce împuternicire şi nici ce va face acolo. În orice caz, nu uită nici de astă dată să adauge că în felul acesta el nu slujeşte biserica. Remondi aşteaptă doar să bea şi să mănânce şi să doarmă. Asta e viaţa lui!

Recomandarea negativă e întărită şi de doctorul Scocardi la 27 septembrie 1643[52], când afirmă că Benedetto rătăceşte prin altă provincie şi este devotat mai degrabă propriilor satisfacţii decât misiunii.

În toamnă, la 27 noiembrie[53] viceprefectul din Moldova, Pietro Paolo Garavani, afirmă că lunile trecute a primit de la vicarul constantinopolitan o scrisoare pentru Remondi, prin care era chemat să vină la ordine dar era plecat de patru luni în Polonia, aşa că nici n-a putut să-i predea scrisoarea, nici să-l facă să plece în Italia. Când îl va întâlni, o să-i spună tot. Scrie, cu această ocazie, şi vicarului, cum a scris şi Sacrei Congregaţii, că părintele Sigismundo, polonez de neam, aflat acum la Neamţ, om în vârstă de peste 70 de ani, care vrea să plece în Polonia, a fost oprit de el pentru a-l ajuta în biserică, unde este de toate, şi viceprefect şi vicar şi paroh. Ar fi foarte bine dacă s-ar accepta ca Sigismundo să fie numit misionar în locul lui Remondi!

În 23 decembrie, Simone Apolloni scria din Săbăoani[54] că s-a adresat celor trei fraţi aflaţi acum la Iaşi, ca să meargă la Bârlad şi la Galaţi pentru oficierea slujbei de Crăciun, căci acolo nu sunt preoţi. Cei în cauza – Benedetto, Garavini şi Sigismundo – au refuzat însă. Aşadar Remondi revenise din drumurile sale poloneze şi se afla în Moldova. În ultimii ani, el a stat într-adevăr mai mult în afara misiunii, mai ales în Polonia. Acolo avea să se sfârşească, după cum anunţa Gasparo da Noto, din Iaşi, la 19 noiembrie 1644[55].

DIE REISEN VON BENEDETTO EMANUELE REMONDI DURCH DIE MOLDAU IN DER ZEIT DES FÜRSTEN VASILE LUPU
(Zusammenfassung)

Die vorliegende Studie beschäftigt sich mit der Tätigkeit der katholischen Missionäre in den rumänischen Ländern in der Zeit um die Mitte des 17., Jh. besonders mit der des Missionärs Benedetto Emanuele Remondi. Dieser kam in die Moldau während der Herrschaft des Fürsten Vasile Lupu. In kurzer Zeit verkehrte er in den Kreisen die dem Fürsten nahe standen, er wurde sogar Vermittler zwischen dem Fürsten

[51] *Ibidem*, f. 137.
[52] *Ibidem*, a. 1643, v. 127, f. 228.
[53] *Ibidem*, f. 221.
[54] *Ibidem*, a. 1643, v. 62, f. 38.
[55] *Ibidem*, a. 1644, v. 62, f. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

und dem Heiligen Stuhl. Allein oder in Begleitung des Bischoffs von Bacău unternahm er mehrere Reisen ins Land. Er besuchte die katholischen Gemeinden der Moldau. Die Berichte die er der Heiligen Congregation de Propaganda Fide schickte, enthalten wertvolle Informationen über die Moldau jener Zeiten sowie über die Gegenreform im süd-ost- und östlichen Europa, über die Existenzart der katholischen Gemeinschaften, die nicht von Spannungen geschont geblieben sind. Zwischen den Missionaren und dem Bischoff von Bacău spaltete sich ein immer tieferer Konflikt. Letzterer zog es vor in Polen zu leben anstatt in Bacău zu wohnen und seine Herde Christen zu betreuen. Einer seiner hartnäckigsten Gegner war gerade Bendetto Emanuele Remondi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DUMITRU ŞANDRU

ŢĂRĂNIŞTII ŞI ŢĂRANII ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

La începutul veacului XX, în ţările din răsăritul Europei au apărut partide politice care pretindeau că reprezintă prin excelenţă punctele de vedere ale ţărănimii. În vechiul regat, ideea creării unui asemenea partid a fost lansată pentru prima dată în 1882 de învăţătorul argeşean C. Dobrescu-Argeş, cu prilejul unui banchet organizat de un oarecare Dinca Schileru, în comuna Bălteni, judeţul Gorj. Propunerea de a se întemeia o „partidă ţărănească" a fost pusă în practică o data cu organizarea, în acelaşi an, a unui congres al ţăranilor argeşeni, care a avut loc în comuna Corbeni, din judeţul Argeş. Dar, curând, întemeietorul lui se va converti într-un susţinător al conservatorilor, aşa că organizaţia a dispărut odată cu reorientarea politică a lui Dobrescu-Argeş[1].

În România, bazele ideologiei ţărăniste au fost puse însă în prima decadă a veacului nostru, dar Partidul Ţărănesc s-a creat abia după încheierea primului război mondial, la 5/18 decembrie 1918, din iniţiativa învăţătorului Ion Mihalache, el însuşi de obârşie ţărănească[2]. Ideologia mişcării s-a inspirat într-o anumită măsură din opiniile populiste exprimate de boierul basarabean Constantin Stere, care fusese asociat cu narodnicismul rusesc. Narodnicii erau, de fapt, socialişti antimarxişti, care păstrau convingerea profundă, adeseori mistică în virtuţile ţărănimii, ca o clasă ale cărei instituţii comunale puteau furniza mijloacele necesare evitării dezvoltării capitaliste a societăţii de tipul celei ce se generalizase în apusul Europei[3].

Vederile lui Stere reflectau aceste atitudini ale narodnicismului rus. Oricum, spre deosebire de Partidul Social Revoluţionar din Rusia, care avea tot o origine narodnică, Stere argumenta că România nu se va putea industrializa niciodată, întrucât ţările dezvoltate acaparaseră deja pieţele de desfacere. Ceea ce dorea el, era o democraţie rurală, bazată pe populaţia satelor, o consolidare a cooperaţiei şi industrializarea numai în măsura în care munca ţăranului putea fi utilizată în lunile de iarnă, în industria casnică. El susţinea dezvoltarea meşte-

[1] Vezi Traian P. Lungu, Viaţa politică în România la sfârşitul secolului al XIX-lea (1888–1899), Bucureşti, 1967, p. 181 şi urm.

[2] Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României, 1918–1926*, Bucureşti, 1975, p. 15.

[3] Robert Lee Wolff, *The Balkans in Our Time*, New York, 1967, p. 103–104.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 101–111.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şugurilor şi a micii industrii, se pronunţa pentru naţionalizarea marii industrii, precum era cea petrolieră. Împotriva marxiştilor, care exprimau opinia că o bună societate românească putea să se dezvolte abia după ce revoluţia proletară ar fi avut succes în vestul Europei, Constantin Stere venea cu argumentul că ţărănimea avea capacitatea de a produce lideri politici şi de a transforma România într-un fel de Danemarcă balcanică[4].

Partidul Ţărănesc a reprezentat forţele agrariene din România de după primul război mondial, care au început să se afirme pe scena politică a ţării în perioada discuţiilor purtate în jurul proiectelor de reformă agrară. Prin apariţia sa, Partidul Ţărănesc lua locul eliberat de liberali la stânga vieţii politice româneşti[5]. Deşi nu lipsit de contradicţii, el a constituit, totuşi, prin caracterul său social, o noutate distinctă, ce reprezenta coloana vertebrală a ţării – ţăranul –, introducând prospeţime în vechea faţadă a vieţii politice româneşti[6]. Dar, în ciuda faptului că, până la fuziunea, din 10 octombrie 1926, cu Partidul Naţional Român din Transilvania, a concentrat în jurul său masele ţărăneşti, el a rămas în principal partidul micii burghezii de la oraşe şi de la sate, fiind dominat de intelectuali de origine ţărănească[7].

Fondatorul partidului, Ion Mihalache, mai pragmatic decât Constantin Stere, a pus accentul pe distrugerea latifundiilor şi pe consolidarea cooperaţiei. Mai mult politician practic decât teoretician, Mihalache nu s-a declarat împotriva industrializării României, ca o sursă generatoare de bogăţie pentru toate clasele sociale, dar el s-a concentrat asupra subiectelor practice imediate[8].

Principalul teoretician al partidului, Virgil N. Madgearu, nu a luptat nici el împotriva concepţiei de industrializare, dar a insistat asupra preponderenţei numerice a ţărănimii şi a rolului ei important, atât ca producător, cât şi în calitate de consumator. Cu toate limitele concepţiilor ideologilor ţărănişti privitoare la industrializare, ideologia lor reprezenta un grad de originalitate, mai cu seamă în privinţa rolului statului ca organ de intervenţie menit să asigure avantaje economice pentru populaţia autohtonă. În acelaşi timp, Madgearu considera că ţăranul, ca cetăţean, dacă era articulat politiceşte, putea să prevină dominaţia oligarhiei financiare asupra ţării, atât prin forme democrate, cât şi prin dictatură, când forţele de stânga păreau să fie ameninţate[9].

---

[4] *Ibidem*, p. 104.

[5] Joseph S. Roucek, *Balkan Politics. International Relations in no Man's Land*, Westport, 1971, p. 18.

[6] Idem, *Contemporary Roumania and Her Problems*, Oxford, California, 1932, p. 87.

[7] Vezi D. Drăghicescu, *Partide politice şi clase sociale*, Bucureşti, 1922, p. 93–95; George D. Jackson Jr., *Comintern and Peasant in East Europe*, 1919–1930, New York, 1966, p. 241.

[8] Robert Lee Wolff, *op. cit.*, p. 104.

[9] Pentru detalii vezi Virgil N. Madgearu, *Revoluţia agrară şi evoluţia clasei ţărăneşti*, în „Arhiva pentru ştiinţă şi reforma socială", IV, 1922–1923, nr. 3, p. 287; idem, *Ţărănismul. Partide politice şi clase sociale în politica de după război. Ţărănimea ca factor politic. Tactica - un program*, Bucureşti, p. 37; Zigu Ornea, *Ţărănismul. Studiu sociologic*, Bucureşti, 1969, p. 39 şi urm.; Henry L. Roberts, *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*, New Haven, 1969, p. 142–150.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Democraţia radical-ţărănească a lui Mihalache şi Madgearu a căpătat expresie clară în primul deceniu de după Marea Unire, într-o vreme când peste tot în Europa apăreau mişcări extremiste. Partidul a dezvoltat o ideologie radical-democrată, care a atins apogeul la cumpăna dintre deceniile doi şi trei ale veacului nostru, când, de altfel, pretutindeni în ţările din răsăritul Europei partidele ţărăniste se manifestau ca factori deosebit de activi[10].

În 1921, Partidul Ţărănesc Basarabean, cu o orientare şi cu un program pronunţat radicale, a fuzionat cu Partidul Ţărănesc din Vechiul regat. Cum punctele programatice şi căile de acţiune preconizate de ţărănişti se deosebeau substanţial de cele cunoscute până atunci în viaţa politică a ţării, Partidul Ţărănesc a fost, chiar din primii ani, întâmpinat cu antipatie de unele cercuri ale burgheziei. Ţărăniştii erau acuzaţi că ar fi antimonarhişti şi bolşevici, de a avea tendinţe ultraradicale etc. Însuşi regele era vădit ostil acestui partid, găsind – aşa cum îi declara, la 29 noiembrie 1922, lui Iorga – programul lor inacceptabil. Într-o discuţie purtată de Ferdinand cu Ion Mihalache, în toamna lui 1922, regele i-a spus în mod ironic că era şeful ţărăniştilor, nu al ţăranilor, căci ţărăniştii erau orăşeni. „Ce ştie Madgearu – se întreba suveranul – cum miroase pământul ?"[11].

Cu toată ostilitatea cu care a fost întâmpinat Partidul Ţărănesc de anumite grupări ale marii burghezii, chiar criticii lui înverşunaţi i-au recunoscut o serie de merite. Mihail Manoilescu, care vedea în ţărănismul interbelic un simplu fenomen electoral, prin intermediul căruia partidul s-a menţinut pe scena politică, „în chip mai mult zgomotos decât fecund", aproape două decenii, găsea mişcării ţărăniste, cel puţin pentru faza incipientă, meritul de a fi constituit *„o reacţiune împotriva exploatării satelor şi un protest ridicat – nu de clasă ţărănească, dar în numele ei – împotriva apăsării pe care această clasă o suferise de veacuri"* (sub. autorului)[12].

A.W. Palmer, care atribuia ţărănismului din primii ani interbelici o importanţă istorică majoră pe linia creşterii conştiinţei politice a maselor rurale, observa însă că, odată cu trecerea anilor, viziunea ţărăniştilor devenea tot mai limitată şi că, de îndată ce liderii lor au început să se îndepărteze de ceea ce semnifica *ad-litteram* rădăcinile mişcării, o largă prăpastie s-a deschis între ţărănime şi purtătorii ei de cuvânt. Pe lângă aceasta, mişcarea a avut slăbiciuni de natură obiectivă. Nemulţumirile individuale ale muncitorilor agricoli erau totdeauna locale şi specifice, iar inamicii lor, proprietarii fără scrupule, se sprijineau pe birocraţie. Se adăuga faptul că în sânul comunităţilor rurale nu exista coeziune, din cauza deosebirilor dintre cei bogaţi şi plini de succese şi săracii satelor, ceea ce provoca nemulţumiri şi invidie. Acestea, contrar tezei ţărăniste, care susţinea că ţărănimea apărea ca o clasă unitară, compusă din trei straturi sociale cu interese identice, aflată în raporturi antagonice cu burghezia. Or, ţără-

[10] Robert Lee Wolff, *op. cit.*, p. 104.
[11] N. Iorga, *Memorii*, vol. IV, Bucureşti, 1939, p. 26.
[12] Mihail Manoilescu, *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*, Bucureşti, 1942, p. 229.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

niştii nu au avut în atenţie întreaga ţărănime, ci numai pe săteanul înstărit, ca tip reprezentativ de ţăran „independent, muncitor exclusiv al ogorului său propriu". În asemenea condiţii, ţăranii au căzut o prada uşoară pentru tactica vechilor clase conducătoare, fiind atacaţi şi exploataţi de moşierime, de burghezie, de coroană, de armată, de oamenii legii[13].

Infuzia de elemente noi şi fuziunea realizată cu Partidul Naţional Român din Transilvania, în octombrie 1926, au dus la o diminuare a poziţiilor ţărăniste şi la o diluţie a ideologiei ţărăniste de tip Mihalache, care, cu timpul, a devenit, oricum, mai temperată. Întregul partid a pierdut focul său şi caracterul ţărănesc pe care îl avusese[14]. Partidul Naţional Român, deşi sprijinise realizarea reformei agrare şi se bucura de o popularitate unanim recunoscută, era mai mult naţionalist decât ţărănist în vederile sale. Liderii lui aparţineau clasei celei mai bogate şi păturilor de mijloc ale societăţii, fără a fi fost printre ei vreun ţăran, astfel că interesele lor economice erau similare cu cele ale Partidului Naţional Liberal[15]. Partidul reprezenta nu numai interesele ţărănimii române, ci şi pe cele ale intelectualităţii române, ale meşteşugarilor şi diferitelor alte profesiuni. Înainte de a se uni cu Partidul Ţărănesc, Partidul Naţional Român a absorbit o aripă a vechiului Partid Conservator, ce reprezenta pe moşieri, a cărei ideologie s-a resimţit după 1926, unii dintre ţărănişti părând deranjaţi de punctele de vedere conservatoare ale liderilor transilvăneni[16]. Aceasta explică şi motivaţia pentru care unii fruntaşi ai Partidului Ţărănesc au respins înţelegerea. Dr. N. Lupu, care a fost o figura aşa de proeminentă în planurile ţărăniştilor, a părăsit curând partidul, acuzând că politica Partidului Naţional Român nu se deosebea de cea a inamicilor politici ai Partidului Ţărănesc. El a arătat că unirea cu Partidul Naţional Român a produs un hibrid şi că ar fi fost mai de dorit să se păstreze în exclusivitate orientarea ţărănească a vechii formaţiuni politice, care să dobândească puterea politică în alianţa cu alte partide[17].

Dacă analizăm partea agrară din programul partidului rezultat din fuziunea de la 10 octombrie 1926, observăm că unele din principalele puncte programatice ale ţărănismului erau abandonate, iar la altele conţinutul puternic diluat. În primul rând ţărăniştii au renunţat, de dragul fuziunii, la lozinca unei noi exproprieri. Constantin Argetoianu observa în acest sens că Madgearu introdusese în programul din octombrie 1926 revizuirea legilor agrare „ca să nu se zică că ţărăniştii au primit fuziunea fără o vorbă despre expropriere"[18]. În acelaşi timp,

[13] A. W. Palmer, *The Lands between. A History of East Central Europe since the Congress of Vienna*, New York, 1970, p. 178-179.

[14] Vezi George D. Jackson Jr., *op. cit.*, p. 242; Robert Lee Wolff, *op. cit.*, p. 105.

[15] Library of Congres, Washington, D.C., Microfilm Collections, Microfilm no. 2551, no. 366 D.R (Nicholas Georgescu-Roegen, *Economic and Social Structure of the Romanian People*, Washington, 1956), p. 18.

[16] Robert Lee Wolff, *op. cit.*, p. 104–105.

[17] George D. Jackson Jr., *op. cit.*, p. 241–242.

[18] Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Partea a VII-a, nr. 1, caiet 37, p. 125–126.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

înscrierea în program a principiului asigurării libertăţii circulaţiei pământului ţărănesc, în scop de „selecţie naturală" a cultivatorilor serioşi, constituia o dovadă în plus că ţărăniştii nu aveau în atenţie întreaga ţărănime, ci numai interesele unei anumite pături de ţărani[19].

Drept consecinţă a diversităţii sale interne, Partidul Naţional Ţărănesc se prezenta ca un amalgam al Partidului Ţărănesc din Basarabia, Partidului Ţărănesc din Vechiul regat şi Partidului Naţional Român din Transilvania care, în ciuda numelui său, nu mai era în exclusivitate ţărănesc, ci mai degrabă un partid al clasei conducătoare. În urma fuziunii, micul grup de fruntaşi ţărănişti ce deţineau moşii – dr. N. Lupu, Ernest Ene, Constantin Musceleanu, Scarlat Calimachi, Nicolae P. Romanescu, G.G. Mironescu, C. Mezincescu şi alţii – a sporit considerabil prin liderii fostului Partid Naţional cu mari proprietăţi şi cu interese în industrie[20]. Aceasta explică nu numai modificarea punctului din program privitor la reforma agrară, ci şi poziţia de apărare a moşierimii susţinută de unul din teoreticienii partidului, moşier şi el, Ernest Ene, la numai câteva luni după fuziune şi lansarea tezei identităţii de interese a marilor întreprinzători agricoli cu cea a clasei ţărăneşti[21].

Cu toată diluţia ideologiei ţărăniste din programul noului partid, baza lui de masă şi legăturile trainice cu lumea satelor continuau să rămână în unele cercuri politice motive de îngrijorare în legătură cu radicalismul său potenţial. Însuşi ministrul S.U.A. la Bucureşti, W.S. Culbertson, care a cultivat în mod constant bune relaţii cu liderii lui, pentru a contracara politica economică a liberalilor, îşi manifesta, într-o scrisoare personală, trimisă la 5 martie 1928 secretarului de stat, teama că în eventualitatea venirii naţional-ţărăniştilor la guvern, aceştia nu ar putea domina situaţia din ţară şi că influenţa conservatoare transilvăneană şi-ar pierde controlul în partid, determinând dezvoltarea unei mişcări agrariene săteşti de un radicalism extrem[22]. Asemenea temeri nu şi-au dovedit însă justificarea. Ele aveau să fie infirmate, după numai câteva luni, cu prilejul programatei adunări de la Alba Iulia, din 6 mai 1928, când cei circa 100 000 de ţărănişti veniţi, la chemarea partidului, pentru a sprijini aducerea lui la guvern, prin răsturnarea „guvernului ilegal" condus de Vintilă Brătianu, adoptând, împotriva voinţei organizatorilor, lozinca „marşului asupra Bucureştilor", au fost împrăştiaţi în grupuri mici şi trimişi acasă[23].

---

[19] Vezi Dumitru Şandru, *Satul românesc între anii 1918 şi 1944*, Iaşi, 1996, p. 249.

[20] Pentru detalii vezi ASB, fond Uniunea Centrală a Sindicatelor Agricole din România, dosar 106/1943, f. 186 şi 188; idem, fond Creditul Funciar Rural, Contenciosul, dosarele 3339, f. 1; 3781, f. 1; idem, fond Comitetul agrar, judeţul Botoşani, dosar 26/1923, f. 10; ASBt, fond Prefectura judeţului Botoşani, dosar 120/1932; „Opoziţia", II, 1929, nr. 19, p. 16; nr. 20, p. 22.

[21] Vezi Ernest Ene, *Rolul economic şi social al marii proprietăţi*, în „Analele economice şi statistice", X, 1927, nr. 1–2, p. 55–60.

[22] National Archives of the United States of America, Washington, D.C., Record Group Number 59, Decimal File 1910–1929, doc. 871.51, Roumanian Loan/14.

[23] Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României (1926–1947)*, Bucureşti, 1983, p. 105.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Câţiva ani mai târziu, ministrul Marii Britanii la Bucureşti, Reginal Hoare, referindu-se la evenimentele din vara lui 1936 – alegerile parlamentare parţiale de la 18 februarie din judeţele Hunedoara şi Mehedinţi –, scria despre conducătorii naţional-ţărănişti că ei erau fără excepţie anticomunişti, că respingeau concepţiile socialiste de orice tip şi că se împotriveau cu hotărâre cooperării cu oricine conta ca fiind de stânga în privinţa unui posibil front popular[24]. În marea lor majoritate, liderii naţional-ţărănişti s-au manifestat ca elemente potrivnice fascismului, dar, în acelaşi timp, ei s-au temut şi de acţiunile maselor[25]. În mai 1943, conducătorii partidului erau neliniştiţi de agravarea situaţiei materiale a populaţiei rurale ce genera o stare de spirit îngrijorătoare. „Problema menţinerii ordinii interne – arătau ei într-o sinteză asupra satelor – va fi cea mai importantă în clipa încetării războiului, iar în această privinţă trebuie avute în vedere din timp mijloace eficace şi rapide"[26].

La 10 noiembrie 1928, naţional-ţărăniştii au venit la guvern cu un program adoptat în aceeaşi lună, care se deosebea foarte puţin de cel din 10 octombrie 1926[27]. Guvernarea lor a debutat printr-o serie de măsuri democrate, în special în domeniul administraţiei şi în cel fiscal[28]. Dar naţional-ţărăniştii au dat puţină atenţie agriculturii, iar principala trăsătură a politicii lor a fost de a favoriza penetraţia capitalului străin în economia naţională, în contrast cu liberalii, care încercau să o dezvolte cu ajutorul capitalului autohton. Nicholas Georgescu-Roegen observa ca Partidul Naţional-Ţărănesc nu a fost în întregime în dezacord cu multe din propunerile liberalilor privitoare la dezvoltarea industrială a ţării. Ramura transilvăneană a subscris la intervenţionismul statului, cerut de ramura ţărănistă în mod simplist, pentru că a crezut că aceasta era singura cale prin care ar fi putut desprinde pe liberali din poziţiile cheie ale economiei[29].

În momentul luării puterii, datorită evoluţiei ideologiei lui, Partidul Naţional-Ţărănesc nu mai avea vechea viziune despre problema agrară. Cea mai izbitoare trăsătură a politicii lor agrare din perioada guvernării a fost neglijarea lucrurilor pe care le avea de făcut sau a le lua în consideraţie pentru a le face. În timp ce atitudinea partidului faţă de o viitoare redistribuire a pământului a devenit mai moderată, cu toate că în programul din 1926 se înscrisese exproprierea moşiilor de peste 100 de ha, nici un pas nu a fost întreprins pentru realizarea acestei măsuri. Este adevărat că unele cauze obiective se opuneau acestui act, dar partidul din 1928 nu mai era mişcarea radical agrariană care încercase să introducă proiectul de reformă agrară sub guvernul Al. Vaida-Voievod. O a doua omisiune a fost eşecul de a iniţia vreo măsură pozitivă

[24] Vezi Bela Vago, *The Shadow of the Swastika. The Rise of Fascism and Anti-Semitism in the Danube Basin, 1936–1939*, London, 1975, p. 27.

[25] Joseph S. Roucek, *Balkan Politics...*, p. 226.

[26] Vezi ASB, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 1266/1943.

[27] „Cuvântul agronomilor", Bucureşti, III, 1928, nr. 13–14, p. 164–165.

[28] Joseph S. Roucek, *op.cit.*, p. 87; A.W. Palmer, *op. cit.*, p. 201.

[29] Library of Congres, *manuscrisul citat*, p. 18–19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pentru consolidarea loturilor ţărăneşti, măsură ce ar fi reprezentat, virtual, o condiţie prealabilă pentru îmbunătăţirea efectivă a agriculturii[30].

Singura măsură serioasă luată în legătură cu proprietatea agricolă a fost legea din 20 august 1929, pentru reglementarea circulaţiei loturilor dobândite prin împroprietărire, care amenda legea promulgată de liberali la 13 martie 1925 şi care abolea o serie de restricţii impuse la vânzarea loturilor. Legea Mihalache a justificat însă, mai mult decât orice altă măsură a naţional-ţărăniştilor, acuzaţia că partidul reprezenta în realitate pe ţăranii mai înstăriţi şi burghezia sătească[31]. În fond, legea circulaţiei pământurilor dobândite prin împroprietărire urmărea înfăptuirea unui deziderat al tuturor partidelor vremii: sprijinirea burgheziei rurale, în dauna ţăranului „incapabil" de a-şi munci pământul. Dar faptul că această măsură era adoptată într-o perioadă de depresiune economică, în care gospodăriile ţărăneşti rezultate din reforma agrară din 1921 erau neconsolidate încă şi că acum ele fuseseră puternic lovite în rentabilitatea lor, fără ca în prealabil guvernul să fi asigurat micilor proprietari protecţia promisă, putea avea efecte dintre cele mai grave asupra situaţiei sociale a noilor posesori ai pământului, motiv pentru care legea a şi fost vehement criticată de liberali[32].

O atitudine similară apare şi în alte legi mai importante ale partidului. Legea pentru organizarea cooperaţiei, din 28 martie 1929 şi legea pentru organizarea Creditului Funciar Rural, din 20 august 1929, au fost glorificate în epocă şi calificate drept dovada atenţiei guvernului faţă de ţărani. Aceste două legi au o oarecare perenitate în istoria legislaţiei româneşti din perioada interbelică, dar niciuna nu a fost eficientă, căci efectele lor le-a anulat criza economică. Una din raţiunile legii cooperaţiei a fost aceea de a oferi cooperativelor libertatea de acţiune necesară oricărei întreprinderi economice. În pofida acestui fapt, statul a continuat să rămână prezent, şi chiar cu un cuvânt hotărâtor, atât la Banca Centrală Cooperativă, cât şi la controlul efectuat prin Oficiul Naţional al Cooperaţiei Române. Astfel, cu tot efortul de a se asigura o cât mai mare autonomie ori chiar independenţă cooperaţiei, un observator străin reliefa, în 1930, că nici noul regim nu abandonase ideea că asociaţiile cooperative erau „servitoarele guvernului"[33].

În perioada cât au stat la guvern, naţional-ţărăniştii şi-au propus să extindă instruirea profesională a agricultorilor, prin legea pentru organizarea învăţământului agricol şi casnic de gradul I şi II şi de popularizare, din 21 iulie 1929, în ideea de a răspândi mai bine cunoştinţele de tehnică agricolă. Din lipsă de fonduri bugetare, reţeaua instituţiilor de învăţământ agricol inferior şi mediu a

[30] Henry L. Robert, *op.cit.*, p. 156–157.

[31] *Ibidem*, p. 157–158. Vezi şi Octav I. Goruneanu, *Regimul circulaţiunii pământurilor rurale*, Constanţa, 1932, p. 112–114; DAD, Şedinţa din 27.VII.1929, p. 5144.

[32] Vezi Biblioteca Naţională, Bucureşti, fond Al.St. Georges, Pachet XLV, dosar 3, f. 37–39. În acelaşi timp, legea era elogiată de moşieri, prin Uniunea Centrală a Sindicatelor Agricole (ASB, fond Uniunea Centrală a Sindicatelor Agricole din România, dosarele 15/1928–1929, f. 11; 16/1930, f. 57.

[33] Apud Henry L. Roberts, *op. cit.*, p. 158.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rămas însă la nivelul anilor şcolari 1927–1928 şi ea s-a menţinut staţionară până în 1934, iar numărul elevilor a marcat chiar scăderi evidente[34]. Interesul redus arătat de naţional-ţărănişti, la fel ca şi de liberali, pentru pregătirea cadrelor agricole poate fi ilustrat prin faptul că în perioada 1931–1932, din totalul elevilor înscrişi în învăţământul liceal, cei ai liceelor agricole reprezentau abia 2%, mai puţin chiar decât cei ce frecventau seminariile teologice, a căror pondere era de 2,2%[35].

Multe din măsurile de politică agricolă au fost în mică măsură favorabile, unele chiar nefavorabile acestui sector. În alte cazuri, legile promulgate în anii guvernărilor naţional-ţărăniste au avut un pronunţat caracter antiţărănesc. Astfel, chiar cele câteva legi de asistenţa socială votate de Parlament în anii crizei economice au exclus pe ţărani din câmpul lor de acţiune. Soluţia creării unei clase de muncitori agricoli înscrisă în programele partidelor politice şi susţinută în lucrările economiştilor epocii evidenţiază un interes constant din partea moşierimii pentru asigurarea unei forţe de muncă abundentă şi ieftină pe exploatările mari şi mijlocii, în vederea intensificării culturii agricole. Dar legislaţia naţional-ţărănistă a exclus sistematic pe lucrătorii agricoli din câmpul lor de acţiune. De altfel, unul din fruntaşii naţional-ţărănişti, D.R. Ioaniţescu, care deţinuse portofoliul muncii, sănătăţii şi ocrotirilor sociale în patru guverne – primul cabinet condus de G.G. Mironescu, primul şi al doilea guvern Al.Vaida-Voievod şi al treilea guvern Iuliu Maniu – scria, în 1944, că legislaţia de după 1929 respingea instituţia asigurărilor sociale pentru muncitorii agricoli „ca inutilă şi periculoasă"[36]. O asemenea optică explică de ce prin legea pentru trecerea salariaţilor agricoli de la asigurările sociale obligatorii la asigurarea facultativă, propusă chiar de el Parlamentului, în calitate de ministru al muncii, sănătăţii şi ocrotirilor sociale, sistemul de asigurare introdus în 1919 de Consiliul Dirigent în Transilvania a fost suprimat de naţional-ţărănişti, deşi rezultatele legii din 1919 fuseseră modeste, iar asigurarea socială a muncitorilor şi servitorilor agricoli era, practic, desfiinţată[37].

De altfel, înainte de a veni la putere, Partidul Naţional-Ţărănesc nu şi-a manifestat în mod expres intenţia de a adopta vreo măsură de politică socială privitoare la ţărani, fapt ce reiese din lipsa din programele sale a oricărei prevederi de asemenea natură. Optica partidului faţă de politica socială a fost

---

[34] Vezi E. Grintzesco, *L'enseignement agricole en Roumanie*, în *La Roumanie agricole*, Bucarest, 1929, p. 340–345; Emil Petrini, *Învăţământul agricol în slujba plugăriei*, în „Buletinul agriculturii", X, 1929, nr. 1–2, p. 10; Victor Georgescu, *Situaţia învăţământului secundar şi de popularizare la sfârşitul anului 1933*, în „Viaţa agricolă", XXV, 1934, nr. 4, p. 126–128.

[35] Agricola Cardaş, *Consideraţiuni asupra învăţământului agricol*, în „Pagini agrare şi sociale", I, 1939, nr. 10, p. 300–302.

[36] D.R. Ioaniţescu, *Probleme social-ţărăneşti*, Bucureşti, 1944, p. 44.

[37] Vezi „Monitorul oficial", nr. 244, din 18.X.1932; Ion Pupeza, *Problema asigurării micilor agricultori şi a muncitorilor agricoli din România şi a cooperativelor sanitare*, în „Analele economice şi statistice", XX, 1937, nr. 10–12, p. 147; C. Rădulescu-Livezi, *Asigurările mutuale în agricultură*, în *Aspecte ale economiei româneşti*, Consiliul Superior Economic, 1939, p. 600.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

contradictorie. În perioada guvernării, el a reglementat prin legi raporturile dintre muncitorii industriali şi patroni, în timp ce relaţiile dintre ţărani şi marii proprietari au fost lăsate să-şi urmeze cursul tradiţional. Dacă naţional-ţărăniştii când s-au aflat la putere au respins în mod ferm instituţia asigurărilor sociale a agricultorilor – pe care ar fi putut-o legifera, dacă ar fi avut intenţia – în schimb, după căderea lor de la guvern au revendicat-o cu insistenţă[38]. Această atitudine, corelată cu alte măsuri de politică agrară şi cu politica generală a cabinetelor naţional-ţărăniste confirmă odată în plus acuzaţia că partidul încetase de a mai fi reprezentantul ţărănimii.

Majoritatea istoricilor occidentali care au studiat evoluţia ţărănismului din ţările răsăritului Europei, pornind de la analiza mişcării, a programelor şi a guvernării partidelor ţărăniste, care sunt aproape sistematic urmărite în raport cu celelalte partide politice, atribuie acestui fenomen o importanţă exagerată. Câţiva dintre ei însă, în special acei care au cunoscut în profunzime ansamblul problemelor socio-economice ale României şi adesea în mod nemijlocit, au, dimpotrivă, observaţii suficient de critice la adresa politicii naţional-ţărăniştilor. Robert Lee Wolff, sintetizând politica lor faţă de populaţia rurală, nota că naţional-ţărăniştii nu au distribuit pământ sătenilor, nu au făcut nici un efort pentru a-i ajuta să se consolideze pe loturi şi pentru crearea gospodăriilor lor mai prospere şi mai rentabile şi că ei au uşurat vânzarea loturilor, în speranţa că sătenii energici îşi vor crea gospodării înfloritoare, iar cei săraci şi slabi vor înstrăina pământul, dar nu au întreprins nimic concret pentru a-i ajuta pe aceştia din urmă[39]. Barbara Jelavich scotea în relief mai pregnant decât Wolff cele două componente de bază ale politicii lor economice şi sociale. Guvernele naţional-ţărăniste scria ea – au urmărit cu insistenţă constituirea unei puternice categorii de ţărani înstăriţi, iar interesul lor faţă de lumea satelor s-a limitat, de fapt, la sprijinirea familiilor celor mai prospere. Legea circulaţiei bunurilor rurale, legea pentru organizarea creditului agricol, legea privitoare la educaţia practică, abolirea taxelor de export pentru produsele agricole, reducerea taxelor de import asupra inventarului agricol şi alte măsuri au ameliorat, într-adevăr, poziţia clasei pentru care măsurile au fost desemnate, dar problemele de bază ale sătenilor cu loturi minuscule ori a celor lipsiţi de pământ nu au fost avute în vedere[40].

Henry L. Roberts, urmărind evoluţia ideologiei partidului, a programului şi a politicii de guvernământ, ajunge la concluzia că acesta nu a fost prea ţărănist nici în compoziţie, nici în activitatea lui. Nu s-ar putea spune că partidului i-a lipsit un program agrar sau că ţărăniştii ar fi fost indiferenţi faţă de ţărani. Dar, în decursul evoluţiei sale, de la primele începuturi postbelice până la venirea la putere, o schimbare semnificativă avusese loc. Iniţial, sublinierea fusese făcută asupra ţăranului şi a măsurilor ce trebuiau luate pentru a-i îmbunătăţi condiţiile. Când partidul a venit la putere, măsurile adoptate urmăreau o mai

[38] Vezi Dumitru Şandru, *op. cit.*, p. 252.
[39] Rohert Lee Wolff, *op.cit.*, p. 129–130.
[40] Barbara Jelavich, *History of the Balkans. Twentieth Century*, Cambridge, 1983, p. 164–165.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

largă democraţie politică şi mai multe libertăţi economice, din care ar fi putut beneficia săteanul. Această schimbare evidenţia influenţa transilvănenilor, cu interesele profesionale ale păturilor mijlocii. Or, în condiţiile vitrege ale marii depresiuni economice, o asemenea politică nu putea să conducă decât spre eşec şi spre adâncirea prăpastiei dintre marea masă a plugarilor, care a avut de suferit de pe urma ei, şi partidul ce se pretindea purtătorul de cuvânt al doleanţelor tuturor ţăranilor[41].

Dacă lipsa de solicitudine a Partidului Naţional Liberal faţă de problemele socio-economice ale satului românesc poate fi lesne înţeleasă, raţiunea unei atitudini similare manifestată de Partidul Naţional-Ţărănesc, care se declara reprezentant al intereselor ţărănimii, este mai greu de explicat şi ea trebuie căutată, în principal, în prefacerile ce au stat, în timp, în sânul conducerii partidului. Una dintre cele mai profunde rele ale societăţii româneşti – scria Henry L. Roberts – a fost abisul dintre ţăran şi clasele guvernante, în special cele urbane. Deşi România nu a posedat o societate de castă închisă, având chiar o constantă, dacă nu foarte voluminoasă mişcare de ridicare socială din rândurile ţăranilor, tradiţia – simbolizând schimbarea opincilor pe pantofi şi dobândirea cunoştinţelor de franceză – a fost foarte acută şi orice persoană care trecea linia era prea tentată să scape cât mai curând posibil de originea ei ţărănească. În atare condiţii, absorbţia de către Partidul Naţional-Ţărănesc a principiilor neţărăniste, prin abandonarea ţărănismului original al anilor 1920–1922, radical, dar lipsit de orizont, pentru un grup de idei mai promiţătoare, a fost începutul adevăratei alienări de ţărănime[42]. Într-adevăr, după 1930, naţional-ţărăniştii se îndepărtaseră mult de originile lor rurale. Persoanele pe care le-am cunoscut în 1944 în Bucureşti sau la moşiile lor – scria Henry L. Roberts – cu greu puteau fi numiţi reprezentanţi ai ţărănimii. Mulţi dintre ei erau democraţi din punct de vedere politic, deşi unii nu – dar oricine avea sentimentul că ei concepeau „bunul ţăran" ca pe ceva esenţial diferit. Cei mai mulţi erau avocaţi, doctori, ingineri şi oameni de afaceri, care priveau folosirea continuă de către Mihalache a hainelor ţărăneşti cu oarecare haz, ca pe ceva destul de bizar[43].

THE NATIONAL-PLEASANTS AND THE PEASANTS IN INTER-WARS YEARS
(Summary)

The Peasant Party of the Old Kingdom appocared during the monts after the First World War. The principal figure of the Peasant Party was Ion Mihalache, a school teacher of peasant origin and a man of considerable integrity. The Peasant Party was usually regarded as the spiritual descendant of the populist (*poporanist*) movement which flourished in Romania at the turn of the twentieth century. In 1926, the Peasant

[41] Henry L. Roberts, *op. cit.*, p. 165.
[42] *Ibidem*, p. 167.
[43] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Party of the Old Kingdom fused with the National Party of Transylvania led by Iuliu Maniu. The merger was one factor diluting the peasan ideology of men like Mihalache which had however grown more temperate with time.

In 1928 the National-Peasant Party came to power. The most striking feature of the agrarian policy of the National-Peasant government was related to the things it neglected to do or even consider doing. A second omission was the failure to take any active steps toward the consolidation of peasant strips, a measure which was virtually a precondition for effective improvement of agriculture. The only serious measure taken in connection with agricultural property relations was an act passed in 1929 which amended the Liberals' law of 1925 concerning the alienation of allotments obtained through the agrarian reform.

The law for the organization of rural mortgage and agricultural credit was intended to improve the channels supplyng credit to agriculture which had been seriously undernourished during the liberal regime. New institutions were set up to provide credit suitable to agriculture's particular needs, but the depression completely halted the desired flow of foreign capital.

Doublles, financial difficulties and the lack of capital were important obstacles and the depression washed away what might have been promissing beginnings toward improvement in agricultural financial organisation. But the measures actually tacken were not of the kind that could greatly help the poor peasant.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

HANS-CHRISTIAN MANER

CONFESIUNILE ÎN VIAŢA PARLAMENTARĂ DIN ROMÂNIA INTERBELICĂ

Apartenenţa confesională a cetăţenilor României a fost o problemă cu implicaţii profunde în viaţa politică. Retrospectiv, cu privire la perioada dintre cele două războaie mondiale, un autor precizează următoarele: „Fazele pe care problema confesională le-a parcurs după înfăptuirea unităţii politice, legătura strânsă cu problemele minorităţilor etnice, mai ales problema sensibilă a egalităţii dintre confesiuni ne îndreptăţesc să presupunem că problema confesională este una dintre cele mai dificile, că ea dăinuie, cerând înţelegere, energie şi demnitate pentru a putea rămâne în afara frământărilor politice interne. De aceea, nu poate fi tratată numai ca o problemă religioasă, ci trebuie în acelaşi timp abordată şi ca o problemă de stat, întrucât ea atinge marile interese ale statului"[1].

Expunerea de faţă va investiga numai un anumit segment al acestei probleme. Ea va arunca o privire asupra clerului prezent în Parlamentul României după primul război mondial, până în anul 1937.

Apariţia societăţilor moderne şi a statelor moderne în Europa face ca poziţia deosebită a reprezentantului bisericii implicat în „sistemul de confesiune şi societate, biserică şi stat", cum arată teologul Kurt Nowak din Leipzig într-o recentă cercetare, să fie din ce în ce mai zdruncinată de către noile elite politice. După despărţirea bisericii de stat şi secularizare, odată cu dezvoltarea constituţionalismului şi a partidelor, se ivesc pentru reprezentanţii bisericii noi posibilităţi de a lua parte la viaţa politică. Ei nu au mai putut însă recuceri influenţa de altădată. Retragerea din straturile politice conducătoare rămâne dominantă, cum spune Nowak mai departe[2]. Absenţa din instituţiile politice era însă în pro-

[1] Ernst Christoph Suttner, *Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänen*, Wien, München, 1978, S. 37.

[2] Kurt Nowak, *Politische Pastoren. Der evangelische Geistliche als Sonderfall des Staatsbürgers (1862-1932)*, în: Luise Schorn-Schütte, Walter Sparn (ed.), *Evangelische Pfarrer. Zur sozialen und politischen Rolle einer bürgerlichen Gruppe in der deutschen Gesellschaft des 18. bis 20. Jahrhunderts*, Stuttgart 1997, pg. 148, 158-159; Rudolf Schlögl, *Glaube und Religion in der Säkularisierung. Die katholische Stadt – Köln, Aachen, Münster – 1700-1840*, München, 1995, p. 127–131; Oliver Janz, *Bürger besonderer Art. Evangelische Pfarrer in Preußen 1850–1914*, Berlin/New York, 1994, p. 1–16.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 113–124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

porţie inversă cu creşterea politizării (înalta politizare). Se făcea uz de diferite posibilităţi, care facilitau o influenţare a politicii, ca predica, funcţia de sfătuitor de politicieni, activitatea publicistică ori activitatea în uniuni sau organizaţii naţionale. Importante câmpuri de activitate au fost politica socială şi culturală, cât şi necesităţile bisericeşti. O prezenţă, care nu poate fi neglijată, este aceea a clerului în Corpurile Legiuitoare.

De la aceste observaţii generale nu a făcut excepţie nici România. În Parlamentul României dinaintea primului război mondial, dar şi după 1918, printre deputaţi, dar mai ales printre senatori, erau şi reprezentanţi ai bisericii. În principatele dunărene erau deja prezenţi slujitori ai bisericii în adunările legislative din secolul XIX. În aceste adunări ale celor privilegiaţi, care erau formate pe baza votului cenzitar stăteau mitropoliţi şi episcopi alături de singura stare socială cu drept de reprezentare, aceea a boierilor. Dar şi după desfiinţarea votului cenzitar şi introducerea Constituţiei de la 1866, reprezentanţii bisericii urmau numeric după moşieri şi funcţionari[3].

Pentru perioada de după primul război mondial, următorul tablou pe profesiuni permite o privire de ansamblu asupra a şapte dintre cele nouă perioade legislative, respectiv din 1922 până în 1937: În Cameră, preoţii reprezentau 2,7% şi se situau, din 25 de profesiuni, pe locul opt, după jurişti, învăţători, agricultori, profesori universitari, moşieri şi alţii. Cu totul alta era situaţia în Senat. Din totalul senatorilor, reprezentanţii bisericii ocupau, cu 22,6%, locul doi după jurişti[4].

Aceste exemple nu sunt nici singurele şi nici ultimele argumente valabile pe care le oferă studierea acestei teme. Relevanţa reiese din subiectul însuşi. De rolul reprezentanţilor bisericii în politică şi influenţa acestora, asupra deciziilor politice, s-au ocupat deja în Germania – referitor la preoţii evanghelici, luterani şi catolici – o serie de investigaţii generale şi detaliate[5]. Atât exemplaritatea reprezentantului bisericii, cât şi obişnuinţa respectării lui de către opinia publică românească au rămas constante chiar până în zilele noastre; ele sunt, aşadar, teme care trebuie luate în considerare.

Elucidarea rolului reprezentanţilor bisericii în societate şi în stat şi a poziţiei lor faţă de instituţiile statului implică deopotrivă luarea în considerare a tematicii generale, a raporturilor Stat – Biserică, în care se includ şi aprecieri de

---

[3] Matei Dogan, *Analiza statistică a „democraţiei parlamentare" din România*, Bucureşti, 1946, p. 3–12.

[4] Hans-Christian Maner, *Parlamentarismus in Rumänien (1930–1940). Demokratie im autoritären Umfeld*, München, 1997 (*Südosteuropäische Arbeiten*, 101), p. 273-274.

[5] Luise Schorn-Schütte, Walter Sparn, *Einleitung*, în: idem (ed.), *Evangelische Pfarrer. Zur sozialen und politischen Rolle einer bürgerlichen Gruppe in der deutschen Gesellschaft des 18. bis 20. Jahrhunderts*, Stuttgart, 1997, p. IX–XXVII (cu importante informaţii bibliografice în notele de subsol). Din literatura ştiinţifică mai veche vezi Karl-Wilhelm Dahm, *Pfarrer und Politik. Soziale Position und politische Mentalität des deutschen evangelischen Pfarrstandes zwischen 1918 und 1933*, Köln und Opladen, 1965; Jonathan R.C. Wright, *„Über den Parteien". Die Haltung der evangelischen Kirchenführer 1918-1933*, Göttingen, 1977.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ordin personal privind slujitorii bisericii în parlament. „Dualitatea ordinii", a împotrivirii sau a conlucrării dintre stat și biserică, este piatra unghiulară a creștinătății[6]. Firește că în interiorul bisericii creștine, acest fapt a fost interpretat diferențiat. În timp ce în Imperiul Roman de Apus independența puterii bisericii de instituția statului se impunea, Imperiul Roman de Răsărit ținea la strânsa legătură dintre puterea bisericească și cea statală, dictată de tabloul „simfoniei" dintre stat și biserică.

În istoria bisericească contemporană, care se simte obligată față de istoria politică și socială și mai puțin față de istoria clasică a teologiei și a bisericii, cât și față de legăturile dintre creștinătate și societate, „a permanentei infiltrări de confesiuni și societate, biserică și colectivitate"[7], ar fi de interes următoarele întrebări: Sunt bisericile numai o folie, o „prelungire sau dublare" a societății profane sau formează ele o alternativă (pozitivă sau negativă)? Ocupă deci biserica mai curând o „funcție de corectură" sau predomină „înclinațiile de aprobare" cu privire la societate și stat? Se situează biserica într-un sistem nedemocratic, mai curând pe o poziție contrară, formând o „cetate de împotrivire" sau intră în contradicție cu sistemul?[8] Ce efect aveau schimbările politice în biserică și asupra clericilor?

Deputații și senatorii clerici – și cu aceasta revenim la tema expunerii – au fost puncte de contact, canale de informare și influență între biserică și stat. Sistemul personificat de informare și influență a condus la ștergerea frontierei dintre domeniul bisericesc și cel de stat. Fiind purtătoare ale acestor relații, persoane singulare aveau în acest caz un rol hotărâtor.

Atât în Senat, cât și în Cameră trebuie mai întâi diferențiat între reprezentanți ai bisericii *ex oficio* și senatori și deputați, aleși pe liste de partid. În afară de aceasta, în corpurile legiuitoare, clerul de jos și clerul de sus trebuie priviți separat, întrucât între cele două categorii exista o mare diferență, atât culturală, cât și socială. Pe când clerul de sus avea o pregătire teologică la academie și universitate, clerul de jos avea doar o pregătire de nivel mediu, dobândită la seminarii[9]. Au adus oare diferitele categorii, corespunzător situației lor, teme distincte în cadrul dezbaterilor? Asupra căror teme au luat ele poziție? Se deosebeau temele dezbătute față de cele ale parlamentarilor ce nu reprezentau biserica?

---

[6] Vezi și Wilhelm Schneemelcher, *Kirche und Staat im Neuen Testament*, în: Kurt Aland und Wilhelm Schneemelcher (ed.), *Kirche und Staat. Festschrift für Bischof D. Hermann Kunst D.D. zum 60. Geburtstag am 21. Januar 1967*, Berlin, 1967, p. 1–18, ca dealtfel și lucrările lui Kurt Aland sau Wilhelm H. Neuser. De asemenea Johannes Messner, *Geschichtsphilosophisches zum Verhältnis von Staat, Kirche und Kultur im abendländischen Raum*, în: Wilhelm Baum (ed.), *Kirche und Staat in Idee und Geschichte des Abendlandes. Festschrift zum 70. Geburtstag von Ferdinand Maass SJ*, Wien/München, 1973, p. 38–54.

[7] Din conținutul programului vezi Luise Schorn-Schütte, Walter Sparn (ed.), *Evangelische Pfarrer. Zur sozialen und politischen Rolle einer bürgerlichen Gruppe in der deutschen Gesellschaft des 18. bis 20. Jahrhunderts*, Stuttgart, 1997.

[8] Pentru aceste întrebări vezi Rudolf von Thadden, *Kirchengeschichte als Gesellschaftsgeschichte*, în: *Geschichte und Gesellschaft*, 9 (1983), p. 605.

[9] În general și fundamental Ernst Benz, *Geist und Leben der Ostkirche*, Hamburg, 1957, p. 65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În Senat au fost reprezentaţi capii confesiunilor şi ai comunităţilor religioase ale României, ai bisericii ortodoxe şi ai celei Unite, de la mijlocul anilor 20 şi ai celor Romano-Catolice, Reformate, Evanghelice, Luterane şi, în sfârşit, ai comunităţii religioase evreieşti. Fiecare reprezentant al bisericii, care era ales pe liste de partid în Parlament, aparţinea aproape fără excepţie bisericilor ortodoxă şi unită. Următoarea expunere se va concentra mai ales asupra slujitorilor bisericii ortodoxe şi unite. Clericii altor confesiuni şi religii, ca aceia ai bisericii evanghelice şi ai celei catolice, cât şi ai religiei mozaice o să joace un rol secundar. Acest fapt însă nu trebuie interpretat ca o enumerare pe priorităţi, ci este proporţional cu contribuţia în parlament.

Reprezentanţii din oficiu ai bisericii sau aleşi în Parlament pe liste de partid luau parte numai la anumite şedinţe ale Corpurilor Legiuitoare. Pentru cei *ex oficio*, din Senat, se poate spune că o caracteristică era absenţa regulată de la lucrările parlamentului. Totuşi ei luau parte la dezbateri legislative fundamentale, care interesau statul, dar în primul rând biserica. În afară de problemele constituţionale, acestea se refereau la organizarea şi statutul de funcţionare al bisericii ortodoxe, înfiinţarea Patriarhiei, legea cultelor, încheierea concordatului cu Vaticanul, legile privind şcolile, cât şi schimbările care urmau. În acest context, în prim plan stătea totdeauna atât problema raportului fiecărei biserici cu statul, cât şi a confesiunilor între ele. Ca reprezentanţi ai unei instituţii respectate, ei aduceau argumente care nu rareori erau folosite în scopuri politice. În ceea ce priveşte cea de-a doua problemă, cu toate divergenţele de păreri, era vizibilă încordarea existentă între confesiunea ortodoxă şi catolică, dar şi între biserica ortodoxă şi cea unită.

Înalţii demnitari ai bisericii – în special ai celor ortodoxe şi unite –, luând îndeosebi cuvântul cu prilejul diferitelor festivităţi, subliniau rolul bisericii lor ca apărătoare a tradiţiilor şi particularităţilor naţionale, a moravurilor şi a obiceiurilor.

O deosebit de frecventă temă o constituie, începând cu sfârşitul anilor douăzeci, preocupările legate în special de situaţia financiară a reprezentanţilor bisericii. În numeroase luări de poziţie, interpelări şi acuzaţii, vorbitorii atenţionau repetat asupra situaţiei financiare precare în care se găseau o mare parte a clericilor ortodocşi: salarii neplătite pe mai multe luni sau reduceri ale salariilor. Problema neplăţii salariilor şi a finanţării în viitor este, începând de la sfârşitul anilor douăzeci şi până la mijlocul anilor treizeci, independent de partidul care se găsea la putere, preocuparea cea mai frecventă a preoţilor în Parlament[10].

În intervenţii sau interpelări, reprezentanţii bisericii se făceau auziţi şi în probleme sociale arzătoare. Diferiţi preoţi uniţi şi ortodocşi orientau atenţia

[10] Vezi şi memorandumul a 60 de clerici din judeţele Muscel, Romanaţi, Argeş, Ilfov, Prahova ş.a. MOf. Dezbaterile Senatului, nr. 28, şedinţa din 10 februarie 1932, p. 674. Vezi şi *ibidem*, nr. 40, şedinţa din 22 martie 1935, p. 1524. Cuvântarea lui Miron Cristea: *ibidem*, nr. 32, şedinţa din 7 martie 1936, p. 924; *Cuvântarea* lui Vartolomeu Stănescu, *ibidem*, nr. 38, şedinţa din 19 martie 1936, p. 1396.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Parlamentului asupra cazurilor concrete, grele, ori expuneau starea de sărăcie a populației din diferite regiuni ale țării[11]. Multe luări de cuvânt scoteau la iveală rolul deosebit al preotului în mediul rural.

Aprecierile, mai ales ale reprezentanților bisericii ortodoxe, asupra situației financiare precare a colegilor lor, a neajunsurilor sociale sau educației școlare erau permanent legate de situația celorlalte confesiuni. Se cristalizează o atitudine critică față de celelalte confesiuni ale minorităților etnice, din cauza unei reale sau presupuse situații sociale și financiare mai bune a acestora[12]. Diferențele dintre cotele financiare repartizate diferitelor comunități religioase din bugetul perioadei de depresiune economică a condus chiar la disensiuni serioase interconfesionale[13]. Fundalul pe care au avut loc disputele între reprezentanții statului și ai bisericii ortodoxe, pe de o parte, și ai bisericii unite, dar mai ales ai celei catolice, pe de altă parte, l-a constituit – în special în anii douăzeci – escaladarea conflictului. În esență, era vorba de poziția pe care ar fi urmat să o aibe în noul stat biserica romano-catolică și cea unită cu Roma.

O problemă fundamentală a fost consfințirea legală a bisericii și reprezentanților ei în noul stat România și, legat de aceasta, reglementarea raportului între puterea duhovnicească și cea lumească. O primă prevedere legislativă dedicată acestei probleme complexe era conținută de noua constituție din 1923. Articolul 22 al acesteia tratează despre biserici[14]. El prevede că libertatea conștiinței este absolută. Statul garanta, prin urmare, libertatea tuturor comunităților religioase, le acorda protecție atâta timp cât acestea nu veneau în contradicție cu ordinea publică, bunele moravuri și legile statului. Biserica ortodoxă și cea greco-catolică, în calitatea lor de biserici românești, au obținut întâietate față de celelalte comunități religioase. Biserica ortodoxă, ca biserica marii majorități a românilor, a devenit biserică dominantă în stat[15]. Legăturile dintre diferitele comunități și stat trebuiau, așa cum prevedea Constituția, stabilite printr-o lege viitoare. De altfel, se menționa clar că biserica este sub controlul statului.

Reprezentanții guvernului PNL, cum ar fi bucovineanul Aurel Morariu, unul dintre cei șase secretari ai camerei deputaților, interpretează această preve-

[11] MOf, Dezbaterile Senatului, nr. 6, ședința din 24 iunie 1931, p. 120–121; *ibidem*, nr. 10, ședința din 2 decembrie 1931, p. 96; *ibidem*, nr. 11, ședința din 3 decembrie 1931, p. 114; *ibidem*, nr. 20, ședința din 17 decembrie 1931, p. 303; *ibidem*, nr. 34, ședința din 23 februarie 1932, p. 845–846; *ibidem*, nr. 53, ședința din 6 aprilie 1932, p. 1828.

[12] MOf, Dezbaterile Senatului, nr. 31, ședința din 15 mai 1930, p. 1278.

[13] Vezi disputa între ortodocși, uniți și catolici la bugetul anului 1931: MOf, Dezbaterile Senatului, nr. 56, ședința din 1 aprilie 1931, p. 2158–2161.

[14] Ioan Muraru, Gheorghe Iancu ș.a. (ed.), *Constituțiile Române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, București, 1993, p. 74–75.

[15] Cornelius Zach, *Minderheiten und Mehrheiten in der Region Siebenbürgen (1920–1930)*, în Gerhard Grimm/Krista Zach (ed.), *Die Deutschen in Ostmittel- und Südosteuropa*, vol. 1, München, 1995, p. 239.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dere a articolului 22 în modul următor[16]: legăturile dintre biserica ortodoxă şi stat erau caracterizate printr-un raport de strânsă colaborare, ajutor reciproc şi completare. Luând în consideraţie acest unghi de vedere, un conflict între stat şi biserica ortodoxă sau provocarea unui asemenea conflict din partea bisericii apare ca „imposibil". Biserica ortodoxă nu a avut, după părerea reprezentantului din guvern, niciodată dreptul să obţină preponderenţa în stat. Biserica ortodoxă trebuia, aşadar, să servească drept „forţă vie" la înălţarea duhovnicească, aşa cum reiese din alocuţiunea unui alt politician al PNL[17].

Cu totul diferit încadrează Morariu rolul şi funcţiunea bisericii catolice. În biserica catolică a dominat până la Reformă un sistem teocratic, căruia i se subordonau autorităţile civile şi bisericeşti. Acest sistem pontifical sau ultramontan a fost înlocuit de ideea statului autocratic, de cesaropapism. A urmat sistemul de concordate care a făcut necesară coordonarea celor două instituţii, biserică şi stat. Pentru România, acest sistem de concordate este respins de Morariu, fiindcă biserica catolică urmărea scopuri care depăşeau graniţele şi autoritatea statului şi care se pot asemăna cu aspiraţii imperialiste. Bisericile protestante, dimpotrivă, recunosc, după Morariu, autorităţile civile ca instanţe superioare de administraţie, chiar dacă şeful de stat nu aparţinea bisericii protestante. Relaţia dintre stat şi biserică însemna pentru biserica protestantă că toate chestiunile bisericeşti, în ultimă instanţă, sunt subordonate instanţelor politice. Asemănător se comportă şi comunitatea religioasă evreiască, care acordă statului un generos drept de control.

Poziţia reprezentanţilor bisericii ortodoxe faţă de articolul 22 din Constituţie nu a fost în nici un caz unitară. Preoţi ortodocşi din districtele bisericeşti din Moldova, printr-o serie de telegrame către adunarea constituantă, au atenţionat parlamentarii că biserica ortodoxă doreşte ca şi în noua constituţie drepturile vechi să fie menţinute[18]. Mitropolitul Nicolae Bălan din Transilvania pune alte accente în cuvântarea sa din Senat. El apără autonomia bisericii ortodoxe româneşti, cât şi participarea laicilor la viaţa bisericească[19]. Aşa cum este cunoscut, biserica ortodoxă din Transilvania, comparabil cu celelalte confesiuni, nu se bucura de privilegii, avea însă de la 1864 o autonomie bisericească. Mitropolitul Bălan a fost susţinut şi de primul mitropolit al bisericii ortodoxe, Miron Cristea, care a revendicat în Senat o biserică liberă şi independentă, cu o viaţă de-sine-stătătoare.

Totala autonomie confesională a tuturor confesiunilor, cât şi egalitatea în drepturi au cerut-o şi parlamentarii care reprezentau confesiunile minoritare[20].

[16] MOf, Dezbaterile Adunării Deputaţilor, nr. 42, şedinţa din 10 martie 1923, p. 1107–1108.

[17] MOf, Dezbaterile Adunării Deputaţilor, nr. 43, şedinţa din 12 martie 1923, p. 1132.

[18] MOf, Dezbaterile Adunării Deputaţilor, nr. 45, şedinţa din 14 martie 1923, p. 1159.

[19] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Bucureşti, 1989, p. 409; vezi şi Wilhelm de Vries, *Der christliche Osten in Geschichte und Gegenwart*, Würzburg, 1951, p. 147.

[20] MOf, Dezbaterile Adunării Deputaţilor, nr. 49, şedinţa din 19 martie 1923, p. 1259.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ca și în alte domenii, sunt deplânse prevederile constituționale cu privire la confesiuni, deoarece enunțurile sunt foarte generale și trimit spre adoptarea de legi în viitor.

Preoții uniți subliniau în cuvântările lor că vorbeau în numele „națiunii române unite" și înțelegeau instituția pe care o reprezentau ca biserică românească, ce a fost dată la o parte și calomniată de cea ortodoxă[21]. Din expunerea critică a unui reprezentant al bisericii unite reiese fără echivoc faptul că transilvănenii, înțelegând prin aceasta și biserica unită, având dorința de legalitate, dreptate, libertate și în special de autonomie, nu se simțeau incluși în noua ordine constituțională.

În sfârșit, prevederile din Constituție reprezintă și un răspuns asupra unui sentiment de amenințare al ortodocșilor de către catolici. Schimburile de replici din Parlament sunt relevante în acest sens. Din acest motiv, biserica ortodoxă a încercat repetat să convingă pe catolici să se convertească[22]. Este vorba nu numai de credincioșii romano-catolici, ci în special de biserica greco-catolică. Ea a cauzat bisericii ortodoxe, după formarea noului stat, probleme deosebite, temută fiind răspândirea acestei comunități, cu toate că în domeniul culturii românești îi revenea un rol deosebit[23]. Cu privire la biserica romano-catolică, exprimări ca cea a arhiepiscopului din București, Raymund Netzhammer, cum că dioceza din București „nu are raporturi oficiale" cu statul și de aceea în serviciul religios nu se roagă public pentru rege, au avut un efect alarmant asupra noilor deținători ai puterii[24].

În România, biserica ortodoxă nu a fost „biserică de stat"; era totuși confesiunea „dominantă", conform constituției. Într-un memorandum al unei adunări a clerului din februarie 1923 către toți parlamentarii, s-au dat asigurări că această denumire „nu înseamnă stăpânire peste alte confesiuni și nici siluirea conștiinței altor credincioși".

În afara prevederilor Constituției era nevoie, ca și în alte domenii, și pentru biserică de prevederi legale care să satisfacă necesitatea de clarificare. Legea de organizare și statutul de funcționare a bisericii ortodoxe române din martie 1925 au avut ca sarcină punerea raportului dintre stat și biserică pe o bază legală. De asemenea, existau și statute ale bisericilor protestante, care trebuiau se reglementeze relațiile dintre confesiunea respectivă și stat.

Adoptarea Statutului, care trebuia să ducă la unirea într-o biserică națională a bisericilor ortodoxe din Vechiul Regat, Transilvania, Bucovina și Basarabia, se lovea de o serioasă opoziție, aceasta fiind îndreptată mai cu seamă

[21] MOf, Dezbaterile Adunării Deputaților, nr. 44, ședința din 13 martie 1923, p. 1142–1144; MOf, Dezbaterile Adunării Deputaților, nr. 39, ședința din 12 martie 1923, p. 620.

[22] Pe larg vezi de Vries, *Der christliche Osten*, p. 150.

[23] Norbert Brox ș.a. (ed.), *Die Geschichte des Christentum. Religion, Politik, Kultur*, vol. 12, *Erster und Zweiter Weltkrieg. Demokratien und totalitäre Systeme (1914–1958)*, Freiburg ș.a., p. 878–879.

[24] Raymund Netzhammer, *Bischof in Rumänien. Im Spannungsfeld zwischen Staat und Vatikan*, vol. II, editat de Nikolaus Netzhammer în legătură cu Krista Zach, München, 1996, p. 945.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

împotriva intenției de a se da unor dispoziții un caracter unitar. Biserica din Transilvania se opunea cu dârzenie. În special acele pasaje în care statului i se acorda o influență excesivă asupra bisericii provocau proteste[25]. Biserica ortodoxă din Transilvania nu a avut sub imperiul habsburgic nici un fel de privilegii, totuși ea și-a păstrat o anumită autonomie. Ea a trebuit să-și plătească poziția ei privilegiată în noul stat după primul război mondial printr-o strânsă legătură cu acesta. Noua ordine bisericească a fost indicată de stat și ea prevedea, într-o serie de cazuri, un amestec în procesele decizionale ale bisericii. Ordinea prescria și o consolidare a instanțelor centrale[26].

În primul plan se afla, ca și în dezbaterile asupra Constituției, revendicarea autonomiei bisericești, un punct de vedere pe care mitropolitul Bălan l-a susținut cu deosebită vehemență[27]. După legea din 1925 s-a format o rezistență perseverentă împotriva participării laicilor la viața bisericească. Principiile din lege au fost de aceea numai parțial aplicate. Rezistența se îndrepta și contra diferiților politicieni care erau aleși în congresul național al bisericii, dar care nu aveau legături cu aceasta. Speratul – și de Miron Cristea în timpul dezbaterii asupra Constituției – avânt al bisericii ortodoxe după ridicarea ei la rangul de patriarhie avea loc foarte lent. Pe de o parte era vorba de lipsa de înțelegere și rezistența față de noua lege din 1925, pe de altă parte erau acțiunile, dăunătoare pentru biserica ortodoxă, ale partidelor politice de guvernământ.

Vii dezbateri între clerici în parlament, în special în Senat, au provocat legea cultelor din martie 1928 și ratificarea pe 25 mai a concordatului, care a fost încheiat cu Vaticanul încă în data de 10 mai 1927.

Legea cultelor a fost într-o oarecare măsură corespunzătoare statutului de organizare și funcționare a bisericii ortodoxe. În afară de stabilirea relațiilor legale între biserica ortodoxă și stat era nevoie și de reglementarea relațiilor noului stat cu numărul mare de noi comunități religioase.

Un domeniu în care nu numai raporturile dintre stat și biserică apar repetat, dar chiar și legătura dintre biserică și națiune ocupă un loc important, este acela al învățământului, care a provocat, de asemenea, numeroase dezbateri. Mai ales din luările de poziție ale preoților ortodocși s-a putut vedea că limitarea competenței, împărțirea sarcinilor între stat și biserică, nu au fost foarte clare. În timp ce parlamentarii clericali apărau autonomia instituției pe care o reprezentau, reprezentanții guvernului insistau asupra restrângerii domeniului de acțiune a bisericii. Se poate vorbi chiar de o tendință de lărgire a puterii statului asupra bisericii. În trecere poate fi menționat protestul reprezentanților bisericii ortodoxe împotriva diminuării în favoarea statului a influenței bisericii asupra școlilor. Prezentările clericilor ortodocși lăsau impresia că biserica ortodoxă nu se simțea numai ignorată de stat, dar în puncte

[25] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, p. 413–414; R. Janin, *Les églises orientales et les rites orientaux*, Paris, 1955, p. 241–242.

[26] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, p. 415.

[27] MOf, Dezbaterile Senatului, nr. 56, ședința din 24 martie 1925, p. 1143.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

importante chiar și omisă. Reprezentanții bisericii vedeau în această evoluție o importantă cauză a crizei morale[28].

Numeroase cuvântări aduceau în prim-plan, în repetate rânduri, strânsa legătură, chiar simbioza dintre biserica ortodoxă și cea unită și națiunea română. Ambele biserici scoteau în evidență importanța lor fundamentală în formarea limbii române și a scrisului, așadar a națiunii. Biserica ortodoxă, ca „lege strămoșească", este caracterizată ca biserica adevărată a poporului. În acest context se poate înțelege și participarea conducătorilor bisericii la sărbătorile naționale. Astfel, au fost dezvoltate mituri și imagini[29]. Cuvântările lor aveau nu în ultimul rând o funcție dătătoare de sens și se integrau în discursul statului național. În sfârșit, clericii ortodocși și uniți prezentau în cuvântările lor tablouri tradiționale și însușiri de caracter ale poporului român[30].

Statul format în 1918 era apărat cu vehemență. De remarcat este, în afară de aceasta – așa cum a dovedit-o cuvântul unui preot ortodox –, că democrația parlamentară era acceptată pentru că ea a făcut posibil noul stat în noile granițe.

În special clericii ortodocși vedeau în anii 30 biserica lor ca stimulatoare a „românismului"[31]. Patriarhul caracteriza în 1935 chiar „numerus valahicus" ca fiind „foarte simpatic"[32]. Așa se explică de ce clericii parlamentari, care percepeau într-o manieră proprie criza societății românești interbelice, credeau că acesta ar fi cauzată doar de neglijarea datinilor moral-creștine și de slăbirea puterii bisericii după primul război mondial.

Plângerile în legătură cu mizeria clerului, observațiile asupra prevederilor legislative despre școală și educație implicau în afară de aceasta și o critică la adresa politicii statului, care nu onora suficient interesele bisericii și mai ales însemnătatea ei istorică. Tocmai clericii ortodocși vedeau biserica, dincolo de sarcina ei teologic-spirituală, ca fiind o instituție care prin poziția ei ar putea contribui la atenuarea sau împiedicarea crizei morale. Asemănătoare a fost poziția bisericii în problemele modernizării statului și societății. Rezolvarea crizei trebuia să se facă prin conservarea tradiției, a datinilor și obiceiurilor. În acest proces, preotului îi revenea, în sate și orașe, după părerea ierarhiei, o importantă funcție. Totuși, lipsa de susținere a clerului și împiedicarea bisericii de a se mișca liber duc, după părerea clericilor ortodocși, chiar la o agravare a crizei[33].

În schimb, comportarea critică, uneori chiar intolerantă față de minoritățile confesionale, ca și exagerarea naționalismului nu au fost recunoscute ca motive de creștere a crizei.

---

[28] MOf, Dezbaterile Senatului, nr. 7, ședința din 30 noiembrie 1932, p. 103–105.

[29] MOf, Dezbaterile Senatului, nr. 7, ședința din 1 decembrie 1932, p. 114.

[30] MOf, Dezbaterile Senatului, nr. 31, ședința din 15 mai 1930, p. 1278.

[31] MOf, Dezbaterile Senatului, nr. 5, ședința din 26 iunie 1934, p. 94.

[32] MOf, Dezbaterile Senatului, nr. 41, ședința din 26 martie 1935, p. 1607.

[33] Vezi declarațiile episcopului de Râmnic, Vartolomeu: MOf, Dezbaterile Senatului, nr. 41, ședința din 26 martie 1935, p. 1613–1614.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Preoţii se numărau în bună parte printre salariaţii de stat[34]. Aceasta conducea în egală măsură la dependenţa de structurile politice de partid, ceea ce s-a remarcat în special în anii '30. Episcopul ortodox de Râmnic, senatorul Vartolomeu, propunea într-o cuvântare senzaţională în decembrie 1935 ca oamenii bisericii să nu mai ia parte la alegerile parlamentare din iniţiativa organizaţiilor politice. Numai bisericile trebuie să hotărască dacă şi când preoţii pot să se amestece în afacerile politice. Acestei iniţiative i s-a dat curs numai în parte[35].

În afară criticii conform căreia ei ar activa ca „braţul lung" al politicii regimului, clericii au trebuit să suporte şi reproşul că simpatizează cu grupuri radicale. Implicarea bisericii în politică apare în modul cel mai clar în relaţiile clericilor ortodocşi cu Legiunea „Arhanghelul Mihail". Legătura strânsă între membrii Gărzii de Fier – din 1935 „Totul pentru ţară" – şi biserica ortodoxă reiese din diferite cuvântări[36].

Această apropiere a bisericii de politică, strânsa legătură dintre stat şi biserică, dintre naţiune şi creştinism în Europa de Sud-Est şi regiunile învecinate din Europa Est-Centrală aveau o lungă tradiţie încă din timpul dominaţiei otomane, în timpul căreia conducătorii bisericii aveau de regulă şi funcţia unui demnitar politic.

În problemele legate de tradiţia naţională, de proiectarea miturilor şi imaginilor istoriei naţionale, clericii au jucat un rol de prim ordin în parlament. Ei erau în acest caz persoane de autoritate, ce impuneau măsuri şi a căror dispoziţii rămâneau necontestate. Autoritatea lor, însă, se pare că nu se întindea şi asupra altor domenii.

Limitarea competenţelor şi împărţirea misiunilor între stat şi biserică nu au fost clare. În timp ce clericii parlamentari stăruiau asupra autonomiei instituţiei pe care o reprezentau – cum s-a menţionat mai sus –, reprezentanţii regimului insistau asupra unei limitări a domeniilor de activitate ale bisericii. Se poate vorbi de o tendinţă de lărgire a controlului statului asupra bisericii. În plan parlamentar, era clar că ierarhii se supuneau comandamentelor politice. Asemănătoare este, în decada anilor treizeci, când se ascute criza politică internă, purtarea predominant pasivă şi reţinută a clericilor în parlament. Asupra măsurilor legislative cu privire la ordinea de stat, cenzură, starea de asediu sau diminuarea rolului parlamentului de către puterea executivă, ei nu au luat poziţie. În alegerea temelor nu se putea stabili o diferenţă între înalţii ierarhi şi

---

[34] Stanciu Stoian, *Sociologia şi pedagogia satului*, Bucureşti, 1943, p. 364, 382; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, p. 389 şi urm.

[35] MOf, Dezbaterile Adunării Deputaţilor, nr. 7, şedinţa din 2 decembrie 1935, p. 68.

[36] Critica lui Goga (PNC), MOf, Dezbaterile Adunării Deputaţilor, nr. 39, şedinţa din 3 martie 1937, p. 1829–1830; vezi şi Florin Müller, *Atitudinea bisericii ortodoxe române faţă de mişcările de extremă dreaptă în perioada interbelică în România* (manuscris nepublicat). Despre rolul clerului: Armin Heinen, *Die Legion „Erzengel Michael" in Rumänien - soziale Bewegung und politische Organisation. Ein Beitrag zum Problem des internationalen Faschismus*, München, 1986 (Südosteuropäische Arbeiten, 83), p. 317–319.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

preoții de rând ai bisericilor ortodoxă și unită. Vizibil a fost numai faptul că, în probleme de interes național, la festivități, cei care luau cuvântul erau înalții ierarhi. Mai clar apăreau în cuvântări particularitățile și cerințele regionale. În diferite dezbateri se deplângea pierderea autonomiei regiunilor alipite României în anii 1918/20. Mai mult decât atât, reprezentanți ai bisericilor ortodoxe din Basarabia și din Transilvania sau ai bisericii unite din Transilvania criticau în mod deschis centralismul paralizant.

În mai multe luări de poziție, temele politice au fost receptate într-un sens strict teologic și expuse corespunzător misiunii spirituale a bisericii. Clericii parlamentari trebuiau să dea o formă spiritualizată idealurilor politice, în sensul intereselor bisericii, ca să arate oamenilor pe această cale drumul din „civitas terrestris" spre „civitas Dei". Dar implicațiile în viața politică, în înfruntările violente dintre partide, a adus clericilor în România interbelică o vizibilă diminuare a prestigiului[37]. Bisericile, privite prin prisma discursului din interiorul parlamentului nu păreau a fi acele instituții care prezentau soluții practice, care să limiteze sau să împiedice criza politică și socială. Prea mult au fost bisericile însăși implicate în conflicte, ca ele să stea deasupra crizei și să găsească soluțiile ieșirii din ea. Altfel era situația numeroșilor preoți din afara parlamentului, din mediul rural, din micile orașe, unde ei au constituit pentru numeroși credincioși o instanță politică deschizătoare de drumuri. Acest domeniu necesită însă o altă cercetare.

DIE KONFESSIONEN IM PARLAMENTARISCHEN LEBEN RUMÄNIENS IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT
(Zusammenfassung)

Die Konfessionsverschiedenheit der Staatsbürger ist für Rumänien nicht nur Kennzeichen einer Vielfalt, sondern ein nicht zu unterschätzendes Problem. Von der kirchlichen Zeitgeschichte ausgehend, die sich der politischen, sozialen und gesellschaftlichen und weniger der Theologie- oder der klassischen Kirchengeschichte verpflichtet fühlt, geht es um das Beziehungsgeflecht von Christentum und Gesellschaft. Die Rolle der Geistlichen in der Gesellschaft und im Staat und deren Haltung zur staatlichen Institution wird dabei aus dem Blickwinkel des Parlaments hinterfragt. In den Gesetzgebenden Körperschaften zeigte der Klerus eine nicht zu vernachläßigende Präsenz. Von den im Parlament in der Zwischenkriegszeit vertretenen Konfessionen und Religionsgemeinschaften werden die Geistlichen der orthodoxen und unierten Kirche in den Vordergrund gestellt. Zu den wichtigsten Themen, die die Geistlichen debattierten zählten das Verhältnis von Staat und Kirche, die Position der Kirche im Staat nach 1918, die innere Organisation der jeweiligen Kirche, interkonfessionelle Spannungen, die finanzielle Lage der Geistlichen, die Zuspitzung

[37] Nowak, *Politische Pastoren*, p. 162; vezi și „Telegraful Român", nr. 34, din 30 aprilie 1926, p. 1; *ibidem*, nr. 37–38, din 14 mai 1926, p. 1; *ibidem*, nr. 65, din 21 septembrie 1926, p. 1–2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

der Krise in der Zwischenkriegszeit. Dabei erscheinen die orthodoxe und unierte Kirche, durch den innerparlamentarischen Diskurs betrachtet, nicht als jene Institutionen, die praktische Lösungen anhoten, die innenpolitische und innergesellschaftliche Krise einzuschränken oder gar zu lösen. Allzusehr waren die Kirchen selbst in Auseinandersetzungen verstrickt und von dem Ausmaß der Krise betroffen, als daß sie hätten darüber stehen und Wege aus ihr finden können.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SVETLANA SUVEICĂ

INTEGRAREA ADMINISTRATIVĂ A BASARABIEI ÎN ROMÂNIA (1918–1925)

Obiectivul studiului de față constă în conturarea *trăsăturilor* integrării administrative a Basarabiei la România în primii ani de după unirea din 1918. În acest scop, dar și pentru a încerca să umplem „golurile" existente în tratarea de până acum a subiectului, am recurs la materiale inedite de arhivă. Problematica Basarabiei interbelice a fost abordată în istoriografie, începând cu 1918, atât în lucrări având un caracter general, cât și în studii speciale[1]. În anii '90 au apărut o serie de lucrări speciale, bazate pe documente inedite. Autorii acestora – Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade, Gheorghe Cojocaru și alții – analizează obiectivele, etapele, componentele procesului integrării provinciei[2], fără însă a epuiza tema.

În perioada 1918–1925 s-a insistat, în primul rând, asupra eliminării atente a instituțiilor administrative de tip rusesc, introducându-se, în același timp, noile forme și metode de dirijare a vieții locale. În paralel, legislația administrativă a fost adaptată la realitățile provinciei. În conformitate cu prevederile legii de unificare administrativă din 14 iunie 1925, are loc introducerea unui nou sistem, bazat pe descentralizare, unic pentru întreaga țară.

1. Instituțiile integrării

În perioada autonomiei Basarabiei – de la adoptarea *Declarației* de unire cu România (27 martie/9 aprilie 1918)[3] și până la votarea actului de unire

[1] O abordare exhaustivă a istoriografiei acestei probleme ar presupune realizarea unei lucrări aparte (Vezi, între altele, Gh.I. Florescu, *Basarabia: o temă a istoriografiei americane (1945–1995)*, în AIIX, tom XXXIII/1996, p. 191–207 și tom XXXIV/1997, p. 355–364). Ne limităm aici să enumerăm doar câteva lucrări, apărute în perioada interbelică: A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, Editura „Victor Frunză", 1992; P. Cazacu, *Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut și Nistru*, București, „Universul", 1928; E. Giurgea, C. Filipescu, *Basarabia. Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice*, Chișinău, „România Nouă", 1919; V. Ionescu-Darzeu, *Organizarea administrativă a Basarabiei*, Chișinău, 1920; I.Nistor, *Basarabia sub dominația românească. La 20 de ani de la Unire*, Cernăuți, 1938 ș.a.

[2] I. Agrigoroaiei, Gh. Palade, *Basarabia în cadrul României întregite. 1918–1940*, Chișinău, „Universitas", 1993; Gh.E. Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918–1923)*, București, 1997. Unele lucrări tratează oarecum greșit tema în discuție. Vezi, de exemplu: S.Cornea, *Autonomia provizorie a Basarabiei în cadrul României întregite (1918–1925)*, în „Administrarea Publică", Chișinău, 1998, nr. 1, 2.

[3] „România Nouă", II, nr. 57 din 28 martie 1918.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 125–145.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

necondiționată (27 noiembrie/10 decembrie 1918)[4] – au funcționat toate componentele mecanismului autoconducerii provizorii a ținutului. Este vorba de puterile legislativă (Sfatul Țării) și executivă (Consiliul directorilor generali), precum și de un sistem de administrare locală (instituția zemstvelor). În conformitate cu *Proiectul organizării ocârmuirii Basarabiei*, adoptat în ședința Sfatului Țării din 28 noiembrie 1917 (st.v.), „puterea înaltă în Basarabia" aparținea Sfatului Țării, iar „toată puterea împlinitoare" aparținea Sfatului Directorilor generali, care asigura „legăturile între Sfatul Țării și stăpânirea centrală"[5]. La 9 aprilie 1918 (st.n.), regele Ferdinard I a semnat decretul de numire a Consiliului de directori pentru Basarabia, care era „principalul consultant în toate chestiunile" și efectua „legătura între organele de stat ale țării cu Basarabia"[6]. În conformitate cu rezoluția Sfatului Țării din 27 martie 1918 (st.v.), rămâneau valabile legile aflate în vigoare până atunci și se păstra organizarea locală (zemstvele și orașele), până la includerea în Parlamentul României a reprezentanților basarabeni[7]. Conform unei opinii[8] care o împărtășim, decretul regelui privind numirea a doi miniștri basarabeni în guvernul român[9] „lăsa să se înțeleagă rolul subordonat al forului legislativ local și al organului său executiv, în raport cu Parlamentul României și, respectiv, cu Guvernul central".

După intrarea în guvern a doi deputați din Sfatul Țării (I. Inculeț și D. Ciugureanu), Consiliul de directori urma să asigure legătura organelor de stat ale României cu Basarabia[10]. Această instituție și-a desfășurat activitatea până la 27 noiembrie 1918, apoi au activat numai directoratele (de finanțe, de interne, de agricultură, al instrucțiunii publice, de justiție, pentru industrie și comerț, de control).

Pe lângă Directoratul de interne funcționa o comisie permanentă, care se ocupa de studiul și traducerea vechilor legi administrative, de modificarea statutului privitor la organizarea serviciului administrației centrale. În iulie 1919 se lucra la un proiect de organizare a organelor administrative județene și comunale, elaborat pe baza principiilor descentralizării regionale și autonomiei județene și comunale[11].

Pentru a grăbi reorganizarea noii provincii, la 13 iunie 1918 Consiliul de Miniștri a decis crearea Comisariatului general al Basarabiei, cu atribuții plenipotențiare asupra administrării provinciei și armatei de pază a frontierei.

---

[4] Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917–1918*, Chișinău, 1993. p. 276–277.

[5] „Cuvânt Moldovenesc", din 3 decembrie 1917; A. Andronachi, *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*, Chișinău, 1933, p. 144; Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 178–179.

[6] Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 279.

[7] *Ibidem*, p. 269.

[8] Gh.E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 59.

[9] MOf, nr. 8 din 10 aprilie 1918; ASB, fond Ministerul de Interne, dosar 456/1918, f. 3.

[10] Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 279

[11] ANRM, fond 742, inventar 6, microfilm 24, c. 54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În unele cazuri, directoratele tratau diverse chestiuni de administrare fără ştirea comisarului general[12]. De altfel, la 1 ianuarie 1919 comisariatul şi-a încetat activitatea, iar la 4 aprilie 1920 au fost desfiinţate şi directoratele[13]. Existenţa – fie şi una temporară – a acestora din urmă reprezintă una dintre particularităţile sistemului administrativ basarabean.

La 21 august 1920, ministrul de interne Constantin Argetoianu a dispus crearea *Direcţiei ţinuturilor alipite şi a unificării administrative*, care prelua atribuţiile ministerului referitoare la Ardeal, Basarabia şi Bucovina (cu excepţia numirilor în posturi, siguranţei şi poliţiei). Noua instituţie studia şi coordona activitatea comisiilor regionale de unificare, elabora legi, regulamente şi ordonanţe pentru teritoriul provinciilor alipite[14].

La 20 septembrie 1921 îşi începe activitatea *Comandamentul militar al Basarabiei*, condus de generalul de divizie Ion Popovici, care avea în subordine trupele şi serviciile puse la dispoziţie de Ministerul de Război, precum şi pe toţi prefecţii de judeţe şi primari din Basarabia. Scopul creării comandamentului era „de a obţine un acord continuu între autorităţile militare şi cele administrative în activitatea pentru menţinerea ordinii, în interesul menţinerii administrării"[15]. Comandamentul militar al Basarabiei îndeplinea următoarele funcţii: paza frontierei, siguranţa generală, organizarea poliţiei urbane şi rurale.

La 13 decembrie 1921, Consiliul de Miniştri a discutat problemele legate de activitatea Comandamentului militar, apărute din cauza „interpretării excesive a drepturilor conferite" lui. Consiliul a decis invitarea generalului Popovici la Bucureşti, pentru a identifica modul optim de aplicare a deciziilor luate: comandamentul urma să rămână autoritatea supremă, cu puteri discreţionare şi cu drept de control nelimitat asupra tuturor instituţiilor publice. În zonele unde nu a fost instituită starea de asediu, autoritatea lui urma să fie limitată: toate deciziile trebuiau să fie luate de comun acord cu organele administraţiei publice locale, cu eventuala aprobare a centrului[16]. La 11 ianuarie 1922, Consiliul de Miniştri decidea limitarea atribuţiilor Comandamentului militar asupra unei fâşii cu lăţimea de 30 km de-a lungul frontierei. La 15 martie 1922, Ministerul de Război relevă neconcordanţa între dispoziţiile Comandamentului militar şi măsurile privind siguranţa generală a statului, subliniind că acestea din urmă erau prea tolerante şi favorizau, în mod simţitor, creşterea numărului refugiaţilor ruşi în Basarabia[17].

Comandamentul militar şi Direcţia ţinuturilor alipite urmau să asigure reuşita unificării provinciilor. În acelaşi context, s-a ţinut cont de specificul administrării Basarabiei, în sensul păstrării Directoratului de interne. Atribuţiile

[12] ASB, fond Ministerul de Interne, dosar 456/1918, f.3; MOf, nr. 8 din 10 aprilie 1918.

[13] A. Teodorescu, *Tratat de drept administrativ*, vol. II, Bucureşti, 1935, p. 358.

[14] ASB, fond Ministerul de Interne, dosar 134/1920, f. 9.

[15] *Ibidem*, f. 14.

[16] „Dimineaţa", nr. 5479 din 1 ianuarie 1902.

[17] ASB, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri (în continuare P.C.M.), dosar 20/1922, f. 2, 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acestuia avea să fie trecute, treptat, în competența ministerelor. Biroul de lichidare a directoratului, instituit la 16 decembrie 1922, urma să-și încheie lucrările la 1 februarie 1923[18]. În opinia lui Șt. Cocerva, director general de interne al provinciei, lichidarea directoratului ar fi fost „dureros simțită în Basarabia". El propunea un șir de soluții în scopul prelungirii activității instituției[19].

2. Eliminarea treptată a ultimei instituții ruseşti: zemstva

Cuvântul *zemstva* are la origine rusescul *zemlea* (pământ). În statul rus, zemstva a reprezentat, mai întâi, o unitate teritorială[20]. Simultan, zemstva era un mod de administrare locală, ce funcționa în baza unor legi speciale și urmărea scopul de a rezolva problemele economice, sociale și culturale ale teritoriului respectiv[21]. Ca formă de administrare locală modernă, zemstva a funcționat în Rusia începând cu anul 1864; ea a fost introdusă în Basarabia la 1868, cu subdiviziunile respective: zemstva gubernială, de uezd (județene) și de voloste (plasă). După unire, sistemul rusesc al zemstvelor, considerat de către unii funcționari și politicieni basarabeni ca fiind perfect, începea să țină de domeniul trecutului, fără a corespunde noilor forme și metode de dirijare a vieții locale. Cu toate acestea, păstrarea instituției zemstvei în perioada de tranziție (1918–1925) demonstrează atitudinea deosebită pe care a avut-o statul român față de Basarabia.

În baza prevederilor Decretului regal nr. 2720, din 4 octombrie 1918, privind desființarea zemstvei guberniale, serviciile și averea zemstvei urmau să treacă în componența directoratelor Basarabiei[22]. Serviciile central, tehnic și sanitar, ce-și desfășurau activitatea pe lângă Comisarul general al Basarabiei, urmau să-și asume responsabilități în domeniul comunicațiilor și în cel sanitar, care fuseseră până atunci de competența zemstvei guberniale. Veniturile și cheltuielile ce formau bugetul zemstvei, precum și alte averi ale ei urmau să treacă în administrarea Directoratului de finanțe din Basarabia, în conformitate cu dispozițiile legii contabilității generale a statului. Comisarul general al Basarabiei era persoana responsabilă cu punerea în aplicare a acestui decret[23].

„Regățeanul" Eugeniu Giurgea, șeful Direcției de statistică a provinciei, scria despre enormele dificultăți pe care le-au înfruntat funcționarii români la preluarea bunurilor și dosarelor instituției: „Ruşii nu prea vroiau să se despartă așa de ușor de această instituție care deținea în mâinile sale și situațiunea socială, dar mai cu seamă întreaga situațiune economică mai importantă a Basarabiei"[24].

[18] *Ibidem*, fond Ministerul de Interne, dosar 84/1922, f. 54–55.

[19] *Ibidem*, f. 31–32.

[20] *Zemstva în Basarabia. Regulamente*, Chișinău, 1920, p. IV.

[21] *Istoricul și activitatea zemstvelor în curs de 50 de ani în Basarabia, 1869–1919*, Chișinău, 1920, p. 2.

[22] MOf, nr. 160 din 9 octombrie 1918.

[23] *Ibidem*.

[24] E. Giurgea, *Din trecutul și prezentul Basarabiei*, București, 1928, p. 107–108.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În paralel cu procesul de lichidare a Zemstvei guberniale, avea loc dizolvarea *Dumei* şi a Consiliului comunal (*Uprava*) ale oraşului Chişinău, urmând ca afacerile comunale să fie conduse, până la alegerea unui nou organ reprezentativ, de o comisie interimară[25]. În acest context, Preşedintele Consiliului de Miniştri Alexandru Marghiloman raporta regelui că *Duma* şi *Uprava* nu puteau fi considerate ca expresie reală a intereselor oraşului, deoarece în 1917, la alegeri, a luat parte şi armata rusă în retragere. Cheltuielile Primăriei au urcat de la 1,5 milioane la peste 4,5 milioane lei. Marghiloman scria că, după unirea Basarabiei cu România, primarul îşi arată deschis nemulţumirea, atacând direct dispoziţiile guvernamentale, ceea ce reieşea din conţinutul proceselor verbale ale adunărilor Zemstvei guberniale[26]. Este cunoscut şi protestul primarului, din 6 iulie 1918, împotriva organizării poliţiei.

La 9 mai 1919, a fost emis Decretul regal nr. 1.848, în conformitate cu care administrarea volostilor, deoarece au expirat mandatele adunărilor şi ale upravelor de zemstvă, urma să fie efectuată de către o comisie interimară[27]. Pe parcursul activităţii lor, precum şi după suspendare, comisiile interimare au fost supuse numeroaselor critici din partea celor ce optau pentru păstrarea instituţiilor vechi, dar adaptate noilor realităţi. De exemplu, deputatul basarabean Policarp Beţianu spunea că ele erau alcătuite din „elemente întâmplătoare", care nu aveau nici pregătirea, nici calităţile morale necesare realizării scopului propus. Drept dovadă sunt aduse exemplele de delapidări ale banilor publici, săvârşite în judeţele Soroca, Bălţi, Hotin şi Tighina[28].

În virtutea inerţiei, în comisiile interimare, care constituiau un element de tranziţie de la sistemul de administrare rusesc la cel românesc, îşi continuau activitatea o parte dintre funcţionarii cu viziuni filoruse (cauza fiind lipsa unui număr suficient de cadre), precum şi cei care au depus jurământul faţă de ţară şi tron. Eugeniu Giurgea observa, însă, că aceştia din urmă erau foarte puţini[29].

Statutul comisiilor interimare, ca element de tranziţie, era încă slab definit în Basarabia, mai mult, se resimţea în continuare nostalgia faţă de trecut şi nesiguranţă în privinţa viitorului. Cu toate acestea, comisiile interimare au reprezentat primul pas în procesul creării instituţiilor administrative româneşti în Basarabia.

La 16 aprilie 1919, în conformitate cu decretul regal, administraţiile drumurilor de pe lângă zemstvele ţinutale sau cele aflate în competenţa comisiile interimare au trecut la Ministerul Lucrărilor Publice[30]. A urmat apoi Decretul-lege nr. 2.451, din 19 iunie 1919, care prevedea trecerea serviciilor sanitare ale

[25] MOf, nr. 133 din 5 septembrie 1918; nr. 137 din 11 septembrie 1918.
[26] *Ibidem*.
[27] *Ibidem*, nr. 2 din 16 aprilie 1919.
[28] DAD, nr. 115, şedinţa din 11 mai 1925, p. 3212–3213.
[29] E. Giurgea, *op.cit.*, p. 111.
[30] MOf, nr. 2 din 16 aprilie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zemstvelor judeţene şi ale upravelor orăşeneşti din Basarabia în competenţa Inspectoratului Sanitar[31].

Zemstva a fost lipsită de dreptul încasării impozitelor[32], ceea ce însemna lipsirea ei de principala sursă de venituri. Zemstvele de voloste au căzut în completă dependenţă de subprefecturi, create în noiembrie 1918[33]. La 28 noiembrie 1923, lichidarea zemstvelor de voloste şi transmiterea averii lor în patrimoniul subprefecturilor au fost puse în sarcina comisiilor interimare de judeţ[34]. Procesul lichidării zemstvelor judeţene şi de voloste a luat sfârşit odată cu adoptarea legii administrative din 14 iunie 1925.

În perioada de integrare a provinciei s-a recurs la aplicarea faţă de zemstve a politicii de românizare, pentru ca mai apoi să se purceadă la lichidarea lor treptată. Pe de altă parte, constatăm că, după 1918, zemstvele nu puteau să supravieţuiască şi, de fapt, s-au autolichidat. Părţi componente ale vechii structuri administrative, zemstvele nu aveau cum să pătrundă în sistemul administrativ românesc, deoarece erau lipsite – prin conjunctura în care au fost create şi aplicate în Basarabia, prin metodele şi formele de activitate, străine societăţii româneşti – de însăşi calitatea de instituţie administrativă românească. Zemstva s-a discreditat prin cheltuieli iraţionale, afaceri dubioase, informare incompletă asupra activităţii sale, prin împotrivirea de a ceda onorurile şi bunurile ce i-au aparţinut timp îndelungat. Documentele de arhivă sunt elocvente în acest sens. Astfel, Ministerul de Finanţe considera că zemstvele nu aveau limită în stabilirea impozitelor, cele judeţene ajungând să perceapă până la 24 lei pentru o deseatină[35] de pământ, iar zemstvele de voloste – până la 10 lei[36]. Comisia interimară a judeţului Chişinău obiecta că impozitele zemstvei pentru anii 1920–1921 erau de 17 lei, 95 bani pentru o deseatină de pământ, iar în cadrul volostei – câte 3 lei pentru o deseatină[37]. Zemstva încerca să-şi asume unele responsabilităţi, care în nici un caz nu ţineau de competenţa ei. Bunăoară, la 30 iunie 1918, Directoratul de interne protesta împotriva deciziei adunării zemstvei Chişinău, care a încredinţat Upravei sarcina de a stabili preţurile la pâine[38].

Este cunoscută afacerea dubioasă a aşa-numitului „Zemskii soiuz" (Uniunea zemstvelor). La 7 iulie 1919, poliţia oraşului Bolgrad raporta Inspectorului general de poliţie Voinescu că „Zemskii soiuz" era o coaliţie ce activa în baza unei legi pentru toate comitetele de filială ale Crucii Roşii internaţionale, aşa cum fusese prezentată la Iaşi. Averea societăţii se compunea din fonduri adunate de la locuitorii basarabeni, în sumă de 52 milioane de ruble.

---

[31] C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. IX–X, 1919–1922, *Legi uzuale*, Bucureşti, 1926, p. 230.

[32] A.N.R.M., fond 70, inventar 5, dosar 45, f. 7.

[33] *Ibidem*, fond 742, inventar 6, dosar 24, f. 54.

[34] *Ibidem*, fond 70, inventar 7, dosar 5, f. 9.

[35] Deseatină – unitate rusească de măsură a suprafeţei, egală cu 1,097 ha.

[36] ANRM, fond 70, inventar 5, dosar 3, f. 6.

[37] *Ibidem*.

[38] *Ibidem*, inventar 3, dosar 13, f. 2, 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Membrilor ei li s-a cerut restituirea bunurilor în folosul statului român, ei, însă, răspândeau zvonuri că bunurile s-au uzat, iar banii au fost depuşi în conturi personale[39]. Cele relatate sunt doar câteva dintre exemplele ce ar putea fi date, în legătură cu degradarea, în plan moral şi material, a instituţiei zemstvei.

Congresul reprezentanţilor zemstvelor judeţene din Basarabia, care a avut loc la 10 iulie 1920 în sala zemstvei judeţului Chişinău, şi-a propus să discute problema revitalizării legislaţiei cu privire la zemstve[40]. În apărarea instituţiei s-au ridicat, de asemenea, reprezentanţii zemstvelor judeţului Bălţi, întruniţi într-o consfătuire la 7 noiembrie 1920. Participanţii susţineau – în mod exagerat – că „birul pus de zemstvă se achita cu mare plăcere de către popor, deoarece, în schimb, ea are grijă de nevoile poporului"[41]. În opinia lor, după unire, zemstva era tratată „cu neîncredere şi rea voinţă", dar nici funcţionarii zemstvei „nu aveau încredere în populaţia care arăta numai simpatie faţă de România"[42].

În acea situaţie de tranziţie, demersurile zemstrelor reprezentau o strategie de supravieţuire. În acest scop, zemstvele trebuiau să se împace cu noul regim, dar doreau ca legislaţia să se modifice fără a le afecta existenţa. În acelaşi scop, zemstva critica permanent administraţia română pentru lipsa de toleranţă şi politica drastică prin care s-ar urmări lichidarea ei.

Zemstvele erau departe de a se resemna cu rolul secundar în administraţie, firesc pentru o instituţie cu un trecut străin societăţii româneşti. Ele existau din inerţie şi tot din inerţie nu-şi puteau imagina posibilitatea lichidării lor. Aceasta era cu atât mai dificil de realizat, cu cât salariaţii zemstvelor formau o categorie foarte numeroasă[43]. O adunare a zemstvei ţinutale aloca suma de 5.000 de ruble pentru întreţinerea cancelariei, iar pentru învăţământul popular – doar 500 de ruble. Salariul unui membru al administraţiei zemstvei era de 1.600 de ruble pe an. Un contemporan, Paul Leonard, mare proprietar basarabean, critica modul de alcătuire a bugetului zemstvei, care nu ţinea cont de cheltuielile necesare pentru domeniile învăţământului şi medicinei. Impozitele mari percepute de zemstvă ruinau economia Basarabiei, banii adunaţi fiind utilizaţi numai pentru întreţinerea aparatului birocratic[44].

3. Spre omogenizarea administrativă

Condiţia adevăratei schimbări rezida în omogenizarea întregului sistem administrativ al României întregite, în general, şi al Basarabiei, în parte. Românizarea aparatului de stat s-a petrecut „fără violenţe şi fără durere", deoarece

[39] *Ibidem*, fond 742, inventar 1, microfilm 39, c. 183.
[40] *Ibidem*, fond 70, inventar 4, dosar 9, f. 9–11.
[41] *Ibidem*, f. 30.
[42] *Ibidem*, f. 31.
[43] Şt. Cocerva, *Organizarea administrativă locală de sub Imperiul rus*, în „România Administrativă", 1924, nr. 9, p. 145.
[44] P. Leonard, *Nescol'ko slov o zemstve voobše i o Bessarabskoj v osobennosti*, Odessa, „Nicin", 1871, p. 18–26.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„era aşteptată şi dorită de masele mari, cărora le convenea, iar adversarii nu puteau să nu recunoască că este logică şi naturală"[45].

Imediat după Unire, organele administrative au început să folosească limba română. Trecerea la limba română, limba oficială a statului, a însemnat, pe de o parte, obţinerea susţinerii din partea populaţiei româneşti, iar pe de alta, creşterea nemulţumirii rusofililor. În broşura lui E. Simais, ce avea un caracter antiromânesc, citim: „S'il est en Besarabie une nationalité à l'aquelle l'intrusion roumaine n'aurait au être que sympathique, c'est des Moldaves"[46]. Introducerea limbii române în administraţie s-a făcut mai uşor la sate, unde populaţia era predominant românească, în schimb, la oraşe, efortul pentru înfrângerea rezistenţei elementelor străine, care încă mai sperau la o restaurare a regimului rusesc, a fost considerabil.

În perioada autonomiei basarabene, primele decrete administrative au avut drept scop organizarea celor 9 judeţe. La numai două zile după emiterea decretului regal cu privire la decizia Sfatului Ţării de unire a Basarabiei cu România[47], au fost create cele 9 prefecturi şi numiţi 9 prefecţi de judeţ, după cum urmează: V. Hartia – în judeţul Chişinău, V. Săcară – în judeţul Soroca, I.Postolachi – în Orhei, I. Văluţă – în Bălţi, V. Condac – în Hotin, S. Niţă – în Akkerman (Cetatea Albă) şi E. Adamovici – în Bender (Tighina)[48]. Pe lângă fiecare prefect a fost instituit postul de director de prefectură, ocupat de un funcţionar cu experienţă, trimis din Vechiul Regat. Este cunoscută activitatea lui V. Ionescu-Darzeu, director de prefectură în judeţul Chişinău, personalitate care a contribuit, în plan teoretic şi practic, la procesul de integrare a Basarabiei.

Privitor la organizarea teritorială a provinciei, în raportul directorului basarabean de interne, din 30 iulie 1919, către Ministerul de Interne din Bucureşti se menţiona că cele 9 judeţe erau divizate în 44 plăsi, 113 voloste (cercuri de comune), 1.272 sate (comune rurale) în judeţele de la nord şi centru, 105 comune rurale în judeţele Ismail şi Cahul (acestea din urmă cu organizarea românească de la 1878), precum şi 14 comune urbane, dintre care 9 reşedinţe de judeţ şi 25 de târguri (posade)[49]. Începând cu 1 ianuarie 1926, a fost mărit de la 6 la 7 numărul comunelor urbane nereşedinţe, iar numărul comunelor rurale a scăzut de la 1.946 în anul 1922, la 716 în 1926. A fost redus în mod simţitor numărul unităţilor teritorial-administrative: în acelaşi an, numărul plăşilor a scăzut de la 214 la 61, iar al comunelor rurale de la 3.571 la 1.672.

Prefecţii erau secondaţi de directori de prefectură, iar subprefecţii – de adjuncţi. Funcţionarii numiţi au fost înzestraţi cu atribuţii similare cu cele din Vechiul Regat: prefecţii – în iunie 1918, subprefecţii – în noiembrie 1918. Fiecare subprefectură includea câte trei voloste, unde se mai păstra instituţia

[45] P. Cazacu, *op. cit.*, p. 289.
[46] E. Simais. *Choses de Bessarabie*, Paris, f.a., p. 12.
[47] MOf, nr. 8 din 10 aprilie 1918.
[48] *Ibidem*, nr. 9–10 din 11 aprilie 1918.
[49] ANRM, fond 742, inventar 6, microfilm 24, c. 54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zemstvei, ultima plătindu-şi funcţionarii din bugetul propriu. Funcţionarii veniţi din Vechiul Regat au reclamat inutilitatea coexistenţei celor două instituţii, zemstva de voloste şi subprefectură, apreciind faptul drept o anomalie, ce lăsa amprente negative asupra spiritului populaţiei prin însăşi existenţa a două sisteme, a două moduri de gândire şi administrare. E firească atitudinea lor, dacă ţinem cont de faptul că o bună parte a funcţiilor şi atribuţiilor se dubla, ceea ce crea dificultăţi în calea unei raţionale şi eficiente administrări. Tocmai de acest fapt şi-au dat seama funcţionarii judeţelor, care au participat la o consfătuire despre situaţia financiară a volostelor şi comunelor rurale. În opinia lor, singurul mijloc de soluţionare a problemei ar fi fost desfiinţarea volostelor şi gruparea comunelor rurale, astfel încât mai multe sate să formeze o singură comună[50].

În a doua jumătate a anului 1923, Direcţia comunală a Ministerului de Interne a întreprins măsuri pentru ca, până la 1 decembrie 1923, volostile să fie desfiinţate. În constituirea noilor comune, urma să se ţină cont de situaţia geografică şi financiară. Este vorba de distanţa dintre sate, numărul contribuabililor, numărul şcolilor, a stabilimentelor publice, însemnătatea administrativă şi comercială a comunei.

Una dintre problemele ce ţineau de aplicarea principiului descentralizării în administraţie a fost elaborarea unui statut al funcţionarilor publici, a criteriilor de activitate pentru cei ce constituiau nucleul noului regim de administrare. La fel ca şi funcţionarii din restul României, funcţionarii publici din Basarabia erau preocupaţi de necesitatea menţinerii prestigiului profesiei lor, fapt care făcea necesară existenţa unui statut al funcţionarilor şi a unui „organism funcţionăresc cinstit", după cum era fixat în „Adresa funcţionarilor publici din Basarabia către M.S. Regele Ferdinand I al României", din noiembrie 1921[51]. Specula fără margini, suprapopularea provinciei, concesiile largi făcute în privinţa repatrierii refugiaţilor, salarizarea proastă – acestea sunt doar câteva cauze, care au avut drept urmare degradarea vieţii funcţionarilor.

Încă în martie 1919, pe lângă Serviciul administraţiei centrale a Directoratului de interne al Basarabiei a fost înfiinţată o comisie cu scopul elaborării unui proiect de organizare a activităţii funcţionarilor prefecturilor şi consiliilor judeţene, volostilor şi comunelor rurale[52]. El era cu atât mai necesar, cu cât numărul angajaţilor vechilor instituţii din Basarabia, care au rămas sub administraţie românească, era foarte limitat şi cuprindea, în special, personalul de la oficii mici. La 19 iunie 1923, a fost elaborată Legea pentru Statutul funcţionarilor publici[53], care avea la bază principiile stabilite de Constituţia din 29 martie 1923. Din şirul de criterii profesionale, cărora trebuia să le corespundă un funcţionar, făcea parte cunoaşterea limbii române, însuşire considerată drept parte componentă a întregului proces de românizare şi integrare a provinciilor

[50] *Ibidem*, fond 339, inventar 1, dosar 202, f. 1.
[51] „Funcţionarul public din Basarabia", Chişinău, 1–30 noiembrie 1921, nr. 4–5, p. 3.
[52] ANRM, fond 742, inventar 6, microfilm 24, c. 52.
[53] MOf, nr. 282 din 29 martie 1923.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

reunite. La 12 februarie 1924, ministrul de interne Ion I.C. Brătianu decidea ţinerea, în capitala fiecărui judeţ din Ardeal, Basarabia şi Bucovina, cu începere de la 1 octombrie 1924, a examenului pentru determinarea nivelului de cunoaştere a limbii române de către funcţionarii statului, judeţeni şi comunali[54].

S-a purces la testarea funcţionarilor din provinciile alipite, măsură absolut necesară, dacă ţinem cont de faptul că, de exemplu, în Basarabia o mare parte a funcţiilor din noile instituţii au fost ocupate de persoane care au activat în structurile vechi de administrare. Acestea erau insuficient pregătite, mai ales în primii ani după Unire. E. Giurgea, unul dintre „regăţenii" care au contribuit la procesul de unificare administrativă a Basarabiei cu restul ţării, afirma, pe bună dreptate, că prin anii 1918-1919, în birourile administrative, limba de stat o vorbeau numai funcţionarii veniţi din Regat şi puţini basarabeni. În mare parte, era utilizată limba rusă, în special, în corespondenţa oficială internă[55]. De altfel, cunoaşterea limbii române rămânea o problemă şi la 6-7 ani de la Unire, motiv pentru care se organizau testări ale funcţionarilor.

Datele din arhive[56] demonstrează că instituţiile noi create (poliţia, prefectura) includeau cadre competente ce aveau un nivel bun de cunoaştere a limbii de stat, pe când nivelul de pregătire al funcţionarilor din primării şi din zemstvele judeţene şi de voloste era insuficient, parte din cauze obiective (dominaţia rusească pe parcursul unui secol, care s-a manifestat prin constrângerea limbii române şi a tot ce era românesc; includerea în serviciu a funcţionarilor de naţionalitate rusească, ucraineană, precum şi a românilor basarabeni rusificaţi), parte din motive subiective (refuzul funcţionarilor neromâni de a elibera posturile ocupate, dar şi de a depune jurământ de credinţă noii administrări, în speranţa revenirii la vechiul regim). În ciuda dificultăţilor, trecerea la limba română, unică pe tot cuprinsul ţării, a însemnat un pas sigur spre desăvârşirea unificării.

În ajunul aplicării legii din 14 iunie 1925 existau o serie de dificultăţi în funcţionarea sistemului administrativ al provinciei, legate de distribuţia funcţiilor şi acordarea salariilor (de la buget sau din venitul comunal). Inspectorul general administrativ al Ministerului de Interne menţiona prezenţa unui număr insuficient de funcţionari, ceea ce ducea la obţinerea unor „rezultate extrem de slabe ale administrării, iar despre supravegherea executării legilor şi regulamentelor nici nu poate fi vorba". Raportorul avea o atitudine critică faţă de munca funcţionarilor basarabeni: „Ei nu pot face faţă serviciului nici în mod rudimentar"[57]. Se considera absolut necesară efectuarea unei restructurări a prefecturilor, care se reducea la retribuirea satisfăcătoare a postului de director de prefectură (pentru postul de director urma să se facă selecţia dintre cei mai buni funcţionari), asigurarea contactului strâns între subprefecţi şi prefect, înfiinţarea

[54] A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 124, f. 5.
[55] E.Giurgea, *op.cit.*, p. 103.
[56] ANRM, fond 339, inventar 1, dosar 124, f. 7–8.
[57] ASB, fond Ministerul de Interne, dosar 351/1924, f. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

posturilor de şefi de servicii, „în care să se numească funcţionari capabili de a se forma, măcar pe viitor"[58]; restructurarea funcţiei contabilului pentru serviciul administrativ care, de la 1 ianuarie 1924, era responsabil pentru repartiţia creditelor din bugetul statului. La Tighina, din cauza unei proaste organizări a serviciului, contabilul a delapidat, timp de trei ani, o sumă însemnată de bani, fără a fi depistat. De asemenea, raportorul menţiona că la Chişinău soldul în numerar era de 14.476 lei, 70 bani faţă de 139.479 lei, 65 bani, cât trebuia să fie[59].

La procesul de românizare a aparatului administrativ au adus o contribuţie importantă funcţionarii trimişi din Vechiul Regat. Parte dintre ei, cu un curaj de invidiat, o pregătire profesională solidă şi, mai ales, o dorinţă aprigă de a transmite basarabenilor ştiinţa administrării, şi-au îndeplinit misiunea cu cinste. În studiile lor, C. Filipescu, E. Giurgea, V. Erbiceanu au oglindit realitatea timpurilor, precum şi importanţa muncii lor[60].

Dosarele arhivelor conţin cuvinte de laudă şi la adresa funcţionarilor locali. De exemplu, primarul oraşului Chilia Nouă, pe nume Zack, la numirea căruia fondul comunei era de 200.000 de lei, a asigurat un fond comunal de 3 milioane de lei. Primarul a organizat reparaţia străzilor şi a tuturor şcolilor, la 1 noiembrie 1923 a deschis liceul „Dr. Anghelescu", apoi a refăcut grădina publică, a reconstituit observatorul pentru incendiu şi digul de apărare al oraşului, de asemenea, a asigurat aprovizionarea morilor cu materie primă[61]. Prefectul Ismailului Al. Doinaru şi ajutorul de primar M.Constantinescu, în colaborare cu comitetul şcolar judeţean, au decis construirea a zece şcoli primare rurale şi a patru şcoli primare urbane[62]. În satul rusesc Obreja-Nouă din judeţul Bălţi, populaţia era mulţumită de modul nou de administrare şi de faptul că primarul avea copist, ştiutor de carte românească[63]. Populaţia din comuna Varatec, judeţul Bălţi, dorea substituirea miliţionerilor ruşi cu jandarmi români şi, în general, era mulţumită de modul de administrare românesc[64]. Aceste fapte sunt doar câteva secvenţe din opera de unificare naţională a ţării.

4. Dificultăţile integrării

În procesul de unificare a provinciilor şi de includere a Basarabiei în viaţa internă a ţării, administraţia românească era pusă în faţa dificultăţilor de ordin

[58] *Ibidem*.

[59] *Ibidem*, f. 6.

[60] Vezi, V. Erbiceanu, *Legiuiri locale basarabene. Studiu istorico-juridic*, Chişinău, 1921; *Naţionalizarea justiţiei şi unificarea legislativă în Basarabia*, Bucureşti, 1934; C. Filipescu, E. Giurgea, *Basarabia. Consideraţiuni generale, agricole, economice şi statistice*, Chişinău, 1919; C. Filipescu, *Evoluţia agriculturii româneşti. Studiu de politică agrară*, Bucureşti, 1940; E. Giurgea, *Observaţiuni economice asupra Basarabiei*, Chişinău, 1921; Idem, *Repartiţia proprietăţilor rurale particulare în Basarabia*, Chişinău, 1920, ş.a. lucrări şi articole.

[61] „Curierul Basarabiei de Sud", 1924, nr. 9.

[62] *Ibidem*, nr.8.

[63] ANRM, fond 120, inventar 1, dosar 6, f. 130.

[64] Ibidem, fond 742, inventar 1, microfilm 45, c. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

intern şi extern. Cea mai dificilă sarcină pentru ea s-a dovedit menţinerea stabilităţii interne, perturbată de numeroase încercări de destabilizare a ordinii, care au variat în ce priveşte caracterul, formele de manifestare şi, evident, intensitatea lor, dar care aveau acelaşi scop: menţinerea tensiunii permanente, păstrarea unei stări de nelinişte în rândurile populaţiei şi punerea de obstacole în calea integrării provinciei în albia vieţii social-politice, economice şi spirituale româneşti[65]. Destabilizarea ordinii în partea estică a ţării, aflată timp de peste un secol sub dominaţie străină, a reprezentat ecoul viu al administrării precedente, care a stimulat acţiuni cu caracter antiromânesc, cu o intensitate ridicată imediat după 1918, ajungând la punctul culminant prin rebeliunea de la Tatar-Bunar din 1924. Formele fenomenului au variat de la propaganda bolşevică şi antiromânească, acte de spionaj şi acţiuni subversive, la atacuri banditeşti armate, treceri ilegale de frontieră şi rebeliuni organizate, adică între acţiuni cu caracter de presiune psihologică şi cele de constrângere fizică. Forţele care au activat în aceste direcţii, fie ele din interiorul ţării sau din afara ei, au fost în permanenţă alimentate de Rusia şi Ucraina Sovietică, apoi de URSS, care nu s-a împăcat cu pierderea teritoriului dintre Prut şi Nistru.

Urmările economice ale războiului, aplicarea reformei agrare, care stârnea anumite dificultăţi şi nemulţumiri, impozitele zemstvei, menţinute în prima perioadă de după Unire, specula, problemele legate de schimbarea rublei[66] – toate acestea se transformau în cauze, care puteau servi drept bază pentru a obţine sprijinul unor forţe ostile regimului. Ideea autonomiei, vehiculată de elementele străine, pentru care ea însemna „înlăturarea controlului statului de la instituţiile locale, îndepărtarea din funcţiile publice a elementelor venite din Vechiul Regat, menţinerea vechilor instituţii" făceau parte din planurile şi acţiunile duşmanilor Unirii. Să nu uităm şi de deznaţionalizarea şcolii, a bisericii, de editarea, după Unire, a numeroaselor publicaţii, care „otrăveau spiritele şi provocau populaţia împotriva românilor de peste Prut": „Bessarabskaia jizni", „Novoe slovo", „Golos naroda", „Iskra" etc. Activitatea unor refugiaţi de peste Nistru a adus, de asemenea, mari prejudicii, de ordin spiritual şi economic, statului şi societăţii[67]. Unii basarabeni au susţinut, în diverse perioade şi circumstanţe, acte de mişcare subversivă, un rol important, însă, revenind factorilor de ordin extern. Este vorba de formarea statului ucrainean care, începând cu 1917, înainta pretenţii teritoriale, susţinute şi întărite după extinderea Imperiului sovietic. Întârzierea ratificării, pe plan internaţional, a actului unirii Basarabiei dădea motiv agenţilor comunişti de a afirma că „problema Basarabiei va fi soluţionată în favoarea Rusiei, vehiculând ideea „plebiscitului"[68]. Duşmanii unirii, printre care şi reprezentanţi ai minorităţilor naţionale, „au căutat să

[65] Gh.Tătărescu, *Internaţionala a III-a şi Basarabia*, în, Gheorghe I. Brătianu, *Basarabia. Drepturi naţionale şi istorice*, Bucureşti, 1995, p. 96.

[66] Z. Husărescu, *Mişcarea subversivă în Basarabia*, Bucureşti, 1925, p. 7.

[67] *Ibidem*, p. 10–12.

[68] *Ibidem*, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

speculeze starea precară a Vechiului Regat, pentru a descuraja elementele naţionaliste şi a deprima populaţia"[69]. Ideile bolşevice erau îmbinate cu cele de propagandă antiromânească: agitatorii care chemau la anarhie şi rebeliune instigau şi la nesupunere faţă de regimul de stat.

În perioada de integrare a provinciei, starea de asediu a fost decretată la început pe întreg teritoriul ei, apoi de-a lungul frontierelor ţării (de la punctele de joncţiune ale graniţei iugoslave cu cea maghiară până la Cetatea Albă, urmând graniţa maghiară, cehoslovacă, polonă şi rusă, în conformitate cu Înaltul Decret Regal din 14 martie 1921[70]. În şedinţa Consiliului de Miniştri, din 20 august 1921 s-a discutat despre necesitatea decretării stării de asediu la Chişinău, „centru periculos siguranţei statului, fiind cuibul întregii acţiuni subversive de propagandă bolşevică". În oraş veniseră refugiaţi din Ucraina, dintre care o bună parte era compusă din agenţi bolşevici. Aici se organizau toate atentatele, actele de banditism şi nesfârşite jafuri[71]. În 1924, ca urmare a rebeliunii de la Tatar-Bunar, într-o serie de plăşi din judeţele Orhei, Bender, Akkerman, Ismail, precum şi în oraşul Chişinău se instituia starea de asediu[72].

Introducerea cenzurii era altă acţiune a administraţiei române, cu scop de a stopa avalanşa de materiale cu conţinut bolşevic şi antiromânesc, care ar denigra regimul, semănând ură şi neîncredere în rândurile populaţiei. De exemplu, în 1927 era interzisă introducerea în ţară a publicaţiilor „Internationale Sozialistischen", „Internationale Rote Hilfe" din Berlin, ziarului partidului comunist din Elveţia „Kämpfer", a revistelor „Serviciul Presei Socialiste din Franţa", „Buletin international des victimes de la Guerre" din Berlin (organul Internaţionalei foştilor combatanţi şi victime ale războiului, având ca preşedinte pe Henri Barbuse), „Luminătorul" (Cleveland, Ohio, S.U.A), a broşurilor „Programul" şi „Organizaţia Social-Democraţiei Austriece" etc.[73].

În „Curierul Basarabiei de Sud" a fost publicat un articol cu un titlu semnificativ, *Urmările unei politici şi administraţii rău înţeleasă*, în care se menţiona faptul că evenimentele din sudul Basarabiei (Tatar-Bunar, 1924) au scos în relief „marile neajunsuri în felul cum este recrutat personalul administrativ în această provincie"[74]. Era vorba de funcţionarii plătiţi de stat sau comună, care figurau în fruntea comitetelor revoluţionare, de directorii de şcoală şi învăţătorii care colaborau cu comuniştii (unul dintre ei îl adăpostea pe Nenin, liderul rebeliunii de la Tatar-Bunar).

Administraţia română a întreprins o serie de măsuri cu scopul prevenirii şi soluţionării atentatelor destabilizatoare. Reprezentantul comisarului regal român în Ucraina proiecta desfăşurarea următoarelor activităţi poliţieneşti în interesul

[69] *Ibidem*, p. 13.
[70] ASB, fond P.C.M., dosar 56/1921, f. 1.
[71] *Ibidem*, f. 2–3.
[72] AOSPRM, fond 49, inventar 2, dosar 175, f. 1.
[73] ANRM, fond 339, inventar 1, dosar 652, f. 45.
[74] „Curierul Basarabiei de Sud", nr. 17 din 7 februarie 1924.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

național-românesc: furnizarea de informații referitoare la siguranță de stat și politică (tematica discuțiilor din lumea politică de peste Nistru, sursele de susținere și alimentare a curentului dușman țării și, în special, Basarabiei, centrele de propagandă antiromânească, componența și activitatea lor); urmărirea și demascarea agenților de propagandă ce se strecurau în Basarabia pentru a organiza infiltrarea bolșevismului în armata română; paralizarea, utilizând orice mijloace, a desfășurării propagandei bolșevice contra României. Comisarul regal român urma să obțină informații cu caracter de siguranță militară a statului român și a teritoriului Basarabiei, în special[75].

La 21 ianuarie 1919, șeful Statului Major ordona prefectului județului Bălți să nu permită desfășurarea întrunirilor publice pentru perioada stării de asediu[76].

Din șirul de măsuri preventive făcea parte înființarea Ligii basarabene contra bolșevismului, la inițiativa generalului A. Anastasiu, care era convins că, „pentru o eventuală trecere în Basarabia, conducătorii bolșevici nu vor conta pe succese militare din partea armatelor roșii, luptând față cu trupele noastre, ci pe revoltele populare pe care speră că le vor putea aprinde în coastele și spatele trupelor noastre, la un semnal dat și după o suficientă pregătire, prin mijloacele lor de propagandă"[77]. În Senat, A. Anastasiu spunea: „Este anormal, este trist și puțin lăudabil pentru noi să ne temem atâta de bolșevici și anarhie într-o țară de țărani, cu un popor născut din legionari și cu cele mai frumoase însușiri dinastice și patriotice, când ne este atât de ușor să înlăturăm cauzele, iar nu efectele anarhiei și bolșevismului"[78].

Încercările de destabilizare a ordinii în Basarabia românească, fiind dirijate de peste Nistru, erau „acțiuni de manifestare a Internaționalei a III-a din Moscova"[79], acte de denigrare a regimului românesc și speculare propagandistică a diferitelor nemulțumiri ale populației, căutând a se împiedica consolidarea regimului românesc în Basarabia și apropierea sufletească a locuitorilor acestei provincii cu restul țării. Datele din arhive sunt elocvente în acest sens. În special, în perioada autonomiei Basarabiei domnea o stare de spirit dăunătoare și în județele de la nordul provinciei: în județul Bălți aceasta se datora unor evrei care lansau „zvonuri false despre administrația românească". Evreii se ocupau cu comerțul de contrabandă: vindeau austriecilor, peste Nistru, cai, vite, cereale[80].

La 28 iunie 1918, serviciul de siguranță din Delta Dunării informa despre agravarea situației în județul Ismail: aici colindau agitatori ucraineni care asigurau populația de o apropiată „alipire" a Basarabiei la Ucraina, îndemnau

[75] ANRM, fond 742, inventar 1, microfilm 45, c. 1149.
[76] *Ibidem*, fond 120, inventar 1, dosar 6, f. 10.
[77] „Dezbaterile Constituantei. Senat", 14 martie 1920, p. 533.
[78] *Ibidem*, p.534.
[79] G. Tătărescu, *op. cit.*, p.96.
[80] ANRM, fond 742, inventar 1, microfilm 45, c. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tineretul să plece spre Don, în Rusia centrală, unde urmau să se înroleze în armata rusă. Unii clerici din Ismail făceau propagandă antiromânească, difuzând o scrisoare a mitropolitului moscovit[81].

În scopul atenuării situației conflictuale în regiunea Hotin, unde era frecventă apariția bandelor de jefuitori, se planifica substituirea „cu elemente destoinice și meritoase" a funcționarilor din administrație, a lucrătorilor școlari și slujitorilor cultelor, în vederea începerii unei propagande românești intense, „după un plan coordonat și bine stabilit, sub o conducere și directivă unică și energică"[82].

Dificultățile administrării nu justifică abuzurile săvârșite de funcționari pe parcursul procesului de integrare a provinciei. Au fost înregistrate fapte dăunătoare ordinii interne. De exemplu, în toamna anului 1922, prefectul județului Hotin a fost învinuit de propagarea desființării jandarmeriei și înființării de comitete ilegale de ordine, asemenea sovietelor, care dispuneau de ștampile cu stema țării. Astfel, în plasa Noua-Suliță au avut loc o serie de atacuri banditești, furturi, atentate pe linia ferată, dar prefectul nu a întreprins nici o tentativă pentru a le stopa. În comunele județului funcționau comitete sătești, compuse din câțiva locuitori care supravegheau autoritățile și raportau prefectului orice neajuns sau abatere. La anchetare, prefectul a spus că comitetele se supuneau lui I. Inculeț[83].

Prefectul de Lăpușna a expediat Comandantului companiei de jandarmi o scrisoare, în care se sublinia necesitatea unei colaborări armonioase a jandarmeriei cu autoritățile comunale și în cazurile când între primar, notar și jandarmi nu exista o prietenie personală. Prefectul considera că ar fi suficient, în scopul normalizării situației, „a da în judecată numai câțiva locuitori din comună, că toată comuna imediat să revină la starea cuvenită"[84].

S-au înregistrat cazuri de numiri abuzive în posturi administrative. De exemplu, prefectul județului Lăpușna adresa preturilor, primăriilor și poliției Călărași o circulară, cerând aplicarea unor măsuri drastice contra funcționarilor vinovați de numiri, făcute fără o prealabilă aprobare: cererile cu actele candidaților propuși pentru anumite funcții erau înaintate simultan cu instalarea persoanelor în posturi[85].

La 16 septembrie 1918, un grup de cetățeni români din Tighina au semnat un memoriu, în care apreciau activitatea prefectului Adamovici ca fiind „neromânească, încurajând acțiunea bulgarilor și ucrainenilor". Era vorba de deschiderea școlilor cu predare în limba minorităților. Se sublinia că, „din cauza sentimentelor sale filobulgare și turcești, prefectul împiedica orice acțiune românească, contribuind, cu banii moldovenilor și ai românilor (se aveau în

[81] *Ibidem*, c. 36.
[82] ASB, fond Ministerul de Interne, dosar 60/1921, f. 105–106.
[83] ASB, fond Ministerul de Interne, dosar 678/1922, f. 1–2, 33.
[84] ANRM, fond 339, inventar 2, dosar 676, f. 303.
[85] *Ibidem*, dosar 713, f. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vedere românii din Regat – n.n.), la realizarea scopului propus de bulgari, propaga neîncrederea în administrația românească și speranța că, în curând, Basarabia va fi din nou sub ruși"[86].

Instituția jandarmeriei urma să asigure stabilitate și echilibru social, menținerea ordinii în provincie. În acest sens ar fi greșit să dăm o apreciere unilaterală activității ei. Însă, din cauza abuzurilor jandarmilor locali (este vorba, în special, de aplicarea pedepselor corporale), această instituție risca să se discrediteze și să dea forțelor politice motive de speculație.

Deputatul T. Iacobescu relata un caz despre constrângerea unui grup de baptiști. La 26 aprilie 1925, jandarmii au intrat cu forța într-o casă din satul Han-Câșla, plasa Nistru, județul Tighina, unde se adunaseră vreo zece baptiști din localitate. Câțiva locuitori au fost grav loviți[87]. Este vorba despre încălcarea, din partea jandarmilor, a art. 5 al Constituției din 29 martie 1923, privitor la drepturile cetățenești, inclusiv, la dreptul liberei confesiuni[88].

Altă formă a abuzurilor funcționarilor administrației basarabene era luarea de mită în schimbul eliberării unor acte sau efectuării unui serviciu, de cele mai dese ori în mod ilegal. În acest context, Senatorul de Soroca C. Moțoc, în dezbaterile Constituantei de la 22 decembrie 1919, spunea: „Când poporul român ne trimitea copiii lui să ne scape de puhoiul sălbatic, ne trimitea, în același timp, și niște funcționari care puneau buzunarele lor mai presus decât unirea noastră"[89].

Prefectul județului Lăpușna, efectuând o inspecție în comuna Rezeni, a constatat că secretarul primăriei încasa taxe ilegale în schimbul eliberării permiselor de vânzare a vitelor. În baza art. 92, alin. 2, al Statutului funcționarilor publici, secretarul a fost pedepsit cu o amendă egală cu jumătate din salariul său[90]. Opt locuitori din comuna Țipliteşti, județul Bălți, au reclamat contra primarului care a luat mită pentru avizarea buletinelor de identitate[91].

Fenomenul luării de mită în schimbul eliberării actelor de identitate a căpătat proporții în anii 1924–1925, odată cu răspândirea curentului de emigrare. În urma secetei ce a cuprins Basarabia și a problemelor țărănești legate de răscumpărarea pământului, țăranii basarabeni se agitau să emigreze în America de Sud. Funcționarii comunelor, care în mod abuziv încasau sume de bani pentru actele pe care erau obligați să le elibereze gratuit, nu au determinat curentul de emigrare, dar au contribuit la tensionarea spiritelor. În loc să purceadă la o activă și grabnică contrapropagandă pentru calmarea populației,

[86] *Ibidem*, fond 742, inventar 1, microfilm 45, c. 511.

[87] DAD, nr. 123, ședința din 20 mai 1925, p. 3377.

[88] MOf, nr. 282 din 29 martie 1923.

[89] „Dezbaterile Constituantei, Senat", nr.14, ședința din 22 decembrie 1919, p. 92.

[90] ANRM, fond 339, inventar 1, dosar 713, f. 7.

[91] *Ibidem*, fond 120, inventar 1, dosar 543, f.3–11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

se gândeau la propria bunăstare şi extrăgeau de la ţărani mai toată suma provenită din vânzarea averii şi a pământului[92].

Un punct vulnerabil al modului de administrare românesc a fost considerată activitatea abuzivă a unor agenţi fiscali. În situaţia în care se află Basarabia după marea conflagraţie mondială, când înflorea specula şi ţăranul nu avea cu ce răscumpăra pământul de la stat, mărimea impozitelor i se părea exagerată, ceea ce îl conducea la o stare de nemulţumire faţă de noul regim. În perioada autonomiei Basarabiei, rechiziţiile militare nemulţumeau populaţia. În satele Chircăieşti, Sălcuţa, Opaci, judeţul Tighina, locuitorii erau indignaţi de faptul că „militarii fac rechiziţia pâinii şi o vând speculanţilor. Deputatul Gh. Lupaşcu, în şedinţa Adunării Deputaţilor din 13 februarie 1923, comunica următorul caz: la 7 octombrie 1922, în satul Moşana, judeţul Soroca, agenţii fiscali, cu aer de adevărat banditism şi jaf oficial, înarmaţi cu revolvere şi bastoane, cu cuvintele „eu sunt aici rege şi lege", au încercat să-l omoare pe un învăţător, care ieşise în apărarea ţăranilor jefuiţi[93].

Problema perceperii impozitelor de la populaţie frământa şi pe reprezentanţii minorităţilor germane din Basarabia. La congresul coloniştilor germani, care a avut loc în comuna Tarutino, judeţul Cetatea Albă (29–31 august 1923), s-a discutat aplicarea procedeelor ilegale din partea agenţilor fiscali de la sate. Albert Manch, directorul şcolii medii din Sărata, a declarat că ei recurgeau la diverse şiretlicuri, în scopul stoarcerii impozitelor de la ţărani. El a dat următorul exemplu: perceptorul se prezintă la plugar şi cere să i se achite impozitul, după care urmează o serie de ameninţări. În urma perceptorului, de regulă, îşi făcea apariţia un evreu care, în înţelegere cu primul, reuşea să cumpere cantităţi mari de cereale la preţ redus. Astfel, ţăranul era silit, sub presiunea perceptorului, să-şi vândă marfa la preţuri derizorii, pentru a achita imediat datoriile fiscale[94]. Faptele expuse mai sus au fost confirmate şi de delegatul din Hoffnungsthal, Samuel Alberspali, care spunea că perceptorii nu admiteau plata impozitelor în rate, procedeu care era legal. A fost înaintată o propunere, conform căreia Consiliul popular al coloniştilor germani din Basarabia (Volksraten) să fie acel organ care ar media cu perceptorul, în scopul apărării intereselor agricultorului. Acesta ar urma să raporteze numărul şi felul percepţiilor pentru fiecare agricultor în parte şi, în caz de necesitate, ar interveni pe lângă autorităţile centrale pentru o amânare temporară a plăţii impozitelor[95]. A. Widmer, preşedintele zemstvei Cetatea Albă, ieşea în apărarea administraţiei şi încerca să justifice sistemul percepţiilor, subliniind că zemstva şi toate autorităţile treceau printr-o epocă foarte critică, „din cauza lipsei de bani, adică din cauză că cetăţenii nu-şi achitau datoriile faţă de stat". El îi considera vinovaţi de situaţia creată pe agricultorii care, „având bani, sunt avari şi nu

[92] ASB, fond Ministerul de Interne, dosar 780/1925, f. 10.

[93] *Ibidem*, fond P.C.M., dosar 8/1923, f. 175–176.

[94] ANRM, fond 680, inventar 1, dosar 3186, f. 13.

[95] *Ibidem*, f. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

voiesc a plăti, ţinând «copeica de coadă», în timp ce statul geme sub povara greutăţilor financiare"[96].

La 11 februarie 1919, Casa de credit mărunt a zemstvei judeţului Bălţi ruga prefectul judeţului să intervină pe lângă Ministrul de stat al Basarabiei D. Ciugureanu, cu scopul stopării rechiziţiilor, ţinând cont de situaţia economică complicată a Basarabiei[97].

Luarea de mită, precum şi alte încălcări ale prevederilor legale din partea agenţilor fiscali era explicată, în parte, prin salarizarea insuficientă a funcţionarilor. Lupta pentru existenţă, într-o serie de cazuri, îl făcea să recurgă la mijloace nepermise, să se compromită şi să devină vicioşi. Sporirea salariului funcţionarilor din Basarabia era considerată „o necesitate imperioasă şi de demnitate naţională [...]. Numai atunci funcţionarul va putea fi, cu mândrie, la înălţime şi, conştiincios, îşi va face datoria"[98].

Documentele de arhivă scot la iveală existenţa unor divergenţe de opinii a reprezentanţilor minorităţilor germane în Basarabia şi funcţionarilor statului în problema organizării unei administrări apreciate şi binevenite. Coloniştii germani din judeţul Cetatea Albă au formulat o reclamaţie, în care îşi exprimau nemulţumirea faţă de silirea primarului comunei Tarutino Gottfied Götz şi a locţiitorului său Christian Bierwag de a-şi da demisia. Semnatarii se refereau la activităţi pozitive ale conducerii comunale: a fost luată decizia privitoare la extinderea şi perfecţionarea construcţiei conductei de apă, ceea ce a permis lichidarea pericolului rămânerii comunei fără apă în timpul verii anului 1927. Se preconiza construcţia unei băi publice, în acest scop fiind procurat material de construcţie la un preţ foarte convenabil. Populaţia admira atenţia şi interesul pe care-l manifestau primarul şi echipa sa faţă de necesităţile reale ale comunei şi, de aceea, se adresa prefectului cu rugămintea de a sprijini administraţia comunei. Ea nu-şi putea dori „o administraţie mai bună" şi considera procedeul destituirii ei ca „absolut contrar meritelor, nedrept şi ilegal". Reclamaţia a fost semnată de un grup de peste 300 de locuitori ai comunei Tarutino[99].

Prefectul judeţului Cetatea Albă considera că Consiliul comunal Tarutino se eschiva permanent şi sistematic de la controlul autorităţilor. El îşi ţinea şedinţele în cancelaria obştii germane şi nu în localul primăriei, unde să poată asista pretorul şi notarul[100]. Consiliul comunal era acuzat de propagandă naţional-germană, făcută, chipurile, în detrimentul obştii. Prefectul considera drept o imposibilitate morală să îngăduie activitatea consiliului – „o adevărată calamitate pentru comuna Tarutino", – afirmând că va asigura „ceea ce locuitorii acestei comune aşteaptă cu răbdare şi încredere, adică de a le da o adminis-

[96] *Ibidem*.

[97] *Ibidem*, fond 120, inventar 1, dosar 6, f. 60.

[98] „Curierul Basarabiei de Sud", 1924, nr. 6.

[99] ASB, fond Ministerul de Interne, dosar 153/1927, f. 4–5.

[100] *Ibidem*, f. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tracție și cinstită, și pricepută"[101]. Din momentul venirii pe teritoriul dintre Prut și Nistru, minoritatea germană s-a caracterizat printr-o conservare continuă a tradițiilor culturale și a valorilor conștiinței naționale, ceea ce i-a permis să supraviețuiască sub administrație rusească. Etnicii germani comparau activitatea consilierului cu cea a obștii germane sub conducerea pastorului Haase, cel care a sprijinit constituirea României Mari la 1918. În raportul său din 8 decembrie 1927, prefectul județului aprecia negativ activitatea pastorului și influența nefastă asupra organelor de administrare a comunei: „Cuib de agitatori care, sub masca naționalismului și sub influența directă a pastorului Haase, duce o campanie de denigrare contra tuturor autorităților și funcționarilor români din județul nostru, mai ales atunci când se vede demascat și pus în adevărata lui lumină față de conaționalii săi"[102].

Faptele dezvăluite mai sus exprimă, cu certitudine, o problemă dificilă: pe de o parte, locuitorii comunei erau mulțumiți de administrarea locală, înfăptuită de către persoanele de origine germană. Evident, administrația comunală din Tarutino era gata să facă orice pentru a crea un cadru benefic evoluției populației germane pe toate planurile – economic, politic și spiritual. Pe de altă parte, administrația română trebuia să ia o atitudine similară față de oricare cetățean al țării, indiferent de apartenența lui etnică, adică să acționeze în limitele legislației, iar unde era cazul, să găsească o soluție de compromis. În caz contrar, avea de suferit întregul sistem administrativ al statului. În linii generale, minoritatea germană a beneficiat de situația sa în timpul dominației rusești. Într-un dosar referitor la ziarele cu caracter politic din Basarabia găsim ancheta gazetei germane „Deutsche Zeitung Bessarabiens", fondat la 1918 de către Uniunea germană din sudul Basarabiei (Volksrat), cu sediul în Tarutino, județul Cetatea Albă (este vorba de obștea germană, amintită mai sus). Tirajul atingea cifra de 1500 exemplare, iar ziarul se bucura de o reputație bună, fiind preocupat, în exclusivitate, de interesele coloniștilor. Se spunea că ziarul era finanțat, în parte, de consulatul german de la București[103]. Minoritatea germanilor din Basarabia știa să-și apere interesele, fapt pe care îl constatăm și din informația de mai sus. Misiunea administrației era de a crea un cadru administrativ unic pentru toate provinciile, în care ar fi urmat conviețuiască, în deplină armonie, toate popoarele ce locuiau pe teritoriul României întregite.

5. În loc de concluzii

În cercetările anterioare, a fost oarecum neglijată problema atitudinii populației basarabene față de noul regim, în general, și față de greșelile administrației române, în special. Arhivele conțin foarte multe plângeri, reclamații, nemulțumiri față de o faptă sau alta a funcționarului, față de o nedreptate sau un

[101] *Ibidem*, f. 7. 101
[102] ANRM, fond 680, inventar 1, dosar 3428, f. 63.
[103] ASC, fond Karl Kurt Klein, dosar 9/1941, f. 63, 64.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

abuz, de tipul celora pe care le-am analizat în acest capitol. Acest lucru este absolut normal din punct de vedere psihologic. Un nou regim administrativ divizează opinia publică în două grupe – cei care sunt *pro* şi cei ce sunt *contra* regimului respectiv. În cazul nostru, cei care din start au fost contra noului mod de administrare se situau, simultan, pe poziţii bolşevice şi antiromâneşti, făcând tot posibilul pentru a crea dificultăţi administraţiei. Persoanele care au combătut metodele sau formele administraţiei române în Basarabia, din opiniile cărora am citat mai sus, aveau concepţii antibolşevice şi antiruseşti. Dorinţa de a contribui la depăşirea obstacolelor în calea unificării administrative a ţării i-a îndemnat să aducă la cunoştinţa cercurilor politice şi a opiniei publice româneşti problemele societăţii basarabene, pentru a depista cauzele care le-au generat, precum şi a determina căile de soluţionare ale lor. Deci, liderii politici basarabeni au ales calea parlamentară de activitate întru slujirea idealului prosperării Basarabiei în cadrul României întregite.

Mentalitatea cetăţeanului de rând e oarecum diferită de a unui funcţionar sau parlamentar. În situaţia, în care este nemulţumit, formele de manifestare ale ei pot fi diverse: începând cu simple plângeri şi reclamaţii, despre care deja am amintit şi care sunt cele mai numeroase, până la răzbunări fizice, cazuri rar întâlnite.

În concluzie, menţionăm că procesul integrării administrative a Basarabiei în cadrul României a luat sfârşit, în linii mari, în primul deceniu interbelic. Legea de unificare administrativă din 14 iunie 1925 a reprezentat actul legislativ decisiv, aplicarea căruia a permis extinderea tuturor componentelor vieţii administrative româneşti asupra provinciei dintre Prut şi Nistru.

Dificultăţile de ordin intern, într-o strânsă legătură cu tentativele de destabilizare a ordinii (atacuri banditeşti, treceri ilegale de frontieră, propagandă cu caracter bolşevic şi antiromânesc, rebeliuni etc.), au generat măsuri specifice de administrare. Românizarea instituţiilor vechi şi introducerea paralelă a celor noi, păstrarea iniţială a instituţiei zemstvei şi lichidarea treptată a ei, oferirea posibilităţilor de perfecţionare pentru cadrele vechi şi trimiterea noului corp funcţionăresc din Regat, cu scopul împărtăşirii experienţei în domeniul administrării publice, sunt principalele trăsături ale administrării Basarabiei de după Unire, care au creat un cadru social-politic benefic integrării.

În ce priveşte factorii procesului, în rând cu instituţiile române şi funcţionarii veniţi din interiorul Ţării, care au contribuit în mod substanţial la obţinerea unor rezultate concrete, menţionăm receptivitatea majorităţii populaţiei basarabene la transformările ce aveau loc în societate. Administrarea provinciei se făcea în limba poporului şi pentru prosperarea lui.

Abuzurile săvârşite de funcţionari, conştient sau inconştient, nu diminuează câtuşi de puţin complexitatea şi importanţa integrării Basarabiei în trupul ţării. Astfel, administraţia română a contribuit la o evoluţie substanţială a societăţii basarabene.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DIE ADMINISTRATIVE INTEGRATION BESSARABIENS AN RUMÄNIEN (1918–1925)
(Zusammenfassung)

Diese Studie ist ein Teil einer umfangreicheren Arbeit, die die ganze Problematik der Integration Bessarabiens an Rumänien nach dem ersten Weltkrieg behandelt. Hier wird die Frage der Transition von der russischen zur rumänischen Verwaltung (1918–1925) zur Sprache gebracht.

Eine Sonderheit des Prozesses war das Überleben – bis 1920 – der Direktoraten, deren Befugnisse schrittweise von den Ministerien in Bukarest übergenommen sind. Eine andere war das Überleben – für eine kurze Periode – des "Zemstva", eine Institution der örtlichen Verwaltung, die Russland in Bessarabien 1868 einführte. Das Abschaffung dieser letzter russischen Institution war eine schwierige Sache, weil einige von den vormaligen Beamten und Angehörige des russisches Regimes Widerstand leisteten.

Die administrative Homogenisierung konnte im ersten Reihe durch die Nationalisierung (Rumänisierung) des Staatsapparates durchgeführt werden. Das Kenntnis der rumänischer Sprache war eine Voraussetzung für die Besetzung eines Postens. Mehrere Seiten sind der deutsche Minderheit Südbessarabiens und dieser Haltung gegenüber des Integrationsprozesses gewidmet.

Die Studie behandelt auch die Fehler, die im Prozess der Integration gemacht worden, eine Frage die von der bisherigen Geschichtsschreibung untergelassen war.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

I. SAIZU

FUNCȚIA MODERNIZATOARE A CULTURII ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

Modernizarea dorită după Marea Unire a reclamat eforturi precumpănitoare, fără precedent, în plan cultural și aceasta întrucât în noul cadru internațional nu mai era posibil ca România să aplice pe mai departe vechile tipare, dacă dorea cu tot dinadinsul să parcurgă un traseu de împliniri către care, în mod obiectiv, o chema însăși evoluția. Desigur, pe terenul fertil de după 1 Decembrie 1918 a putut avea loc asaltul ideilor și al voinței de a stabili noi funcții culturii românești și aceasta cu atât mai mult cu cât căpătase rădăcini adânci convingerea că, după idealul național, trebuia atins un altul, constructiv, prin cultură cât mai larg răspândită. De aici, pledoaria fervență pentru „stat cultural", ca variantă contemporană a sintagmei „strat de cultură", pe care Eminescu a fixat-o drept unică misiune istorică a poporului român pentru a supraviețui într-un spațiu geopolitic foarte precar[1].

Implicarea culturii în procesul de modernizare avea o importanță deosebită pentru toate statele, dar ea prezenta – cum a demonstrat însuși ministrul instrucțiunii[2] – o mai mare însemnătate în România, unde, prin actul întregirii neamului, a apărut datoria organizării și a răspândirii culturii în păturile adânci ale poporului, chemate la lumină. De aceea, eliberată, oarecum, de problema națională care a acaparat disponibilitățile în perioada precedentă, dar cu grija permanentă de a apăra unitatea statului, grijă însoțită în multe rânduri de un caracter dramatic, exponenții domeniului s-au putut dedica într-o mai largă măsura problemelor culturale, fără de care însuși efortul de modernizare întâmpina serioase piedici.

Explozia de entuziasm declanșată de marele act împlinit în 1918 a dat contemporanilor convingerea că începea o nouă epocă. Lucian Blaga a avut chiar senzația că prin actul de la Alba Iulia s-au pus „temeiurile unui alt Timp", sintagmă demnă de reținut, căci – după cum observă Al. Zub – definește

---

[1] I. Saizu, Gh. Buzatu, *Sintagma eminesciană „strat de cultură" ca necesitate istorică permanentă*, în *Eminescu: sens, timp și devenire istorică*, II, volum îngrijit de Gh. Buzatu, Stela Cheptea și I. Saizu, Iași, 1989, p. 201–217.

[2] C. Angelescu, *Politica școlară a P.N.L.*, în „Revista generală a învățământului", XV, 1927, 3, p. 137.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 147–161.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

impresia de salt calitativ în desfăşurarea duratei, de eveniment crucial[3]. Era certitudinea căpătată că se produsese descătuşarea energiilor şi apăruse imperativ chemarea pentru înfăptuirea operei de creaţie culturală, al cărei ideal fusese fixat de V. Pârvan sub cupola Academiei: luminarea naţiunii şi glorificarea României prin lucrări de interes mondial. De aici, activitatea neobosită a Institutului Social Român – şi nu numai a acestuia –, decis ca prin studiul metodic al nevoilor ţării să elimine legiferarea arbitrară.

Drept urmare, o emulaţie de programe a avut loc, cu justificarea funcţiilor culturii în modernizarea statului. În acest fel, a apărut o adevărată mişcare culturală menită a descoperi calea reală spre progres rapid[4]. Raportarea factorilor la cultură şi la funcţiile ei a pus problema într-o ecuaţie mult mai complexă, scoţând în evidenţă că, în timp ce prevederile din programele organizaţiilor politice aveau cu precădere tendinţa de mişcare pe orizontală, cele ale cărturarilor ţinteau şi sensul de profunzime, teza ivită din încredinţarea că cultura este exclusiv determinantă în progresul societăţii. Se lua prioritar în considerare că o accentuare a activităţii factorilor sociali, indiferent care erau ei, nu putea avea loc după Marea Unire decât sub imperativul sporirii şi modernizării funcţiilor culturii, ca şi a procesului educativ[5], pentru a putea să rezulte mai puţini analfabeţi, mai multă ştiinţă şi artă, mai multă amenitate în relaţiile interumane[6].

S-a demonstrat atunci că societatea nu putea progresa fără a stimula la extrem cultura. Acest lucru nu a fost posibil până la Marea Unire decât în măsură limitată, dovadă că, încă din 1903, N. Iorga a cerut categoric şi în mod exclusiv ca „o nouă epocă de cultură *trebuie* să înceapă pentru noi. *Trebuie*, sau altfel vom muri"[7]. Aşijderea lui, D. Gusti, plecând de la adevărul că secolul al XX-lea se caracterizează prin „deşteptarea sentimentului social şi politic", a apreciat că cultura legată de o atare sensibilitate era mai necesară ca oricând. Mai mult, el a avertizat justificat că de gradul culturii sociale şi politice a poporului va atârna „eficacitatea oricărei reforme", că cultura socială şi politică este „puntea de trecere spirituală şi morală de la cetăţean la stat..., punte de trecere care conduce, apoi, de la stat la cetăţean"[8].

Pentru V. Pârvan, care se interesase tot atât de mult de un asemenea aspect, necesitatea cultivării maselor şi a „socializării" personalităţilor constituiau două laturi esenţiale de promovare a aceluiaşi efort, întrucât cultura ajunge la desăvârşire numai prin înnobilarea muncii care, la rândul ei, se putea obţine

[3] Al. Zub, *Biruit-au gândul*, Iaşi, 1983, p. 250.

[4] M. Todosia, I. Saizu, *Cultură şi economie. Puncte de vedere din perioada interbelică*, Iaşi, 1986, p. 103–136, 201–224.

[5] I. Găvănescul, *La o răspântie a istoriei naţionale. Orientare asupra politicii culturale a României întregite*, Iaşi, 1923, p. 3–5.

[6] C. Papacostea, *Cercetări pedagogice şi sociale*, Bucureşti, 1925, p. 5.

[7] N. Iorga, *O nouă epocă de cultură*, în „Sămănătorul", II, 1903, 20, p. 312.

[8] D. Gusti, *Necesitatea culturii sociale şi politice în universitate*, în „Revista universitară", I, 1926, 2, p. 35–36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prin dezvoltarea și folosirea aptitudinilor profesionale. Doar în asemenea caz putea fi vorba de un agent social dinamic. Numai prin cultura adâncă și adevărată, ca tip de necesitate obiectivă, poporul își va dobândi – afirma la rându-i G. Strat – rostul său istoric, acela de a scoate la lumină din profunzimi nebănuite și neexplorate bunurile ideale și specifice „de o valoare eternă și universală"[9].

Modernizarea de care avea nevoie societatea românească după Marea Unire nu era posibilă numai prin legiferarea reformelor social-economice (înfăptuirea legiuirii agrare) și politice (acordarea votului universal); era imperios necesar de a satisface deplin și domeniul cultural, de care atârnau, de fapt, toate manifestările colectivității.

În ce constau funcțiile culturii și sporirea rostului lor? Răspunsul s-a dat foarte diferit, dar subordonat, în mare, aceluiași țel. Unii contemporani, plecând de la marile sarcini pe care le avea de îndeplinit sectorul economic după terminarea primei conflagrații mondiale a secolului (refacerea și dezvoltarea diversificată a tuturor ramurilor de producție, de circulație și de schimb), au pedalat din capul locului pe ideea ca cultura să îndeplinească o atare funcție. Tocmai de aceea s-a preconizat că, prin însemnătate, ridicarea nivelului cultural trebuia să urmeze împroprietăririi[10], că noul ideal nu putea fi pentru multă vreme altul decât „o serioasă, continuă perseverentă culturalizare a tuturor categoriilor sociale și o străduință tot atât de mare pentru dezvoltarea vieții economice naționale"[11].

Era necesar ca printr-un raport direct proporțional între baza și suprastructură, prestigiul puterii, dobândit prin valorificarea resurselor materiale și procurarea mijloacelor de organizare, să se impună în alianță cu strălucirea culturii, clădită pe o bunăstare generală care să ridice pe oameni deasupra a ceea ce M. Manoilescu a numit „obsesia paralizantă a mizeriei", și care să reprezinte „un suport permanent și sigur manifestărilor superioare ale spiritului"[12].

Nu era decât firesc ca o asemenea teză să îmbrace diverse formulări, de la cererea lui V. Pârvan ca poporul român să-și valorifice la maximum potențele creatoare, întrucât numai în acest mod se putea justifica în economia mondială, la N. Iorga care a precizat că fără cultura poporului orice alcătuire economică și formă politică nu reprezenta nici o valoare, la M. Mora care a considerat că cu cât se va da mai multă cultură și instrucție maselor, nu numai elitelor, cu atât mai multă strălucire va dobândi viața economică și punerea în valoare a condițiilor favorabile ivite prin Marea Unire[13], la S. Mehedinți care, convins că

---

[9] G. Strat, *Despre necesitatea unui nou ideal național*, în „Libertatea economică, politică, socială și culturală", 1933, 24, p. 372.

[10] Al. Lapedatu, *Politica Partidului Național și organizațiile liberale de peste munți*, București, 1924, p. 23.

[11] ASI, fond Universitatea „Al.I. Cuza", Rectorat, dosar 27/1927, f. 60.

[12] M. Manoilescu, *Refacerea economică prin exploatarea intensivă a petrolului*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială", IV, 1923, 3–4, p. 472.

[13] M. Mora, *Pentru alegătorii mei. Activitatea parlamentară în 1927 și 1928*, București, 1929, p. 69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cultura reprezintă cea mai înaltă manifestare a vieții la toate popoarele și în toate timpurile, a stăruit pe datoria de a învinge nu numai pe acest tărâm, ci și în economie, deoarece de ambele sectoare atârna, pas cu pas, chiar ființa neamului.

De aici, sentimentul că generația Unirii trăia „momentul cel mai decisiv al vieții poporului", că trebuia să fie „cea dintâi generație de mare ofensivă economică și culturală, fără de care biruința cu armele se risipește în zadar"[14]. Amândouă probleme au fost cuplate în epocă și de I. Răducanu, care a demonstrat că nu era modern statul cu activitate economică, fără a avea și una culturală[15].

Asocierea celor două categorii – cultură și economie – e mai mult decât semnificativă pentru a judeca și aprecia poziția oamenilor de știință într-o epocă în care și una și cealaltă erau „o necesitate reală"[16], căci, în întâiul caz, deducându-se cultura poporului din trebuințele lui, se accentua caracterul ei progresist, de afirmare a valorilor naționale, fără a ridica bariere în calea contactelor cu creația universală, iar în al doilea, se impunea, în chip obiectiv, „integrarea și sudarea componentelor comune ale economiei naționale – produs istoric al acumulării și activității materiale a poporului – într-un organism unitar funcțional"[17].

În fapt, unghiului ideologic i s-a asigurat deschiderea atât spre baza societății, cât și spre suprastructura ei. Într-adevăr, personalități ale timpului au dovedit pe deplin funcția culturii în modelarea și în transformarea capacităților de producție, a naturii și a omului. Astfel, V. Pârvan a definit clar că între munca și cultură există un raport direct și progresiv[18], D. Gusti a adăugat pentru realiștii intransigenți, care nu puteau pricepe decât rezultatele imediate, că problema culturii era și o chestiune de rentabilitate, altminteri lipsa valorilor spirituale îndruma la micșorarea capacității producției economice, la întunecarea înțelegerii vieții politice și la otrăvirea celei sociale[19].

Între sociologi, P. Andrei a precizat datoria de a indica modul cum omul poate utiliza forțele naturii, dezvoltând, concomitent, conștiința valorii personalității umane[20]. Tot atât de categoric s-a exprimat C. Rădulescu-Motru, care a învederat că, la arie continentală, cultura viitoare va fi mai productivă, prin extensiunea „conștiinciozității profesionale" rezultată din acordul între muncă și inteligență, și mai practică, prin adaptarea ei la tot felul de trebuințe omenești[21].

---

[14] S. Mehedinți, *România*, București, 1923, p. VIII.

[15] I. Răducanu, *Funcția estetică și socială a școalei*, în „Revista generală a învățământului", XXV, 1937, 9–10, p. 334.

[16] Radu Rodica, *Probleme politice și culturale în dezbaterea intelectualității ieșene în anii imediat următori primului război mondial*, în „Cercetări istorice", XI, 1980, p. 507.

[17] V. Axenciuc, *Unificarea organismului economiei naționale și refacerea economică postbelică a României*, în „Revista de istorie", XXX, 1977, 5, p. 932.

[18] V. Pârvan, *Scrieri*, ed. Al. Zub, București, 1981, p. 359.

[19] D. Gusti, *Pagini alese*, București, 1965, p. 270.

[20] P. Andrei, *Opere sociologice*, II, București, 1975, p. 204.

[21] C. Rădulescu-Motru, *Cultura europeană*, în „Ideea europeană", VIII, 1927, 201, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Utilitatea culturii în modernizarea societății a fost explicată în chip diferit, în raport de doctrine, de programe și de instruirea celor care s-au implicat. Exemplele sunt numeroase, așa încât nu vom reține aici decât pe cele mai semnificative. Între acestea se impune strălucitoarea teză că în luarea deciziilor pentru grăbirea modernizării știința să coopereze cu factorul politic sau să-l substituie când se dovedea incompetent[22].

Teza nu era cu totul nouă *în timp*, de vreme ce și până la actul de la 1 Decembrie 1918 s-a cerut ca România să dețină și o constituție economică, după cum poseda una politică[23], ceea ce denotă o admirabilă cutezanță în gândire și intenție; teza nu era cu totul nouă nici *în spațiu*, de vreme ce datoriile științei față de civilizația economică erau la modă și în alte state, unde – după cum remarca cu justețe D. Gusti – „munca intelectuală a fost chemată după război să lucreze alături de munca manuală la refacerea lumii"[24].

Imperativele civilizației și ale modernizării de după Marea Unire reclamau o cultură economică larg difuzată în opinia publică, exprimată de caracterul obligatoriu al *„intelectualizării progresive a vieții economice, de intelectualizarea efortului fizic uman"*, ca o lege a maximului de rezultat pe baza efortului minim, fără pierderi materiale și financiare, fără risipă de timp, lege care, căpătând perspective largi odată cu ridicarea organizării științifice la rangul de factor de transformare, să determine ca devenirile raționale „să precumpănească în istorie față de hazardul resorturilor individuale"[25].

În atare chip, modernizarea și accelerarea civilizației la nivelul infrastructurii, ca nevoi fundamentale după 1 Decembrie 1918, trebuiau plasate, cu tot instrumentarul material și uman, pe primul plan, căci opera postbelică a revendicat nu trudă cu orice preț, ci *„munca individual inteligentă și colectiv organizată"*[26]. Iată de ce s-a apreciat în epocă, între altele, că instrucția și educația poporului vor fi mijloace „de luminare și sporire a puterilor de producție și propășire națională"[27], de ce Gr. Antipa a relevat că activitatea bazată pe cultură ameliorează mediul de trai în toate direcțiile, utilizează bogățiile țării, creează tot felul de instituții pentru ușurarea, perfecționarea și înălțarea vieții[28], de ce Vintilă Brătianu a inclus-o în rândul forțelor chemate să pună în valoare materiile prime prin procesul de industrializare, să contribuie la cunoașterea științifică a țării, la formarea personalului special și la consemnarea „la zi" a perfecționărilor dobândite de civilizația lumii[29].

---

[22] I. Saizu, *Relația știință-societate în gândirea românească interbelică*, în „Revista de istorie", 34, 1981, 5, p. 807–808.

[23] C.D. Dissescu, *Discursuri parlamentare. Sesiunea din 1903–1904*, București, 1904, p. 28.

[24] D. Gusti, *Opere*, III, București, 1970, p. 261.

[25] Chr. Petrescu, *Considerațiuni pentru o nouă știință economică*, București, 1936, p. 21.

[26] M. Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*, București, 1942, p. 123.

[27] C.Gr.C. Zotta, N. Tulceanu, *Partidele politice din România*, București, 1934, p. 10.

[28] Gr. Antipa, *Problemele evoluției poporului român*, București, 1919, p. 122.

[29] V. Brătianu, *Rolul întreprinderilor economice și financiare în nevoile economice naționale ale României Mari*, în „Buletinul Institutului Economic Românesc", VI, 1927, 5, p. 236.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sporirea funcțiilor culturii a izvorât în perioada interbelică nu numai din cerințele forțelor de producție, căci era de neînchipuit de a aspira la modernizare prin perfecționarea mijloacelor materiale, fără instruirea și educarea puterilor omului, ci și din punctul de vedere al nevoilor propriului domeniu. În noul cadru de după Marea Unire nu trebuia să se aibă în vedere numai rentabilitatea capitalului și ușurarea consumului intern, dar și interesele muncii fizice și intelectuale prin cultură. Încă din 1919, Gr. Antipa a cerut să nu se urmărească doar exploatarea bogățiilor pentru a asigura cât mai mari profituri investițiilor făcute, că era necesar să se creeze și o civilizație profundă care să se întindă până la cele mai largi pături ale populației.

După cum ușor se poate constata, la Gr. Antipa funcția economică a culturii era datoare să se sincronizeze cu fenomenul de extensiune culturală, ceea ce învederează proporțiile gândirii lui. Dar nu numai sincronism, ci precădere, de vreme ce tot el, în același an, a apreciat cultura drept „principalul agent-regulator al evoluției spre progres"[30], că, în România, preocuparea culturală s-a manifestat imperativ a doua zi după terminarea războiului întregirii neamului.

Privită ca ideal în dezvoltarea, perfecționarea, înnoirea și organizarea puterilor și firii poporului, cultura a determinat pe unii oameni de știință să înțeleagă relația cultură-economie ca o parte componentă a raportului cultură-societate, adică într-o imagine integratoare și aceasta întrucât cele două noțiuni se aflau într-o stare de interdependență progresivă. Într-adevăr, fără societate, fără comunicarea, raționalizarea (în sensul introducerii metodelor moderne de organizare și de acțiune) și sistematizarea experiențelor individuale sau de grup, nu era cu putință cultura, după cum, fără aceasta, societatea nu putea trăi în partea ei materială. V. Pârvan, pentru care cultura românească reprezenta „ritm solidificat în fapt"[31], a fost convins că viitorul neamului atârna de spiritualizarea pe multiple planuri a vieții națiunii, de *„seriozitatea, adâncimea și noutatea culturii noastre*, singura în stare de a forma mari caractere și mari personalități"[32].

Pledoaria a venit și din alte direcții. Dr. N. Lupu nu a văzut posibilă adaptarea la cerințele timpului, modernizatoare prin structură și conținut, decât prin muncă în stare să producă mult, bun și ieftin, la baza căreia să stea strângerea rândurilor și organizarea rațională, cu elementul principal constitutiv „cultură, cultură și iarăși cultură"[33], M. Manoilescu a subliniat necesitatea de a nu scoate nici o clipă din minte și din preocupare „ideea imperativă a perfecționării prin cultură"[34], iar D. Gusti, la care cultura a avut caracter total, adică îmbrăca patru compartimente (minte, suflet, sănătate și economie), a întronat

[30] Gr. Antipa, *op. cit.*, p. 115.

[31] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 423.

[32] *Ibidem*, p. 152.

[33] „Dimineața", 29 noiembrie 1930.

[34] M. Manoilescu, *Contribuția culturii generale la formarea concepției tehnice*, București, 1920, p. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

opțiunea că întregul câmp al vieții culturale se afla la temelia existenței și vredniciei statului și poporului.

Era evident că fără condițiile morale satisfăcute nici una din problemele fundamentale ale României întregite nu se putea apropia, cât de cât, de soluția ei firească, că sosise, cu adevărat, timpul ca cultura să capete o funcție cu valoare de propulsie, împingând neamul spre ceea ce C. Rădulescu-Motru numea personalism energetic[35], spre progresul social susținut de muncă prestată din vocație, în care se aflau germenii de spontaneitate și de originalitate și fără de care nu putea fi vorba de o viață culturală[36]. De aici și concluzia sa că realitatea românească se afla în genul original de activitate prin care sufletul neamului este chemat să-și întrețină cultura, că atâta realitate posedă un popor câtă cultură deține[37].

Oricum exprimate, soluțiile preconizate aveau un numitor comun: sporirea funcției productive a culturii, ilustrată la D. Gusti prin convingerea că metoda unitară de cunoaștere sociologică, îngemănată cu acțiunea culturală, se afla în consonanță cu îndemnul și șansa reală de progres[38], la V. Pârvan prin aprecierea că numai continuarea efortului spre sublimul uman „va crea suprema splendoare a culturii creatoare românești[39], la Gr.L. Trancu-Iași prin emiterea apelului ca prin cultură toți românii să pună iubirea de patrie la temelia reconstrucției[40], la L. Blaga prin conchiderea că, ireversibil, cultura adâncește însăși dimensiunile existențiale ale omului, că în această ipostază ea „nu este un lux, pe care și-l permite omul ca o podoabă", ci „o emisiune complementară din specificitatea existenței umane ca atare"[41], la I. Simionescu prin estimarea că valoarea constructivă a culturii nu va fi mai puțin însemnată decât a altor popoare atunci când ea „va acționa energia vie a mulțimii"[42].

Așadar, o ecuație cu mulți termeni (metodă, acțiune, îndemn și dragoste de patrie), care, inevitabil, trebuia să conducă societatea, prin cultură productivă, spre progres. În atare chip, cultura apare ca o pârghie de adaptare la exigențele timpului interbelic, corespunzător cerințelor modernizatoare, actului de înnoire perpetuă a întregului, deoarece un interes unilateral îndrepta „la hipertrofierea organelor sociale menite să îndeplinească o anumită funcție și la atrofierea celorlalte funcțiuni"[43]. Era întru totul corespunzător – prin efect – unor prevederi programatice potrivit cărora echilibrul în stat și posibilitățile de progres depindeau de sistemul de educație, că asigurarea și consolidarea dreptății sociale se realizau exclusiv prin organizarea culturii.

---

[35] C. Rădulescu-Motru, *Vocația. Factor hotărâtor în cultura popoarelor*, București, 1935, p. 150.

[36] *Ibidem*, p. 20.

[37] *Ibidem*, p. 144.

[38] D. Gusti, *Cunoaștere sociologică și acțiune culturală*, în „Sociologie românească", I, 1936, 4, p. 3.

[39] V. Pârvan, *op.cit.*, p. 386.

[40] Gr. L. Trancu-Iași, *Cultură oficială și neoficială*, București, 1934, p. 34.

[41] L. Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, 1937, p. 170.

[42] I. Simionescu, *Știința în România*, în „Revista Fundațiilor Regale", II, 1935, 6, p. 619.

[43] *Politica culturii*, București, ș.a., p. 105.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Când criza din 1929–1933 a izbit cu putere în structurile societății, necesitatea culturii, ca pârghie funcțională de ieșire din impas, a fost subliniată cu și mai multă tărie. Funcția ei modernizatoare a fost relevată în acele împrejurări, între altele, în cadrul ciclului de conferințe cuprinse în „Săptămâna culturii raționalizate" (22–30 noiembrie 1930), vorbindu-se cu stăruință de pregătirea printr-o solidă cultură generală și profesională, ca metodologie modernizatoare[44].

În apărarea caracterului și a funcțiilor dinamice și modernizatoare ale culturii, s-a cerut ca fondul și alcătuirile să nu-i fie schimbate în nici o împrejurare istorică, mai cu seamă că trona practica, în oricare perioadă de impas economic, ca învățământul, știința și cultura să fie cele dintâi sacrificate, fapt care afecta în mod radical tendința de modernizare. Ideea a fost exprimată, între alții, de Cezar Papacostea și C. Rădulescu-Motru. Ultimul, în condițiile ravagiilor crizei economice din 1929–1933, a precizat că nu era îngăduit nimănui să scadă prin măsuri restrictive nivelul culturii câștigate, că, spre a proteja structurile și mijloacele instituționalizate periclitate, se impunea cooperarea internațională[45].

Scoaterea funcțiilor modernizatoare ale culturii de sub incidența crizelor a fost justificată și din punct de vedere extern, îndeosebi față de aprecierile demobilizatoare ale unor filosofi occidentali. P. Andrei a dezvăluit că pesimismul lui O. Spengler, de pildă, nu era cu nimic legitimat, deoarece cultura modernă „e departe de a-și fi epuizat izvoarele sale de creațiune"[46], iar N. Bagdasar a înnobilat convingerea că o puternică voință de cultură stăpânea generațiile vremii, fiind dovada și, totodată, garanția că criza economică pe care o traversa societatea va fi biruită, că marea epocă a culturii moderne nu se afla la finele dezvoltării ei[47].

Încrederea s-a reflectat puternic și în atitudinea critică față de fenomenul ce se manifesta în alte spații de pe continent. Optimismul viguros care a însoțit funcția modernizatoare a culturii românești a avut la bază o necesitate organică a societății. T. Vianu a demonstrat în 1934 că o adevărată criză a culturii nu era posibilă, de unde și datoria de a „combate tendința modernă a lamentației intelectuale"[48]. Retragerea din social – scria Bucur Șchiopu în 1939 dând replică pesimismului lui Julien Benda și Herman de Keyserling – conduce inevitabil cultura și civilizația la catastrofă[49].

---

[44] Vezi pe larg la M. Todosia, I. Saizu, *op.cit.*, p. 117–118.

[45] C. Rădulescu-Motru, *Politica culturii și criza*, în „Convorbiri literare", LXV, 1932, martie-aprilie, p. 197.

[46] P. Andrei, *op.cit.*, p. 203.

[47] N. Bagdasar, *Din problemele culturii europene*, București, 1931, p. 77.

[48] Al. Vianu, *Permanența culturii*, în „Libertatea economică, politică, socială și culturală", II, 1934, 12, p. 180.

[49] „Țara nouă", 18 iunie 1939.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mai mult, T. Vianu a atestat nu numai că programul umanismului era „departe de realizarea lui deplină"[50], dar şi că cultura noastră se afla „într-un interesant proces de adaptare raţională", ilustrat şi de faptul că, în ansamblul vieţii sociale, a apărut un tip de intelectual al cărui corespondent nu poate fi lesne întâlnit aiurea, anume cărturarul ce cultivă o specialitate şi, simultan, „reflectează la destinul global al culturii noastre şi care se simte răspunzător de întreaga orientare a civilizaţiei ţării"[51]. El a înţeles că fenomenele de criză în cultură sunt generate de cauze sociale şi economice profunde, caz în care impasul nu putea fi înlăturat decât printr-o altă organizare a societăţii. În acest chip, propunea o perspectivă plină de optimism.

Teza activismului culturii în vederea grăbirii modernizării în spaţiul românesc, care răspundea mai bine caracterului de intensă acţiune dinamizatoare a vremii, a căutat să „anuleze dizolvantul sentiment al crizei culturii moderne", orientând puterile sufleteşti spre „creaţie şi rodnică afirmaţie umană"[52] şi încurajând exclusiv temperamentul productiv în ideea de a face din om creatorul de care civilizaţia românească avea atâta nevoie.

Sporirea funcţiilor modernizatoare ale culturii a vizat şi întărirea caracterului ei naţional. Aceasta, fiindu-i una din particularităţi – şi încă de seamă –, nu implica câtuşi de puţin de a lăsa naţiunea în afara curentului larg de idei şi de opinii manifestate pe plan mondial, îndeosebi continental. I.G. Duca a afirmat cu dreptate că o sumă de cuceriri ale gândirii reprezentau bunul comun al întregii omeniri, că, departe de a-l respinge, se bucură că face parte integrantă din el şi se străduieşte „să păstreze nota specifică în opera obştească"[53].

Dacă luăm în consideraţie implicarea în organizarea ştiinţifică a producţiei şi a muncii şi prezenţa României la manifestările cu caracter internaţional pe un atare tărâm, vom înţelege perfect că cultura naţională nu s-a dezvoltat nicicând ermetic, mai cu seamă într-un interstiţiu în care conceptul de modernizare de după prima conflagraţie împinsese toate popoarele într-un demaraj fără precedent.

Armătura şi modernizarea funcţiilor culturii în vederea sporirii gradului de civilizaţie nu puteau fi înţelese în afara propriei sale organizări în cele mai potrivite forme. Dr. Hurmuzescu a semnalat la timp şi cu justeţe că, în buna organizare şi în chibzuinţă se aflau mijloacele satisfăcătoare pentru toate aspiraţiile neamului[54], persistente prin firescul lor. De aceea, orice efort în atare direcţie nu putea fi socotit decât ca expresia concretă a sagacităţii.

Nu trebuie să mire pe nimeni că în vederea implicării culturii în grăbirea modernizării României după Marea Unire s-a cerut ca ea însăşi să fie reformată

---

[50] T. Vianu, *Transformarea ideii de om şi alte studii de estetică şi morală*, Bucureşti, 1946, p. 59.

[51] Idem, *Filosofia culturii*, Bucureşti, 1945, p. 287–288.

[52] Idem, *Concepţia raţionalistă şi istorică a culturii*, Bucureşti, 1929, p. 26.

[53] I.G. Duca, *Doctrina liberală*, în *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti, 1923, p. 105.

[54] Dr. Hurmuzescu, *Cultura şi ştiinţa în organizarea statului*, Bucureşti, 1936, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

metodic, atingându-şi astfel scopul suprem al acţiunii. Tocmai de aceea, D. Gusti, într-un interviu acordat ziarului „Universul", a avizat că o greşită organizare a culturii putea avea „efecte mai rele decât lipsa oricărei organizaţii"[55]. Ca urmările ei să nu rămână la suprafaţă, se impunea datoria de a i se pune la bază principii şi norme izvorâte din experienţa proprie şi a altora. La noi, însă, organizarea culturală s-a confundat multă vreme cu structurarea învăţământului. Plecând de la veridicitatea constatării că formele de cultură superioară au suferit de lipsurile impuse învăţământului însuşi, în vreme ce la nivelul poporului viaţa spirituală înainta cu mult mai încet, D. Gusti a conchis[56] că organizarea ei abia urma să înceapă, ştiut fiind că, altfel, cea mai mare parte din binefacerile şcolii se pierd.

Spre a o trece în practică, în 1927, C. Angelescu, ministrul instrucţiunii, a numit o comisie de personalităţi cu datoria de a întocmi un anteproiect de organizare culturală. De adevărul organizării culturii, obligatorie pentru atingerea scopurilor supreme ale statului, era convins şi M. Manoilescu[57], ca şi toate organizaţiile politice[58].

De reţinut că în vederea organizării culturii spre a-i spori rosturile modernizatoare s-a manifestat teza asupra raţionalizării ei, criteriu la modă şi pentru alte domenii. Încă din 1919, luând în seamă că societatea, din dorinţa de a economisi cât mai multă energie umană, de a pune în valoare forţele latente ale naturii şi de a obţine maximum de profit individual şi social, a stăruit prin reprezentanţi de frunte pe principiul specializării şi al generalizării formelor. V.Pârvan, de pildă, a remarcat că „aplicarea taylorismului în educaţia publică şi standardizarea instrumentelor de cultură pot revoluţiona întreaga operă de culturalizare a marilor mase populare"[59].

Conştient însă că specializarea conduce la îngustarea orizontului şi la folosirea maşinală a energiei umane, ucigând gândirea prin repetarea la infinit a aceluiaşi clişeu, Pârvan a pledat pentru evitarea şi combaterea laturilor negative ale taylorizării şi standardizării în cultura socială. De aici, îndemnul ca aceasta să acorde o extraordinară atenţie problemei specializării, dar dezvoltând în paralel cât mai multe tendinţe spre cunoaşterea generalului în artă, în ştiinţă etc.

Ideea a fost exprimată şi de alţi contemporani. M. Manoilescu, bunăoară, a insistat pe imperativul ca un inginer să fie dator a considera cultura de specialitate ca un vast capitol de cultură generală care, singur, permite „avântul imaginaţiei creatoare şi productive"[60]. Din unghi modernizator privită, cultura socială afla cel mai mare sprijin în conceptul subsecvent specializării, anume „ideea

[55] *Politica culturii*..., p. 521.

[56] D. Gusti, *Opere*, III..., p. 237.

[57] M. Manoilescu, *Secolul corporatismului*, Bucureşti, 1934, p. 110.

[58] Vezi la M. Todosia, I. Saizu, *op.cit.*, *passim*.

[59] V. Pârvan, *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", I, 1919, 1, p. 19.

[60] M. Manoilescu, *Contribuţia culturii generale*..., p. 11, 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

interdependenței tuturor forțelor și potențelor sociale"[61]. Perimetrul de raționalizare a culturii apare cât se poate de bine definit pentru ca modernizarea României interbelice să capete un impuls în plus. Conceptul era atunci expresia unor opinii izolate.

Imperativul a primit extensiune, ca înțelegere, în cadrul „Săptămânii culturii raționalizate", amintită deja, în care au fost programați, prin conferințe, să-și expună punctul de vedere personalități ale timpului, între care: N. Iorga, cu *Problemele culturale ale României de azi*; C. Argetoianu, cu *Rolul statului în raționalizarea culturii*; V. Madgearu, cu *Contribuția culturii la raționalizarea economiei*; N. Lupu, cu *Cultura națională și atitudinile noastre de rasă*; C.Rădulescu-Motru, cu *Vocațiune și profesiune*[62].

Scopul mărturisit al acțiunii a fost acela de a atrage atenția opiniei publice și organelor competente că, în scopul modernizării societății, raționalizarea nu se limita la problemele economice și sociale, cum se credea de obicei[63], că teza, care abia încolțea la noi, interesa, deopotrivă, și factorii culturii[64].

Ca inginer, Th. Ficșinescu a relevat atunci că mulți au băgat de seamă că raționalizarea tehnică nu era suficientă pentru a mări randamentul, că hotărâtori deveneau și factorii extensivi. Nu exista nici o logică – precizase el la deschiderea acelui ciclu de conferințe – ca raționalizarea să îmbrățișeze numai activitatea economică, că, dimpotrivă, pe măsură ce ea, ca nouă mentalitate și sistem de idei bine definite, se materializa în producerea și în repartizarea articolelor de esență materială, „apare mai strigătoare și mai de nesuportat sărăcia și anarhia în producția și distribuția bunurilor intelectuale și morale"[65].

În atare chip, se stabilea o legătură directă între raționalizare și cultură, cu atât mai presantă pentru români, cu cât cele două categorii nu numai că se condiționau, dar și fiindcă, împreună, garantau „ființa și progresul neamului nostru"[66].

Totul trebuia să aibă ca metodologie aplicarea în domeniul culturii a acelor criterii de organizare științifică a activităților cu care se trata viața economică, încetând astfel sistemul soluțiilor fragmentare, improvizate, împrumutate și, în temeiul realităților și al idealurilor proprii, să se alcătuiască „programul unitar al României moderne"[67]. Asocierea între cultură și raționalizare – a remarcat și M. Oromolu –, deși pare aridă, era perfect justificată, întrucât cultura formează baza raționalizării și-i pregătește mentalitatea indispensabilă, iar raționalizarea apare ca factor necesar pentru a sistematiza și dezvolta cultura, potrivit cu nevoile și aptitudinile noastre[68].

---

[61] V. Pârvan, *Ideile fundamentale*..., p. 19.

[62] Au mai fost programați să conferențieze M. Manoilescu, Th. Ficșinescu, F. Ștefănescu Goangă, N. Vasilescu-Karpen, Stavri C. Cunescu, M. Oromolu.

[63] ASB, fond Institutul Român de Organizare Științifică a Muncii, dosar 7/1930, 4.

[64] „Dimineața", 22 noiembrie 1930.

[65] „Adevărul", 28 noiembrie 1930.

[66] *Ibidem*.

[67] *Ibidem*.

[68] „Universul", 3 decembrie 1930.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cu toate acestea, raționalizarea culturii ca formă eficace în modernizarea societății a fost înțeleasă diferit de către conferențiari în ceea ce privește nivelurile, direcțiile, intensitățile și mijloacele preconizate. N. Iorga, de exemplu, a stăruit pe principiul raționalizării culturii în sens extensiv, arătându-se bucuros de încercarea de a pune la dispoziția culturii metodele științifice, îndepărtând caracterul ei individual, anarhic, ineficace. Pornind de la adevărul că orice ocupație are în societate un contact destul de vizibil cu cultura, el a criticat aspru factorii care frânau raționalizarea, efortul spre progres și modernizare, activitatea dinamică. Mai mult, Iorga a considerat că absența raționalizării pe tărâm cultural determina ca în istorie, în literatură și chiar în știință să se scrie din belșug, însă nu totul să intereseze. Efortul era făcut la nivel de specializare, lucrări mari, de sinteză, rămânând ca deziderate.

Școala secundară însăși nu oferea o direcție, din care cauză societatea poseda oameni instruiți și, totuși, fără cultură. Lipsa raționalizării se reflecta și în libertatea fiecăruia de a imprima *ce* și *cum* dorea, în posibilitatea oferită presei de a se ocupa de faptele cotidiene și prea puțin de cultură, în absența comunicării culturale între toate straturile sociale, îndeosebi cu țărănimea, în insuficienta difuzare a lucrărilor de valoare și în nereceptivitatea elitei conducătoare la scrierile de preț.

Cu asemenea sisteme de cultură – conchidea marele istoric – nu se putea ajunge la raționalizarea ei, inclusiv la sporirea funcțiilor modernizatoare. „Să înceteze – a cerut N. Iorga – cu cultura de diplome, formală, să însuflețim forța vie a ei și să o facem practică, pentru a pătrunde în rândurile mulțimii. Numai atunci vom fi pregătiți pentru a începe opera de raționalizare a culturii neamului românesc"[69]. Apelul de a însufleți cultura, de a o face practică și, mai ales, rațională, este edificator în a-i spori rosturile și eficiența în modernizarea societății.

Acțiunea revendica și cadre de conducere cu competență profesională. Iorga a avertizat în atare direcție că politica culturală nu putea fi dusă nici sub regimul „enciclopedismului formei moarte", nici cu cadre care fluturau o diplomă sau un certificat pentru examenul de capacitate, ori de cele consacrate exclusiv culturii de specialitate, ci de oameni care au în stăpânire întregimea culturii poporului, doritori „nu să învețe superficial realitățile noastre naționale, ci să le aibă topite în însuși sufletul lor"[70].

În procesul de modernizare, V. Madgearu a socotit că împerecherea între cultură și raționalizare apărea firească și din motivație externă, mai ales din mai 1927, când Societatea Națiunilor, prin conferința de la Geneva, punând în discuție problema pe baza vastului material documentar adunat după război, a făcut saltul spre o asemenea viziune[71].

[69] ASB, fond Institutul Român de Organizare Științifică a Muncii, dosar 8/1930, f. 126.

[70] N. Iorga, *Politica culturii*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială", VII, 1928, 3–4, p. 481.

[71] ASB, fond cit., dosar 8/1930, f. 103.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Prevederea apare şi la Gr.L. Trancu-Iaşi, elocventă pentru a ilustra năzuinţa de a da amploare actului cultural în raport nemijlocit cu munca prestată după regula maximului de eficienţă pe baza minimului de efort şi de materiale.

În legătură cu raţionalizarea culturii, ca expresie a modernizării societăţii, ciclu de conferinţe organizat în vreme de criză economică a pus în lumină necesitatea accelerării soluţiei. Dr. N. Lupu a şi învederat atunci cât de util era de a adapta cultura şi normele de civilizaţie la nevoile poporului, care, legat puternic de natură, a dobândit pricepere, inteligenţă vie, dexteritate bogată, spontaneitate, capacitate estetică, tenacitate în muncă etc. Întrebându-se în spirit raţionalizator ce a făcut cultura pentru a dezvolta aceste însuşiri, el a desprins constatarea că „cult e acela ce pune în funcţie socială cunoştinţele sale, nu acela ce le posedă", că aspiranţii la bugetul statului erau datori să se transforme „în propagatori ai culturii în marile straturi ale populaţiei"[72].

Cu alte cuvinte, modernizarea societăţii prin sporirea funcţiei sociale a culturii nu putea fi despărţită de răspândirea ei metodică, ceea ce însemna, între altele, administrarea unei serioase propagande pentru a face cunoscute la nivel cât mai larg progresele şi cuceririle pe care le-a obţinut omenirea în plan material şi spiritual. Răspândirea culturii avea menirea – potrivit concepţiei modernizatoare exprimată de C. Kiriţescu – de a face ca izbânzile obţinute pe scară internaţională să ajungă „a fi împărtăşite... de cât mai mulţi, în special de cei ce constituiesc temelia aşezământului nostru social şi politic"[73].

Asemenea lui, I. Simionescu[74] a pus accent pe spiritul de echitate în folosirea tuturor bunurilor, căci satisfacerea intereselor numai unei părţi restrânse a populaţiei, chiar când cifrele indică o creştere, nu implică noţiunea de progres şi de modernizare. Abia când cultura va pătrunde adânc, cu atragerea în planul de perspectivă şi rezolvare a problemelor moderne spre binele tuturor, se putea vorbi de o cultură raţional răspândită. Mai mult, s-a făcut aprecierea că cultura unui popor nu trebuie apreciată numai după strălucirea creaţiilor sale, ci şi după „intensitatea cu care binefacerile civilizaţiei sunt răspândite"[75], căci o cultură cu cât este mai intensivă, cu atât sporeşte mai mult activitatea şi puterile civilizatoare ale poporului[76]. Splendoarea culturii şi sporirea funcţiei modernizatoare trebuia să se sprijine în chip obiectiv pe intensitatea propagării.

De la ce punct trebuia pornit? V. Pârvan a intuit perfect atunci când a afirmat că, oricare era idealul cultural, acţiunea de transformare a factorilor sociali trebuia să înceapă cu individul, întrucât prefacerea societăţii reprezintă rezultatul înnoirii inşilor ce o compun[77].

---

[72] „Dimineaţa", 29 noiembrie 1930.

[73] C. Kiriţescu, *Criza învăţământului secundar şi reforma liceului*, Bucureşti, 1928, p. 3.

[74] I. Simionescu, *Progresul şi gospodăria noastră naţională*, în „Renaşterea română", I. 1918, vol. II, 10, p. 192.

[75] V. Pârvan, *Scrieri...*, p. 136.

[76] Gr. Antipa, *op.cit.*, p. 121–122.

[77] V. Pârvan, *Scrieri...*, p. 355.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Asemănător, imediat după Marea Unire, Gr. Antipa a consemnat că la baza activității trebuia pus individul cu dublul scop: unul, imediat, de înălțare și de înnobilare a firii sale, de pregătire în vederea rolului în societate; altul, îndepărtat, de a da poporului putința să ajungă „la o civilizație cât mai înaltă și mai profundă a țării și a vieții sale"[78]. Și într-un caz și în celălalt, afirmația a izvorât din convingerea clară că, prin dezvoltarea și perfecționarea însușirilor, cultura punea pe individ în stare de a lucra cu puteri sporite la soluționarea tuturor problemelor timpului și ale neamului, fără de care nu se accelera modernizarea societății.

La nivel de mase, procesul trebuia să înceapă cu lichidarea analfabetismului – un flagel ce agrava și mai mult irațională distribuire a culturii – care, conexat cu populația *sub* sau *pseudo*culturalizată, frâna puternic procesul de modernizare. În zona rurală, analfabetismul afectase 48,6% din totalul populației[79], proporția pe ambele medii însumând 38%[80]. Cum analfabetismul și subculturalizarea țineа departe de viața publică categorii întregi de cetățeni, generalizarea culturii a fost considerată drept „contribuția cea mai de căpetenie pentru propășirea, sub toate raporturile, a statului"[81]. Un asemenea obiectiv a intrat și în viziunea corpurilor legiuitoare în formularea că, cu cât se oferea mai multă instrucție și cultură maselor, nu numai elitelor, cu atât mai multă strălucire dobândea viața economică și punerea în valoare a condițiilor favorabile care au rezultat prin făurirea statului național unitar.

Așadar, o gamă de prescripții către un orizont cultural deschis sugestiilor și practicilor sociale, dezbaterile purtând puternica amprentă a interesului de a dinamiza și spori funcția modernizatoare a culturii pe diverse planuri, păstrând specificul românesc în peisajul lumii contemporane. Deși nu toate tezele au fost integral puse în practică, cultura națională, de o demnitate aparte, bazată pe o educație seculară de bun-simț, de toleranță și de deschidere, s-a manifestat[82] precumpănitor rațională, armonioasă, progresistă, cu efecte de marcă în modernizarea României interbelice.

LA FONCTION MODERNISATRICE DE LA CULTURE DANS LA ROUMANIE DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES

(Résumé)

En analysant la littérature de l'entre-deux-guerres, les auteurs constatent que les solutions proposées par les facteurs politico-scientifiques, quoique différentiées sur des plans multiples, avaient un dénominateur commun avoué: l'augmentation de la fonction

[78] Gr. Antipa, *op. cit.*, p. 398.

[79] „Conjunctura economiei românești", I, 1936, 1–2, p. 25.

[80] V. Roman, *Doctrina liberală și realizările Partidului Național-Liberal în România*, București, 1936, p. 7.

[81] „Adevărul", 9 aprilie 1926.

[82] M. Malița, *Idei în mers*, II, București, 1981, p. 395; Vezi și M. Todosia, I. Saizu, *op. cit.*, p. 225–268.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

productive de la culture, de son caractère utilitaire. La modernisation des raisons d'être de la culture provenait non seulement des exigences des forces de production car il eût été inconvenable d'aspirer aux succès par le perfectionnememt des moyens matériels sans aucun souci pour l'instruction et l'éducation des puissances humaines, mais aussi du point de vue des exigences du domaine propre.

En Roumanie, la préoccupation culturelle s'est manifesté comme un impératif le lendemain de la guerre d'unification portée sous un autre impératif, national. L'effort pour la consolidation de l'acte du 1er décembre 1918 devait se transformer dans la lutte pour la culture et la civilisation, en atteignant ainsi le but suprême qui conduit l'activité tout entière.

Les auteurs démontrent que l'armature et la modernisation des fonctions de la culture ne pouvaient être conçues en dehors de son organisation dans les formes les plus complexes. Voilà pourquoi ils considèrent que, durant une période d'émulation spirituelle, subordonnée aux exigences fondamentales de propulser la Roumanie sur la voie du progrès dynamique, d'après des méthodes scientifiques, ont pu intervenir des préoccupations notables pour la modernisation de la Roumanie par culture.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CRISTIAN LUCA

CÂTEVA „AVVISI" INEDITE RELATIVE LA POLITICA EXTERNĂ A PRINCIPELUI GABRIEL BETHLEN (1628–1629)

Ultimii doi ani ai domniei lui Gabriel Bethlen (1613–1629) au reprezentat o perioadă de intensă activitate a diplomației transilvane, angrenată în jocurile politicii europene, în cadrul cărora interesele Principatului aveau o poziție bine definită. Aflat sub suzeranitate otomană, Gabriel Bethlen întreținea o activă politică externă, având, e drept, acceptul formal al Porții, manevrând însă cu abilitate între propriile deziderate și interesele otomane, astfel încât acțiunile sale să nu stânjenească opțiunile diplomației otomane. Cea din urmă etapă a politicii externe ardelene sub domnia lui Gabriel Bethlen este așadar definită de o întreagă serie de inițiative menite a asigura satisfacerea intereselor Transilvaniei și consolidarea poziției pe care Principatul o ocupa în raporturile cu imperialii, otomanii și polonii.

Oscilând între ipotetica apropiere de Casa de Austria – care era gata să încuviințeze ambițiile sale de a-și extinde dominația asupra Moldovei și Țării Românești – și încercările de a determina angrenarea Porții într-un conflict de amploare cu habsburgii, Gabriel Bethlen a demonstrat cu abilitate, în cursul anilor 1628–1629, că influența Transilvaniei în politica central și sud-est europeană rămăsese la fel de importantă ca și în vremea asediului Vienei din 1619. Principalele coordonate ale diplomației transilvane în răstimpul 1628–1629 se integrează în planurile anterior concepute de către principele Gabriel Bethlen și vizează două componente urmărite acum în mod constant: fie o apropiere formală de Polonia și implicit de imperiali, spre a se împotrivi Porții, situație condiționată de obținerea supremației asupra Țării Românești și Moldovei, fie deplina concordanță în raporturile cu Imperiul Otoman, astfel încât să poată determina atragerea otomanilor în conflictul preconizat cu Casa de Austria, menit a aduce Transilvaniei noi achiziții teritoriale, căci e greu de crezut că sultanul ar fi acceptat pretențiile ardeleanului asupra celor două țări române.

Reconfirmarea păcii de la Zsitvatorok în toamna anului 1627 și influența sporită a Poloniei în Moldova, unde domnul țării, Miron Barnovschi, avea să depună omagiu față de rege și Coroana polonă în 1629, îl plasau pe Gabriel Bethlen într-o poziție dificilă, din care își vedea minată realizarea propriilor

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 163–170.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

interese[1]. Neînţelegerile principelui ardelean cu domnul Moldovei îşi aveau originea în dorinţa lui Bethlen de a-l instala în scaunul moldovean pe unul dintre movileşti: Gavrilaş sau Ioan[2]. La vechile animozităţi se adăuga reţinerea de către Barnovschi Vodă, în 1628, a unor scrisori pe care Gabriel Bethlen le expediase regelui Poloniei şi hanului Şahin Ghirai, în încercarea de a provoca încordare în raporturile polono-otomane[3]. Prevalându-se de îndatoririle sale de garant al păcii polono-otomane, domnul Moldovei a trimis la Constantinopol scrisorile lui Bethlen, provocând reacţia imediată a principelui ardelean, care îl denunţa la rându-i pe Miron Barnovschi, acuzându-l că se înţelesese în taină cu imperialii şi era în fapt un adevărat duşman al Porţii. Însă neaşteptata schimbare de optică a politicii externe promovată de Miron Barnovschi avea să-l avantajeze pe principele ardelean, care se pronunţa din ce în ce mai hotărât pentru un nou conflict cu Casa de Austria, fiindu-i însă indispensabil şi sprijinul otomanilor. Or, tocmai în acel moment, Miron Barnovschi încerca să determine declanşarea unor complicaţii polono-otomane, care să scoată Moldova de sub suzeranitatea restrictivă a Porţii. Legăturile lui Barnovschi cu Şahin Ghirai şi sprijinul pe care acesta îl primise în taină de la domnul Moldovei au cântărit destul în a confirma Porţii acuzele formulate de către Gabriel Bethlen[4].

Principele Transilvaniei se încredea prea puţin în posibilitatea şi dispoziţia imperialilor de a-i acorda sprijin efectiv, în cazul desprinderii de sub suzeranitatea otomană, spre a intra sub protecţia Casei de Austria[5]. Cu toate acestea, Gabriel Bethlen a continuat cu abilitate să facă un joc dublu. Pe de o parte, din 1629 intervenea tot mai insistent la Constantinopol spre a-l atrage pe sultan într-o coaliţie antihabsburgică preconizată de puterile protestante, iar, pe de altă parte, continua politica de suprafaţă, întreţinând relaţii cu Polonia şi Imperiul Romano-German, mimând preocuparea pentru o eventuală alianţă antiotomană. Interesele sale erau însă indisolubil legate de bunele raporturi cu Poarta.

În vara anului 1629, diplomaţia protestantă şi-a reunit forţele spre a atrage Poarta într-o largă coaliţie antihabsburgică, care urma să reunească Suedia, Hanatul Crimeii, cele trei ţări române, Rusia, cazacii şi dizidenţele interne din Austria şi Polonia[6]. Tratativele de la Constantinopol, derulate prin intermediul ambasadorului olandez la Poartă, Cornelius Haga, trimisului lui Gabriel

[1] Veniamin Ciobanu, Politică şi diplomaţie în secolul al XVII-lea. Ţările Române în raporturile polono-otomano-habsburgice (1601–1634), Bucureşti, 1994, p. 215–216.

[2] Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, IV, Bucureşti, 1902, p. CLVIII (prefaţa).

[3] Hurmuzaki, *Documente*..., IV/2, doc. CCCCLXXVII, p. 419–420 (Raportul bailului Sebastiano Venier către Doge, datat 5 februarie 1628, informa că în Moldova: „... *erano state intercette lettere del Principe Gabor dirette al Re di Polonia [...] et altre lettere che scriveva al Re de Tartari, eccitandolo anch' egli a muoversi*... ", fiind apoi trimise la Constantinopol).

[4] Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. CLVIII; Hurmuzaki, *Documente*..., Supliment I/1, doc. CCCXXXII, p. 229.

[5] Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, III, Bucureşti, 1900, p. 113.

[6] Tahsin Gemil, *Ţările Române în contextul politic internaţional (1621–1672)*, Bucureşti, 1979, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Bethlen, marchizul d'Assideuil şi susţinute de patriarhul Chiril, nu s-au soldat cu rezultatele scontate. Deşi nu a respins ideea, Poarta a rămas inactivă, încuviinţând doar acordarea unor largi libertăţi de acţiune tătarilor, iar după insuccesul expediţiei lui Devlet Ghirai şi Kantemir-Mârza în Polonia în toamna lui 1629 şi mai apoi după moartea lui Bethlen şi-a reafirmat dorinţa de a rămâne în afara conflictului din Europa, implicând şi pe tătari în războiul iranian[7].

Sursele documentare pe care se fundamentează informaţiile privind evoluţia raporturilor politice din centrul şi sud-estul Europei în anii 1628–1629 sunt adăugite prin câteva mărunte documente, care cu modestul lor conţinut aduc unele confirmări şi lămuriri relative la problematica în discuţie. Aceste documente, care fac parte din categoria aşa-numitelor „avvisi", sunt informaţii sosite din diferite surse şi pe diverse filiere, menţionând evenimente de tot felul, în primul rând politice. Un număr de astfel de documente am reuşit nu demult să identificăm în cursul unui stagiu de studii la Veneţia. Ele sunt cuprinse în manuscrisul cu titlul „Avvisi o Gazzette degli a(nni) 1628–16(29)", având numărul de inventar VI 305 (5987), înregistrat în catalogul de manuscrise al Bibliotecii Naţionale Marciana din Veneţia. Manuscrisul este în italiană, pe hârtie format 315 × 215 mm şi cuprinde circa 309 pagini legate, fiind un original de secol XVII.

Informaţiile cuprinse în câteva dintre aceste „avvisi" se referă la iniţiative politice ale lui Gabriel Bethlen şi la situaţia conflictuală din Hanatul Crimeii. Valoarea lor documentară este cu certitudine secundară, dar, corelate cu surse contemporane de primă mână, aceste „avvisi" oferă elemente interesante, care vin chiar în completarea izvoarelor de majoră importanţă.

Astfel, dintr-un aviz sosit la Veneţia, la 19 august 1628, se confirmă pregătirile militare pe care Poarta le făcea, aşteptând contingentele muntean şi moldovean, ce urmau să sosească în sprijinul otomanilor porniţi în campania împotriva cazacilor aliaţi cu Şahin Ghirai[8]. La 2 septembrie acelaşi an parveneau la Veneţia informaţii despre tratativele lui Gabriel Bethlen cu polonii; probabil o concretizare a încercărilor zădărnicite anterior de Miron Barnovschi prin capturarea corespondenţei adresată de principele ardelean regelui Poloniei[9].

În cursul anului 1629, Gabriel Bethlen şi-a intensificat eforturile de a-i determina pe otomani să participe la redeschiderea ostilităţilor cu Casa de Austria. A continuat însă în acelaşi timp să ducă o politica de suprafaţă, întreţinând raporturi politice cu Imperiul Romano-German, deşi nu la aceeaşi intensitate ca în anii precedenţi[10]. La 6 ianuarie 1629 ajungea la Veneţia ştirea

---

[7] *Ibidem*.

[8] *Avvisi o Gazzette degli a(nni) 1628–(16)29*, Biblioteca Naţionala Marciana, Veneţia, ms. ital. 305(5987), secol XVII, original, fila 46 şi 93–94; cf. Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman (până la 1656)*, Bucureşti, 1978, p. 342; Hurmuzaki, *Documente...*, IV/2, doc. CCCCLXXIX, p. 421.

[9] *Avvisi...*, fila 61.

[10] Pentru problema relaţiilor politice ale lui Gabriel Bethlen cu Imperiul Romano-German în anii dinainte de 1628 vezi şi Ştefan Andreescu, *Restitutio Daciae (Relaţiile politice dintre Ţara Românească, Moldova şi Transilvania în răstimpul 1601–1659)*, II, Bucureşti, 1989, p. 103–107.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

unei întrevederi desfăşurată la Viena între un sol al lui Bethlen şi împărat, în prezenţa unor înalţi demnitari imperiali, iar la 17 februarie la Serenissima Republică soseau informări despre unele neînţelegeri dintre otomani şi Habsburgi, provocate de disputele pentru controlul asupra unor sate din regiunea de frontieră cu Ungaria[11]. Diferendele otomano-habsburgice în chestiunea satelor situate la graniţa dintre cele două puteri sunt aşadar confirmate de avizul din 17 februarie 1629 şi se dovedesc a fi de dată mai recentă decât se desprinde din raportul oficial al ambasadorului veneţian la Viena, Pietro Vico, ce îi transmitea Dogelui, la 13 octombrie 1629, că „... sultanul a cerut alte sate în plus [...] [faţă de] împărţeala de sate care a fost propusă şi care plăteau contribuţii împăratului şi sultanului..."[12].

Intensificând negocierile cu Poarta, pentru a o determina să participe la războiul preconizat de puterile protestante cu Habsburgii[13], Gabriel Bethlen urgenta şi preparativele militare. O informare sosită la Veneţia, din Viena, la 27 februarie 1629, confirma faptul ca Bethlen continua pregătirile militare, în înţelegere cu aliaţii din preconizata coaliţie protestantă[14]. Din nou, la 3 martie 1629, un aviz venit din Viena la Veneţia sublinia preocuparea imperialilor faţă de acţiunile lui Gabriel Bethlen, care îşi urma imperturbabil hotărârea de a-şi aduna oştile, bănuindu-se că va iniţia deschiderea ostilităţilor cu Casa de Austria[15].

Însă intenţiile lui Gabriel Bethlen nu aveau să fie concretizate, atât datorită atitudinii rezervate a Porţii cât mai ales datorită agravării problemelor de sănătate. Începând din 1628, principele ardelean avea să sufere o rapidă deteriorare a stării sale de sănătate[16]. Boala s-a agravat în jurul datei de 16 februarie 1629, poate şi datorită faptului că Bethlen nu-şi îngăduia să găsească timp pentru odihnă, preocupat fiind de problemele pe care le ridica realizarea alianţei antihabsburgice[17]. Suferinţele prin care trecea principele Transilvaniei erau cunoscute în amănunt şi la Viena, unde se zvonea chiar, înainte de 17 martie 1629, „... che quel Pri(nci)pe, Bethlem Gabor, fosse passato all' altra vita..."[18]. La 24 martie 1629, zvonul era perpetuat la Veneţia, unde ajungea o nouă informaţie din Viena, confirmând aşa-zisa moarte a lui Gabriel Bethlen[19]. În fapt, principele ardelean trecea într-adevăr prin grele suferinţe, însă ştirea privind decesul său era falsă. În a doua jumătate a anului 1629, înainte de

[11] *Avvisi...*, fila 166 şi 200.

[12] *Ibidem*, fila 200; cf. Hurmuzaki, *Documente...*, VIII, Bucureşti, 1894, doc. DCXI, p. 422.

[13] Hurmuzaki, *Documente...*, IV/2, doc. CCCLXXXV, p. 426–427.

[14] *Avvisi...*, fila 206.

[15] *Ibidem*, fila 211.

[16] *Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu Mureş (1580–1658)*, ed. Ştefania Gáll Mihăilescu, Bucureşti, 1993, p. 191.

[17] Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei (1608–1665)*, ed. G. Duzinchievici şi E. Reus-Mârza, Bucureşti, 1965, p. 66.

[18] *Avvisi...*, fila 224.

[19] *Ibidem*, fila 229.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

25 septembrie, intervenea o uşoară ameliorare a stării lui Gabriel Bethlen, după cum ne-o dovedeşte o scrisoare pe care acesta o primea de la Alexandru Iliaş, domnul Ţării Româneşti, care se arăta bucuros de veştile ce-i sosiseră din Transilvania: „... anume că Domnul Dumnezeu a dat uşurare în starea de boală..." a principelui ardelean[20]. Totuşi, la începutul lunii următoare aflăm dintr-un raport, pe care ambasadorul veneţian la Viena îl expedia către Doge, la 6 octombrie, că „... la infirmita di Bethlen si rendeva sempre più incurabile e pericolosa...", în timp ce disputele pentru succesiune deveneau şi ele din ce în ce mai accentuate[21].

La 26 octombrie, Gabriel Bethlen află că o altă problemă venea să se adauge suferinţelor sale, minând materializarea coaliţiei împotriva Casei de Austria. Campania tătarilor lui Kantemir-Mârza în Polonia meridională suferise grele pierderi, diminuând astfel posibilităţile de a dovedi otomanilor viabilitatea proiectelor preconizate de principele Transilvaniei[22]. Poarta, preocupată de conflictul iranian, nu manifesta interesul aşteptat pentru iniţiativele politice ale lui Gabriel Bethlen. Moartea principelui ardelean, la 15 noiembrie 1629, amplifica problemele complexe ale intereselor otomane în sud-estul Europei. Numind noi domni în Ţara Românească şi Moldova şi afirmându-şi sprijinul pentru candidatura lui Gheorghe Rákóczi la tronul Transilvaniei, sultanul Murad al IV-lea îi scria domnului muntean Leon Tomşa, în decembrie 1629: „... sosindu-i acum clipa sfârşitului, cel care era stăpânitorul Transilvaniei şi regele Ungariei, Bethlen Gabor, a murit...", reflectând parcă consideraţia de care se bucurase cel dispărut[23].

Îmbinând diplomaţia cu forţa armelor, principele Transilvaniei Gabriel Bethlen (1613–1629) a plasat Principatul între exponenţii de primă importanţă ai politicii europene din deceniul doi al veacului al XVII-lea. Urmărind în mod constant asigurarea deplinei autonomii şi integrităţi a statului, Gabriel Bethlen a rămas fidel concepţiilor exprimate în testamentul sau politic, redate sugestiv în *Cronica Transilvaniei* a lui Georg Kraus: „... dacă Transilvania vrea să rămână în pace şi linişte, oricine va fi principe, atunci ţara să nu se lepede niciodată de Poarta otomană. Deoarece ajutorul german şi oricare alt ajutor străin este prea departe şi, până ar sosi acesta la vremuri de nevoie, ţara ar trebui să piară, mai ales dacă Moldova şi Ţara Românească n-ar ţine cu ea..."[24].

Această realistă concepţie politică şi-a dovedit pe deplin valabilitatea, fiind funcţională până în deceniul nouă al secolului în care a condus Transilvania, vreme de 16 ani, unul dintre cei mai de seamă dintre principii săi: Gabriel Bethlen.

---

[20] Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, IX, Bucureşti, 1937, doc. 235, p. 294–295.

[21] Hurmuzaki, *Documente...*, VIII, doc. DCX, p. 422.

[22] Andrei Veress, *Documente...*, IX, doc. 238, p. 300–301; Aurel Decei, *op.cit.*, p. 342.

[23] Tahsin Gemil, *Relaţiile Ţărilor Române cu Poarta otomană în documente turceşti (1601–1712)*, Bucureşti, 1984, doc. 91, p. 211–212.

[24] Georg Kraus, *op.cit.*, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANEXE

Avvisi o Gazzette degli a(nni) 1628–(16)29

I
Di Venetia li 19 Agosto 1628

... Con le ultime di Cost(antinopo)li si hà che sendosi l'arm(at)a ottomana rinforzata con le guardie dell'Arcipelago si era fermata nel mare magg(io)re aspettandosi l'arrivo delle genti di Valachia et Moldavia per assalire per terra et per mare il[...] Re Tartaro et poner à quella sedia il P(ri)n(ci)pe suo fratt(ell)o, nel che li Turchi troveranno grande ostacolo per la nova colegati(on)ne fatta dal deto Rè con Polachi (et che in tanto li cosachi con le loro barche accresunte al n(ume)ro di 600 si siano Impatroniti d'alcune galere Turchesche che venivo da Trebisonda et scorsi 80 miglia nel Paese ottomano ni habb(in)o posso ogni cos à sacco, fero et fuoco)...

(Biblioteca Națională Marciana. Veneția, ms. ital. VI 305(5987), fila 46, original)

II
Di Venetia li 2 sett(emb)re 1628

... Di Vienna delli 19 pass(atto)o scriv(on)o l'arrivo del[...] Amb(asciato)r(e) dell'elettor di Brandemburgo et di Polonia venen(d)o, che nella Dieta di Varşovia era compasso un Amb(asciato)r(e) di Betlem Gabor con un p(roposs)te per il Re di Polonia, di un Cavallo Turco stimato, con li fornim(en)ti di 6 m(ille) ongari qual faceva instanza d'esser ammesso nel n(ume)ro delli stati et membri di quel Regno per poter, in caso di bisogno, haver aiuti da essi contro il Turco, il che da S(ua) M(aes)tà sia stato posto in consulta...

(Biblioteca Națională Marciana, Veneția, ms. ital. VI 305(5987), fila 61, original)

III
Di Venetia li 14 ott(ob)re 1628

... Con le ultime di Cost(antinopo)li s'intende che Selim, Rè de Tartari, con l'aiuto de Cosachi et Moldavi havendo formato un ess(erci)to di 80 m(ille) comb(atten)ti han(n)o ratto quello del suo fratt(ell)o et ucisolo il G(e)n(er)ale con c(irc)a 12 m(illa) tra fanti et cavalli et di quelli di Selim n'erano rimasti morti da 800 Cavalli, havendo poi recuperato il suo Regno di dove fu scaciato, come si scritte dal detto suo fratello col for(ni)mento de Turchi, de quali verso Caffa ne siano stati tagliati à pezzi da 4 m(illa) dalli parciali[?] del sudetto Selim il quale hora si era colegato col Rè di Persia scorrendo et dannegiando grandem(en)te il paese de ottomani ...

(Biblioteca Națională Marciana, Veneția, ms. ital. VI 305(5987), fila 93-94, original)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IV

Di Venetia li 6 gennaro 162(9)

... Di Vienna delli 23 pass(att)o scriv(on)o che l'Imp(erato)re [...] hà havuto parim(en)te audienza con Amb(asciato)r(e) di Betlem Gabor per causa del quale sono stati chiamati il Palatino et altri supremi off(icia)li del regno d'Ungaria alla corte di S(acra) M(aes)ta Cesarea ...

(Biblioteca Națională Marciana, Veneția, ms. ital. VI 305(5987), fila 166, original)

V

Di Venetia li 17 febb(rai)o 162(9)

... Di Vienna alli 3 st(ante) scriv(on)o l'arrivo da Cost(antinopo)li di un Chiaus Turco per quanto s'intende li Turchi non vogliono restituire li villagi occupati nell ult(im)a ribell(io)ne col favore di Betlem Gabor, anzi ne pretendono alli altri appartinenti alla giurisdit(ion)e di Strigonia et venendo anco poco rispettato (d)alla Porta, l'Amb(asciato)r(e) Ces(are)o si dubitava di qualche rottura con li Ottom(a)ni...

(Biblioteca Națională Marciana, Veneția, ms. ital. VI 305(5987), fila 200, original)

VI

Di Venetia li 27 febbraio 162(9)

... Di Vienna delli X stante scriv(on)o [...] che il Gabor s'armava alla gagliarda, con intelligenza del Gran Turco et del Rè di Suetia per il che li habitanti di molte Ville et Villagi abbandonando la Campagna, s'andav(an)o, rettirando con il meglio de loro haveri, nelle fortezze.

(Biblioteca Națională Marciana, Veneția, ms. ital. VI 305(5987), fila 206, original)

VII

Di Venetia li 3 marzo 16(29)

... Di Vienna delli 17 pass(at)o scriv(on)o [...] che alli 13 il Co(nsiglio) di Colalto hav(ev)a dat(o) and(at)a al Chiaus Turco, confirmandosi gli apparati militari, che faceva il Gabor à diffessa, com' egli diceva, delli suoi stati.

(Biblioteca Națională Marciana, Veneția, ms. ital. VI 305(5987), fila 211, original)

VIII

Di Venetia li 17 marzo 16(29)

In partic(ola)ri di Vienna si è inteso essemi gionto di Transil(ani)a che quel Pri(nci)pe, Betlem Gabor, fosse pasato all' altra vita, al cui stato si teneva che sucederà suo fratt(ell)o.

(Biblioteca Națională Marciana, Veneția, ms. ital. VI 305(5987), fila 224, original)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IX

Di Venetia li 24 marzo 162(9)

Di Vienna [...] confermano la morte repentina di appoplesia di Betlem Gabor, pretendendo hora il Gran Turco il Patrocinio di Trans(ilva)nia.

(Biblioteca Națională Marciana, Veneția, ms. ital. VI 305(5987), fila 229, original)

RIASSÚNTO

Nel periodo 1628–1629, la Transilvania del Principe Gabiel Bethlen (1613–1629) si impegnava in favore di una politica nella regione central-europea dove, insieme con gli stati protestanti, cercava di realizzare un'alleanza contro la Casa di Austria. Nello stesso tempo i raporti politici tra il Principe Bethlen e la Casa di Austria erano in un periodo di un possibile mutamento, restando però al livello degli semplici contatti diplomatici perchè l'avversione manifestata pochi anni fà, nei confronti militari, era rimasta ancora viva.

Questa situazione politica viene conosciuta adessò di più, grazie a qualchi avvisi inediti, recentemente scoperti, i quali sono importanti per capire e chiarire meglio un periodo di maggiore importanza nella storia di Transilvania.

Questi avvisi, dunque, sottolineando ancora una volta i fatti della politica estera di Bethlen, portano anche un picolo contributo alla ricerca degli avvenimenti politici europei dell' 600.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DAN PRODAN

FRANZ BABINGER ŞI NICOLAE IORGA. CORESPONDENŢĂ

În fondul *Corespondenţa Nicolae Iorga* (431 vol.), aflat la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, *Secţia Manuscrise*, se păstrează 18 scrisori inedite trimise de turcologul german Franz Babinger[1] lui Nicolae Iorga[2], reputat istoric al Imperiului Otoman şi al relaţiilor româno-otomane, orientalist-turcolog sui-generis, între 14 februarie 1920[3] şi 17 mai 1937[4]. La acestea se adaugă o scrisoare trimisă de savantul german lui Constantin I. Karadja[5], consulul general al României la Berlin, precedată de alte două ale diplomatului

[1] H.J. Kissling, *Franz Babinger (1891–1967)*, în „Südostforschungen", XXVI. Band, 1967, München, p. 375–379; H.W. Duda, *Franz Babinger*, în „Almanach der Österreichischen Akademie der Wissenschaften", 118. Band, Wien, 1968, pp. 317–323; Mihail Guboglu, *Franz Babinger*, în „Studia et Acta Orientalia", vol. VII, 1968, Bucarest, pp. 233–235; *Franz Babinger*, în *The International Who's Who, 1967–1968*, ed. XXXI, London, p. 67; Dan Prodan, *Din tradiţiile orientalisticii româneşti. Franz Babinger şi Institutul de Turcologie de la Iaşi (1940–1945)*, în „Caietele Laboratorului de Studii Otomane", nr. 2, 1993, coordonatori Mihai Maxim şi Bogdan Murgescu, Bucureşti, pp. 164–201; idem, *Franz Babinger – turcolog celebru şi agent secret?*, în „Magazin Istoric", s.n., an XXVIII, nr. 4 (325), aprilie 1994, Bucureşti, pp.49–51; idem, *Mid-17th Century Transylvania and Franz Babinger. On a Berât and an 'Ahdnâme handed to Prince Gheorghe Rákóczi II in 1649*, în „Transylvanian Review", vol. III, no. 2/Summer 1994, Cluj-Napoca, pp. 127–134; idem, *Studiile lui Franz Babinger referitoare la istoria românilor şi a relaţiilor româno-otomane în evul mediu (secolele XIV–XVII)*, în „Hierasus", X, 1996, Botoşani, pp. 119–170; idem, *Franz Babinger: „Vreau să pun turcologia la Bucureşti pe o bază solidă"*, în „Magazin istoric", s.n., an XXXI, 1999, Bucureşti (sub tipar).

[2] Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *N. Iorga, historien de l'Empire Ottoman*, în „Balcania", vol. VI, 1943, Bucarest, pp. 101–122; idem, *Nicolae Iorga, a Romanian historian of the Ottoman Empire*, Bucarest, 1972, 190 p.; idem, *N. Iorga et l'histoire de l'Empire Ottoman*, în vol. *Nicolae Iorga, l'homme et l'oeuvre ...*, Bucarest, 1972, pp. 175–186; Tayyib Gökbilgin, *La conception de Nicolas Iorga sur l'Empire Ottoman*, în „A.I.É.S.E.E. Bulletin", IX-e année, n-os 1–2/1971, Bucarest, pp. 29–33; Mihail Guboglu, *Nicolae Iorga – istoric al Imperiului Otoman şi al relaţiilor româno-otomane*, în AUB, Istorie, an XXII, nr. 2/1973, Bucureşti, pp. 25–49; Tahsin Gemil, *Nicolae Iorga – cercetător al Istoriei otomane*, în volumul omagial *Parlamentul României. Sesiunea omagială Nicolae Iorga – Virgil Madgearu, 27 noiembrie 1990*, Bucureşti, Imprimeria Coresi, 1991, pp. 44–47.

[3] BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 284 (1920), ff. 279–279v.

[4] BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 426 (1937), f. 151.

[5] *Ibidem*, vol. 417 (1935), f. 17.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 171–202.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

român către Nicolae Iorga[6], în legătură cu invitarea lui Franz Babinger în România. Aflat deja în ţara noastră, savantul german a mai corespondat cu „mademoisselle Iorga" (probabil Liliana N. Iorga)[7], şi cu administraţia Tipografiei „Datina Românească" din Vălenii de Munte[8], pentru a face să-i parvină cărţile solicitate. Ar mai fi de amintit aici şi copia textului conferinţei radiofonice pe care Franz Babinger a susţinut-o, la 3 decembrie 1931, la postul de radio german „Deutsche Welle" din Berlin, referitoare la legăturile şi influenţele culturale reciproce româno-germane în epoca modernă, până la primul război mondial[9], şi comentariile din presa germană asupra acestei conferinţe[10].

Prima scrisoare a lui Franz Babinger, tânăr doctor turcolog, către Nicolae Iorga, autorul celebrei *Geschichte des osmanischen Reiches, nach den Quellen dargestellt* (vol. I-V, Gotha, 1908–1913), cea mai valoroasă sinteză a istoriei otomane apărută până atunci, şi al altor studii conexe, epistolă păstrată la B.A.R., datează din 14 februarie 1920. În ea tânărul istoric german îl ruga pe N. Iorga să-i procure şi să-i expedieze două contribuţii de referinţă în cadrul preocupărilor româneşti de orientalistică-turcologie de la începutul secolului al XX-lea: *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române* (3 vol., Bucureşti, 1900) de Lazăr Şăineanu, şi *Historia Turchesca (1300–1514)*, de Donado da Lezze (ediţie publicată, adnotată, cu o introducere de dr. I. Ursu, Bucureşti, 1909)[11]. Textul scrisorii îmi permite să afirm că cei doi istorici se cunoşteau din anii anteriori, fără a putea preciza, conform informaţiilor pe care le deţin în prezent, când, unde şi în ce împrejurări s-au cunoscut sau au început dialogul epistolar. Nu ştiu nici ce urmare a avut această scrisoare.

Pentru următorii aproape 11 ani (1920–1930) la B.A.R. nu se mai păstrează nici o scrisoare, deşi este sigur că cei doi istorici au corespondat în tot acest interval, dovadă fiind atât recenziile semnate de N. Iorga la contribuţiile turcologice ale lui F. Babinger, cât şi aprecierile formulate în legătură cu activitatea ştiinţifică a savantului german.

D-na Cristiana Feneşan a publicat în 1994 un interesant studiu despre contribuţia lui Fr. Babinger la dezvoltarea preocupărilor româneşti de osmanistică[12], editând în *anexă* şi două scrisori ale turcologului german către Nicolae Iorga din 5 şi, respectiv, din 27 decembrie 1930, descoperite în *Arhiva de familie N. Iorga*, aflată în custodia d-lui Andrei Pippidi[13].

În scrisoarea din 5 decembrie 1930, Fr. Babinger se angaja să-i traducă lui N. Iorga fotocopiile unor inscripţii de pe pietre funerare musulmane din Româ-

[6] *Ibidem*, vol. 419 (1935), ff. 92–92v., 112.
[7] *Ibidem*, vol. 418 (1935), f. 90.
[8] *Ibidem*, vol. 428 (1938), f. 217.
[9] *Ibidem*, vol. 393 (1932), ff. 26–37.
[10] *Ibidem*, vol. 393 (1932), f. 38.
[11] Vezi *supra*, nota nr.3.
[12] Cristina Feneşan, *Franz Babinger: ein deutscher Beitrag zur rumänischen Osmanistik*, în RESEE, XXXII-e année, n-os 3–4/1994, Bucarest, pp. 313–320.
[13] *Ibidem*, pp.320–322.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nia, mulţumind în acelaşi timp pentru publicaţiile primite la Berlin. Turcologul german îi mai atrăgea atenţia istoricului român asupra izvoarelor epigrafice otomane din Dobrogea şi din Bulgaria de nord-est, zonă pe care a vizitat-o chiar în acel an[14]. În scrisoarea din 27 decembrie 1930 turcologul german a mulţumit istoricului român pentru periodicile trimise şi a semnalat lui Iorga *Cartea de călătorii* a lui Evliyâ Çelebi ca izvor narativ pentru istoria românilor[15].

Din anul 1931 s-au păstrat patru scrisori în amintitul fond epistolar. În prima, datată 26 februarie 1931, Fr. Babinger a mulţumit lui N. Iorga pentru scrisoarea prin care a fost invitat să efectueze o călătorie de studii în România şi a cerut sprijinul material şi moral pentru buna ei desfăşurare[16]. În a doua scrisoare, datată 23 martie 1931, savantul german l-a anunţat pe istoricul român că nu putea, datorită unor cauze obiective, să întreprindă călătoria în România în primăvara acestui an, şi solicita noi informaţii despre sezonul indicat pentru aceasta[17]. Iorga a reînnoit invitaţia şi, la 15 mai 1931, turcologul german a răspuns că se pregăteşte intens pentru viitoarea excursie de studii în regiunile româneşti locuite de musulmani[18]. La 2 august 1931 Babinger a comunicat că proiectata şi mult amânata vizită de studii în România va putea avea loc în toamna acelui an[19].

În următoarea scrisoare, datată 29 ianuarie 1933, turcologul german i-a comunicat lui N. Iorga că era preocupat de evenimentele istorice ce au determinat sfârşitul domniei lui Vasile Lupu în Moldova (1653), solicitându-i istoricului român să-i trimită proprii-le-i lucrări despre călătorii europeni în Orient în evul mediu. Mai reiese faptul că între cei doi savanţi exista un intens schimb de publicaţii[20].

Din anul 1935 s-au păstrat la B.A.R. opt scrisori ale lui Franz Babinger către Nicolae Iorga, la care se adaugă alte cinci în legătură cu invitarea şi angajarea cu contract a turcologului german la Institutul pentru studiul Europei Sud-Estice din Bucureşti (1935–1937).

La 2 mai 1935, Fr. Babinger i-a cerut lămuriri lui N. Iorga în legătură cu invitaţia acestuia de a discuta condiţiile unei viitoare colaborări cu Universitatea din Bucureşti. Turcologul german i-a mai comunicat istoricului român că de la 1 aprilie 1934 a fost suspendat din funcţia de profesor al Universităţii din Berlin, de către regimul politic hitlerist[21]. Această scrisoare îmi permite să deschid aici o paranteză pentru a lămuri o problemă de ordin cronologic: hitleriştii l-au îndepărtat de la catedră pe Babinger începând cu *1 aprilie 1934*, şi nu cu 1 aprilie 1933, cum s-a afirmat într-o renumită enciclopedie cu o largă

[14] *Ibidem*, pp. 320–321.
[15] *Ibidem*, pp. 321–322.
[16] BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 367 (1931), f. 18 (scrisoarea nr. 14).
[17] *Ibidem*, vol. 363 (1931), f. 169 (scrisoarea nr. 127).
[18] *Ibidem*, vol. 373 (1931), f. 350–351.
[19] *Ibidem*, vol. 377 (1931), f. 3 (scrisoarea nr. 2).
[20] *Ibidem*, vol. 401 (1933), ff. 143–143v.
[21] *Ibidem*, vol. 416 (1935), f. 22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

circulație internațională[22]. De altfel, data de 1 aprilie 1933 este eliminată de însăși derularea logică a evenimentelor. Hitler și regimul său au venit la conducerea Germaniei la 30 ianuarie 1933, iar până la 1 aprilie același an perioada de timp a fost prea scurtă pentru ca Fr. Babinger „să ajungă în conflict cu regimul național-socialist german", cum s-a tot afirmat. Hitler și acoliții săi erau interesați de consolidarea propriului lor regim politic dictatorial și nu de o „răfuială" antisemito-ideologică cu Fr. Babinger. Alta va fi însă situația peste un an: invocând că una din bunicile lui Babinger ar fi fost de origine iudaică, hitleriștii, acum bine consolidați la conducerea Germaniei, l-au îndepărtat de la Universitatea din Berlin. Apoi, este puțin probabil că energicul și vulcanicul Babinger, dacă ar fi fost îndepărtat la 1 aprilie 1933, ar fi așteptat *mai mult de doi ani*, fără alte venituri materiale, oferta unei colaborări științifico-didactice din partea unei universități europene, fără să fi întreprins el însuși nimic în această direcție. Anul *1934* a fost menționat și de H.J. Kissling[23] sau de H.W. Duda[24], care l-au cunoscut personal pe turcologul german și erau în temă cu principalele momente și etape ale vieții și carierei științifico-didactice ale acestuia.

Doar peste trei zile, la 5 mai 1935, Fr. Babinger a expediat o nouă scrisoare lui N. Iorga, în care a solicitat noi informații despre invitația istoricului român și o întâlnire personală cu acesta, la o dată și într-o localitate asupra cărora vor hotărî de comun acord[25].

Peste alte două zile, la 7 mai 1935, turcologul german a comunicat din Stettin (Germania) lui N. Iorga că a descoperit în arhivele acestui oraș mărturii istorice despre Gheorghe Ștefan, marele voievod și domn al Moldovei, și raportul asupra călătoriei lui Conrad Iacob Hiltebrandt prin Țările Române (1656–1658)[26].

Schimbul de informații dintre Babinger și Iorga în legătură cu posibilitatea invitării turcologului german în România se va derula, într-o manieră discretă, prin intermediul lui Constantin I. Karadja, consulul general al României la Berlin, un discipol și colaborator al marelui istoric român.

Astfel, după discuția pe care a avut-o cu Babinger în 19 mai 1935 la Berlin, C.I. Karadja a comunicat a doua zi lui Iorga detaliile „tehnico-financiare" ale întrevederii: turcologul german este de acord să-și desfășoare activitatea științifico-didactică la București, pe baza unei invitații oficiale, în calitate de „professeur agrégé", solicitând o remunerație lunară de 12.000 de lei, un permis permanent de călătorie pe C.F.R., pentru a studia populația și vestigiile musulmane din Dobrogea, și posibilitatea de a vizita în vacanțele anului universitar Germania. Karadja mai preciza că va trimite *„prin curier* o scrisoare mai amănunțită și un program precis de lucru ce va întocmi prietenul nostru

[22] *The International Who's Who*, 1967–1968, ed. XXXI, London, 1968, articolul *Franz Babinger*, p. 376.

[23] H.J. Kissling, *op. cit*, p. 376.

[24] H.W. Duda, *op. cit.*, p. 318.

[25] BAR, *Corespondență N. Iorga*, vol. 416 (1935), f. 263.

[26] *Ibidem*, vol. 422 (1935–1937), ff. 244–244v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(Fr. Babinger–subl. şi compl. D.P.) în scris"[27], despre primirea cărora de către Iorga se va interesa la 24 mai 1935[28].

Nu am găsit la B.A.R. „scrisoarea amănunţită" şi „programul precis de lucru" despre care am amintit. Este posibil ca „scrisoarea amănunţită" să fie o variantă dezvoltată a depeşei din 20 mai 1935, iar al doilea act să fi fost încorporat, în rezumat, în contractul încheiat între Franz Babinger şi Nicolae Iorga şi semnat de turcologul german la Berlin la 18 august 1935[29]. Diferitele probleme personale l-au împiedicat pe Babinger să discute în amănunt aspectele „tehnice" ale deplasării sale la Bucureşti, şi abia la 23 iulie 1935 l-a contactat din nou pe consulul general C.I. Karadja la Berlin pentru a relua schimbul de opinii în legătură cu acest subiect[30].

Discuţiile fructuoase s-au încheiat cu rezultatul dorit de ambele părţi: încheierea unui contract prin care Fr. Babinger îşi va desfăşura activitatea ştiinţifică şi didactică în cadrul Institutului pentru studiul Europei Sud-Estice, începând cu data de 1 octombrie 1935[31]. Contractul, semnat de turcologul german la Berlin la 18 august 1935, aşa cum am mai amintit, va ajunge în România şi va fi semnat de N. Iorga la 25–26 august acelaşi an[32]. La 5 septembrie 1935, Babinger a confirmat primirea unui exemplar semnat de N. Iorga al acestui contract[33].

La 12 septembrie 1935, turcologul german a reconfirmat primirea invitaţiei oficiale în limba franceză din partea Institutului şi a contractului semnat de Iorga şi a solicitat detalii despre viitoarele sale teme de cercetare ştiinţifică, pentru a aduce în România cărţile necesare din propria-i bibliotecă, estimată la aproximativ 8.000 de volume. La rândul său, a propus ca temă de cercetare abordarea istorico-etnică şi lingvistico-literară a populaţiei turceşti din Dobrogea, aflată atunci în plin proces de imigrare în Turcia. Conta pe sprijinul moral şi material al ministrului Turciei la Bucureşti, Hamdullah Suphi Tanriöver, pe care-l cunoştea personal[34].

Peste trei săptămâni, la 1 octombrie 1935, Babinger i-a comunicat lui Iorga că a primit suma de bani necesară călătoriei în România de la C.I. Karadja şi că va pleca spre Bucureşti cât mai curând posibil, trecând prin Cracovia, unde intenţiona să discute cu filologul orientalist polon T. Kowalski despre tătarii din Dobrogea şi din *Deli Ormân*-ul bulgar[35].

---

[27] *Ibidem*, vol. 419 (1935), ff. 267–267v.

[28] *Ibidem*, vol. 419 (1935), ff. 92–92v.: „Despre prietenul Prof(esor) B(abinger) sper că veţi fi primit *scrisoarea mea amănunţită* (compl. şi subl. D.P.)".

[29] ASB, fond *Ministerul Educaţiei Naţionale*, d. 729/1938, f. 10.

[30] BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 417 (1935), f. 17.

[31] Vezi *supra*, nota nr. 29.

[32] BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 420 (1935), f. 220.

[33] *Ibidem*, vol. 415 (1935), f. 225.

[34] *Ibidem*, vol. 415 (1935), f. 152.

[35] *Ibidem*, vol. 415 (1935), f. 229.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Turcologul german a ajuns la Bucureşti la 16 octombrie 1935, fiind dornic să-l întâlnească cât mai repede pe Iorga[36]. La 21 octombrie 1935, Babinger a comunicat istoricului român că în săptămâna următoare va efectua o călătorie de studii la Constanţa şi în Dobrogea şi că intenţionează să susţină, la 1 noiembrie acelaşi an, o conferinţă cu tema „Probleme der Islâmforschung in Südosteuropa mit Besonderem Bezug auf Rumänien" (tradusă din limba germană în limba franceză de Maria Matilda Alexandrescu-Dersca)[37]. L-a mai informat pe Iorga că elabora un articol despre călătoria englezului Robert Bargrave prin Moldova lui Vasile Lupu (1652)[38].

La 30 noiembrie 1935, Fr. Babinger solicita „domnişoarei Iorga" (probabil Liliana N. Iorga) cărţile şi periodicele pe care marele istoric român a promis anterior că i le oferă[39].

Şi după angajarea cu contract a turcologului german la Institutul pentru Studiul Europei Sud-Estice din Bucureşti, acesta a continuat să corespondeze cu N. Iorga, în special atunci când se afla în concediu sau în călătorie în Germania. Preocupat în continuare de personalitatea lui Vasile Lupu, marele voievod şi domn al Moldovei (1634–1653), i-a comunicat istoricului român, la 24 august 1936, concluziile la care a ajuns în legătură cu originea etnică a acestuia[40]. A reluat problema într-o nouă scrisoare, cea din 30 septembrie 1936, în care şi-a exprimat speranţa că o monografie dedicată lui Vasile Lupu putea fi în sfârşit elaborată. A mai atras atenţia lui Iorga asupra unei *descrieri* a Moldovei şi Ţării Româneşti în timpul lui Antonie-vodă Ruset (mai 1676)[41], puţin cunoscută şi folosită în istoriografie.

La 14 mai 1937 turcologul german i-a comunicat lui N. Iorga programul activităţii sale didactico-ştiinţifice în România pentru viitoarele luni, insistând în mod deosebit asupra necesităţii organizării unei „mici biblioteci, ce să reunească cele mai importante opere şi izvoare istorice cu privire la istoria otomană", aceasta deoarece, afirma Babinger, „doresc foarte mult *să pun Turcologia în Bucureşti pe o bază solidă*"[42] (subl. D.P.).

Consultând diferite cărţi, note şi fişe bibliografice, din propria-i bibliotecă, Babinger a găsit „câteva mărunţişuri interesante" despre copistul *Istoriei Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir în limba latină, despre Michael Schendo, medicul personal şi biograful caustic al lui Nicolae Mavrocordat, despre cartea de călătorii a lui J. Bell etc., pe care s-a grăbit să le comunice lui N. Iorga, în scrisoarea din 7 mai 1937[43].

---

[36] *Ibidem*, vol. 417 (1935), f. 236.

[37] Vezi Franz Babinger, *Quelques problèmes d'études islamiques dans le sud-est européen*. în „L'Europe Orientale", XXXIV-e année, no. 7/1937, Paris, 16 p.

[38] BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 417 (1935), f. 248.

[39] *Ibidem*, vol. 418 (1935), f. 90.

[40] *Ibidem*, vol. 423 (1936), f. 29.

[41] *Ibidem*, vol. 423 (1936), f. 28.

[42] *Ibidem*, vol. 427 (1937), f. 217.

[43] *Ibidem*, vol. 426 (1937), f. 151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La sfârşitul lunii mai 1938, Fr. Babinger a expediat o scrisoare, redactată în româneşte, tipografiei „Datina Românească", în care solicita trimiterea vol. IV, V şi VI din monumentala sinteză *Istoria Romanilor* de N. Iorga. Aceasta este ultima scrisoare a turcologului german descoperită în fondul epistolar amintit[44], păstrat la B.A.R.

Selecţia şi editarea scrisorilor primite de N. Iorga nu au ajuns decât până la sfârşitul Primului război mondial[45], deci anterior perioadei pe care am avut-o în vedere; pe de altă parte, scrisorile de răspuns ale lui Iorga la epistolele lui Babinger nu au fost *încă* descoperite şi editate, nici în România[46] şi nici în străinătate, în eventualitatea fericită în care ele se mai păstrează *undeva*, în arhive, fonduri sau colecţii publice ori private. Subliniez aceasta deoarece trebuie să menţionez realitatea tristă că locuinţa, biblioteca şi arhiva personală ale lui Franz Babinger de la Würzburg – Bavaria au ars aproape în întregime la 16 martie 1945, în urma unui bombardament al aviaţiei aliate. Şi cum scrisorile lui Iorga presupun că se aflau *acolo*, este uşor de înţeles care a fost soarta lor. *Dar o speranţă rămâne întotdeauna...* În aceste circumstanţe, publicarea acestor documente şi izvoare epistolare *inedite* se doreşte a fi o modestă contribuţie la realizarea în viitor a unei ediţii complete *a scrisorilor primite şi expediate de Nicolae Iorga*.

În concluzie, pot afirma că aceste scrisori inedite semnate de şi în legătură cu Franz Babinger, păstrate la B.A.R., pe care le-am trecut succint în revistă şi pe care le public integral în *anexă*, contribuie în mod esenţial la elucidarea unor aspecte necunoscute ale activităţii ştiinţifico-didactice a lui Babinger în intervalul 1920–1938, pe de o parte, a „discuţiilor şi detaliilor tehnico-financiare" ale invitării în România şi angajării cu contract a turcologului german la Institutul pentru studiul Europei Sud-Estice din Bucureşti (1935–1937), pe de alta parte. Se lămuresc astfel unele „necunoscute" ale contribuţiei savantului german la dezvoltarea preocupărilor româneşti de turcologie în deceniul IV al secolului al XX-lea.

Ca o mică şi ultimă paranteză, menţionez faptul că în acelaşi *fond epistolar* am descoperit încă trei scrisori *adresate lui N. Iorga* de către M. Chakry (Şakri), Ahmed Réfik şi Hamdullah Suphi Tanriöver, în legătură cu preocupările de turcologie ale savantului român, scrisori pe care le public, de asemenea, *în anexă*. Completările şi sublinierile mele în textul scrisorilor şi documentelor sunt introduse între paranteze rotunde – (...) – şi menţionate ca atare. La sfârşitul fiecărui act publicat se oferă informaţiile „tehnice" strict necesare despre respectiva scrisoare sau document.

---

[44] *Ibidem*, vol. 428 (1938), f. 217.

[45] Vezi *Scrisori către Nicolae Iorga*, vol. III (1913–1914), ediţie îngrijită de Petre Ţurlea, studiu introductiv de Andrei Pippidi, Bucureşti, Editura Minerva, 1988, XLVI+402 p.; vol. IV (1915–1916), ediţie îngrijită de Petre Ţurlea, Bucureşti, Editura Minerva, 1933, 261 p.; vol. V (1917–1918), ediţie îngrijită de Petre Ţurlea, Bucureşti, Editura Minerva, 1996, 288 p.

[46] N. Iorga, *Corespondenţă*, vol. I (literele A–C), vol. II (literele D–M), vol. III (literele N–Z), ediţie, note şi indici de Ecaterina Vaum, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, 478 p.; 1986, 422 p.; 1991, 422 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANEXE

I. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Dr. Franz Babinger
Würzburg 14.II.(19)20.
Gerbrunnerstrasse, 5.

Sehrgeehrter Herr Professor,

Sie würden mich zu lebhaftesten Dank verpflichten, wenn Sie mir bei der Beschaffung folgender drei Schriften behilflich wären. Ich habe vergebens vermacht auf anderen Wege dazu zu kommen:

1) die von *I. Ursu*, Jassy besorgte Ausgabe des Gian Maria Angiolello, Jassy, 1909;

2) die von *I. Ursu* herausgegeben osmanische Geschichte eines mir nicht mehr erinnrlichen Rumänen. Sie verhandelt *nur* das 15. Jahrh(undert). Sie wiesen sicher sofort, welches Buch ich meine!

3) *L. Saineanu*, ***Influeza orietale***, Bukarest, 1900.

Ich habe wegen der beiden ersten Schriften an Professor Ursu geschrieben, habe aber keine Antwort erhalten.

Ihre Auslagen werde ich Ihnen natürlich gerne aussetzen, mir auch erlauben Ihnen ein des nächst erscheinendes Buchs über das religiöse Leben in der Türkei (15.Jahrh(undert)) zu übersenden.

Mit verbinde(nden) Dank (indescifrabil) (indescifrabil)

Ihr hochachtungsvoll ergeb(enster),

Franz Babinger

(Original, text autograf al lui Franz Babinger, pe ambele fețe ale unei cărți poștale; pe *verso*, la mijlocul acesteia, ștampila rotundă:) Bucarest-Roumanie. Mar(tie) 3; (ora) 8 A.M., 1920. (În partea dreaptă, adresă scrisă de mână de tânărul turcolog german:) Prof. Dr. Nicolaus Iorga, Universitatea din București, Rumänien, Facultatea de Filosofie.

BAR, *Corespondență N. Iorga*, vol. 284 (1920), ff. 279–279v.

II. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Prof. Dr. F. Babinger
Barlin,W.15, 26.II.(19)31
Duisburger Str.12,
Fernruf Oliva 5006

Hochgeehrter Heer Rektor,

ich danke Ihnen angelegentlichst für Ihren Brief und die darin angekündigten freundlichen Unterstützung einer Studienreise nach Rumänien. Ich will also, wenn alles klappt, etwa Mitte März auf 4-5 Wochen nach Rumänien reisen und natürlich in Bukarest zuerst mit Ihnen alles Nähere besprechen.

Was die mir verheissene Freikarte auf den rumänischen Bahnen betrifft, so wäre ich sehr dakbar, wenn sie für zwei Personen, d.h. für eine Begleitung ausgestellt werden würde und zwar deswegen, weil man auf diese Weise sehr leicht von Fall zu Fall jemand mitnehmen kann. Ich habe, als Mitglied der Südslawischen Akademie der

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Wissenschaften in Zagreb, die für mich seit 1927 eine Freikarte besorgte – nunmehr besorgt das die hiesige Südslawische Gesandtschaft – stets den Vermerk sa pratiocem gehabt, was mir in vielen Fällen sehr nützlich war.

Fräulein Elvira Georgescu habe ich heute kennengelernt; ich werde mit ihr morgen ihr Studienprogramm für den Sommer besprechen. Sie sitzt den ganzen Tag über auf den Bibliotheken und ist sehr fleissig.

In ausgezeichneter Hochachtung

Ihr ergebenster
Fr. Babinger

(Original, text dactilografiat cu semnătura autografă a turcologului german; foaia scrisorii fără plic)

BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 367(1931), f. 18 (scrisoarea nr. 14).

III. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Hochverehrter Herr Rektor,

ich fürchte, dass eine Reise nach Rumänien in diesem Frühjahr nicht mehr zustande kommen kann da ich ja, wie ich Ihnen schrieb, dem Ministerium eine Aufforderung überreichen müsste. Da unser Sommersemester bereits Ende April wieder emsetzt, offiziell schon am 15.IV., so sehe ich keine rechte Möglichkeit, die Zeit richtig auszunützen, umsomehr, als ich ja Reisen in der von Muslimen besiedelten Teilen Ihres Landes gern unternehmen möchte. Es wird also gut sein, wenn ich Ihren Ratschlag einhole, welche Zeit etwa später im Jahre am besten geeignet sein wird. Bis dahin lässt sich dann alles vorbereiten und ich kann auch etwas Rumänisch erlernen. Haben Sie meinen Aufsatz über Demir Baba erhalten? Das Kloster ist nahe der rumänischen Grenze im Deli Orman. Nächstens erhalten Sie eine Arbeit über die Gründung von Elbasan, wo ich auf einige Irrtümern bei den Historikern bis auf die Neuzeit zu sprechen komme. Ich habe einen englischen Reisenden aufgespürt, der um 1655 Rumünien bereist hat. Nur Handschrift! Kann oder soll man darüber etwas in Ihren Bulletin schreiben? Es müsste freilich aus dem Deutschen übersetzt werden.

23-3-(19)31

Ergebenste Empfehlungen von Ihren
Fr. Babinger

(Original, text dactilografiat cu semnătura autografă a lui Babinger, pe o carte poştală, pe *verso*; pe faţă, în partea dreaptă, text dactilografiat:) Monsieur le professeur Dr. N. Jorga, recteur de l'université, in Bukarest, Rumänien, Boulevard Bonaparte, no. 6 (În stânga sus, ştampilă cu tuş albastru:) Absender: Univers.-Professor Dr. Franz Babinger, Berlin W 15, Duisburger Str. 12.

BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 363 (1931), f. 169 (scrisoarea nr. 127).

IV. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Univers.-Professor
Dr. Franz Babinger
Berlin W 15
Duisburger Str.12

Berlin W 15, am 15. Mai 1931
Duisburger Strasse 12

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Hochverehrter Herr Ministerpräsident,

soeben von einer kurzen Reise zurückkehrend, finde Ihre freundliche Depesche vor des Wortlants BITTE KOMMEN SIE. JORGA. Ich entnehme daraus, dass irgend ein Schreiben von Ihrer Seite, das nähere Angaben über die liebenswürdige Aufforderung enthält, während meiner Abwesenheit verloren gegangen oder irre geleitet worden ist.

Ich wäre Ihnen, falls Ihre starke Inanspruchnahme noch dazu vor den Wahlen es gestattet, für einige Angaben dankbar wie Sie sich die Einrichtung meiner Reise etwa dachten.

Es wäre vielleicht angebracht, wenn ich mit Ihnen einen ausführlich eren Plan mündlich bespräche. Ich würde sehr gern die von Muslimen bewohnten Gebiete Rumäniens, die mir bisher aus eigner Anschauung so gut wie unbekannt sind, einmal bereisen, am besten nach vorherigem Studium der einschlägigen Literatur, die hierzulande leider so gut wie unzungänglich ist. Zu einer solch grüdlischen Bereisung hätte ich im Augen // blicke nicht die Zeit, da meine Vorlesungen nicht gut abgebrochen werden können. Doch könnte ich mich unschwer auf einige Wochen freimachen.

Indem ich Sie bitte, mir gütigst nach Möglichkeit Näheres über meine rumänische Reise mitteilen zu wollen verbleibe ich in ausgezeichneter Hochachtung

Ihr ergebenster
Fr. Babinger

(Original, text dactilografiat cu semnătura autografă a lui Babinger; scrisoare fără plic.)
BAR, *Corespondență N. Iorga*, vol. 373 (1931), ff. 350–351.

V. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Univers.-Professor
Dr. Franz Babinger
Berlin W 15
Duisburger Str.12

Berlin, W.15, am 2.VIII.(19)31
Duisburger Strasse 12

Hochgeehrter Herr Ministerpräsident,

anbei übersende ich Ihnen zwei Abdrücke einer kleinen Schrift von mir, die das Problem des Wasserzeichens auf orientalischen Urkunden weiter zu verfolgen nahelegt und ausserdem, wie ich hoffe, den Beweis erbringt, dass der Berdarf der Levante an Papier durch Italien, insbesondere Venedig gedekt wurde. Diese Studie wird in wenigen Wochen mit einigen Erweiterungen auch italienisch in Rom erscheinen.

Ich lege zwei Arbeiten für die Academia Română bei; Ihnen selbst habe ich sie bei Erscheinen längst zugesandt.

Meine mit Spannung erwartete Bereisung Rumäniens in Sommer oder Herbst wird, wenn ich die Lage richtig beurteile, wohl kaum zustande kommen können, wobei das geringste Hindernis die Ausreise aus Deutschland wäre, die man mir natürlich angesichts des wissenschaftlichen Zweckes sogleich bewilligen würde.

Fräulen Georgescu ist sehr fleissig gewesen und ich hoffe, dass sie in Rumänien ihre Kenntnisese vertiefen kann.

In ausgezeichneter Hochachtung

Ihr ganz ergebener
F. Babinger

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(Original, text dactilografiat cu semnatura autografă a lui Babinger; scrisoare fără plic.)
BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 377 (1931), f. 3 (scrisoarea nr. 2).

VI. *Ataşatul de presă al Legaţiei României din Berlin către Preşedenţia Consilului de Miniştri din Bucureşti*

Legaţiunea Regală a României
Serviciul de Presă
No. 335. Anexe: una.

Berlin W 10., 5.XII.1931
Rauchstr.26

Domnule Director General,

După cum am anunţat prin telegrama nr. 326 din 23 No(i)embrie a.c., D(omnu)-l D(octo)r. Franz Babinger, Profesor la Universitatea din Berlin, a ţinut în ziua de 3 decembrie a.c., orele 17,30 până la 17,55, la postul de Radiofuziune „Deutsche Welle" din Berlin, o conferinţă tratând despre „Geistige Bezieungen zwischen Deuschland und Rumanien, besonders nach dem Kriege", al cărei manuscris îmi permit a Vi-l trimite a(i)ci alăturat.

D(omnu)-l Babinger a făcut la început un scurt istoric al intenselor legături culturale româno-germane din trecut, insistând în deosebi asupra acelor influenţe pe cari manifestările culturale ale elementului german din provinciile româneşti le-a avut asupra culturii şi civilizaţiunii române, arătând totodată şi înrâurirea pe care cultura noastră a avut-o asupra celei germane. A schiţat bogatele legături literare, ştiinţifice şi artistice din trecut şi a arătat că firul legăturilor culturale, întrerupt din cauza războiului, începe acum să fie din nou reluat în toate domeniile de manifestare culturală dintre cele două ţări.

În partea finală a conferinţei D(omniei-) Sale, Profesorul Babinger s-a ocupat de marea personalitate şi de vasta operă ştiinţifică, culturală şi artistică a d(omnu)lui Prim-Ministru Nicolae Iorga, pentru care a avut numai cuvinte de o profundă admiraţiune. Totodată, şi-a exprimat convingerea că D(omnu)-l Ministru-Preşedinte Iorga va continua şi în viitor, ca şi în prezent, să activeze şi să îndrumeze firul legăturilor culturale româno-germane, spre binele şi fericirea ambelor popoare.

Ziarul „Deutsche Allgemeine Zeitung", din 4 Decembrie (1931), a publicat o frumoasă dare de seamă asupra conferinţei d(omnu)-lui Profesor Babinger, arătând că a fost o fericită ocaziune pentru ascultătorii postului german de Radiofuziune de-a putea lua cunoştinţă de legăturile culturale româno-germane şi de-a cunoaşte în acest mod extraordinara şi atât de erudita personalitate a Profesorului şi actualului Ministru-Preşedinte N. Iorga.

Cu prilejul zilei de Sf. Nicolae (6 Decembrie), „Deutsche Allgemeine Zeitung" va publica un nou articol dedicat personalităţii d(omnu)lui Ministru-Preşedinte N. Iorga, articol scris de asemenea de D(omnu)-l Profesor Babinger.

Ataşatul de Presă,
P. Ilcuş

Domniei-Sale Domnului Eugen Filotti,
Director General al Presei şi Informaţiunilor
(de pe lângă) Preşedintele Consiliului de Miniştri-Bucureşti

(Original, text dactilografiat; în stânga sus, scris de mână:) Se supune d(omnu)lui Prim Ministru. E. Filotti. (În dreapta sus, ştampilă dreptunghiulară:) Preşedenţia Consiliului de Miniştri. Direcţia Presei şi Informaţiilor. No. 007919/8 Dec(embrie) 1931. Registratura.
BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 393 (1932), ff. 26–27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

VII. *Textul conferinței susținute de Franz Babinger*

GEISTIGE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DEUTSCHLAND UND RUMAENIEN BESONDERS NACH DEM WELTKRIEGE

Von: Univers.-Prof.Dr. F. Babinger, Berlin W. 15., Duisburgerstr. 12.

Der Aufgabe, die geistigen Beziehungen zwischen Deutschland und Rumaenien nach dem Weltkriege in kurzen Zuegen darzustellen, einer Aufgabe, vor die mich die liebenswuerdige Einladung der Deutschen Welle gestellt hat, wuerde man schwelich zu entsprechen vermoegen, wenn man nicht die kurturellen Verbindungen beider Laneder vor 1914 wenigstens fluechtig zum Vergleiche hernazoege. Der Unterschied zwischen einst und jetzt muss schon aus dem Grunde erheblich sein, weil wie Sie wissen, nach der staatlichen Neuordnung des Jahres 1918 das fruehere Koenigreich zu einem grossrumaenischen Staatswesen anwuchs, das in den Landesteilen Bukowina und Siebenbuergen nicht nur zwei Landschaften in sich aufnahm, die aus dem Bannkreis deutscher Kultur kamen und ueberdies in diesen beiden neuen Provinzen deutsche Minderheiten vorfand, die zum Teil, wie etwa die Siebenbuerger Sachsen, eine an Kulturschoepfungen reiche Vergangenneit hatten. An diesen Segnungen hatte das Rumaenentum schon in der Vergangenneit reichen Anteil und Nutzen. Sachsen waren die Baumeister der alten Kirchen in der Moldau und Walachei, Sachsen malten sie aus und scufen die Schnitz- und Steinmetz-arbeiten, Sachsen schlugen den Moldaufuersten die Muenzen, saechsische Aerzte und Bader heilten sie, saeshsische Glockengiesser gossen die Glocken fuer die Kirchen jenseits der Berge, sachsische Goldschmiede arbeiteten fuer die rumaenischen Bojaren, Sachsen veranlassten die Drucklegung der ersten rumaenischen Buecher. Es bleibt ein Ruhmestitel des kleinen saechsischen Volkes, bis herein ins 16.Jhdt. wo es in seinen hanwerklichen und kunstgewerblichen Leistungen durch die feineren und geschmackvolleren Erzeugnisse der venedischen, dalmatinischen und polnischen Kuenstler an Einfluss einbuesste, auf dem Gebiete der eignen Kultur und fuer die der umliegenden// Voelkerschaften so Segensreiches geleistet zu haben.

Die ersten bedeutsamen Begegnungen zwischen Deutschen und Rumaenen reichen schon ins 12.Jhdt. zurueck, als die sog. Sachsen aus dem luxemburgischen Gabiet und den Gegendenan der Mosel, aus der Eifel und vom Hundsrueck sich ins oestliche Land begaben, gen. Ostland ritten, wie es im uralten Volksliede heisst. Sie gründeten in ihrer neuen Heimat Stadte, bauten feste Burgen, trieben Handel und Gewerbe. Immer weitere Kreise zog ihre Taetigkeit, die auh auf die rumaenische Gebiete jenseits der Karpathen uebergriff und sich auf kulturellem Gebiet jenseits in der angedeuteteten Weise auswirkte. Aber waehrend die Zeit der grossen geistingen und kulturellen Leistungen des siebenbuergischen Deutschtums mit den Stroemungen des Humanismus und der Reformation zusammenfallen, setzt zu Beginn des 19. Jhdts. der Einfluss deutschen Schrifttums auf Rumaenien immer nachhaltiger ein, am Kraefttigsten vielleicht auf dem Gabiete des Theaterwesens.

Deutsche Berufsschauspieler veranstalteten in der Moldau erfolgreiche Auffuehrungenund die Stuecke des vielbeschriebenen August v(on) Kotzebue beherrsschten bis in die Mitte des Vorigen Jahrhunderts den Spielplan des moldauischen Buehnen. Der deutsche Theaterinfluss blieb bis zum Ende des 19. Jhdts. neben dem franzoesischen, der freilich den Vorrang einnahm, wichting und mitbestimmend. Auch das uebrige deutsche Scrifttum vermochte auf die rumaenische Literatur, manchmal

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sogar richtungsgebend, einzuwirken. Goethe, Schiller, Kant, Lessing und vor allem auch Heinrich Heine liessen im rumaenischen Schrifttum uverkennbare Spuren zurueck.

Der groesste rumaenische Lyriker, Mihail Eminescu, laesst sich ohne Kenntnis seines Verhaeltnisses zum deutschen Scrifttum gar nicht wuerdigen und es gab damals manchen rumaenischen Dichter und Schriftsteller, nicht allein in der Bukovina, der sich zeitweilig oder gar gewohnheismaessig der deuschen Sprache bediente. Umgekehrt begegnet man in der zweiten Haelfte des 19. Jhdts., als das rumaenische Volk durch seine Hohenzollernfuersten eine ungewoehnlich rasche Entwickelung erlebte, auch in der deutschen Literatur in zunehmende, Masse rumaenischen Motiven und Stoffen. Wilh(elm) v(on) Kotzebue, der Sohn des eben erwaehnten // Dichteres, wies ihr die Bahn. Der einmal sehr geschaetzte Karl Emil Franzos (gest. 1904), aus Czernowitz gebuertig, machte mit Vorliebe Rumaenien zum Schauplatz seiner einst vielgelesenen Kulturschilderungen und Novellen.

Drei Frauen, voran die Dichterin auf dem Koenigsthron Carmen Sylva, die ihr befreundete Marie(Mite) Kremnitz, der wir rumaenische Skizzen und eine Sammlung rumaenischer Maerchen verdanken, schliesslich Fanny Sekulitsch trugen wesentlich dazu bei, das Rumaenientum in der deutschen Literatur heimisch zu machen. Auf vielerlei Wegen also bahnten sich geistinge Wechselbeziehungen zwischen Deutschen und Rumaenen an. Waehrend in Siebenbuergen und in der Bukovina, die mehr als ein Jahrhundert (1775–1918) unter oesterreischischer Herrschaft stand, der deutsche Einfluss naturgemaess immer betraechtlich bleiben musste, machten sich auch in der Moldau und in der Walachei von Jahr zu Jahr deutsche Einwirkungen bemerkbar.

Deutsche Zeitungen, die 1849 in Bukarest zu erscheinen begannen, haben einen gewissen Anteil an dem Wachsen dieses Einflusses und die im Jahr 1864 zu Jassy gegruendete literarische Gesellschaft „Junimea", d.h. „Jugend", verhalf der deutschen Literatur zu einem zeitweiligen Sieg ueber das Rumaenien allmaechtige franzoesische Schrifttum. Die wichtigste Rolle soielte neben der deutschen Hohenzollerndynastie und dem seit 1870 erstarkten Deutschland die deutsche Schule. Die Jugend Rumaeniens die auf den deutschen Schulen in Siebenbuergen und an den Universitaeten des Reichs, vor allem in Berlin, Leipzig und Wien ihre Bildung holten, verhalfen der deutschen Literatur und dem deutschen Geist in ihrer Heimat zu merklichen Ansehen und Maenner von grosser literarischer und politischer Bedeutung fuer die Rumaenen wie Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Mihail Eminescu, Dimitrie Sturdza, Petre Carp u.a. erhielten ihre Erziehung in deutschen Anstalten. In Alt-Rumenien ueberstzten besonders junge Leute, die in Deutschland studiert hutten, die deutsche Sprache wurde an allen Mittelschulen und besonders an den Hochschulen des Landes gelehert, Auf vielen Gebieten wie etwa der Erziehungewissenschaft herrschte die deutsche Richtung vor und bestimmte die Entwickelung in Rumaenien selbst.

So etwa lagen die Dinge, fluechting gezeichnet, bis zum Ausbruch des Weltkrieges. Man wuerde Wahrheit nicht gerecht, wenn man den Seitheringen Rueckgang deutschen geistigen Einfluensses in Abrede stellte. Das geeinigte grosse Rumaenien wandte sich univerkennbar und in verstaerktem // Ausmass der romanischen Schwesternation zu. Ebenso abwegig aber waere es, etwa zu behaupten, dass nunmehr alle Quellen deutschen Einflusses versiegten. Das schloesse, bei aller verwandtschaftlichen Hingezogenheitzur franzoeischen Gefuehls-und Gedankenwelt, schon das Vorhandensein der kulturell hochstehenden deutschen Minderheiten in

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Rumaenien aus, die, bei einer Gesamteinwohnerzahl von rund 18 1/2 Millionen etwa 750.000 Seelen umfasst. Die Sendung dieser deutschstaemmigen Rumaenen im deutsch-rumaenischen Kulturaustausch liegt klar zutage, und kein vernuebftiger rumaenischer Staatsman wird ihre Bedeutung verkennen.

Als im Jahre 1929 zwischen Deutschland und Rumaenien das Wirtschaftsabkommen geschlossenwurde, nahm der gegenwaettige rumaenische Ministerpraesident Nikolaus Jorga, mit dessen Persoenlichkeit wir uns noch zu befassen haben werden, mit folgenden Worten zu diesem bemerkenswerten Schritt deutsch-rumaenischer Wiederannaeherung Stellung: "Ich bedauere, so sagte er in der Kammer, dass die Klaerung unserer Beziehungen zu Deustschland nicht scon frueher erfolgt ist, wie die polischen und wirtscaftlichen Notwendigkeiten dies gebieterisch erheischt haben. Ich muss in diesen Zusammenhang auf zwei wichtige Tatsachen hinweisen und zwar auf die staendig wachsende Bedeutung des deutschen Handels fuer die rumaenische Volkswirtschaft und auf die deutsche Minderheit im Lande, die einen wirklich nuetzlichen und zuverlaessingen Bestandteil bildet und berufen ist, ein Bindeglied fuer wahrhaft geregelte und friendliche Beziehungen zum deutschen Volke herzustellen. Ich hoffe, dass die neuangebahnte Verbindung mit Deutschland beiden Voelkern zum Vorteil wird".

Und Professor Simion Mândrescu, der langjaehribe Vertreter der Germanistik an der Bukarester Universitaet, fasst seine Stellungnahme zur Frage der deutsch-rumaenischen Geistesbeziehungen auf folgende Weise: "Unstreitig ist Deutschland die goresste Kulturmacht der ganzen Welt. Auf allen Gebieten der Wissenschaft hat es das letzte Wort zu sagen... Welche Nation darf sich, ohne eigenen Nachteil, gegen die reichste Quelle des Wissens verschliessen ? Am allerwenigsten wir Rumaenen, auf vielen Gebieten noch Anfaenger. Es ist fuer uns die einzige Moeglichkeit, zum wissenschaftlichen Fortschritt unseres Vaterlandes zu gelangen, um einst zum allgemeinen Fortschritt der Menschheit beitragen zu koennen. Wenn wir dementsprechend vorbereitete Gelehrte haben wollen, sind wir unbedingt auf die deutsche Wissenschaft angewiesen". //

Betrachtet man die Schule als wichtigste Vermittlerin deutschen Kulturgutes, so muss man aufrichtig bedauern, dass in der rumaenischen Volksschule gegenwaertig die deutsche Spache keine Heimstaette hat. Selstb in der 8 jaehrigen sog. Sekundarschule, dem rumaenischen Einheitslyzeum, Inbegriff fuer Gymnasium Realschulen, Handels- und Gewerbeschule, wird auch dem 1931 geaenderten Mittelschulgesetz Deutsch erst in der Oberstufe, d.h. in den letzten 4 Klassen und zwar nur in 2 Wochenstuden gelehrt, waehrend in der Vorkriegszeit es in allen Klassen gepflegt wurde. Dazu tritt als erschwerender Umstand, dass sich die deutsche Sprache im Wettbewerb mit dem Englischen und Italieschen befindet. Der Einspruch gegen diese neuerliche Minderung des deutschen Sprachunterrichtes durch das erwaehnte Schulgesetz verschuerft sich durch die wirksame Stellungnahme einflussreicher rumaenischer Kreise immer mehr, wobei mit Recht geltend gemacht wird, dass Deutsch die Handelssparche Suedosteuropas ist und bleiben wird. Dass an den meissten rumaenischen Mittelschulen Deutsch als Pflichtfach gewaehlt wird, kann dem beklagenswerten Rueckgang deutschen Unterrichtes nur zum Teil als Ausgleich entgegengehalten werden.

Um so freudiger muss daher begruesst werden, dass die zahl der rumaenischen Studierenden an deutschen Hochschulen in stetem Wachsen begriffen ist. Waehrend die Rumaenen vor dem Krieg Wien und Graz als Studienorte bevorzugten, haben sie sich seither mit Vorliebe Berlin, Muenchen, Leipzig und Dresden fuer ihre hoehere Ausbildung erwaehlt. An den kleineren Universitaeten des Reichs studieren meist

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Angehoeringe der deutschen Minderheit, waehrend das Rasserumaenentum die grossem Universitaeten aufzususchen pflegt. Lehrreich ist hier eine Zahlendarstellung, die ich mit anderen schaetzbaren Angaben einen Aufsatz "Suedosteuropa und die deutsche Kultur" entnehmen kann, der als Beitrang zur Festschrift fuer Praelat Professor Georg Schreiber in wenigen Wochen aus der Feder von Dr. Richard Mai wird. Die Gesamtzahl der rumaenischen Studierenden in Deutschland hat sich vom Wintersemester 1924/(19)25 beginnend Semester um Semester von 495, 505, 395, 485, 521, 544, 658, 580, 698, 674 auf 699 im Winterhalbjahr 1929/(19)30 entwickelt, also fast immer nach aufwaerts bewegt. Bevorzugte Studienfaecher sind Heilkunde, Ingenieurwesen, // Naturwissenschaft, Landwirtschaft, Volkswirtschaft, evangelische Theologie und schiesslich Philologie und Philosophie, wobei bemerkt werden muss, dass die Wahl der praktischen Faecher zu den allgemeinen Ercheinungen des Auslaenderstudiums an deutschen Hochschulen gehoert.

Die Zahl reichsdeutscher Studierender an rumaenischen Universitaeten ist naturgemaess wesentlich geringer. Immerhin haben sich nach Ausweis der rumae(nischen) Universitaets-Statistik im Studienjahr 1928/(19)29 insgesamt 29 Deutsche an der Bukarester Universitaet eingeschrieben. Auch Czernowitz und Klausenburg, die neben Bukarest und Jassy die vier Universitaeten Grossrumaeniens beherbegen, wurden von einigen reichsdeutschen Studenten besucht. Hindernd fuer einen ausgiebigeren Besuch rumaenischenr Hochschulen durch reichsdeutsche ist von allem die verschiedenartige Einrichtung der rumaenischen Universitaeten, die nach franzoesichen Muster erfolgte, also nur Jahrgaenge, nicht Semester Kennt und ausserden ein nach Jahren geordnetes Pruefungssystem zugrundelegt. Die rumaenische Regierung foerdert nach Kraeften das Studim in Deutschland durch Verteilung von Beihilfen. Sie gewaehrte 12 Studierenden der Rechte und Volkswirtschaft, 13 Studierenden der Philosophie, einem der Medizin, 19 der tehnischen Wissenschaften, 4 der Landwirtschaft, 3 der Kunst und 6 sonstigen fuer das Studienjahr 1930/(19)31 Stipendien, zu denen noch einige Stipendien deutscher Stellen an rumaenische Studenten treten.

In Rumaenien selbst bestehen vier Lehrstuehle fuer Germanistik; sie bilden gegebenen Mittelpunkte deutscher Geistespflege und ihre Aufgabe sind, wie ein lehrreiches Buechlein von Karl Kurt Klein "Rumaenische-Deutsche Literaturbeziehungen" Ihnen veranschaulichen kann, manngfacher und gewichtiger Art. Rumaenisch wird auch an den deutschen Hochsschulen von den Vertretern der Romanistik berueckssichtigt; die Universitaet Leipzig unterhaelt ein eigenes Institut fuer rumaenische Sprache, demer kuerzlich verstrobene, um die rumaenische Sprach-und Kulturforschung sehr verdiente und vielseitige Professor Gustav(e) Weigand vorstand. Dem deutsch-rumaenischen Kulturaustausch dienen vor allem auch die Hochschulkurse, die sowohl von deutscher wie von rumaenischer Seite seit einigen Jahren regelmaessig veranstaltet werden. Nikolaus Jorga unterhaelt in Välenii de Munte eine gutbesuchte Sommeruniversitaet, // in deren Rahmen in regelmaessinger Folge Vortraege aus dem deutschen Geisteleben veranstaltet werden und seit 1919 finden alljaehrlich im August und September in Hermannstadt (Siebenbuergen) unter mitwirkung reichsdeutscher, oesterreichichher und deutsh-rumaenischer Gelehrter Ferienlehrgaenge statt. St(u)dienreisen und allenthalben angebahnte Beziehungen zwischen deutschen und rumaenischen Forschern dienen der genenseitigen geistigen Foerderung.

Bemerkenswert fuer den langsamen, aber sincheren Anstieg der Teilnahme am deutschen Geistesgut in Rumaenien sind die Ziffern fuer die Einfuhr deutscher Druckerzeugnisse seit 1927. Aus 10.023 kg. im Jahre 1927 sind 1930–182.513 kg.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

geworden. Der Buchverkehr stroemt durch etwa 35 Buchhandlungen in allen grosseren Staedten des Landes, von denen einige ausgesprochen deutsches Gepraege zeigen. Der groesste deutsche Buecherei auf rumaenischen Boden befindet sich zu Hermannstadt; es ist eine Stiftung Samuel von Brukenthals uns umfasst mehr als 150.000 Werke. Nicht gering ist die Uebersetzungstaetigkeit aus dem Deutschen ins Rumaenische; sie umfasst haupsaechlich das schoene Literatur sowie Jugendschriften und ist in stetem erfreulichen wachsen begriffen. Einige rumaenische Verleger sorgen fuer billige und handlische Uebertragungen deutscher Klassiker und Schriftsteller und das Zeitungswesen hat gleichfalls einen wesentlichen Anteil am deutsch-rumaenischen Kulturaustausch. An deutschen periodischen Schriften erscheinen, abgesehen von den Tageszeitungen, 78 in ganz Rumaenien, darunter wissenschaftlichen und kulturelle Zeitschriften, Kirchenblaetter, Jugedzeitungen und wirtschaftliche Nachrichten. 16 deutschsprachige Zeitungen sorgen auf rumaenischen Boden fuer die Verbreitung der deutschen Sprache und Bildung; sie sind alle kulturdeutsch eingestellt und erfreuen sich teilwiese grossen Ansehens.

Aber auch im deutschen Literaturleben spielen einige Rumaenen eine beachtliche Rolle; ich erinnere an die weitverbreiteten und geschaetzte (i)n Werke Panait Istrati's sowie an die Schriften Valeriu Marcu's, der eine erstaunliche Meisterschaft in der deutschen Sprache bekundet und mit Recht gepriesen wird. Musik und Theater erfordern ebenfalls eine kurze Wuerdigung. Angesehene deutsche Musiker sind in Rumaenien von jeher beifaelling aufgenommen worden. Wiederholt haben in lezter Zeit deutsche Musiker Konzerte in Rumaenien gegeben, // darunter Kleiber, Weingartner, kreisler. Die Jahrhundertfeiern zu Ehren Beethovens und Schuberts fanden ueberall im Lande freudigen Widerhall. Und aus den Zeitungen wird Ihnen bekannt sein, mit welcher Begeisterung unlaengst der Fund einer rumaenischen Rhapsodie im Weimarer Lisztarchiv begruesst wurde.

Die rumaenische Staatsoper in Bukarest hat seit 1919 zehn deutsche Auffuehrungen erlebt, darunter Beethoven, Mozart, Wagner und Strauss. Besser ist das deutsche Schauspiel vertreten. Das Nationaltheater in Bukarest hat seit 1919 zwoelf deutsche Schauspiele aufgefuehrt, darunter Schiller, Goethe, Grillpaezer, Hebbel, Studermann, v(on) Hofmanstahl und Bruckner. Auch das nationaltheater in Klausenburg liess sich die Auffuerhrung von 21 deutschen Scheuspielen mit bemerkenswerten Erfolog angelegen sein. Der deutsche Tonfilm beherrscht zu 75 % die rumaenischen Lichtspielbuehnen, was er sicherlich seiner Guete und nicht seiner Beguenstigung zu verdanken hat. Amerikanische und englische Filme werden in deutscher Srache gezeigt. Der Bukarester Rundufunk gibt fast taeglich Abendkonzerte mit deutscher Musik und zetweise deutsche Opern, auch Konzerte deutscher Choere und vor allem der ausgezeichneten deutschen Liedertafel in Bukarest und anderwaerts. Deutscher Sprachunterricht wird durch Rundfunk erteilt und die Ubertragungen deutschsprachiger Sender auf die Bukarester Welle gehoeren zu den Alltaeglichkeiten.

Ich bin mir bewusst, dass meine Ausfuehrungen, denen vor allem die Vergleiche mit den rumaenischen Geistesbeziehungen zu anderen Laendern, besonders zu Frankreich fehlten, nur in ungefaehren Umriessen Erkennen lassen, wie sich seit dem Weltkrieg die deutsch-rumaenischen kulturellen Verbidungen gestaltet haben. Bei aller Vorsicht in der Beurteilung wird man erkennen muessen, dass die Notwendigkeit wechselseitiger Geistespflege immer deutlicher und nachhaltiger erkannt wird und zu Massnahmen fuehrt, die in einen maehlichen Ausbau dieser Geistesbeziehungen liegen. Wennes mir erlaubt ist, von mir die deutsche Gesamtheit zu schliessen, so darf ich der Hoffnung Ausdruk verleihen, dass gegenwaertige rumaenische Ministerpraesident und Unterrichtsminister,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Rektor der Bukarester Universitaet, Nicolaus Jorga solcherlei Bestrebungen mit der ganzen Ktaft und Macht seiner ungewoehnlicher Persoenlichkeit zu foerdern bereit ist. //

In einem Aufsatz "Rumaenisch-deutsche der Kulturbeziehungen" in der Rumaeniennummer des "Voelkermagazins" schliesst der Bukarester Gelehrte Tudor Vianu seine Betrachtungen mit folgenden Worten: "Die deutsch-rumaenischen Kulturgrenzen erstrecken sich sichelich ueber grossen Entfernungen und entwickeln sich in derart vielen Windungen, das ihre Feststellung sich der Forschung als ein bedeutungsvoller und vielseitinger Gegenszand erweisen koennte. Teilweise Beitraege bezeichnen jetz schon den den Weg, der hierfuer einzuschglangen waere, doch fragen wir uns, wer der Mann sein wird, dem es gelingen soll, mit einer einzigen und grossen Gebaerde diese weitlaeufig hinschlaengelnde Kurve nachzuzeichnen und fuer immer klarzulegen". Wenn unter den lebendigen geistigen und politischen Fuehrern Rumaeniens einer dieser Aufgabe gewachsen sein sollte, so kann es nach meinem Dafuerhalten nur Nikolaus Jorga sein, dessen universales Wissen und weitausgreifende Gelhrsamkeit mit am ersten den Nutzen zu erkennen vermag, der sich aus einer Vertiefung und Verbreiterung der rumanisch-deutschen Kulturbeziehungen fuer beide Voelker in segensreichen Ausmas ergeben muss.

Jorga, der als Schueler Karl Lamprechts sich auf der Leipziger Universitaet den Doktorhut holte und zwei seiner wichtigsten Werke, naemlich die *Geschichte des osmanischen Reiches* und die *Geschichte des rumaenischen Volkes* in der deutscher Sprache verfaste, hat zwar bisher noch nicht, wie er es fuer fast alle anderen europaeischen Staaten tat, eine Geschichte der deutscher-rumaenischen Besieungen geschrieben, aber auf Grund seiner umfassenden geschichtlichen Studien, mit denen er in mehr als 800 grosseren Arbeiten und mehr als 10.000 Aufsaetzen unsere Kenntnis vor allem Suedosteuropa und vorzueglich seiner rumaenischen Heimat in ungeahntem Masse erweiterte und befruchtete, Jorga vermag nicht zuletzt als ueberlegter und weitausschauender Staatsmann die Tragweite und die Bedeutung geistiger Wechselbeziehungen zwischen Rumaeninn und Deutschland zu ermessen. Aus muendlichen Eroerterungen in Athen und aus einem anregenden Breifwechsel mit diesem rastlosen Geist glaube ich seine Bereitwilligkeit, an dieser wichtigen Aufgabe fuehrend und richtungsweisend sich zu betaetingen, schliessen zu duerfen.

Ich wuesste als Deutscher und als Verehrer seiner wissenschaftlichen Wirksamkeit // meine Gruesse und meine Wuensche zu seinem 60. Namenstag am 6. Dezember in keine bessere Form zu kleiden als in den Ausdruck meines zuversichtlichen Glaubens dass Nikolaus Jorga in hoffentlich noch vielen Jahren ungebeugter Schffenslust und unverminderten Tatendrangs sich mit dem jugendlichen Feuer und dem belebenden Eifer seiner Personalichkeit fuer die Erstarkung deutsch-rumaenischer Geistesbeziehungen einsetzen moege, zu Nutz und Frommen beider Voelker!

(Copie dactilografiată, ataşată adresei nr. 335/5.XII.1931, vezi doc. nr. VI)
BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 393 (1932), ff. 28–37.

VIII. *„Deutsche Allgeimeine Zeitung" despre conferinta lui Franz Babinger*

DEUTSCH LAND UND RUMÄNIEN
Prof(essor) Babinger über die geistigen Beziehungen beider Länder

Der bevorstehende 60. Namenstag des rumänischen Ministerpräsidenten Prof(essor) Iorga war für die "Deutsche Welle" der willkommene Anlasz um ihre Hörer

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

am Donnerstag nachmittag über die geistigen Beziehungen zwischen Deutschland und Rumänien und die auszerordentliche Personlichkeit von Prof(essor) Nicolaus Iorga zu unterrichten. Für den Vortrag war der Berliner Universitätsprofessor Dr. Franz Babinger gewonnen worden, der Rumanien genau Kennt und mit dem Ministerprasident rege wissenschaftliche und persönliche Beziehungen unterhält.

Prof(essor) Babinger gab in groszen Linien einen Ueberblich über die geschichtliche Entwicklung der wechselseitigen Kultureinflüsse und des geistigen Austausches zwischen beiden Völkern, einer Entwicklung, die in das 12. Jahrhundert zurückreicht und besonders durch die Ansiedlung hochentwickelter deutscher Volksgruppen in Rumänien gelennzeichnet wird. Der Vortragende die regen literarischen Beziehungen zwischen beiden Ländern und gedachte der gegenwärtigen Wertschätzung, die das künstlerische Schaffen auch auf anderen Gebieten in beiden Ländern genieszt. Der Weltkrieg hage den kulturellen Austausch zwischen Deutscland und Rumänien beträchtlichn eingeschrähft. In den letzten Jahren man jedoch mit Genungtuung eine fühlbare Wiederbelebung festtellen. Besonders werde in Deutschland der Wachsende Besuch deutscher Hochschulen durch rumänische Studierende freundlich begrüszt. Man müsse hoffen, dasz diese Entwicklung anhalte, wozu eine stärkere Berücksichtigung der Deutschen Sprache im rumänischen Schulunterricht wesentlich beitragen könne.

Die Persönlichkeit des rumänischen Ministerpräsidenten Prof(essor) Iorga biete die Gewahr, dasz die rumänische Regierung der Bedeutung Kultureller Fragen auch künfting die gröszte Aufmerksamkeit zuwende. Zahlreiche Fäden berbäden die deutsche Wissenschaft mit Prof(essor) Iorga, der als Student Schüler des Bekannten Leipziger Historikers Lamprecht war. Nur mit Staunen und Bewunderung könne man das rastlose Schaffen von Prof(essor) Iorga, dessen Geist die weitesten Gebiete der Wissenschaft und des öffentlichen Lebens umspanne, verfolgen.

(Original, decupaj din ziarul „Deutsche Allgemeine Zeitung", Berlin, 4. XII. 1931, ataşat adresei nr. 335/5.XII.1931, vezi *supra* documentele nr.VI şi VII).

BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 393(1932), f. 38.

IX. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Hochverehrte Exzellenz,

gibt es eine Monografhie über Vasile Lupu die von allen die letzten Regierungsjahre (1652/3) des Moldau-habe Ihre eignen Einzeluntersuchungen über Vasile Lupu in den „Analele Academiei Române" natürlich alle durchgeschen. Ich brauche indessen eine Sonderstudie über den Sturz und uber die ihm verangehenden Ereignisse.

Vergeblich habe ich mich behmüht, Ihre folgenden Scriften zu erlangen: *Les voyageurs orientaux en France* (Paris, 1927); *Les voyageurs Francais dans l'Orient européen* (1928) und die Fortesetzung dazu. Ferner, ebenfalls nirgendwo aufzutreiben, die folgenden Arbeiten: *Aventuriers orientaux en France* und *Un nouvel aventurier oriental en Occident*.

Meine verschiednen Arbeiten, darunter mein Buch *Das Archiv des Bosniaken Osman Paşa*, sie alle während Ihrer Ministerpräsidentschaft erschienen sind, haben Sie hoffentlich erhalten.

Mit verehrungsvollen Emfehlungen verbleibe ich Ihr ganz ergebener

Berlin, am 29.(0)1.(19)33. F. Babinger

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui Babinger, pe *verso* unei cărţi poştale; pe faţa acesteia, în stânga sus:) Dr. Franz Babinger, Berlin W 15, Bergeuzer Str. 4. (*Idem*, în stânga jos; în dreapta, adresă dactilografiată:) À Son Excellence Monsieur le prof(eseur) Dr. Nic(olas) Iorga, ancien president du Conseil, Boulevard Bonaparte, 6, Bukarest (Bucureşti), Rumänien.

BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 401 (1933), ff. 143–143v.

X. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Prof. Dr. Franz H. Babinger

Berlin, W 15, am 2. Mai 1935,
4, Xantener Strasse

Hochverehrte Exzellenz,

Professor Sir E. Denison Ross, Direktor der School of Oriental Studies in London, sandte mir gestern eine Depesche folgenden Inhalts: "Comunicate immediately professor Iorga Bucharest".

Da ich mittlerweile keine weitre Nachricht von ihm habe, andererseits keine Zeit verlieren möchte, folge ich diese Anregung, wennschon ich nicht weiss, un was es sich handelt.

Ich nehme an, dass Sie so oder so inzwischen erfahren haben, dass man meine Professor aufgehoben hat, und zwar am 1. April 1934.

Mit verehrungsvollen Grüssen Ihr ergebenster

Franz Babinger

Monsieur le professeur Nicolae Iorga, ancien president du Conseil, Şos. Bonaparte, nr. 6, Bucarest, S.3.

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui Babinger).

BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 416 (1935), f. 22.

XI. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Berlin, W.15, am 5.Mai 1935
4, Xantener Strausse

Hochverehrte Exzellenz,

mein verehrter Freund und Gönner Sir E. Denison Ross hat mir mittlerweile aus London eine nähere Erklärung der Ihnen gemeldeten Depesche von 1. Mai gegeben. Aus ihr ersehe ich, dass Sir Denison Kürzlich mit Ihnen in Bukarest zusammentraf und dass Sie dabei ausführlicher sich über mich unterhalten haben: "We both came to the conclusion that you might do very useful work in connection with his research institute, and he authorised me to write and ask you to put yourself into comunication with him", so lautet die entscheidende Stelle in seinem Brief.

Ich darf also aus diesem Schreibenschliessen, dass Sie mich als alten Verehrer und Bewunderer Nicht vergessen haben und sich erboten haben, von meinen Diensten Gebrauch zu machen. Dass die Umstände mich zwingen, mich nach einer anderen Betätigung umzuschen, hat Ihnen Sir Denison vohl auseinandergesetzt. Ich bin gern bereit, mich zu Ihrer Verfügung zu stellen und ich habe, wie Sie sich denken können, den Wunsch baldmöglichst nach Bukarest oder sonstwohin zu kommen, um mit Ihnen die Möglichkeiten meiner Verwendung zu besprechen. Ich möchte aber einerseits nicht ungelegen kommen und wissen, ab Sie derzeit in Bukarest zu erreichen sind, anderseits ist meine materielle Lage im Augenblick leider nicht so, dass ich die Spessen einer rumänischen Reise ohne weiteres auf

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mich nehmen kann, ganz abgesehen davon, dass die Beschaffung der Devisen für eine solche Fahrt such als nahezu unmöglich herausstellen könnte.

Darf ich mir also die Aufrage erlauben, ob und unter welchen Umständen sich die Möglichkeit einer solchen persönlichen Rücksprache ergeben kann.

Auf jeden Fall möchte ich Ihnen heute schon aufrichtig dafür danken, dass Sie mir die Möglichkeit zu schaffen beabsichtigen, meine jählings unterbrochenen Studien wieder aufzunehmen und zum Segen der Wissenschaft, wie ich hoffen darf. weiterzuführen.

Vielleicht haben Sie die Freundlichkeit, mir in einem eingeschriebenen Brief Ihre Ansichten mitzuteilen und mir vor allem einen Rat zu geben, wie ich mich mit Ihnen persönlich über die ganze Angelegen heit, die sich einer brieflichen Erörterung entzieht. besprechen kann.

In grösster Hochschätzung und Ergebenheit verbleibe ich

Ihr

Franz Babinger

Herrn Ministerprasidenten a.D. Professor Dr. Nicolae Iorga,
Şos(eaua) Bonaparte, 6, Bukarest, S.3.

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui F. Babinger).
BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 416 (1935), f. 263.

XII. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Hochverhrte Exzellenz,

es wird die interessieren zu wissen dass ich hier in Stettin einige sehr interessante Entdeckungen auch in Zusammenhang mit Georg Ştefan, dem Moldauer Voivoden gemacht habe. Der Reisebereicht des Hiltebrandt ist noch interessant und must herausgeben verden. Ich reise morgen (S/ine/ T/empore/) nach Bukarest zurüch. Meinen dorthin zu Neujahr verichteren Brief haben Sie wohl erhalten.

Ihr ganz ergebener

F. Babinger

Stettin, (0)7. (0)5.(19)35.

(Original, text autograf al lui Babinger pe *verso* unei cărţi poştale; pe faţa acesteia, în stânga sus, adresa expeditorului:) F. Babinger. Bucureşti III. Str. Jules Michelet 25. (În dreapta, adresa destinatarului:) Monsieur le professeur N. Iorga, aux soins de l'École Roumaine Fontenay-aux-Roses, Frankreich.

BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 422 (1935–1937), ff. 244–244v.

XIII. *C.I. Karadja către Nicolae Iorga*

„(...) Ieri am avut o conversaţie cu prietenul nostru (Fr. Babinger). Este doritor a Vă servi. Nu poate trăi însă cu 5–6.000 Lei. Ar cere vreo 12.000 Lei, cu înţelegerea ca suma să fie plătită lunar şi în mod anticipat, prima lună fiindu-i plătită imediat la sosire, deoarece nu poate aduce bani cu sine, din cauza regimului devizelor. Ar mai cere, dacă e posibil, un (permis de călătorie) permanent pe C.F.R., ceea ce ar fi în interesul lucrului, deoarece ar dori să facă cercetări mai ales în Dobrogea, inventariind pietrele cu inscripţii, manuscrisele orientale ce s-ar găsi etc. etc. Ar fi înţeles ca prietenul nostru să stea la noi cel puţin un an, afară de câteva scurte vizite ce ar face soţiei D(omniei)-sale

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în străinătate în timpul vacanţelor. Aceasta nu se poate spune însă în mod oficial, din cauza dificultăţilor ce ar întâmpina atunci în ţara lui, chestiuni de pensie etc. etc. In mod oficial ar fi invitat *numai temporar* „Professeur agrégé" la Institut şi ar trebui să primească o invitaţie oficială în acest sens. Nu pot să Vă dau amănunte mai precise într-o// scrisoare care merge prin poştă pentru cauze uşor de înţeles.

Voi fi însă în Ţară la sfârşitul lunii Iunie şi veţi primi între timp *prin curier* o scrisoare mai amănunţită şi un program precis de lucru ce va întocmi prietenul nostru (Babinger) în scris.

Doresc a şti *când aţi dori* ca să fie (Babinger) la Bucureşti. Ar fi eventual gata a veni pe ziua de 1 Iulie (1935). Sper că aceste propuneri vor găsi aprobarea D(umnea)-voastră.

Al D(umnea)-voastră sincer devotat,

Karadja

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui Karadja; în stânga jos, scris de mână:) 20 Brandeburgische Strasse, Berlin, Wilmersdorf, 20/5/1935.

BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 419 (1935), ff. 267–267v.

XIV. *C.I. Karadja către Nicolae Iorga*

„(...) Despre prietenul Prof(esor) B(abinger) sper că veţi fi primit scrisoarea mea amănunţită. Berlin, 24 Mai 1935. Karadja."

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui Karadja)
BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 419 (1935), ff. 92–92v.

XV. *Franz Babinger către C.I. Karadja*

Berlin, W.15.,am 23.Juli 1935,
4, Xantener Strasse

Sehr verehrter Herr Generalkonsul,

entschuldigen Sie gütigst, dass ich den letzen Kuriertermin habe verstreichen lassen: ich war um den 15. herum dermassen mit allen möglichen Abhaltungen belastet, dass er mir beim besten Willen nicht möglich wurde, zu Ihnen zu Kommen und die von Prof(essor) Iorga gewünschten Bedingungen mit Ihnen durchzusprechenund zu formulieren. Ich bin nun aber endlich etwas entlastet, wenn auch in den nächsten Wochen noch allerlei Erledigungen meiner harren. Ich komme bestimmt noch in dieser Woche, am liebsten an einem Abend zu Ihnen, und verspreche Ihnen, dann die ganze Angelegenheit für die nächste Kurierpost fertigzustellen. Ich bitte Sie recht sehr, mich bei Prof(essor) Iorga wegen der ungewolten Verzögerung zu entschuldigen und ihm zu sagen, wie sehr ich mich freue, wieder wissenschafttlich tätig zu verden.

Was meine Reise nach Bukarest anbelangt, so wüsste ich gern, zu welchem Termin sie Prof(essor) Iorga am gelegesten wäre, damit mich demnetsprechend einrichten kann. Ich bin mit den Ferienverhältnissen u(nd) s(o) w(eiter), in Rumänien nicht hinreichend vertraut.

Ich erlaube mir, Sie morgen vormittag in der gesandtschaft anzurufen, um mit Ihnen eine Stunde zu verabreden, zu der wir ausser jener Angelegenheit noch diese und jene gemeinsame wissenschaftliche Problem besprechen können.

Mit den besten Empfehlungen verbleibe ich

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ihr ergebenster

Herrn Generalkonsul C.I. Karadja
20, Brandenburgische Strasse
Berlin-Wilmersdorf

F.H.Babinger

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui Babinger)
BAR, *Corespondența N. Iorga*, vol. 417 (1935), f. 17.

XVI. *Contractul încheiat între Franz Babinger și Nicolae Iorga*

Berlin, W.15, am 18. August 1935
Bukarest, am.....August 1935

VERTRAG

Zwischen Herrn Ministerpräsident a.D. Univers.-Prof.Dr. in Bukarest als Direktor des Institutes für Südosteuropäische Geschichte und Herrn Prof. Dr. Franz Babinger in Berlin wird folgender Vertrag abgeschlossen:

I

Herr Prof. Dr. Franz Babinger tritt ab 1. Oktober 1935 zünachst auf Dauer eines Jahres in die Dienste des Institutes für Südosteuropäische Geschichte in Bukarest. Festsetzung des Aufgabenkreises, der vor allem die Erforschung der Türkenzeit auf dem Balkan betreffen soll, bleibt einer persönalischen Rücksprache vorbehalten. Der Antritt braucht erst in der zweiten Oktoberhälfte zu erfolgen. Während der Hochschulferien steht es Prof. Babinger frei, über seine Zeit nach Gutdünden zu verfügen und zur Abwickelung seiner persönalischen Angelegenheiten nach Deutschland zu reisen.

II

Als Vergütung wird Professor Babinger *im voraus* der Bertrag von 15.000 (fünfzehntausend) Lei *ohne Abzug* angewiesen. Etwaige anfallenden Steuern und sonstige Abgaben hinsichtlich dieser Vergütung trägt das Institut.

III

Professor Babinger erhält für das vierte Vierteljahr 1935 (Monate Oktober bis Dezember) sowie für das Jahr 1936 eine Freikarte auf den Rumänischen Staatsbahnen (C.F.R.) zur Ausführung wissenschaftlicher Studienreisen vor allem in der Dobrudscha und in den von Turken besiedelten Gabieten des Königreiches.

IV

Dieser Vertrag erneuert sich um ein weitres Jahr, falls er nicht von einem der vertragschliessenden Partner spätestens am 1. Juli 1936 gekündigt wird.

N. Iorga

Franz Babinger

(Original, text dactilografiat, cu semnăturile autografe ale lui Iorga și Babinger; în colțul din stânga sus, cifra romană:) III. (A fost publicată doar o fotocopie format mic, puțin lizibilă, a acestui document în setul documentar inedit *Din viața și activitatea lui Nicolae Iorga*, în „Revista Arhivelor", anul XLVIII, vol. XXXIII, nr. 3/1971, p. 466, București.)
ASB, fond Ministerul Educației Naționale, d. 729/1938, f. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

XVII. *Ministerul Afacerilor Străine catre Nicolae Iorga*

Romania
Ministerul Regal al Afacerilor Străine
Direcţiunea Afacerilor Administrative
şi Consulare

Bucureşti, 24 August 1935
Nr. 49.105

Domnule Preşedinte,

S-a primit de la Legaţiunea noastră din Berlin o scrisoare adresată Excelenţei Voastre de către D-l Profesor Dr. Franz Babinger, cu menţiunea de Vă fi remisă „în mână".

Cum la domiciliul Excelenţei Voastre s-a spus că Vă veţi înapoia în capitală numai peste zece zile, am onoarea a Vă ruga să binevoiţi a-mi face cunoscut cui urmează să predau acea scrisoare sau dacă se poate aştepta întoarcerea Excelenţei Voastre.

Primiţi, Vă rog, Domnule Preşedinte, asigurarea prea înaltei mele consideraţiuni.

p.Ministru,
(s.s.)indescifrabil

Director,
(s.s.)indescifrabil

Domniei-Sale, Domnului Profesor N. Iorga
Fost Preşedinte al Consiliului de Miniştri, Vălenii de Munte

(Original, text dactilografiat; în stânga sus, sub antet, scria de mână cu creionul:) Urgent!
BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 420 (1935), f. 220.

XVIII. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Legaţiunea Regală a României
Berlin

Hiermit bestatige es den Empfang der Urschrift meinen mit Herrn Professor Dr. N. Iorga am 18. Aug(ust) 1935 abgeschlossen Vertrages.

Berlin, 5. Sept(ember) 1935

Fr. Babinger

(Original, text autograf al turcologului german)
BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 415 (1935), f. 225.

XIX. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Berlin. W.15, am 12. Septembr1935,
4, Xantener Strasse

Hochverehrte Exzellenz,

Inzwischen haben ich das freundlische Einladungsschreiben sowie den von Ihnen unterfertigten Vertrag erhalten und ich beeile mich Ihnen meinen Dank dafur zum Ausdruk zu brigen, dass Sie mir die Möglichkeit geben, wenigstens für die nächsten Monate wissenschaftlich zu arbeiten und die fast entwöhnten Studien hoffentlich zu Nutz und Frommen unserer Wisenschaft wieder aufzunehmen.

Ich habe die Absicht, um den 8. Oktober herum nach Bukarest zu reisen. Darf ich fragen, welches meine Aufgaben während der nächsten Monate sein werden, damit ich vor allen mich mit der notwendigen Literatur aus meiner Bücherei versche. Sie umfasst

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rund 8.000 Bände und ich will fürs erste nur das notwendigste mitnehmen. Was sich in der Folge als wichtig herausstellen sollte, werde ich beim nachsten Urlaub mitnehmen.

In diesen Tagen beschaftigte mich lebhaft die Frage der türkischen Auswanderer aus Rumänien. Türkischen Blättern zufolge sollen im Laufe des herbstes, auf jeden Fall vor Beginn des Winters, insgesamt 50-60.000 *göçenler* (Auswanderer) aus Rumänien nach der Türkei verfrachtet un dort angesiedelt werden. Es erscheint mir ungemein wichting, vorher einen Ausschluss zu bilden, der diese Türken, ehe sie in alle Winde zerstreut werden, auf ihre Ueberlieferungen, sprachlichen Merkmale und allemfallsige literarische Denkmäler hin untersucht. Es war ein nicht wieder gut zu machender Fehler, dass man seinerzeit beim griechisch-türkischen Bevölkerungsaustausch auf diese Fragen nicht geachtet hat. Der Völkerbund hätte die Pflicht gehabt, hier eine Kommission einzusetzen, um wenigstens kartographisch diese Völkerwanderung zu erfassen. Man hatzwar, wie ich aus einem nicht grade tiefschürfenden Artikel von E. Pittard in der „Revue des Études Balcaniques" ersehe, den Fragen nach der Herkunft und der Geschichte der Turkstämme auf balkanischen Boden wieder Aufmerksakeit zugwendet, auf das Mass reicht nicht aus, auch nur die wichtigsten Probleme zu klären. Es wäre eine wirklich schöne und dankbare Aufgabe für die rumänische Wissenschaft, den türkischen Auswanderern die oben kurz umrissene Aufmerksamkeit zu schenken und es versteht sich von selbst, dass ich meine beschidne Kraft sogleich zur Verfüfung stellen will. Der türkische Gesandte in Bukarest, Hamdullah Subhi Bej (jetzt: Tanriöver) hat als hemaliger Unterrichtsminister, mit dem ich 1926 in Angora mich lang unterhalten konnte, ganz gewiss Verständnis für solche Fragen und ich erlaube mir die Anregung zu geben, mit ihm in dieser Sache Rücksprache zu nehmen.

Ich werde mir gestantten, wegen meiner Ankunft in B(ukarest) noch genauere Mitteilungen folgen zu lassen.

Mit nochmaligem Dank für die mir bekundete Anteilnahme an meinem Schicksal verbleibe ich Eurer

Exzellenz ergebenster
Franz Babinger

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui Babinger)
BAR, *Corespondență N. Iorga*, vol. 415 (1935), f. 152 (scrisoarea nr. 152).

XX. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Berlin, W.15, am 1.Oktober 1935,
4, Xantener Strasse

Hochverhrte Exzcellenz,

mit aufr(ichtig) Dank bestätige ich Ihnen Ihren freundlischen Brief sowie den richtigen Empfag des mir von Herrn Generalkonsul Karadja behändigten Betrags. Meine Vorbereitungen zur Reise sind bereits soweit abgeschlossen, dass ich spätestens Ende kommender Woche werde starten können. Ich habe hier sehr viele zeitraubende und lästige Obliegenheiten zu erfüllen, die aber glücklicherweise soweit abgeschlossen sind, dass ich meine Abfahrt für die nächste Woche fest werde setzen können. Ich habe die Absicht, nacht in Krakau zuzubringen, wo ich mit Herrn T. Kowalski wegwn der Drobrudza-Tataren mich unterhalten möchte: er ist weitaus der beste kennet der

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dortigen sprachlichen Verhältnisse und es istzzu bedauern, dass er seine biserigen Untersschungen ledieglich auf die bulgarische Seite des Deli Orman erstreckt hat. Den Artikel DELI ORMAN in Ergänzungsband der *Enzyklopädie des Islam* empfehle ich besondrer Beachtung.

Ich werde mir erlauben, den genenen Tag meiner Ankunft noch mitzuteilen und verbleibe in grösster Hochschätzung

Ihr ganz ergebener
Franz Babinger

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui Babinger)
BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 415 (1935), f. 229.

XXI. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

GRAND HÔTEL LAFAYETTE
Grand Hôtel — Bucarest
Tel.:3.3410; 3.3417; 3.3418; 3.3419. — Roumanie
Zimmer 251 — (16 octombrie 1935)

Hochverehrte Exzellenz,

ich bin heute morgen in Bucarest eingetroffen und wisste leider nicht, dass Königs Geburtstag ist. Auf jeden Fall habe ich keinen Versuch unternommen, Sie Aufzususchen, da Sie, wie man mir sagte, in Sinaja seinen.

Der Zwech dieser ist, Sie zu bitten, mir für morgen eine Stunde zu bezeichnen, zu der ich Sie aufsuchen kann.

Ihr ganz ergebener
Franz Babinger

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui Babinger)
BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 417 (1935), f. 236.

XXII. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Bucarest, am 21.10.1935,
Grand Hotel, Zimmer 251.

Hochverehrte Exzellenz,

aus Constanţa soeben zurückgekehrt sende ich Ihnen mit bestem Dank den mir zur Verfügung gestellten Dauerausweis der Navigaţiunea Călătorie Română (sic!) wieder zurüch. Herr Minister Nistor hat die grosse Freudlichkeit gehabt, mir inzwischen die Aufenthaltsbwilligung zu erteilen, da ich ja nach sieben Tagen kein Rekht mehr gehabt hätte, auf rumanischem Boden zu weilen.

Am 1. November habe ich die Absicht über PROBLEME DER ISLAM-FORSCHUNG IN SÜDOSTEUROPA MIT BESONDEREM BEZUG AUF RUMÄNIEN zu sprechen, was hoffentlich Ihren Beiffall finden wird.

Ferner bin ich dabei, eine vor drei Jahren begonnene, durch die Ereignisse aber jäh unterbrochene Arbeit *Un observator englez asupra României din epoca lui Vasile*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Lupu (1652) für die Rumänische Akademie vorzubereiten, wobei ich nicht ohne Absicht an den Titel einer akademischen Abhandlung aus Ihrer eignen Feder anknüpfe. Mein Engländer war im Herbst 1652 in Rumänien, also wenige Monate vor Paul von Aleppo. Ich hoffe, dass allerlei Neues über Hof und Land Vasile Lupu's zum Vorschein gebracht wird. Die Arbeit wird freikich rund 3 bis 4 Bogen Umfang haben.

Ihr ganz ergebener
Franz Babinger

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui Babinger)
BAR, *Corespondență N. Iorga*, vol. 417 (1935), f. 248.

XXIII. *Franz Babinger către „domnișoara Iorga" (probabil Liliana N. Iorga)*

Bucarest III, le 30 Nov(embre) 1935
Strada Jules Michelet, 25.

Mademoiselle,

M(onsieur) le professeur Iorga a bien voulu m'offrir à titre de prêt le livre de Ivan Dujčev, *Arvvisi di Ragusa*, Rome, 1935.

Je vous prie, en consequent, de le remettre à M(ademoiselle) Georgescu ou à son mandataire aussi tôt que possibile.

Agréez, Mademoiselle, l'assurance de mes sentiments distinguées,

Franz Babinger

J'ai cherché en vain les fascicules mentionnés sur la fiche ci-annexée du „Buletin de l'Institut S.E.O." et de la „Revista Istorică". En cas que vous en auriez quelques doubles je vous prie ardemment de me les faire parvenir à la même occasion.

F(ranz) B(abinger)

(Original, text dactilografiat pe o carte poștală, cu semnătura autografă a lui Babinger)
BAR, *Corespondență N. Iorga*, vol. 418 (1935), f. 90.

XXIV. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

Hochverehrte Exzellenz,

wie ich erst gesten erfuhr, hat der Priester A. Ursăcescu in Huși in no. 212 des „Universul" vom (0)3.(0)8.(19)36, Seite 8, eine sehr interessante Nachricht über den Familiennamen des Vasile Lupu veröffentlicht. Man sollte aber nunmehr den slavischen Text des **Kelches** und der **nebederniţa** im Kirchlichen Museum zu Huși heraugeben, am besten mit einer Fotografie der beiden Inschriften. Ich muss gestehn, dass mir seit Monaten bekannt war, dass Vasile Lupu sozusagen ein geborner Coci war. Ich habe darüber mit Dr. S(ever) Zotta korespondiert (im April, denke ich), aber er konnte mir nicht weiterhelfen. Es muss also noch andere Quellen geben, die bekunden, dass der Familienname des Vasile Lupu „Coci" gewesen ist. Wie aber der Verfasser dazu kommt, zu behaupten, dass der Familienname „Coci": „ne arată destul de lămurit că el (d.i. Vasile Lupu) a fost de origină Aromân şi nu Grec" hat er leiden nicht verraten. Koçi heisst auf albanisch „der Rote". Ich weis vohl, dass Cociu ein häufiger Name in

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Rumänien ist, aber dass alles sagt mir zu wenig. Sie haben selbst überall griechische Herkunft angenommen und ich habe diese Frage in meiner kleinen Arbeit, die ich Ihnen gestern zusandte, offen gelassen, Vielleicht darf ich meinen Vorschalag wiederholen, sie französisch im „Buletin" herauszugeben? Leider musste ich Herrn Lascaris donner sur les ongles. Er hat sich brielich wegen dieses unfairen Benehmenes entschuldigt und Wiedergutmachung // versprochen, seine „torts" (wie er schreiben?) zu reparieren. Wie er sich das vorstellt, wenn? ich nicht. Ich bedaure diesen Vorfall um sowie? mehr, als ich H(er)rn L(ascaris) in Bucarest sehr vertragen? voll entgegenkam.

Verhrungsvolle Grüsse Ihre ganz ergeben

Fr(anz) Babinger

Berlin, W. 15, am 24.(0)8.(19)36.
Xantener Strasse 4.

Auf jeden Fall sollte die interessante Notiz im "Universul", aus der unter andermal auch hervorgeht dass V(asile) L(upu) 7139 velvornic wurde und vorher hatman und pârcălab in Suceava gewesen ist, gerettet werden! F(ranz) B(abinger)

(Original, text dactilografiat, pe o carte poştală, cu semnătura autografă a lui Babinger; pe *verso*, în dreapta sus:) Excelenţei-Sale d(omnu)-lui profesor Nicolae Iorga, Vălenii de Munte, Românien.

BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 423 (1936), f. 29.

XXV. *Franz Babinger catre Nicolae Iorga*

Hochverehrte Exzellenz,

obschon ich in etwa zwei Wochen hoffe wieder in Bucarest zu sein, möchte ich doch nochmals wegen des Koçi-Namens Ihnen schreiben. Man sollte die beiden Inschriften verschenen Gegenstände schleunigst fotografieren und die Tatsachen mitteilen. Ich bin nicht, ob nach dem, was mir Herr Caragea hier erzählt hat, der Verfasser jenes Artikels im "Universul" nr. 212 vom (0)3.(0)8.(19)36, S(eite)8 allzu ernst genommen werden darf, wenn auch kaum zu bestreiten ist, dass Vasile Lupu's Familiennamen Cotzi, Koçi o.ä. gesewen ist. Ich dachte mir schon, ob er dann nicht etwa mit dem postelnic Kotzi, der unter Michael dem Tapferen lebte und recht gut der Zeit nach ein Onkel des V(asile) L(upu) gewesen sein könnte, verwandt ist. Sie haben diesen Kotzi(mit Recht) als Griechen bezeichnet (*Gesch/ichte/ des rum/änischen/ Volkes*, II, 52). Man sollte diesen Dingen nachgeben und ich hoffe, dass Sie in der Akademie diese Frage in Zusammenhang mit den Gegenstäden im Museum zu Huşi bald behaldeln werden, damit diese Frage geklart ist und endlich einmal eine Monographie über Vasile Lupu entstehen kann. Durch zufall fand ich eine zwar gedruckte, aber, wie es scheint, bischer völling unbeachtete *Relation des provinces de Moldavie et de Valachie*, geschrieben wenige Monate nach der Einsetzung Antonie-vodă Rosetti's (Mai 1676), mehr als 30 Oktavseiten stark und höchst interessant. Vor allen ist die einsetzung eines Voivoden der Moldau genan beschrieben, desgleichen// Iaşi. Ich möchte gern wissen, was Ihnen als Quelle für die lebendige Schilderung der Thrombesteigung eines Moldaufürsten in Ihrer *Gesch(ichte) des rum(änischen) Volkes*, II, 40–43 gedient hat. Leider habe ich hier Cantemir nicht zur Hand.

Mit verehrungsvollen Grüssen

Irh ergebenster

Franz Babinger

30.(0)9.(19)36.
Berlin, W.15, Xantener Strasse 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(Original, text dactilografiat pe o carte poştală, cu semnătura autografă a lui Babinger. In partea dreaptă:) Excelenţei Sale D(omnu)-lui profesor Nicolae Iorga, Casa Iorga, Vălenii-de Munte, Romänien.

BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 423 (1936), f. 28.

XXVI. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

derzeit Wurzburg (Bayern)
am 14. Mai 1937,
Dürerstrasse 5.

Hochverehrte Exzellenz,

meine Abreise nach Bucarest verzögert sich leider um einige Tage, da ich vorher noch einem Umzug nach einer neuen, verkleinerten Wohnung durchführen muss, was mit einer Belastung von rund 8.000 Büchern keine kleine Aufgabe ist. Ich sehne mich ordentlich nach Bucarest zurück, wo ich allerlei Arbeiten begonnen habe, die hoffentlich Ihnen Beifall finden werde. Hier bin ich, wie ich mir einbilde, der Urschrift der *Chronik* Ştefans des Grossen auf die Spur gekommen. Das wird sich in wenigen Tagen herausstellen. Die seinerzeit angekündigte Studie über Mircea den Grossen und die Türken hage ich an Hand meiner Bücher weitertreriben können: sie wird, so denke ich, im Juli zu Ende kommen.

Es wäre mir sehr angenehm, wenn ich meine Vorlesungen noch im Juni abhalten könnte, da heuer durch den Ausfall so vieler Wochen während der Hochshulsperre nur ein Teil der Aufgabe erledigt werden konnte. Hoffentlich gelingt es, einmal eine kleine Bibliothek einzurichten, die die wesentlichsten Quellenwerke zur osmanischen Geschichte vereinigt. Ich wünsche das sehr, da mir alles daran liegt, die Turkologie in Bucarest auf einen festen Grund zu setzen.

Cocoş erzählte mir kurz vor meiner Abreise, dass Sie wünschten, ich solle den bibliographischen Teil der "Revista Istorică" übernehmen. Ich Folge näturlich einer solchen Aufforderung sehr gern, glaube aber, dass man, um die laufenden Zeitungen und Zeitschriften Südosteuropas nach Material durchzusehen auch ausserhalb Bucarest von Zeit zu Zeit arbeiten musste. Ich werde mir erlauben, gleich nach meiner Ankunft mit Ihnen dieses Programm durchzusprechen.

Mit verehrung vollen Grüssen verbleibe ich, hochverehrte Exzellenz,

Ihr ganz ergebener
Franz Babinger

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui Babinger)
BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 427 (1937), f. 275.

XXVII. *Franz Babinger către Nicolae Iorga*

17.V.1937. derzeit Wurzburg, Durerstrasse 5

Hochverehrte Exzellenz,

wenige Studen nach Abgang meines Briefes fand ich unter meinen Papieren, die Vorarbeiten zu meiner 1916 bei Harrassowitz erschienen Dissertation enthlten (in der übrigens allerlei Neues und, wie ich glaube, unbeachtetes über Demetrius Cantemir und

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

seinen Sohn, den Satiriker, zum vester gab) ein paar interessante Kleinigkeiten. Da ich von hier ausnicht prüfen kann, ob sie Ihnen bekannt sind, bringe ich sie zu Papier, damit sie nicht mehr verloren gehen:

1914 fand ich einer russischen Quelle aus dem Jahr 1729, dass der Uebersetzer der Beschreibung der Moldau von D(emetrius) Cantemir ins Lateinsche dessen einstmaliger amanuensis Johann Georg Iliinski, angeblich ein Moldauer, gewesen ist, der später in S(ank)t Petersburg als Uebersetzer bei der Akademie der Wissenschaften starb. Er hat auch die *Geschichte des osmanischen Reiches* ins Lateinische übertragen. Diese Handschriften befanden sich im Besitze G.S.Bayer's (v/er/gl/eiche/ über diesen meine Dissertation!), der sie verwerten wollte. Bayer's Cantemir-Studien erschienen indessen lang nach seinem Tod (S/ank/t Petersburg, 1783, XXXII, 407 Seiten). Ueber Iliinski habe ich mancherlei Stoffunter meinen Papieren. Einiges davon ist in meiner Dissertation gedruckt worden.

Ist Ihnen etwas über Michael Schendo (=Skendo? alban/esisch/) r(egius) c(aesareus) e(ques) Vanderbech bekant? Dieser stammt angeblich aus Mazedonien, war Leibarzt bei Nikolaus Mavrocordato und veröffentlichte 1723 eine sehr Broschüre gegen seinen früheren Herrn, worin er über die Herkunft der Mavrocordato (Scarlati) unglaubliche Angaben macht, über Bergler loszieht und gegen Le Clerc in Amsterdam wettert, der 1721 eine Arbeit des Nik(olaus) Mavr(ocordato) über die Abstammung seiner Familie veröffentlicht hatte. Ich weiss nicht, ob Legrand alles das gekannt hat B(e)z(iehunsg)w(eise) ob man in Rumänien diesen Schendo und seine tolle Biographie--er war in Sibirien verbannt und starb armselig in S(ank)t) Petersburg--beachtet hat.

Das sind natürlich alles Kleinigkeiten, aber sie gehen am Ende verloren und in einer Zeit, wo Zahl der Menschen immer dünner wird, die die ältere Literatur kennen b(e)z(iehungs)w(eise) beachten, scheint mir ein Hinweis wenigstens durch diesen Brief vonnöten.

Ich kann, falls Sie es für wünschenswert achten, die Papiere B(e)z(iehungs)w(eise) Unterlagen nach Bucarest mitbringen, mächte jedoch selbst nichts darüber veröffentlichen, da mir das 18. Jahrhundert ganz und gar nicht liegt.

Verehrungsvoll Ihr ganz ergebener,

Fr. Babinger

In meiner Bibliothek fand ich neulich J. Bell, *Travels from S(ank)t Petersburg to diverses Parts of Asia*, London, 1764. Im zweiten Band steht ein *Journey from S(ank)t Petersburg to Constantinople, 1737-(17)38*, mit Nachrichten über die Moldau. Ich kann nicht feststellen, ob man dieses uch beachtet hat, da ich Ihr Werk nicht zur Hand habe. F(ranz) B(abinger)

(Original, text dactilografiat, cu semnătura autografă a lui Babinger şi cu menţiunea „bitte wenden" = „Vă rog întoarceţi pagina!")

BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 426 (1937), ff. 151–151v.

XXVIII. *Franz Babinger către Tipografia „Datina Românească"–Vălenii de Munte-Prahova*

Hotel Splendid-Parc (sfârşitul lunii mai 1938)
Bucureşti
Telephone 4-51-30-Interurban 39

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Stimate Domnule,

După cum aflu, ați refuzat să-mi trimiteți ultimile trei volume din Istoria Românilor, așa cum ați făcut până acum, cerând, de această dată, 50% din preț. Deoarece primele trei volume din această operă le-am primit de la autor însuși cu o dedicație foarte măgulitoare, neputându-mă împăca cu această condiție curioasă, Vă rog să-mi comunicați în scris dacă aici nu este o neînțelegere din partea D(umnea)v(oa)s(tră).

În ce privește exemplarul al doilea, acesta ar fi destinat pentru studentul Gh.I. Constantin, care este și elev al D(omnu)-lui Prof(esor) Iorga și colaborator la „Revista Istorică".

Cu stimă,
Franz Babinger

(Cópie, text dactilografiat; în dreapta sus, cu creion roșu, scris de mână:) Primită de la d(omnul) Babinger.– cópie după cea exp(ediată) lui Farcaș. Cocoș(cu creionul albastru).

BAR, *Corespondență N. Iorga*, vol. 428 (1938), f. 217.

XXIX. *Ahmed Réfik către Nicolae Iorga*

Constantinople, 11 mars 1908

Cher Monsieur,

Votre réponse m'a fait un grand plaisir. Je voudrais vous écrire avant deux semaines, mais j'ai préféré de finir la lecture de votre estimable ouvrage, dont tous les pages marquent une parfaite impartialité.

Q(u)and vous reviendrez à Constantinople, nous pourrez trouver beaucoup de documents, pour les volumes suivantes. Dans la bibliothèque de la mosquée de Sainte-Sophie et à la bibliothèque des Köprülü, il y a beaucoup de manuscrits sur le régne de Soliman Ier et sur la famille des Köprüllü. Hammer n'a pas consulté ces manuscrits. M(onsieu)r Karacson, membre de l'Academie hongroise, est a notre ville. Il est occupé à chercher les manuscrits relatifs à la Hongrie et sur lea relations turco-hongroises. Il m'a dit qu'il en a transcés plusieurs. Et nous aussi, quand nous consulterez ces manuscrits, nous pourrez restituer beaucoup de faits qui sont encore inconnues. C'est un grand plaisir pour moi de nous rendre tous les services que j'ai pu. Je vous conduirai, avec empressement, dans la haute et dans la basse société des osmanlis, et nous donnerez de détails sur nos moeurs et sur la psychologie, des osmanlis modernes et surtout sur notre litterature.

Vous desirez faire parvenir votre livre à notre Souverain, c'est un peu dificile; mais vous pourrez le faire par l'entremise // de votre représentant diplomatique à Constantinople. Quand à votre voyage aux frais de notre gouvernement, vous ne pourrez pas l'obtenir; mais vous pourrez voyager avec une autorisation oficielle qui pourra faciliter votre voyage. Nous attendons, avec impatience, le deuxième volume de votre estimable ouvrage.

Venillez agréer, Monseur le Professeur, l'assurance de mes sentements respecteux.

Ahmed Réfik

(Original, text autograf, cu tuș negru, al istoricului turc)

BAR, *Corespondență N. Iorga*, vol. 103 (1908), ff. 166–167 (scrisoarea nr. 117).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

XXX. *M. Chakry (Şakry) către Nicolae Iorga*

Ostende, le 5 juilet 1912

Mon Cher Professeur,

C'est avec grand intérêt que l'ai éstudié, en faisant spécialement traduire en français votre „Histoire Ottomane".

Je me fais un devoir agréable de venis rendre hommage au talent, au labour remarquable, ainssi qu'a l'impartialité avec laquelle vous avez réussi à mettre au jour, au plus grand profit des spécialistes, des savants et du publique en général et de mes compatriotes en particulier, une question des plus incomplétes et contradictoires jusque là. Je ne pourrai, mon cher professeur, me retenir de qualifier de pout à fait unique l'impartialité parfaite dont vous faites preuvre pour exposer, comparer et juger les faits et des gens pénétrant avec une finesse merveilleuse la génèse des uns et l'âme et l'esprit des autres à l'encontre des historiens ottomans ou étrangers qui n'ont pu se rentenir d'exagérer en atténuant de façon à dénaturer les choses par suite de leur penchant personnel.

Vous avez, mon cher professeur, elévé un monument à la vérité et ceci au dessus de toute consideration possible.

J'ai donc l'honneur de saluer en votre personne le vrai historien de l'Empire Ottoman et c'est à ce titre que je me suis fait un plaisir de vous offrir les deux premières volumes récemment publiés de mon *histoire ottomane* oú j'ai reproduit et cité à maints endroits votre nom avec des passages les uns plus remarquables que les autres, de votre précieux ouvrage.

Veuillez agréer, mon cher Professeur, les assurances de ma parfaite consideration.

M. Chakry (Şakry)
Général de Division en retraite,
Prinkipo, Constantinople

(Original, text autograf al lui M. Chakry/Şakry/)

BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 8 (1912), f. 173 (publicat anterior şi de I. E. Toronţiu în *Studii şi documente literare*, vol. X, Bucureşti, 1940, pp. 156–157/textul în limba franceză/, pp. 157–158/ traducerea românească/).

XXXI. *Hamdullâh Suphi Tanriöver către Nicolae Iorga*

Légation de la République Turque 17 Septembre (1935)

Monsieur le Président,

Au reçu de votre lettre du 5 crt. (septembre!) je me suis mis en devoir de trouver des équivalents aux termes que vous donniez. Malheureusement ne pouvant en lire un grand nombre, je suggère que vous me fassiez avoir une liste des mots, tapée à la machine, en lettres grecques ou bien en lettres latines donnant la prononciation des lettres grecques.

Les livres publies en Turquie depuis environs sept ans étant en alphabet turc moderne il est très facile de se procurer des dictionnaires dans cet alphabet. Cependant je ne sais si on peut y trouver des locutions légales dont beaucoup sont desuets.

Je serai excessivement intéressé dans l'étude sur les Petchenegues et autres tribus turques, et vous suis très obligé, Monsieur le Précident, d'avoir bien voulu me le signaler.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dans l'attente de la nouvelle liste que je mentionne ci-haut, je vous prie d'agréer, Monsieur le Président, l'assurance de ma très haute considération.

Suphi Tanriöer

(Original, text autograf al ministrului turc la Bucureşti)
BAR, *Corespondenţă N. Iorga*, vol. 415 (1935) ff. 220–221.

FRANZ BABINGER ET NICOLAE IORGA, CORESPONDANCE (Résumé)

Dans la Bibliothèque de l'Académie Roumaine, *Section manuscrits*, fonds *La Corespondance de Nicolae Iorga* (431 vol.), se trouvent *18 lettres* inédites envoyées par le turcologue allemand Franz Babinger à Nicolae Iorga, orientaliste-turcologue *sui-generis*, pedant la période février 1920 – mai 1937. Avec 13 autres lettres et communiqués radiophoniques ou de presse, la grande majorité inédits, liés du point de vue de la cause des 18 premières lettres, le groupe épistolaire susdit offre des informations historiques très importantes et intéressantes sur: la collaboration scientifique Fr. Babinger – N. Iorga (1920–1934), l'invitation officielle et l'engagement avec contrat du turcologue allemand à l'Institut pour les Études de l'Europe du Sud-Est (mai–septembre 1935), l'activité didactique et scientifique de celui-ci dans cette institution (octombre 1935–octobre 1937), l'echange d'informations scientifiques entre N. Iorga – Ahmed Réfik/M.Şakri/ H.S.Tanriover (1908–1935).

Tous ces *documents littéraires* contribuent à l'éclaircissement d'une page importante de *l'histoire de la turcologie roumaine d'entre-deux-guerres*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

EDIȚII

GHEORGHE I. BRĂTIANU, *Originile și formarea unității românești*, Traducere de MARIA PAVEL, Ediție, studiu introductiv și note de ION TODERAȘCU, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 1998, 340 p.

Acesta este titlul unei cărți remarcabile a istoriografiei române, publicată de Gheorghe I. Brătianu în 1943 (*Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucharest, Institut d'Histoire Universelle „N. Iorga", Bibliotheque d'Histoire Contemporaine, 359 p., cu o ediție germană în 1944), reeditată azi, în versiune românească, întru aniversarea unui secol de la nașterea autorului și a opt decenii de la întregirea României, prin unirile din 1918. Înainte de a trece la prezentarea succintă a cărții, al cărei conținut refuză, prin ipostaza lui atestatară, impietante rezumări, se cuvine să evidențiem realizarea profesoarei Maria Pavel, care a transpus în românește gândurile exprimate în franceză de singurul istoric din ilustra familie Brătianu, precum și eforturile profesorului Ion Toderașcu, acela care pune astfel capăt unei așteptări ce durează de 55 de ani, un alt detaliu temporar care conferă ediției de față un caracter aniversar.

Volumul la care ne referim este, așadar, numai până la un punct, o reeditare, întrucât atât specialistul, cât și iubitorul anonim de istorie nu au dispus, înainte de 1998, de o variantă românească. *Origines et formation de l'unité roumaine*, deci textul original, a fost scris direct în limba franceză, transpunând astfel într-o limbă de largă circulație internațională gândurile unui român care explica străinătății „problema centrală a istoriei naționale". Cartea a fost publicată într-un an de cumpănă (1943), premergător „eliberării" uresesiste ce avea să urmeze numai peste un an. Plecând de la această subliniere, care nu este cu nimic forțată, putem recunoaște aura de premoniție a unui „act testamentar", întrucât, intuind cursul vremurilor, cu paroxismele lor atavice, Gheorghe I. Brătianu a adunat în această carte reflecții ce durau, așa cum mărturisea el însuși, de „mai mult de douăzeci de ani de când am schițat-o". Apărută atunci când al doilea Război Mondial luase deja un curs agravant pentru România, monografia se adresa Vestului îndeosebi, pentru a preîntâmpina eventuale revizuiri conjuncturale ale hărții Europei, decise de niște posibili învingători care așteptau de mult ocazia când intruziunea putea fi dusă până la o ocupație fățișă. Proiectat deci cu mulți ani înainte, volumul a fost oferit atunci, prezentului și viitorului, deopotrivă, ca o carte a identității naționale. *Originile și formarea unității românești* era, la data publicării chiar, un document ce răspundea unor întrebări repetate mereu, deși rațiunea lor nu mai comporta reveniri asupra unei realități indubitabile. Mărturia unui istoric, adresată atunci unui timp suferind, a rămas și azi la fel de actuală, fapt care îi sporește nu numaidecât valoarea științifică, ci mai ales pe cea proprie documentului irecuzabil.

Și poate nu întâmplător, un op cu un asemenea titlu a apărut la București, într-un an de război, fiind restituit tuturor românilor la Iași, într-un timp când se mai discută încă granițe naționale și tratate internaționale. Privit din această perspectivă, demersul restitutiv al profesorului Ion Toderașcu și al Editurii Universității „Al.I. Cuza" din Iași, demers care tinde a deveni unul programatic, poate fi judecat la adevăratele lui dimensiuni. *Originile și formarea unității românești* apare abia azi în limba română nu întâmplător și nu numai ca o consecință a ignorării ori a uitării ce ne caracterizează, ci ca o eludare impusă de alții și asumată de noi din rațiuni politice. De când putem cita, bunăoară, afirmațiile formulate de Gheorghe I. Brătianu în finalul cărții de față? „Aceste zile tragice (cele ale anului 1943 – n.ns.) au fost cel puțin utile pentru a releva, din nou, fundamentul esențial al drepturilor sale și principiul permanent al propriei existențe: conștiința morală a unei națiuni care și-a conceput și realizat unitatea. Atât timp cât această conștiință se va menține, dezmembrările teritoriului nu vor putea știrbi unitatea spirituală, care va fi întotdeauna în stare să refacă unitatea politică. Nici anexarea Bucovinei în 1775, nici a Basarabiei în 1812, nici secolele de dominație maghiară în Transilvania nu au putut împiedica desăvârșirea unirii când a venit momentul. Iunie 1941 a anulat deja pe iunie 1940 ...". În fraza precedentă, autorul conchidea că „*în războiul împotriva U.R.S.S.-ului* (subl.ns.), România a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

recăpătat atât provinciile răsăritene, care îi fuseseră smulse în 1940, cât şi sensul misiunii sale de apărare a graniţelor Europei". Abia după aceea, decizia din iunie 1941 a devenit „criminalul război antisovietic", iar „unitatea românească" a fost transformată într-o culpabilitate intolerantă a „regimului burghezo-moşieresc". A mai putut scrie, după ce „dictatura proletariatului" a fost pe deplin instaurată de către ocupantul moscovit, aşa ceva despre un război la care – chestiunea nu e încă elucidată –, autorul însuşi a participat?

Ediţia ieşeană a unei sinteze care a rezistat timpului învederează faptul că „revenirea lui Gh.I. Brătianu în prim planul istoriografiei româneşti, acolo unde îşi află locul, după o lungă perioadă de excomunicare, este un act de justiţie încă nefinalizat. Iniţiată din exterior (München, Paris, Evry, apoi Montpellier), acţiunea de restituire a operei ilustrului istoric a continuat în centrele academice din ţară (Bucureşti, Iaşi, Cluj)" şi a fost însoţită de „preocuparea pentru omul Gh.I. Brătianu", aşa cum remarcă editorul în studiul său introductiv. „Cartea aceasta, ne pune în temă, în continuare, dl. Ion Toderaşcu în *Notă asupra ediţiei*, a fost scrisă în ceea ce s-a numit «decada naţională» (1937–1947) a creaţiei lui Gh.I. Brătianu, deceniu de mari frământări politice, cu pierderi teritoriale, război şi schimbare structurală de regim politic în România. Autorul a resimţit puternic aceste evenimente, a suferit şi s-a pronunţat împotriva nedreptăţilor, a «poftelor duşmanului» care se abătuseră asupra ţării noastre. A avertizat, permanent, cu privire la pericolul care venea dinspre Răsărit, ceea ce avea să-i aducă grele privaţiuni şi sfârşitul tragic în temniţa de la Sighet (24 aprilie 1953)". Nu e prima dată când profesorul ieşean se pronunţă pentru restituirea integrală a operei şi a istoricului Gheorghe I. Brătianu. Operaţiunea nu este atât de simplă cum ar părea la prima vedere, întrucât reeditarea nu se confundă cu o calchiere maşinală, ci reclamă un corp de specialişti, capabili să însoţească textul original de notele şi comentariile indispensabile unei asemenea întreprinderi. Apoi, Gheorghe I. Brătianu, omul, care nu a fost unul oarecare încă de la naştere, continuă a rămâne, în multe dintre ipostazele existenţei sale, ce nu a depăşit 11 iluştri, un evasicunoscut, circumstanţă reprehensibilă pentru specialişti, a căror intervenţie continuă a fi, uneori, suplantată de legende şi poncife veleitare. Biografia sa nu este, deci, nici azi reconstituită în întregime şi cu exactitate. Şi nu numai intervalul detenţie, deoarece ipostaza de om politic ridică multe semne de întrebare, eludate sau expediate prin formule perifrastice. Activitatea sa parlamentară, cea publicistică, precum şi oratoria publică sunt doar amintite, sugerându-se astfel o completitudine, aparentă doar, ce întreţine o stare de aporie convenţională.

Explicându-şi, în *Concluzii*, rostul investigaţiei sale, autorul consideră că „iată-ne, deci, în măsură să răspundem la întrebarea care a servit drept introducere acestei opere şi care a justificat cercetările: unitatea românească, atât de uşor de explicat prin relieful solului şi conturul hărţii, este sau nu rezultatul unei lungi evoluţii istorice, care îi dă sensul predeterminat al unei vieţi naţionale, într-un spaţiu care-i aparţine de fapt? Sau nu este decât efectul întâmplător al unei conjuncturi trecătoare, rezultatul unui acord momentan al puterilor care o înconjoară sau al capriciului unei şanse care a fost prea indulgentă? Examinarea obiectivă a istoriei poporului român, a cărei cheie de boltă a fost, în mod evident, problema unităţii, răspunde de la sine rezervelor care s-au exprimat în privinţa acestei maniere de a considera vicisitudinile originilor şi dezvoltării sale istorice. Ea sfidează, de mai multă vreme, concepţia istorică falsă a unei «Românii a Congresului», care nu şi-ar datora formarea decât hotărârilor unei conferinţe a marilor state europene".

Înainte de a transcrie cu atâta limpiditate întregul său demers, Gheorghe I. Brătianu a recapitulat momentele şi motivaţiile care au pretextat reflecţiile reluate în această lucrare. Impulsul iniţial l-a reprezentat exemplul fostului său profesor, N. Iorga, cu *Dezvoltarea ideii unităţii politice a românilor* (1915), dar şi *Istoria Unirii românilor* (1937), a lui Ioan Lupaş. Între aceste două date, Gheorghe I. Brătianu a chibzuit îndelung asupra subiectului şi a încercat chiar să răspundă întrebărilor care i se păreau a genera, în lipsa argumentării, incertitudini şi deci posibile deformări. Numele amintite apoi erau cele ale lui Fustel de Coulanges, deşi nu avea pretenţia de a-l fi „imitat" ca pe un posibil model, G. Dupont Ferrier, G. Bourgin, P. Benaerts, H. von Srbik, C.C. Giurescu etc., care au conceput, fiecare, *istorii* în spiritul aceleia pe care o gândea el. Dacă în 1943, contextul internaţional era unul caracteristic războiului, când cartea sa avea o justificare multiplă, mai înainte, preciza el, nu a putut ignora „ofensiva paralelă a istoricilor maghiari" şi influenţa lor „asupra lumii ştiinţifice". Apoi, când o nouă confruntare militară devenise previ-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zibilă, scrierea acestei cărți i s-a părut a fi o obligație morală, întrucât, mărturisește el, „spre deosebire de diplomați și juriști, care opuneau asaltului adversarilor noștri doar litera tratatelor, deja pe jumătate ștearsă de noile realități, eu încercam să opun necesitatea revenirii asupra fondului chestiunii, să prezint din nou fundamentul invariabil al dreptului nostru la unitate, rațiunile sale permanente și argumentele de ordin etnic, lingvistic și istoric". În sfârșit, prefațându-și lucrarea, datată 15 noiembrie 1942, el se întreba din nou, în acele zile tulburi, deci fără orizont: „cine ne va spune câte pericole ne mai pândesc, câte conflicte ne vor lua cu asalt, câte obstacole va trebui să depășim pentru a ne atinge scopul spre care se îndreaptă toate speranțele și eforturile noastre? Este important, totuși – considera el încercând a scruta vremurile –, mai mult ca niciodată, să nu lăsăm nimic deoparte din ceea ce poate face lumină într-o cauză care nu are nevoie de nici un artificiu pentru a fi înțeleasă, pur și simplu pentru că este cea a adevărului".

Profesorul Ion Toderașcu, un recunoscut specialist al temei, opinează, întru totul îndreptățit, că „o istorie a unității românești, care l-a preocupat stăruitor, era nu numai un act de știință, ci și de pedagogie națională. Venea, într-o asemenea întreprindere, după N. Iorga și I. Lupaș, dar se detașa printr-o altfel de anchetă istorică. Profesând comparatismul, Gh.I. Brătianu a plasat procesul formării unității românești în relație cu dezvoltarea similară europeană. El a făcut distincție, subliniază editorul, între *elementele unității, instinctul unității și conștiința unității* (cele trei mari diviziuni ale cărții). A disociat [...] factorii care au colaborat la formarea unității și afirmarea conștiinței naționale în epoca modernă".

Originile și formarea unității românești nu este, așa cum ne atrage atenția autorul, „o istorie românească prescurtată", ci una „consacrată problemei unității, a cărei evoluție de la origini până în zilele noastre încearcă să o prezinte", astfel încât, „în mod necesar, să lase deoparte tot ce nu avea legătură directă cu acest aspect al istoriei poporului român". Chiar așa stând lucrurile, opul conceput de singurul descendent moldovean al unei familii care a contribuit decisiv la formarea națiunii române se constituie într-o realizare esențială a literaturii istorice.

Conștient și mândru de brătienismul său, el a apelat, și de această dată, atât la Ion C. Brătianu, cât și la Ion I.C. Brătianu, citând bunăoară cunoscuta definiție dată de acesta din urmă *națiunii*, în care „sublinia, pe bună dreptate, în fața Camerei române din 1919, sensul dat de evenimente unității poporului său". La 17 decembrie 1919, aflat în fața aleșilor tuturor provinciilor românești, acela care condusese țara în anii războiului, transformând-o în România post-1918, declara că, după ce reflectase îndelung, „cea mai bună definițiune pe care am găsit-o de ceea ce înseamnă o națiune este aceea a conștiinței naționale. O națiune este o conștiință națională. Cât valorează una, atât însemnează cealaltă. Conștiința a ceea ce ești și hotărârea fermă de a fi este puterea cea dintâi a unui popor. Cum și-o manifestă el, astfel își așează rolul și rostul în mijlocul neamurilor". Cu acest citat își încheia Gheorghe I. Brătianu cartea, considerând că ratificarea de către Parlament a unirilor din 1918 consfințea rezultatul originilor și al evoluției unității românești.

Ediția profesorilor Maria Pavel și Ion Toderașcu este, înainte de semnificația științifică pe care o incubă această întreprindere, o carte frumoasă, transpusă într-o limbă română ce exprimă întocmai subiectul, autorul și timpul în care a fost scrisă și completată, acolo unde a fost nevoie, de pertinente note explicative. Studiul introductiv intitulat *Gheorghe I. Brătianu. Unitatea românească – discurs istoric* este mai mult decât un obișnuit argument sau o prefață manieristă, el complinind de fapt opul pe care îl deschide și continuând vechile preocupări ale editorului, care este unul dintre cei mai cunoscuți exegeți ai istoricului Gheorghe I. Brătianu și unul dintre cei care au contribuit la restituirea operei ultimului mare reprezentant al unei familii al cărei trecut se confundă cu devenirea României moderne. Comentariile sunt la obiect, succinte și nu se reduc, în nici un caz, la transcrierea unor informații ajunse locuri comune. Indicele onomastic, oricând necesar, se adaugă, prin străduința dlui Al. Cvasnâi, unui sumar care rămânea altfel incomplet pentru ediția avută în vedere.

Am mai remarcat, transcriind o precizare a autorului, că *Originile și formarea unității românești* nu trebuie considerată o *Istorie a românilor*, întrucât atunci am citi-o altfel. În paginile acestui volum, Gheorghe I. Brătianu a urmărit să evidențieze că *unitatea* s-a constituit în argumentul fundamental al formării națiunii române, între origini și desăvârșire. Gândită îndelung, dar

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

scrisă sub imperiul unui timp anume şi adresată unui cititor anume, autorul a renunţat la un bogat aparat ştiinţific, ce îngreunează de obicei lectura, recomandând în final o *Bibliografie sumară*, ordonată în funcţie de marile etape şi specificul formării unităţii româneşti. În notele adăugate de editor, această bibliografie a fost însă completată şi adusă la zi. *Rezumatul cronologic* ce precede indicaţiile bibliografice se justifică prin circumstanţa că volumul se adresa, îndeosebi, străinătăţii, adică unui cititor mai puţin avizat.

Cartea a fost scrisă într-un limbaj şi un stil care nu sunt întru totul şi întotdeauna proprii celui ce se adresează de regulă unui specialist, nu numaidecât istoric. Apelând la argumente documentare şi la logică, autorul şi-a construit discursul ca pe o demonstraţie, concisă şi lesne de înţeles, deci posibilă de a fi acceptată ca o axiomă, ce eludează posibilele incertitudini. Consideraţiile sale sunt rodul unei temeinice documentări şi meditaţii şi ele se opresc întotdeauna atunci când autorul însuşi pare convins că a răspuns tuturor întrebărilor posibile. Cartea este, neîndoielnic, o realizare ştiinţifică, dar una care îşi propune *ab initio* finalităţi deosebite de cele care îi aveau în vedere pe aceia dintre contemporanii săi interesaţi numai, ori în primul rând, de studiul trecutului. Aşa cum a remarcat şi dl. Ion Toderaşcu, cartea oferită acelora ce urmau a decide, la încheierea războiului, noua hartă a Europei, deci şi a României, este concepută ca o pledoarie, susţinută de informaţia specifică istoricului, şi expusă ca un discurs adresat viitorului imediat dar şi îndepărtat.

Originile şi formarea unităţii româneşti recompune, în litera documentului, procesul formării naţiunii române. Nu întâmplător, cartea se încheie cu o definiţie a naţiunii, formulată în momentul când România devenise un stat naţiune. Dar procesul nu s-a încheiat odată cu încetarea Primului Război Mondial şi semnarea sistemului tratatelor de pace. Conştient de acest fapt, Gheorghe I. Brătianu a adăugat discursului său câteva pagini situaţionale în care îşi extinde pledoaria, mergând până la 1941 şi criticând pe cei care au fetişizat *tratatele*, avându-l în vedere pe N. Titulescu, „prea încrezător în litera instrumentelor diplomatice şi în sistemul de securitate colectivă al Adunării de la Geneva". Formarea naţiunii române nu s-a definitivat în 1918, dată care a marcat epilogul unei faze şi începutul celei finale, când naţiunea română urma a-şi desăvârşi unitatea spirituală, administrativă, instituţională etc. Războiul şi „pacea" care i-au succedat, precum şi ocuparea ţării de Rusia comunistă, au întrerupt şi au compromis un proces vital pentru naţiunea română. Gheorghe I. Brătianu însuşi a fost aruncat într-o închisoare comunistă, tocmai pentru a nu mai vorbi sau scrie despre *unitatea românească*, „dimensiunea" care a conferit unei naţiuni rolul de pavăză a continentului, deci „unul din fundamentele necesare ale păcii, ale oricărei ordini europene drepte şi durabile", cum îşi încheia autorul discursul său.

Este, azi, o realitate, unitatea românească?

Gheorghe I. Florescu

ISTORIE MEDIEVALĂ

IGOR CORMAN, *Contribuţii la istoria spaţiului pruto-nistrean în epoca Evului Mediu timpuriu (sec. V–VII d.Chr.)*, Chişinău, 1998, 290 pag.

O lucrare demult aşteptată şi foarte necesară, întrucât este prima sinteză din istoriografia românească dedicată cunoaşterii descoperirilor arheologice şi istoriei teritoriului dintre Prut şi Nistru în secolele V–VII d.Hr. Importanţa ei decurge şi din alte aspecte, pe care le vom evidenţia în cele ce urmează. Astfel, autorul şi-a fundamentat demersul pe o cunoaştere aproape exhaustivă a tipurilor de obiective arheologice – aşezări (p. 9–14), locuinţe (p. 14–22), anexe (ateliere, depozite, instalaţii pentru foc) (p. 22–29), obiecte de diferite tipuri şi din variate materiale (p. 30–60), ceramică (p. 60–73), oase de animale (p. 73), necropole şi morminte izolate (p. 82–97), descoperiri monetare (p. 98–99). Repertoriul acestora (p. 132–161) şi bogata bibliografie menţionată în anexe (p. 169–192) întăresc observaţia de mai sus. Pe de altă parte, în ciuda acestei documentaţii bogate, Igor Corman nu s-a grăbit să formuleze concluzii tranşante în legătură cu probleme extrem de delicate, precum originea şi atribuirea etnică sau culturală a materialelor, importanţa socio-economică sau încadrarea lor cronologică. El invită adeseori la prudenţă, mărginindu-se a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

căuta verigile de legătură cu epocile anterioare (în special cu mediul Sântana de Mureş) şi a face comparaţii cu descoperiri similare din spaţii etno-culturale mai apropiate sau mai îndepărtate (dacic, roman, slav, germanic, alanic etc.). Iată câteva aprecieri în acest sens, care ni se par foarte pertinente: „din punct de vedere structural, aşezările din secolele V–VII se încadrează în aceeaşi perspectivă de dezvoltare ca şi aşezările din perioada anterioară sau din cea următoare", încât „nu pot fi făcute aprecieri etnice" (p. 79; vezi şi p. 117); locuinţele din cadrul aşezărilor, „considerate de cele mai multe ori drept tipice pentru slavi" (p. 79, 117), au continuat să fie realizate în aceeaşi tehnică – rămasă, de altfel, neschimbată pe parcursul mileniului I (p. 79, 117), încât pentru secolele V–VII nu există „nici un indiciu asupra etnicului celor care le-au folosit" (p. 80); atribuirea cuptorului de piatra slavilor nu pare a fi verosimilă, pentru că acesta fusese utilizat şi în perioadele anterioare în spaţiul carpato-danubian; de asemenea, el nu este atestat în întreg arealul ocupat de slavi (p. 80, 117); „departe de a fi convingătoare sunt şi încercările de atribuire etnică pe baza altor materiale descoperite în cadrul aşezărilor, cum ar fi uneltele, anumite arme şi obiecte de podoabă, vestimentare şi de cult, dat fiind faptul că acestea sunt atestate pe un teritoriu destul de larg şi la diferite neamuri. Acelaşi lucru este valabil şi în cazul ceramicii, care mai degrabă oferă o informaţie culturală, şi nu una etnică. Nu pot fi luate în serios nici părerile unor cercetători că pot fi trase anumite concluzii de ordin etnic pe baza datelor osteologice" (p. 81, 117); „ritul de înhumaţie nu poate fi legat de o anumită populaţie" (p. 93); „numărul mic de descoperiri în spaţiul pruto-nistrean nu permite formularea unor concluzii definitive cu privire la practicarea anumitor rituri şi ritualuri funerare. În stadiul actual al cercetărilor are un caracter ipotetic şi atribuirea etnică a mormintelor de înhumaţie şi de incineraţie, deşi nu poate fi negată o considerabilă influenţă răsăriteană" (p. 97, 117); „nu există nici o dovadă a părăsirii totale a spaţiului pruto-nistrean" odată cu invazia hunilor (p. 101); „nu este o inovaţie «slavă» nici locuinţa adâncită, caracteristică pentru diferite neamuri şi în diferite teritorii, şi nici răspândirea cuptorului de piatră, considerat de multe ori drept argument esenţial în ceea ce priveşte prezenţa slavilor. Chiar şi ritul de incineraţie, practicat de slavi, era caracteristic în diferite perioade pentru diferite neamuri" (p.109, 117); „aşa numita cultură «slavă», mult mai săracă în comparaţie cu cea provincial-romană, răspândită pe un teritoriu impunător, nu poate fi explicată prin migraţia unor grupuri etnice, ci printr-o adaptare la noile realităţi istorice şi economice, survenite după migraţia hunică, care a dezorganizat vechile structuri şi a dus la slăbirea legăturilor cu regiunile de la sud de Dunăre. Această cultură, a cărei origine nu poate fi explicată, mai degrabă reprezintă un *model cultural* pentru o bună parte a Europei de Sud-Est şi Centrală în secolele VI–VII" (p. 109, subl. aut.) etc.

Un aspect original al lucrării îl constituie discuţia asupra aşa-numiţilor „anţi" pomeniţi de scriitorii perioadei romano-bizantine, autorul făcând deja anumite precizări în câteva studii anterioare. Analiza informaţiilor scrise şi a datelor arheologice conduc la concluzia că *„anţii* din secolele V–VI reprezentau o aristocraţie alană suprapusă peste mai multe neamuri" (p. 105, subl. aut.; cf. şi p. 118), printre care, la un moment dat, au putut intra şi triburi slave deplasate spre sud (p. 106, 118); este posibil ca graniţa dintre anţi şi sclavini să fi fost pe râul Prut (p. 109). Numele anţilor a dispărut din izvoarele istorice după distrugerea aristocraţie alane, dar, după Igor Corman, ei sunt de regăsit sub numele de „tiverţi" amintiţi în *Cronica* lui Nestor din secolul al X-lea (p.112). Să înţelegem de aici că anţii au constituit populaţia majoritară care a locuit teritoriul dintre Prut şi Nistru din secolul al V-lea? Autorul e foarte ambiguu în acest sens, aspect care reiese şi din terminologia destul de imprecisă prin care caracterizează statutul etnolingvistic al zonei. De exemplu, amintind cunoscutul episod relatat de Procopius din *Caesarea* despre falsul Chilbudios – ant care vorbea latina, Igor Corman conchide: „prin urmare, menţiunea respectivă reprezintă un indiciu important referitor la situaţia lingvistică de la nordul Dunării: Chilbudios ar fi putut învăţa această limbă într-un mediu latinofon" (p. 110). La fel, corijând traducerea lui G.Popa-Lisseanu a pasajului din *Cronica* lui Nestor care aminteşte despre tiverţi „în calitate de traducători", autorul precizează: „aceasta înseamnă că printre tiverţi erau şi cunoscători ai limbilor vorbite în Bizant, /care? – n.n./, ceea ce, de asemenea, reprezintă un indiciu al situaţiei lingvistice din spaţiul pruto-nistrean /care? – n.n./" (p. 113). În fine, dezamăgirile autorului din ultimele pagini ale lucrării, deşi, în esenţă, îndreptăţite, dau naştere la suspiciuni: „Arheologia se dovedeşte capabilă de a suplini parţial lacuna cauzată de sărăcia izvoarelor, dar cercetarea vestigiilor

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

materiale nu ne permite să tragem concluzii cu privire la cultura spirituală /de ce nu? – n.n./, la limba vorbită de majoritatea populației ori, cu atât mai mult, la nivelul conștiinței de neam din acea perioadă /cine a vorbit de așa ceva? – n.n./" (p. 118).

Textul propriu-zis este însoțit de un rezumat în germană (p. 120–125) și altul în rusă (p.126–131), de repertoriul descoperirilor (p. 132–158), inclusiv al celor de influență răsăriteană (p. 159–161), lista figurilor (p. 162–168), bibliografie (p. 169–192), un indice de localități (p.193–196) cu echivalentele lor în alte limbi (p. 196–199), abrevieri (p. 199–200), mai multe tabele și diagrame (p. 201–206), 89 figuri (p. 207–278) și 13 hărți (p. 279–290).

În concluzie, se poate spune că lucrarea lui Igor Corman este o contribuție indispensabilă la istoria spațiului pruto-nistrean în epoca Evului Mediu timpuriu.

Nelu Zugravu

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

GRIGORE TRANCU-IAȘI, *Țara mea. Memorii, 1916–1920*, Ediție îngrijită de FABIAN ANTON, București, Editura Ararat, 1998, 160 p.

Grigore Trancu-Iași, care semna și în forma Grigore L. Trancu-Iași, adăugând deci și inițiala tatălui, este un nume uitat azi, ca atâtea altele, întrucât a fost un „politician burghez", care în ipostaza de ministru s-a impus în memoria unui anume timp ca autor al unei legi „antimuncitorești", criticată de istoriografia marxistă. S-a născut în 1873, la Târgu Frumos, și a murit la București, la începutul anului 1940. A practicat avocatura, a fost profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale, semnând, în această ipostază, diferite studii și lucrări de specialitate, afirmându-se în același timp ca publicist și orator, cu o reputație aparte în anumite medii sociale. Înainte de toate, însă, el s-a vrut a fi om politic, activând mai întâi în cadrul Partidului Național-Liberal, pentru a se număra apoi printre fondatorii Partidului Muncii – o facțiune politică situațională, deci trecătoare – și a opta, în sfârșit, pentru Liga Poporului (Partidul Poporului), condusă de generalul Al. Averescu. În 1914 a intrat în Parlament, ca deputat, demnitate pe care o va dobândi iarăși în 1918 și apoi după ce se va alătura generalului Averescu. La 13 martie 1920 a fost numit ministru de stat, pentru ca șaptesprezece zile mai târziu să i se încredințeze Ministrul Muncii și al Ocrotirilor Sociale, creat special în vederea reintroducerii ordinii interne, amenințată de ascensiunea mișcărilor greviste de la începutul anului 1920. În 1926–1927, în ultimul guvern al Partidului Poporului, lui Grigore Trancu-Iași i s-a rezervat același minister. În aprilie 1934, l-a abandonat pe Al. Averescu, după ce îi fusese unul dintre cei mai loiali conmilitoni, înscriindu-se în Partidul Național-Țărănesc, unde nu va mai accede la demnități importante.

Recent, Editura Ararat a publicat un elegant volum: Grigore Trancu-Iași, *Țara mea. Memorii, 1916–1920*, care se alătură celui semnat de Iuliana Anton: *Viața și opera lui Grigore Trancu-Iași* (București, Editura Ararat, 1998, 176 p.). Înainte de a ne referi la aceste însemnări zilnice rămase inedite până la această dată, se cuvine evidențiat faptul că prin publicarea volumului în discuție, Grigore Trancu-Iași se alătură acelora care, în anii din urmă, au compărut în ipostaza de martori ai unor vremuri încă insuficient cunoscute, dar deformate, fără scrupule, de cei care, pentru aproape jumătate de secol, au scris așa cum le dictau interesele partidului unic. Iată, așadar, că avem bucuria de a descoperi încă un memorialist, ale cărui însemnări zilnice se alătură celor datorate unor C. Argentoianu, Al. Vaida-Voevod, Radu R. Rosetti, dar și Reginei Maria, lui Carol al II-lea sau Henri Berthelot și A.A. Mossolov etc., făcute publice în ultimii ani. Și, neîndoielnic, surprizele nu se vor opri aici, chiar dacă ritmul „deconspirării" lor nu va mai fi același, întrucât faza fluxului maxim a fost, probabil, depășită.

La 29 noiembrie 1916 – toate datările de până la 14 aprilie 1919 sunt făcute după stilul vechi –, Grigore Trancu-Iași, care nu era un oarecare, dar nici o personalitate de suprafață a vremii, nota într-un caiet că „la șapte dimineața am hotărât să-mi scriu notele cu privire la împrejurările prin care am trecut. De mult voiam să fac asta. De ce n-am făcut-o până acum, de ce tocmai acum [...] am luat hotărârea de a scrie, cine poate ști? Sunt lucruri pe care omul nu le poate

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

explica. În aceste note voi scrie şi lucruri petrecute înainte de această dată, treptat cu aducerea lor aminte". Aşa cum singur recunoaşte, intenţia de a ţine un jurnal zilnic era mai veche, iar transformarea ei în realitate nu a depins de ceva inexplicabil, cum ne lasă el să bănuim, pentru a conferi notaţiilor sale o tentă enigmatică, în măsură să le sporească interesul. Dar nu excludem, bineînţeles, probabilitatea ca autorul acestor gânduri să fi fost sincer. Ceea ce ştim noi azi, iar el presupunea – poate –, era faptul că izbucnirea Primului Război Mondial i-a determinat pe mulţi contemporani de-ai săi, din diverse ţări, să-şi consemneze impresiile, conştienţi fiind că erau martorii unor vremuri irepetabile, care vor suscita multe întrebări, deci şi inevitabile răspunsuri. Însuşindu-şi aceeaşi convicţiune, fără a o conştientiza, numaidecât, Grigore Trancu-Iaşi s-a trezit într-o dimineaţă notându-şi gândurile „cu privire la împrejurările prin care am trecut". Aşadar, el nu-şi propune, chipurile, să scrie despre sine, deşi, în ultimă instanţă, întreprinderea sa nu putea exclude o asemenea circumstanţă. În acelaşi timp, el promitea să vorbească şi despre „lucruri petrecute înainte de această dată", cum va şi proceda, fără însă a se întoarce la evenimente sau fapte consumate înainte de conflagraţia militară declanşată în vara anului 1914. Deci, planul de a începe un jurnal nu era mai vechi decât această dată, stare de fapt care confirmă supoziţia noastră, privitoare la acele „lucruri pe care omul nu le poate explica", adică motivaţia imediată a începerii jurnalului.

Prima reflecţie reţinută în caietul său de note era una care nu privea persoana sa, aşa cum ne promisese: „este îngrijorare generală, totul este în panică". Mai departe, însă, descoperim şi referiri la propria-i persoana, care nu puteau fi evitate. În plus, înainte de a-şi încheia însemnările din prima zi, el apela deja la „aducerile aminte", avertizându-ne că „neprevederea în care războiul acesta a fost declarat, halul în care a ajuns ţara după trei luni de război, dezorganizarea economică, debandada administrativă ajunsă până la anarhie mă face (sic!) să mă gândesc la slăbiciunea acelora ce aveau frâna guvernării în mână". Dintru început, deci, el ni se înfăţişează ca un nemulţumit de cei aflaţi la conducerea ţării, deşi făcea parte din aceeaşi formaţiune politică, adică Partidul Naţional Liberal. La 30 noiembrie 1916 nota: „a trecut o zi de când am început să scriu. De la o zi la alta se schimbă lucrurile, cum în alte dăţi nu s-ar schimba în zeci de ani. Schimbări, din nenorocire, din ce în ce <în> mai rău, nu în mai bine. Parcă nu există guvern, nu mai există conducători. Suntem în plină stare de anarhie". Revolta sa nu se reducea numai la aceste acuzaţii de moment, întrucât el avansa unele măsuri concrete prin care guvernul avea posibilitatea de a ameliora o situaţie ce nu putea decât să eşueze într-un dezastru naţional. În prima zi de decembrie 1916, când România ajunsese într-o conjunctură ce părea fără ieşire, Grigore Trancu-Iaşi se arăta convins că „ţara aceasta a fost o mare victimă a frazei. Fraze la tribună şi fraze la gazete. La noi s-au ales oameni conducători nu după priceperea lor, ci după peroraţia discursului lor. Cine a făcut fraze mai umflate, acela s-a apropiat mai tare de portofoliul ministerial". Din nefericire, autorul acestei diagnoze, exacte dar dezordonate pentru o întreagă naţiune, nu era diferit de cei incriminaţi. Tot pe 1 decembrie 1916 el scria că „în ziua căderii Bucureştiului, cinematograful (din Brăila –n.ns.) era ticsit de ofiţeri şi durerea nu se citea pe chipul niciunuia pentru predarea extraordinară din acea zi". În asemenea împrejurări, „Moldova săracă, părăsită şi uitată de atâta vreme, este astăzi scutul de apărare al ţării, iar săracul Iaşi a ajuns astăzi capitala ţării. [...] Cu toţii s-au refugiat astăzi în oropsitul târg ce a avut atât de suferit de pe urma sacrificiilor făcute pentru unitatea ţării".

Dacă la început notaţiile erau mai ample, treptat, întinderea lor se va reduce, dar tonul va rămâne neschimbat. În fiecare zi, jurnalierul găsea ceva de criticat şi nu se oprea la lucruri mărunte. Odată cu trecerea timpului, după înfrângerea din toamna anului 1916 şi retragerea în Moldova, situaţia României devenea din ce în ce mai complicată. Vechilor dificultăţi li se adăugau cele intervenite pe plan internaţional. Aşa, bunăoară, el reţinea în însemnările din 9 martie 1937 următoarea frază: „impresia: *in guvern este îngrijorare din cauza guvernului provizoriu din Rusia ce nu poate domina revoluţia*". Influenţat el însuşi de cele întâmplate la Petrograd şi de curentul înnoitor ce începuse a se face simţit în ţară, Grigore Trancu-Iaşi a ajuns să treacă de la starea de nemulţumit, la una de contestatar trecut la fapte. Renunţând la „disciplina" de deputat majoritar, care impunea sprijinirea guvernului şi a liberalilor, el se afla în primăvara anului 1917 printre membrii unui grup care punea la cale fondarea unei noi formaţiuni politice. La 15 aprilie

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1917 nota: „la ora 5 întâlnire la Diamandi. Am luat parte vreo 15 colegi şi după discuţii am decis: Protestăm împotriva Preşedintelui (al Camerei Deputaţilor – n.ns.), scoaterea gazetei şi formularea programului". Trei zile mai târziu devenea mai explicit: „aflăm la ora 5 1/2 ca Dnul Racovski a vorbit ruşilor ce manifestau de 1 mai. Informaţia aceasta ne-a impresionat. Eram la Diamandi. Era inaugurarea unei noi politici şi dovada că cei ce ne conduc sunt oameni care nu văd mai departe de lungul nasului". Contaminat de revoluţionarismul vremii, Grigore Trancu-Iaşi a traversat el însuşi o experienţă insolită, afirmându-se printre fondatorii Partidului Muncii, devenit o realitate la 22 aprilie 1917, când scria că „am redactat întâiul comunicat al Partidului <<Muncii>>", explicând apoi că „împrejurările externe cereau inexorabil crearea unei alte vieţi politice, mai largă, mai frumoasă". Capriciul său revoluţionar părea a se transforma într-o convingere după ce un timp s-a aflat la Odessa, printre parlamentarii refugiaţi în Rusia. Revenit la Iaşi, el se vedea confruntat cu vechea stare de spirit, fără a lăsa deci să transpară vreo modificare de atitudine. La 17 noiembrie 1917, de pildă, se arăta îngrijorat că „situaţia generală e foarte tulbure. În fiecare zi zvonuri alarmante". O lămurire a noilor sale convingeri politice ne-o oferă notaţia din 20 noiembrie, când, după o audienţă la Rege, scria că „i-am spus că rolul partidului nostru va fi să devieze păturile muncitoare spre direcţia sănătoasă, nu să le lase pe mâna domnului Racovsky, a lui Frimu şi Constantinescu". La începutul lunii martie 1918, el intenţiona deja să intre în Liga Poporului. Mai înainte, însă, s-a văzut ales în Camera lui Marghiloman, simţindu-se atras în continuare de Al. Averescu.

Odată cu încheierea războiului, în notaţiile jurnaliere ale lui Grigore Trancu-Iaşi a intervenit, aşa cum era şi de aşteptat, o schimbare de ton. Astfel, la 21 noiembrie 1918 consemna: „sunt doi ani de când am început acest carnet şi întâmplarea face să continui tot în el. Însă în ce împrejurări a fost început şi în ce împrejurări fericite continui să scriu în el. Am trecut printr-atâtea dureri şi am ajuns în zile atât de bune pentru acest popor". Deşi nu a renunţat la accentele polemice, însemnările sale ni-l înfăţişează ca pe un alt om, preocupat de a-şi găsi un loc cât mai favorabil în noua evoluţie a vieţii politice româneşti, reţinând însă şi observaţii ca aceea formulată la 14 martie 1919: „în Ungaria este revoluţie. Diferite atentate contra noastră". Trei luni mai târziu, adică pe 22 iunie, constata că „situaţia externă şi internă tulbure, tot mai tulbure. Se discută intens de guvern naţional, guvern Take Ionescu, General Averescu şi de alte ipoteze". Cu toate acestea, notele sale capătă un tot mai pronunţat caracter personal, în sensul că în ele îl regăsim mai ales pe omul politic Trancu-Iaşi şi mai puţin pe acela care îşi propusese ca în jurnal să reţină caracteristicile înaintării generale ale ţării, dar şi ale Europei. Angajat total în „competiţia" pe care o presupunea noua aşezare politică românească, el reuşeşte să se afirme ca o individualitate avută în vedere de recentele formaţiuni partidiste. Aşa se explică includerea sa, la 13 martie 1920, în guvernul Al. Averescu, ca ministru de stat, pentru ca la 30 martie să fie desemnat drept titular al noului Minister al Muncii şi al Ocrotirilor Sociale, moment care marca, aşa cum singur observa, „o epocă nouă în viaţa mea". Ultima însemnare poartă data de 24 aprilie 1920 şi se rezumă la următorul text: „sunt la Galaţi. Am avut o clipă de răgaz să scriu rândurile se mai sus. Când voi mai putea să am un ceas de concentrare?". Întrebarea nu era una retorică, întrucât, aşa cum era de presupus – iar el ştia acest lucru –, prepotenţa ministerială, la care nici nu visase, îi va schimba complet existenţa. Cu timpul, totuşi, se va obişnui cu noile obligaţii, rezervându-şi, din când în când, câte un moment pentru notele zilnice.

Însemnările jurnaliere ale lui Grigore Trancu-Iaşi, cuprinse între 29 noiembrie 1916 şi 24 aprilie 1920, se referă, aşa cum am mai afirmat, la un interstiţiu deosebit de important pentru istoria României Mari. Mărturiile sunt elocvente şi foarte utile cercetătorului, nu numai pentru că privesc un interval distinct, ci şi pentru că autorul lor a avut acces la informaţii care nu erau accesibile omului de rând. În plus, în segmentul temporal avut în vedere el s-a situat mereu printre cei mai activi oameni politici, abandonându-i pe liberali pentru a se afla la origine unei sinergii partidiste cvasirevoluţionare, ce se pretindea a reprezenta tendinţele democratice ale vremii, şi sfârşind prin a se înregimenta în Liga Poporului, aceea care l-a propulsat într-un fotoliu ministerial. Fără a-şi aroga pretinse calităţi literare, Grigore Trancu-Iaşi este autorul unui text jurnalier frust, care diversifică ori nuanţează, în multe cazuri, informaţia memorialistică deja cunoscută.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din păcate, aprecierile noastre nu pot depăşi un anumit punct, întrucât ediţia pe care o discutăm a fost „îngrijită" de cineva care nu are nimic comun cu această întreprindere specială. Dl. Fabian Anton nu a găsit de cuviinţă să însoţească textul „stabilit" de el de o introducere, pentru a-l pune în temă pe posibilul cititor cu cele mai generale informaţii asupra memorialistului Gr. Trancu-Iaşi, ajuns azi un necunoscut. Lipsesc, îndeosebi, notele şi comentariile, în măsură să suplinească introducerea, care nu e numaidecât una necesară. Deşi dimensiunile volumului sunt reduse, editorul nu a alcătuit un indice de nume, care ar fi înlesnit munca cercetătorului. A adăugat, însă, la sfârşitul volumului, o *Addenda*, în care sunt publicate listele guvernelor cuprinse între 4 ianuarie 1914 şi 13 decembrie 1921. Cu ce scop? Şi de ce nu a mers măcar până la 4 iunie 1927, când s-a încheiat guvernarea în care Trancu-Iaşi a fost pentru ultima dată ministru? Mai gravă decât toate ni se pare absenţa unei note asupra ediţiei, din care să aflăm un minimum de informaţii despre textul publicat. Nu ştim cum, când şi de unde a recuperat dl. Fabian Anton manuscrisul care face obiectul acestei cărţi şi nici dacă jurnalul la care ne referim se încheie cu notaţia din 24 aprilie 1920 ori continuă. Nu ştim, apoi, dacă editorul a operat vreo selecţie şi ce se ascunde după croşetele care apar, din când în când, în cuprinsul textului tipărit.

Acestor nedumeriri, justificate credem noi, le-am găsit o explicaţie, parţială desigur, foiletând volumul semnat de d-na Iuliana Anton, pe care l-am menţionat. Autoarea şi-a încheiat pretinsa monografie înainte ca dl. Fabian Anton să fi editat volumul *Ţara mea*. Titlul acesta a fost dat de „îngrijitor" sau de Grigore Trancu-Iaşi? Subtitlul trezeşte aceeaşi nedumerire. Nu credem că memorialistul şi-ar fi intitulat notele zilnice astfel. Cine i-a permis, atunci, editorului să decidă pentru altcineva, optând pentru un titlu care nu are prea multe puncte comune cu nişte însemnări zilnice în care au fost reţinute mai ales reflecţii cu caracter reprehensibil ? Utilizând însemnările fostului ministru averescan, d-na Iuliana Anton le citează astfel: „Jurnal, 1916–1938 – manuscris inedit aflat în posesia autoarei". Prin urmare, manuscrisul nu poartă vreun titlu, iar notaţiile continuă până în 1938. Dl. Fabian Anton a publicat, aşadar, numai o parte a textului, fără a ne spune de ce s-a oprit la data de 24 aprilie 1920. De altfel, în *Introducerea* la opusculul său d-na Iuliana Anton mărturiseşte că pentru a-l compune a „conspectat cele 16 volume de jurnal". Câte volume au fost incluse, însă, în *Ţara mea*? Intenţionează, oare, editorul să publice şi restul volumelor?

Scriindu-şi „monografia", d-na Iuliana Anton, care nu pare a fi o cercetătoare, a recurs la numeroase citate din notele lui Grigore Trancu-Iaşi. Colaţionând aceste citate cu textul „îngrijit" de dl. Fabian Anton, am fost surprinşi de diferenţa dintre ele. La început nu am ştiut cine a intervenit în manuscrisul originar, deformându-l în mod nepermis, şi deci compromiţându-l. Dezlegarea enigmei ne-a oferit-o reproducerea fotografică de către d-na Iuliana Anton a unui fragment al notaţiei făcute de Trancu-Iaşi în ziua de 22 aprilie 1917. Comparând pagina olografă cu aceea „îngrijită" de dl. Fabian Anton, am constatat că editorul a „stabilit" textul după nişte criterii diletantiste, simţindu-se obligat să-l modifice în aşa fel încât să-i sune lui bine, adică „modernizându-l". Or, se ştie că o asemenea intrunziune este de neconceput, ea subrogându-se celor mai elementare norme ştiinţifice. Rezultatul? Notele zilnice ale lui Grigore Trancu-Iaşi, care îl exprimau pe autorul lor, cu farmecul unei limbi particulare şi cu o arhitectura proprie gândurilor lui au devenit, publicate, un hibrid, care îi compromite atât pe cel care le-a scris, cât şi pe acela care le-a editat.

Convinşi fiind că în viitorul nu prea îndepărtat, notele zilnice ale lui Grigore Trancu-Iaşi vor fi publicate în întregime, sugerăm viitorului „îngrijitor" să rediteze şi fragmentul apărut în 1998, impropriu intitulat *Ţara mea*. În plus, cineva ar putea publica un volum cu scrisorile expediate şi primite de Grigore Trancu-Iaşi, un altul cuprinzând discursurile lui parlamentare şi, în sfârşit, o culegere în care să fie adunate cele mai reprezentative dintre lucrările şi articolele lui. Abia după aceea ar deveni posibilă monografia *Grigore Trancu-Iaşi. Omul şi opera*, cu care s-ar încheia restituirea integrală a aceluia care a însemnat ceva pentru România anilor 1900–1940.

Gheorghe I. Florescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANGHEL POPA, *Între două fronturi. Bucovineni în România Primului Război Mondial*, Câmpulung Moldovenesc, Fundația Culturală „Alexandru Bogza", 1998, 96 p.

Despre conflagrația care a intrat în istorie ca Primul Război Mondial, nu va putea afirma cineva, vreodată, că s-a scris atât cât ar fi fost nevoie și mai ales ce ar fi trebuit. Un document descoperit undeva, o mărturie a cuiva, uitată ori pierdută pentru un timp, vor impune eventuale corecturi ori adaosuri. Iar după un timp, se va ajunge la concluzia că despre prima confruntare armată care a depășit granițele unui continent se impune scrierea unei noi istorii, care nu va fi, desigur, ultima.

Conștient de nevoia continuei căutări, Anghel Popa își reia vechile preocupări, publicând recent un volum, delicat și dens, intitulat *Între două fronturi. Bucovineni în România Primului Război Mondial. Cuprinsul* se constituie dintr-un *Argument* și două capitole: *Bucovina în perioada 1914–1916* și *Un destin: Ilie Dugan-Opaiț, și cazul „celor 22"*, cărora li se adaugă un *Rezumat* (în limbile franceză, engleză și germană), un *Indice de persoane* și o *Listă a ilustrațiilor*.

Argumentul, întru totul justificat în acest caz, ne avertizează că realizarea idealului național a reprezentat un moment unic al istoriei românești, care „a fost perceput de contemporani sub semnul mirificului, iar istoricii, atunci și mai târziu, pe bună dreptate, l-au așezat în șirul înfăptuirilor eclatante, uitându-se, de cele mai multe ori, intenționat sau nu, că luminile au și umbre". Încet, încet, iată, am început să depășim faza triumfalistă, când Marea Unire a fost considerată un rezultat mirabil al sacrificiilor noastre incomparabile, statornicindu-se astfel, pentru totdeauna, patria tuturor românilor. În ultimul timp, abia, am acceptat realitatea că România Mare a devenit posibilă datorită victoriei Antantei și că ea nu a fost, cum s-a crezut, veșnică. În plus, ani de zile s-a repetat ideea că toți românii, indiferent de provincie, au gândit la fel dintotdeauna și că au acționat într-o concordie perfectă. *Amintirile familiare*, volumul de însemnări al bucovineanului Ilie Dugan-Opaiț, redactate în anii '60, „s-a oprit, precizează dl. Anghel Popa, cu precădere, asupra cazului «celor 22» de voluntari români, 17 bucovineni și 5 ardeleni, care au trăit o tristă experiență în cadrul Școlii Militare de ofițeri în rezervă, din Botoșani". Deși nu a fost un caz singular și necunoscut, s-a păstrat tăcerea, considerându-se că asemenea excepții „nu mai sunt de actualitate și că, cel mult, pot deforma imaginea Marii Uniri și a solidarității provinciilor românești în realizarea acesteia". Autorul *Argumentului* ne informează că în 1926 s-a încercat elucidarea evenimentului în discuție, printr-o intervenție parlamentară, căreia, însă, nu i s-a acordat atenția cuvenită. În 1949, Ion I. Nistor a menționat „episodul" în *Istoria Bucovinei*, publicată abia 1991, dar nici el nu s-a străduit, la vremea respectivă, să-l clarifice. „Din aceste motive, notează dl. Anghel Popa, considerăm că însemnările lui Ilie Dugan-Opaiț, sunt o mărturie peste timp, de care nu se poate face abstracție, o pledoarie în fața istoriei, susținută în numele «celor 22» de voluntarii bucovineni și ardeleni, care au trăit, deopotrivă cu autorul, acele momente ce le-au marcat viețile, dar nu le-au deformat conștiințele". Autorul *Amintirilor* nu le-a scris cu intenția de a acuza armata Vechiului Regat, ci pur și simplu din dorința de a nu fi uitate. Cunoscător al istoriei părții de nord al Moldovei și al interstițiului neutralității românești din prima parte a războiului reîntregirii, dl. Anghel Popa a refăcut în capitolul de început situația Bucovinei în anii 1914–1916. Considerațiile de ordin general sunt completate de precizările relevate de particularitățile acestei provincii, unde majoritatea românilor doreau Unirea, dar exista și un curent filoaustriac, care grupa o parte a intelectualității românești. Pentru a nu repeta fapte cunoscute, autorul și-a propus să examineze „modul în care războiul, cu întregul său cortegiu de urmări nefaste, s-a răsfrânt asupra românilor din această provincie românească, aflată sub stăpânire austro-ungară, în condițiile în care Regatul României și-a păstrat, vreme de 2 ani, neutralitatea". Cei aflați pe front au fost puși în situația de a lupta în Italia și Galiția, iar cei rămași acasă s-au văzut confruntați cu urmările ordinelor umilitoare ale oficialităților austriece. Foarte interesante sunt documentele inserate de autor în textul demonstrației sale.

Al doilea capitol – și cel mai interesant – recompune efigia lui Ilie Dugan-Opaiț, raportată mereu la „cei 21". Mobilizat ca infanterist austro-ungar, el a dezertat, venind în Vechiul Regat și

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

asumându-şi astfel ipostaza de condamnat la moarte, stabilită de autorităţile imperiale, fără a dispera, întrucât în România era considerat refugiat politic. În final, a renunţat la vechea cetăţenie, dar nu a fost primit în armata română. Abia în toamna anului 1916 a fost acceptat, dar fără dreptul de a lupta pe front. Aşa a ajuns, în octombrie 1916, la Şcoala Militară de Infanterie din Botoşani, unde „începe – cum nota el – capitolul cel mai trist din viaţa mea" şi cazul celor 22 de elevi voluntari bucovineni şi ardeleni. În continuare sunt transcrise însemnările propriu-zise, completate de diferite documente şi comentate de editor. „Cariera" de voluntar a lui Ilie Dugan-Opaiţ, s-a încheiat la 1 mai 1920, când a fost demobilizat cu gradul de locotenent, declarând că, „dacă va mai fi nevoie, cândva, cu bucurie voi redeveni militar".

Meritul incontestabil al cărţii rezidă în faptul că prin publicarea ei au fost introduse în circuitul ştiinţific documente şi diferite informaţii inedite. Autorul nu a intenţionat nici o clipă să prezinte *Amintirile* în discuţie ca o acuzaţie la adresa oficialilor români din Vechiul Regat, ci să îmbogăţească fondul informaţional necesar unei teme distincte a istoriei româneşti. Dar, simpla lectură a volumului impune, aşa cum am mai observat, revizuirea modului în care a fost prezentată, ani şi ani, participarea României la Primul Război Mondial. Circumspecţia, măsura şi discutarea aspectelor care contrazic vechile clişee vor trebui să stea la baza viitoarei monografii dedicate *României în Primul Război Mondial*, o lucrare fundamentală, aşteptată de specialişti şi de toţi cei care citesc cărţi de istorie şi iubesc trecutul.

Gheorghe I. Florescu

ION AGRIGOROAIEI, *Iaşi în anii 1916–1918. Opinie publică şi stare de spirit în timp de război. 1916–1917*. I, Iaşi, Editura Anteros, 1998, 186 p.

Aşa după cum se ştie – ori, poate, s-a uitat! –, capitala Moldovei a avut un rol fundamental în anii participării României la Primul Război Mondial, ea devenind, în toamna anului 1916, capitală a acelei părţi a ţării rămase încă liberă după campania ce a urmat declaraţiei de război adresate de Bucureşti, la 14/27 august 1916, Austro-Ungariei. Nu puţini au fost cei care, în chiar zilele descurajante ale înfrângerii, au recunoscut că „oraşul amintirilor glorioase, oraşul de lumină, de cultură şi de generositate, vechea şi încântătoarea capitală a Moldovei a devenit azi Capitala întregului neam românesc. Aici, unde s-a zămislit Unirea Principatelor române, se va zămisli în curând şi unirea tuturor ţărilor locuite de Români. Aici îşi găsesc azi refugiu şi mântuirea fiii pribegi ai ţării". La Iaşi s-au retras, la sfârşitul anului 1916, atunci când, pentru români, totul părea a se sfârşi, Regele, guvernul, Parlamentul, intelectualii ţării, dar şi o parte însemnată a populaţiei regiunilor ocupate, cu speranţa de a depăşi clipele de umilinţă şi dezorientare, pentru a se reorganiza şi a pregăti confruntările viitoare, dar mai ales pentru a rezista şi a apăra libertatea singurei provincii care reprezenta România şi nădejdile împlinirii idealului naţional.

Aceste consideraţii, care privesc o temă oricând actuală, ne-au fost sugerate de cartea semnată de distinsul universitar ieşean Ion Agrigoroaiei, intitulată: *Iaşii în anii 1916–1918. Opinie publică şi stare de spirit în timp de război. 1916–1917*. În chiar fraza de început a *Introducerii*, autorul remarcă faptul că „există o literatură extrem de bogată referitoare la România şi primul război mondial", precizând mai departe că „locul oraşului Iaşi în contextul participării României la primul război mondial a fost sesizat sau relevat în mai toate lucrările care s-au referit la perioada respectivă, cu precădere la situaţia creată după refugiul şi mutarea Capitalei aici, la marile probleme cu care a fost confruntat şi la eforturile care s-au făcut pentru refacerea armatei în vederea rezistenţei din iulie-august 1917". Se cuvine a fi amintit faptul că dl. Ion Agrigoroaiei este unul dintre istoricii care au scris decenii de-a rândul despre subiectul în discuţie, demers recunoscut şi recompensat, în 1983, de un premiu academic. Avertizându-ne asupra motivaţiilor care au fundamentat acest excurs, aşteptat de specialişti, autorul mărturiseşte că „obiectivul nostru principal a fost de a reconstitui stări de spirit, de a reda opinii exprimate într-o situaţie specială, de război şi de refugiu, de grelele încercări şi de mari izbânzi".

Întru totul justificat, autorul a decis ca primul capitol al volumului să fie rezervat investigării intervalului cunoscut ca a fi reprezentat *Perioada neutralităţii declarate*, adică aceea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cuprinsă între decizia adoptată la Sinaia, în Consiliul de Coroană din 21 iulie/3 august 1914, şi declaraţia de război deja menţionată. Fără a intra în detalii, dl. Ion Agrigoroaiei a reţinut, din tot ceea ce s-a scris despre acest antract neutralist foarte important, atitudinile şi deciziile adoptate de România în raporturile ei cu cele două tabere beligerante, reacţiile oficiale, dar şi cele ale omului de rând, faţă de evoluţia războiului şi de o neimplicare ce nu putea fi decât temporară. Declaraţia de război şi alăturarea ţării puterilor antantiste apar ca două acte politico-diplomatice fireşti. reclamate de interesele fireşti ale României, subsumate idealului naţional, deci răspunzând stării de spirit a opiniei publice, care nu era una de moment ori lipsită de o justificare conferită de realităţi istorice incontestabile.

Următorul capitol – *De la entuziasm la îngrijorare, de la mobilizare la refugiu* – este consacrat studierii modului în care au reacţionat ieşenii faţă de intrarea în război, precum şi faţă de evoluţia evenimentelor de pe frontul românesc până în momentul înfrângerii şi al retragerii. „Iaşul a salutat astă-noapte chemarea fiilor ţării sub drapelul apărării naţionale, consemna presa din Capitala Moldovei. Toate inimile au tresărit de fiorul celui mai aprig patriotism, toate sufletele s-au înălţat, toate energiile au vibrat". Deşi nepregătit în mod special, acest oraş s-a sacrificat pe sine pentru a face faţă obligaţiilor care i-au revenit în urma retragerii, atunci când, aşa cum notează autorul, „a fost nevoit să facă faţă unor greutăţi nemaiîntâlnite. Faţă de cei 70–75000 de locuitori, populaţia sa a sporit la peste 300 000 locuitori, fără a socoti efectivele militare româneşti şi ruseşti staţionate aici sau în imediata sa apropiere". Confruntarea Iaşilor cu dificultăţi greu imaginabile, agravate de cursul general al războiului, de lipsurile materiale insurmontabile, de bolile şi decesele care deveniseră obişnuite, toate însoţite de imposibilitatea unei ameliorări minime şi de efectele politicianismului propriu României, fac obiectul unui capitol special, intitulat *Din toamnă până-n primăvară, zile pline de suferinţă*. Scriind despre toate acestea, dl. Ion Agrigoroaiei are în permanenţă grijă să evidenţieze starea de spirit a ieşenilor şi comportamentul lor faţă de o situaţie nemaiîntâlnită şi poate irepetabilă, conchizând că deşi „s-au exprimat şi opinii defetiste, iar unii au încercat să profite de situaţia specială în care ne aflam, spiritul de rezistenţă, de mobilizare morală, materială şi militară va învinge". *„România îşi va face şi de aici înainte datoria"* este capitolul care se ocupă de interstiţiul decembrie 1916–iulie 1917, cu relevarea acţiunilor şi a gesturilor care ilustrează starea de spirit proprie acelui timp şi formele de manifestare ale opiniei publice, la nivelul unor personalităţi ale culturii şi ale artei naţionale, precum şi cu ocazia unor vizite sau contacte diplomatice etc.

Ultimul capitol al lucrării – *Solidaritate naţională şi rezistenţă (mai-august 1917)* – încheie acest volum, prefaţându-l pe următorul. Primul eveniment avut în vedere de autor a fost sărbătorirea zilei de 10 Mai 1917, zi în care, îşi va aminti I.G. Duca, „a fost prima oară după retragere şi după groaznica iarnă de mizerii şi de epidemii când ne-am putut da seama că armata noastră reînviase şi că reînviase mai frumoasă şi mai mândră decât fusese vreodată". Un alt moment notabil a fost acela consumat la 8 iunie 1917, când voluntarii transilvăneni şi bucovineni au depus jurământul de credinţă Regelui Ferdinand şi primului ministru al ţării, act prin care, considera Octavian Goga, „viaţa Ardealului primeşte altă temelie", întrucât el a reprezentat „prima Alba Iulie". Modificarea Constituţiei, victoriile româneşti din vara anului 1917 şi împlinirea unui an de la intrarea României în război sunt ultimele evenimente avute în vedere de dl. Ion Agrigoroaiei în evidenţierea stării de spirit a ieşenilor în timpul conflagraţiei declanşate în vara anului 1914. „Populaţia Iaşului, scria un ziar rusesc, s-a ridicat colosal. Lipsurile au fost mari, dar inima ţării trăia". O asemenea recunoaştere avea o valoare deosebită întrucât venea de la un aliat care nu a intenţionat niciodată să ne ajute, cu adevărat, să ne eliberăm ţara, nutrind mereu intenţii care contraveneau idealurilor româneşti.

Câteva pagini de *Încheiere* şi un *Rezumat* în limba franceză împlinesc acest volum, de mult necesar, scris de un remarcabil specialist, la puţin timp după publicarea unei noi ediţii a monografiei lui N.A. Bogdan. Cunoscător avizat al literaturii istorice şi al informaţiei arhivistice reclamate de abordarea acestui subiect, dl. Ion Agrigoroaiei a făcut un prim şi important pas către monografia *Iaşii în anii primului război mondial*, după ce, în 1993, Şerban Rădulescu-Zoner şi Beatrice Marinescu au publicat *Bucureştii în anii primului război mondial. 1914–1918* (Bucureşti, Editura Albatros). Monografia dedicată istoriei Iaşilor dintr-o perioadă distinctă, în care Capitala

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Moldovei a devenit capitală a României, nu trebuie să fie şi nu o aşteaptă nimeni ca pe o replică a monografiei rezervate Bucureştilor în aceiaşi ani. Iaşii îşi au o istorie proprie, pilduitoare pentru o fostă capitală, care întregeşte şi nuanţează istoria românilor. Orice demers asemănător celui asumat de profesorul Ion Agrigoroaiei nu este nicidecum unul circumscris unei istorii provinciale, ci istoriei naţionale. Nu trebuie uitat însă că *Istoria* către care tindem nu va fi niciodată ceea ce ar trebui să fie înainte de a edita un corpus complet de documente privitoare la Iaşi şi intervalul 1914–1918. Documentele există, dar lipsesc iniţiativa şi specialiştii capabili să le depisteze şi să le editeze. Concomitent, s-ar cuveni reeditate lucrările publicate, cândva, pe această temă, lucrări care azi au ajuns greu de consultat şi chiar uitate. Dar nimic din ceea ce am arătat până acum nu va deveni posibil fără ca Iaşii să încerce a depăşi o mentalitate specifică acestei părţi din ţară. Ieşenii, pentru că tot vorbim de starea de spirit, îşi alină provincialismul lor desuet cu balsamul unui trecut strălucit, apărând tot mai rar în ipostaza de odinioară, pentru a se reîntoarce la o acalmie greu explicabilă, care îi împinge către uitare.

Gheorghe I. Florescu

DUMITRU PREDA, *România şi Antanta*, Iaşi, Editura Institutul European, 1998, 224 p.

Dintotdeauna, un război „ascunde" incalculabile sacrificii umane, cărora li se adaugă imense pierderi materiale, distrugerea unor capodopere unice, toate aceste vicisitudini, inimaginabile în timp de pace, atrăgând după ele convingerea unanimă că repetarea unei astfel de „experienţe", sanguinare în primul rând, de alte generaţii, va fi de neconceput. Şi totuşi, războaiele continuă, ca un dat faditic al istoriei, împotriva omului, dar provocate şi purtate de el, paradox care l-a determinat pe Jean Henri Fabre să le considere „l'art de tuer en grand et de faire avec gloire ce qui, fait en petit, conduit à la potence". Şi nu numai că autorii unor asemenea homiciduri rămân nepedepsiţi, dar, cei mai mulţi, „învingătorii" îndeosebi, sunt percepuţi de posteritate ca mari eroi, izbăvitori, desigur, deci ca personalităţi care au schimbat evoluţia umanităţii, la scară universală. Sunt, desigur, şi nu puţini, cei care, la sfârşitul unui război, merită cu adevărat a fi consideraţi astfel. Din nefericire, cei mulţi, care au murit neştiuţi de nimeni, adevăraţii şi singurii sacrificaţi, sunt daţi repede uitării, incluşi fiind într-o „cifră" a contribuţiei unei naţii la un „eveniment" care a modificat o hartă, deci nişte hotare, o mentalitate sau locul cuiva printre contemporanii săi. Odată cu trecerea anilor, „evenimentul" respectiv devine, evident, un *reper* temporal, politic, moral etc., iar sacrificiile umane suportă o inevitabilă depersonalizare, amintite fiind, alături de alte „pierderi", pentru a se întregi o imagine care impresionează îndeosebi prin talentul „povestitorului". Nu s-a scris încă o istorie a unui război în care analiza să fie focalizată numai ori îndeosebi asupra pierderilor umane, inestimabile şi de neînlocuit.

Primul Război Mondial, catalogat astfel la puţini ani după încheierea lui, deci nu după izbucnirea şi consumarea altuia, a cauzat moartea unui număr imens de oameni, despre care s-a repetat ca s-au sacrificat pentru un ideal, indiferent de ce parte a „baricadei" s-au aflat ei. Această aserţiune a fost avansată, evident, de supravieţuitorii şi de urmaşii lor, care, aşa cum era şi firesc, după ce i-au plâns şi le-au ridicat, eventual, şi monumente, au început să discute despre confruntarea armată din 1914–1918 dintr-o altă perspectivă, necesară, desigur – chiar inevitabilă –, dar care a transformat „pierderile umane" într-un capitol încheiat, stăruind doar asupra altor considerente. S-a ajuns astfel la scrierea unui enorm număr de cărţi şi articole, despre prima conflagraţie mondială, număr care nu va fi niciodată ştiut. Însă, din multe puncte de vedere, războiul din 1914–1918 continuă a rămâne necunoscut încă. În cazul nostru, al românilor, după drama războiului, pe care am trăit-o aşa cum puţini alţii au avut un asemenea nenoroc, o altă dramă ne este astăzi rezervată, aceea că, în multe lucrări dedicate conflictului armat izbucnit la 21 iulie/3 august 1914, scrise cu pretenţia exhaustivităţii, de specialişti străini cu prestigiu, în chiar zilele noastre, România nici nu este amintită ca ţară implicată în vreun fel în tot ceea ce s-a întâmplat între 1914 şi 1918.

Trecând peste această tristă observaţie, care merită o dezbatere publică, la scară naţională, se cuvine să amintim că Primul Război Mondial este considerat un „moment" atât de important, încât, nu puţini studioşi îl consideră, de mult şi justificat, ca marcând începutul secolului XX.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Orice lucrare circumscrisă spațiului temporal delimitat de al 14-lea și al 18-lea an al veacului început, calendaristic, în 1901 este întâmpinată, și azi, cu un interes aparte și considerată a fi o încercare de a elucida ceva din drama sau epopeea petrecute în acel timp al unor mutații foarte complexe.

Un cunoscut istoric, Dumitru Preda, a publicat anul acesta un volum intitulat *România și Antanta*, în care, așa cum precizează într-o succintă notă introductivă, și-a „concentrat atenția asupra unei etape mai puțin descifrate", adică, „vara anului 1916 – vara anului 1917". Merită apoi reținută și mărturisirea potrivit căreia „cartea este închinată marelui bărbat Ion I.C. Brătianu, cel care a prezidat cele mai măreție înfăptuiri ale neamului".

Autorul acestei lucrări este un specialist remarcabil al istoriei Primului Război Mondial, despre care a scris monografii și studii valoroase, dar nu dintre cele care repetau lucruri cunoscute, deoarece întotdeauna el a încercat să nuanțeze o opinie, venind cu noi informații, să facă unele precizări, factologice și cronologice, să surprindă un punct de vedere nesesizat încă și, în cele mai multe cazuri, să releve ceva cu valoare concluzivă. Dintre realizările sale istoriografice, amintim colaborarea la volumul *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918–1919* (1994), subiect foarte important, dar eludat între 1948 și 1989, când nu s-a mai putut scrie despre intervenția în Ungaria, nu din rațiuni istoriografice, bineînțeles, ci politice.

Așadar, Dumitru Preda și-a propus să abordeze evoluția raporturilor diplomatice stabilite de România cu Antanta, în intervalul cuprins între intrarea Bucureștilor în război și evenimentele militare intervenite în vara anului 1917, adică primul an al participării țării noastre la conflagrația care dura deja din 1914. O asemenea alegere nu a fost una întâmplătoare, deoarece segmentul temporal avut în vedere a reprezentat o etapă distinctă a prezenței României în ipostaza de cobeligerantă. Războiul era unul mondial, în care se confruntau două tabere, astfel încât circumstanța de coaliție era una implicită, și nu numai pentru România. Alăturarea la o coaliție era în interesul României, deci această stare de fapt nu trebuie interpretată ca un dezavantaj, ca o defavorizare, ci, dimpotrivă, ca o motivație națională ce se alătura unui principiu general. Între România și Quadrupla Înțelegere nu au funcționat raporturi proprii inamicilor, aflați pe un câmp de luptă, chiar dacă o alianță nu înseamnă, în timp de război mai ales, o comuniune de interese, precum și o modalitate sinonimă de realizare a lor. Fiecare aliat își urmărește, în ultima instanță, propria cauză, așa cum este și firesc, recurgând nu o dată la stratageme care nu converg întotdeauna sau întru totul cu așteptările celor aflați în aceeași grupare beligerantă. De aceea, participarea României la război, alături de Franța, Anglia, Rusia și Italia, nu s-a derulat decât arareori – ori poate niciodată – ca un act de colaborare perfectă, reclamând în permanență recurgerea la gesturi și acte diplomatice foarte complicate, care se repercutau, fără îndoială, în mod negativ, asupra acțiunii militare a României, dar mai ales asupra raporturilor ei politice cu statele antantiste.

Dumitru Preda și-a structurat demersul în trei capitole: I. *Preliminarii*; II. *România și Aliații în timpul campaniei anului 1916* și III. *România și Aliații în timpul campaniei anului 1917*, precedate de un argument – *În loc de introducere* – și un *Indice de nume*.

În primul capitol, el a acordat o atenție deosebită circumstanțelor interne și internaționale în care România s-a decis să intre în război. Un asemenea compartiment nu putea lipsi dintr-o analiză ca aceasta, întrucât, înainte de a renunța la neutralitate, Palatul Sturdza trebuia să știe exact care îi vor fi obligațiile și ce realizări vor atrage după ele sacrificiile implicate de alăturarea României grupării antantiste. Radiografiind toate componentele pe care le comporta o asemenea întreprindere, autorul a reușit să descifreze intenții și manevre politice deosebit de complexe, acceptate în perimetrul jocului diplomatic obișnuit, dar exacerbate în vremuri de război. Și să nu uităm că această competiție diplomatică, transformată adeseori într-un adevărat duel de interese, avea loc între Paris, Londra, Petrograd, Roma și București. Fiecare partener al acestui „consiliu", ajuns nu o dată în ipostaza de factor de decizie, se comporta față de România în așa fel încât tratativele au fost adeseori suportate ca un supliciu, iar meritul celor care le-au purtat nu a fost niciodată îndeajuns de subliniat. Evidențiind toate acestea, Dumitru Preda a individualizat rolul lui Ion I.C. Brătianu, acela care conducea guvernul român la acea dată. Pentru a-l atrage în război, fiecare dintre țările Antantei și-a asumat un rol anume, recurgându-se la promisiuni, elogii,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

manevre oculte, ameninţări etc. În relaţiile cu România, fiecare Aliat a procedat altfel. Franţa a fost cea mai insistentă şi mai apropiată de România. Rusia, însă, a rămas în permanenţă o „necunoscută", capabilă oricând de o reacţie surprinzătoare. Petrogradul avea intenţiile sale şi acestea nu numai că nu au fost niciodată sincere, dar nici favorabile României nu au fost vreodată.

Cu minuţiozitate şi pricepere, autorul a instrumentat un proces complex, care permite cunoaşterea detaliată a circumstanţelor în care România a considerat că sosise momentul intrării în război. Au existat, neîndoielnic, calcule de ordin naţional, care au contribuit la decizia finală Dar aceste fireşti puneri în balanţă nu trebuie judecate ca tocmeli de conjunctură, întrucât ele priveau soarta unui neam. Cine ar fi procedat altfel? Războiul a demonstrat, în fiecare moment al său, că şi cele mai sincere gesturi de ajutor ale cuiva plecau de la o speranţă ori un interes naţional. Nu personal, desigur. Altfel, nu ar mai fi război. Oricum, atunci când Ion I.C. Brătianu a considerat că sosise clipa angajării ţării sale într-un conflict care nu lăsa a se întrevedea un sfârşit rapid, Puterile Centrale erau la curent cu toate conciliabulele antantiste, trecând deja la pregătirile reclamate de viitoarea configuraţie a frontului de răsărit. Deci, conchide autorul, declaraţia de război a Bucureştilor nu s-a constituit, aşa cum s-a afirmat cândva, într-o surpriză care să fi dezechilibrat balanţa ce funcţiona între Berlin şi Viena.

Înainte de a trece la investigarea participării propriu-zise a României la desfăşurarea războiului, Dumitru Preda stăruie, în mod justificat, asupra ultimelor tratative şi a semnării, la 4/17 august 1916, la Bucureşti, a acordurilor româno-antantiste, în conformitate cu care, Franţa, Marea Britanie, Rusia şi Italia se angajau să respecte integritatea teritorială a noii lor aliate, „în toată întinderea frontierelor sale actuale". Apoi, cele patru mari puteri îi recunoşteau acesteia dreptul asupra provinciilor aflate atunci între graniţele imperiale vieneze, stabilindu-se chiar şi viitoarele frontiere nordice şi vestice. Convenţia militară adiacentă preciza condiţiile colaborării, cu obligaţia României de a declara război Austro-Ungariei până la data de 15/28 august 1916 şi cu notificarea acţiunilor militare ale Aliaţilor, care urmau a precede şi a însoţi implicarea Bucureştilor în război.

Intrarea României în război, la 15/28 august 1916, nu a reprezentat un succes al diplomaţiei antantiste, întrucât, o asemenea decizie era inevitabilă, atât timp cât Ion I.C. Brătianu va recunoaşte, în faţa aleşilor ţării, în decembrie 1919, că „nu putea România, cu interese mari şi esenţiale pentru viitorul ei, să lase pe alţii să decidă de soarta unui război de care depindea situaţiunea neamului său, fără ca ea să fi făcut tot ce sta în propriile ei puteri ca să asigure victoria cauzei care era a sa". Nu e cazul să examinăm aici cauzele pentru care premierul român a tot amânat angajarea în război, angajare care nu intra în discuţie. A acceptat propunerea Aliaţilor, întrucât era convins că orice amânare ar fi exclus România dintre ţările de a cărei colaborare avea nevoie atunci Antanta. Dar decizia a fost a sa şi nici nu putea fi altfel. Nu era Brătianu omul care să fi acceptat ca altcineva să hotărască în locul lui şi nici Marile Puteri nu se aflau într-o situaţie care să le fi permis a risca un refuz printr-un comportament care ar fi substituit colaborarea unei intransigenţe prezumptioase.

Examinarea participării României la campania din 1916, încheiată cu retragerea în Moldova, i-a oferit lui Dumitru Preda ocazia de a renunţa la vechile clişee şi a evita astfel cunoscutele „lamentări şi incriminări, inutile de altfel", cum notează el undeva. Marile Puteri aveau, se înţelege, interesele lor, generale şi naţionale. Relaţiile diplomatice ale României cu Antanta nu pot fi înţelese decât dacă sunt judecate în raport cu imperativele Aliaţilor. Victoria Quadruplei Înţelegeri, căreia i se alăturase şi România, reprezenta scopul final al fiecărui aliat, deci şi al ţării noastre. Interesele naţionale nu puteau fi transformate în realităţi, fără succesul taberei antantiste. Este adevărat că Aliaţii nu şi-au respectat întru totul promisiunile înscrise în tratatul comun. Dar nu-i mai puţin adevărat că nici România nu era pregătită pentru confruntarea pe care o acceptase. Probabil că nici nu realiza cu exactitate dimensiunile efortului pe care îl incumba ipostaza beligeranţei. Se ştie azi că Antanta nu a ajutat, aşa cum se angajase, începutul campaniei româneşti. Dar să nu uităm că statele antantiste se aflau în război de doi ani. Ce a făcut România în acest timp, în afară de tatonările diplomatice? Perseverând în a înregistra toate afirmaţiile acelora care au recunoscut că Aliaţii nu şi-au respectat promisiunile, pentru a ameliora sau a justifica eşecul campaniei româneşti, nu facem altceva decât să amânăm recunoaşterea şi relevarea adevărului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

S-ar putea crede că tema acestei cărți este una colaterală, știut fiind că soarta războiului se decide pe câmpul de luptă. Dar nu este așa. Cine va parcurge excursul la care ne referim va rămâne surprins de complexitatea raporturilor diplomatice, care evoluau surprinzător, de la o zi la alta, în cadrul întregii coaliții sau la nivel bilateral. Astfel, fără a-i nesocoti interesele, participarea României la război era judecată de Quai d'Orsay numai în virtutea victoriei Antantei, chiar dacă aceasta ar fi fost dobândită cu sacrificarea României. Rusia, în schimb, își avea planurile ei, care contraveneau, în mare parte, speranțelor românești. Anglia și Italia, cărora li se va alătura în aprilie 1917 America, aveau și ele interesele lor naționale și modalități proprii de realizare, care nu coincideau întotdeauna cu principiile antantiste. În final, însă, toți acceptau că victoria împotriva centraliștilor era unica soluție viabilă, de care depindea transformarea în realitate a speranțelor naționale.

Sondând țesătura complexă a raporturilor diplomatice intervenite între România și Aliați în timpul campaniei din 1917, până în vara celui de-al treilea an de război, autorul se dovedește a fi un fin analist și un cercetător prob, care a urmărit în permanență și evoluția realităților politice românești, de care depindeau, în ultimă instanță, deciziile diplomatice. Nu numai cele ale României, ci și ale Aliaților.

Documentată și scrisă de cineva cu aplecare pentru acest gen de analiză, cartea semnată de Dumitru Preda este altceva decât s-a scris înainte pe această temă. Sperăm că autorul își va extinde demersul, astfel încât, în final, să dispunem de o carte care să aibă în vedere evoluția raporturilor diplomatice ale României cu Antanta în anii războiului și ai Conferinței de Pace. Până atunci, însă, se cuvine să relevăm, încă o dată, valoarea cărții discutate și integritatea științifică a autorului, care, înainte de toate, ne atrage atenția că suntem încă departe de a fi elucidat participarea României la Primul Război Mondial.

Gheorghe I. Florescu

CORNEL GRAD, *Al doilea arbitraj de la Viena*, Iași, Institutul European, 1998, 256 p.

Istoriografia românească a consacrat câteva volume și mai multe studii Diktatului de la Viena, din 30 august 1940, și administrației horthyste din nord-vestul Transilvaniei din cei peste patru ani în care teritoriul respectiv a făcut parte din Ungaria. Cu câteva excepții, această literatură poate fi caracterizată – după cum sesiza corect autorul, în capitolul introductiv care, dintr-o regretabilă eroare a editurii, nu a fost inclus în lucrare – prin explicații șablon, de suprafață, iar unele volume, precum cel colectiv, coordonat de M. Fătu și M. Mușat (*Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României (septembrie 1940–octombrie 1944*, București, Editura politică, 1985), ca să menționăm doar un exemplu din cele oferite de domnia sa, relevă „stil bombastic, artificial și rigid, confuzii jenante, plagiat copios (vizibil pentru orice cititor în istorie, chiar neprofesionist), toponimie, onomastică și localități fanteziste, mergând până la absurd".

Cornel Grad a parcurs aproape întreaga literatură istorică apărută în țară și peste hotare referitoare la Diktatul de la Viena, atât pe cea care păstrează o anumită valoare științifică și documentară, cât și lucrările și studiile improvizate, din care și-a putut extrage, totuși unele informații, neomițând să-și exprime opinii critice asupra lor. Documentația edită este completată cu materiale din arhivele centrale și locale ale diferitelor instituții ale statului, între acestea trebuind menționate cele conservate la Ministerul Apărării Naționale, Arhivele Naționale din București și Arhivele Ministerului Afacerilor Externe.

Privită în ansamblu, lucrarea trebuie considerată ca o realizare valoroasă. Aprecierile noastre se referă atât la planul ei, cât și la documentare, la expunerea evenimentelor și a problemelor pe care cele dintâi le-au generat și mai cu seamă la maniera de judecată a condițiilor care au condus la Diktatul din 30 august 1940 și la consecințele lui. Dorim să relevăm câteva din meritele incontestabile ale monografiei, care au evidențiat capacitatea autorului de a analiza cu obiectivitate problemele luate în studiu și de a regândi multe din concluziile fondate pe judecăți pripite sau politizate care au fost vehiculate în istoriografia ultimelor decenii. Astfel, ni se pare firească aprecierea făcută de Cornel Grad asupra actelor cu care s-au confruntat cercurile guvernante românești în vara lui 1940 și, ulterior, mareșalul Ion Antonescu. Domnia sa remarcă, de pildă,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

însuşindu-şi corect opiniile puţinilor istorici care au înţeles şi au avut curajul să afirme că responsabilitatea pentru catastrofa naţională din 1940 se cere a fi căutată nu numai la clasa politică a României care a acceptat pierderea unei părţi din teritoriul naţional, fără a se fi tras un singur foc de armă, ci şi în erorile politicii româneşti din anii precedenţi (p. 57). În sprijinul acuzaţiei aduse, autorul probează cu cifre eforturile făcute de stat şi de poporul român pentru apărarea frontierei vestice a ţării, prin concentrarea a numeroase divizii de-a lungul ei şi prin construirea, cu bani realizaţi din subscripţii publice, a unei puternice linii de fortificaţii, care a costat peste 10 miliarde de lei (p. 61). Or, aceste fortificaţii, denumite în mod oficial „Linia Carol", iar de către oamenii politici care se îndoiau de eficienţa ei „Linia Imaginescu" au reprezentat rezultatul unui efort inutil pentru România, dar, în condiţiile în care nord-vestul Transilvaniei a fost cedat fără luptă, folositor Ungariei.

Atunci când analizează decizia luată la Viena de şeful diplomaţiei Reich-ului, Cornel Grad se întreabă, ca şi alţi istorici, dacă, în cazul unui refuz al Bucureştilor de a accepta *Diktatul*", Germania ar fi fost dispusă să îşi sacrifice câteva divizii pentru a ajuta un partener minor şi drept compensaţie să piardă petrolul românesc, plus contribuţia militară deloc neglijabilă a României în proiectata răfuială cu U.R.S.S. Noi – conchide autorul – credem că nu" (p. 56). „Regele Carol – scria un istoric american – ar fi putut, în teorie cel puţin, să avertizeze Reich-ul cu distrugerea rafinăriilor de ţiţei şi să întrerupă astfel furnizarea petrolului românesc pe care el conta. Această miză disperată ar fi putut forţa Germania să îşi reconsidere poziţia, deoarece Ungaria nu avea cum să facă o ameninţare similară. Dar Carol nu a procedat aşa, împotriva reacţiei majorităţii zdrobitoare a opiniei publice româneşti care favoriza rezistenţa" (Robert Lee Wolff, *The Balkans in Our Time*, New York, 1967, p. 193).

Ni se pare, de asemenea, raţională însuşirea de către Cornel Grad a acuzaţiilor din *Memorandumul românilor din Transilvania (15 decembrie 1938)* privitoare la instalarea în funcţiile de conducere ale celor 23 de judeţe din Transilvania şi Banat în timpul dictaturii personale de regelui Carol al II-lea a tot atâţia colonei activi din Vechiul regat şi la pătrunderea unui număr extrem de mic de ofiţeri superiori din Ardeal în cadrele de conducere ale armatei române, fapt ce nu putea să producă decât nemulţumiri în rândul oamenilor politici transilvăneni (p. 71–72). De altfel, o politică asemănătoare a fost dusă în anii dictaturii carliste şi în celelalte provincii unite în 1918 cu România, iar după eliberarea, în vara lui 1941, a Basarabiei şi a nordului Bucovinei de către armatele române aici a fost înfiinţată instituţia *Guvernământului* în vederea conducerii lor, care reprezenta o copie fidelă a formei de administrare în teritoriile pe care Wehrmachtul le cucerise.

Persoana şi politica mareşalului Ion Antonescu sunt supuse unei analize critice obiective, autorul prezentându-l ca pe un patriot căruia nu i-au lipsit nici meritele, nici judecăţile eronate. „Încrezător în virtuţile sale de om politic providenţial, deşi realitatea era alta, – precizează Cornel Grad - I. Antonescu a început, pe planurile relaţiilor externe, o intensă campanie de reorientare politico-diplomatică spre Germania şi Italia, pe care le vedea, deja, câştigătoare în noua conflagraţie mondială. Această reorientare, inclusiv deciziile care au materializat-o în planul practicii politico-diplomatice şi militare (solicitarea şi acceptarea asistenţei militare germane, aderarea la Pactul Tripartit şi angajarea armatei române în războiul antisovietic, dincolo de linia Nistrului), a marcat integrarea totală şi necondiţionată în sistemul Axei... şi, concomitent, abandonarea în totalitate a principiilor pe care se bazase, până atunci, politica externă a României – eroarea fundamentală a lui I. Antonescu, generatoare a dezastrului postbelic" (p. 131–132).

Istoricii cunosc că, până în 1989, Ion Antonescu a fost considerat un personaj care a legat indisolubil soarta României de cea a Germaniei hitleriste. După evenimentele din decembrie 1989, când ei şi-au putut exprima deschis opiniile despre mareşal, au apărut două tendinţe extreme de judecare a acestuia: de admiraţie sublimă şi de defăimare. Atât admiratorii, cât şi detractorii lui au selectat din arhive şi din lucrările publicate doar ceea ce le-a convenit din politica lui Ion Antonescu şi, pe baza unor asemenea informaţii, i-au ridicat monument ori i-au zidit cavou.

Pentru Cornel Grad, a cărui lucrare se circumscrie, în linii generale, în limitele perioadei de guvernare a mareşalului, sarcina s-a dovedit a fi extrem de dificilă. Autorul a manifestat însă capacitatea de a domina toată această literatură istorică, bună ori fără valoare ştiinţifică, şi să

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

emită judecăți perene. Ne referim aici, între altele, la ideea „războiului sfânt", elogiată și astăzi de unii dintre apologeții mareșalului. Or, Cornel Grad, și nu numai el, demonstrează că un stat mic, precum România, nu avea nici căderea și cu atât mai puțin capacitatea de a schimba ordinea social-politică dintr-o altă țară, mai cu seamă dintr-un colos precum era Uniunea Sovietică. Redobândirea teritoriilor pierdute prin ultimatumul din 26 iunie 1940 a reprezentat un deziderat popular în România, dar depășirea frontierei de pe Nistru a generat genunea dintre mareșal și oamenii politici lucizi care i-au sesizat greșelile.

Mai mult decât atât, mareșalului i s-a imputat „tovărășia" cu Hitler, care a orchestrat dezmembrarea țării, tovărășie destul de nepopulară în rândurile românilor și care a menținut țara, după eliberarea Basarabiei și nordului Bucovinei, într-un război pe care aceștia nu îl doreau. Or, în acea vreme, germanii erau contrariați de faptul că românii, aflați pe teatrul de război din Caucaz, atunci când li se punea întrebarea pentru ce luptă, răspundeau: „Pentru Transilvania" (cf. Robert Lee Wolff, *op.cit.*, p. 238).

Apreciem în mod deosebit valoarea capitolului IV (*Patru ani de eforturi pentru limitarea și anularea consecințelor Dictatului de la Viena <1940–1944>*), în care problemele expuse de autor reprezintă, în cea mai mare proporție, noutăți pentru istoriografia temei. Propaganda militară clandestină, prin radio, în frontul anti-diktat evidențiază deopotrivă eforturile conducerii armatei române de a contracara efectele celei maghiare și exprimarea încrederii ei în victoria cauzei românești.

Trebuie făcută observația că cifrele privitoare la evreii din nordul Transilvaniei oferite de Cornel Grad rămân, totuși, discutabile. Autorul scrie că din nordul Ardealului au fost deportați spre lagărele de exterminare circa 157.000 de evrei (p. 154). Or, la recensământul maghiar din 31 ianuarie 1941, în acel teritoriu au fost înregistrați doar 151.125 evrei, din care numai 137.000 persoane au fost dislocate de la căminele lor (cf. Sabin Manuilă and Wilhelm Filderman, *The Jewish Population in Romania during World War II*, Iași, 1994, p. 2). Dintr-o notă secretă a Poliției de Siguranță din 6 mai 1946 rezultă că totalul deportaților din nordul Transilvaniei ar fi fost de 127.377 (cf. *Emigrarea populației evreiești din România, 1940–1944. Culegere de documente*, București, 1993, p. 245). Oricum, în legătură cu numărul persoanelor deportate de aici nu există o unitate de vederi la autorii care au studiat această problemă, însă toți consideră că cifra evreilor care locuiau în nordul Transilvaniei a fost mai mică de 157.000. De altfel, aceste date, ca și alte cifre furnizate de oficialități nu pot fi însușite totdeauna *ad-litteram*, dacă avem în vedere maniera în care se întocmeau la noi statisticile.

Privit în ansamblu, volumul *Al doilea arbitraj de la Viena*, al domnului Cornel Grad, poate și trebuie să fie apreciat ca unul din cele mai valoroase studii consacrate acestui subiect. Nu numai baza documentară solidă, dar și maniera de a trata problemele, structura lucrării, concluziile ei logice și stilul în care este scrisă fac din ea o realizare incontestabilă a istoriografiei românești din ultimele decenii.

Dumitru Șandru

MIODRAG MILIN (coordonator), *Rezistența anticomunistă din Munții Banatului (Zona Domașnea -Teregova). Interviuri și evocări*, Timișoara, Editura Marineasa, Editura Presa Universitară Română, 1998, 232p.

Rezistența armată anticomunistă în zona Banatului a început încă din iarna anului 1944–1945, când au fost parașutate grupuri de legionari, instruiți în Germania. După falsificarea grosolană a alegerilor din 19 noiembrie 1946 și după înlăturarea monarhiei, rezistența armată anticomunistă a luat o amploare deosebită. S-au constituit câteva grupuri de rezistență, dintre ele remarcându-se cele conduse de colonelul Ioan Uță, inginerul Aurel Vernichescu, avocatul Spiru Blănaru, comandorul Petre Domoșneanu, notarul Gheorghe Ionescu. Unele dintre aceste grupuri au fuzionat între ele, în timp ce altele s-au destrămat. În februarie-martie 1949, Securitatea a reușit să anihileze în bună parte grupurile amintite mai sus. Colonelul Ioan Uță a fost ucis în luptă; Spiru Blănaru, Petre Domoșneanu și Aurel Vernichescu au fost prinși, li s-a intentat un simulacru de proces și au fost executați în vara anului 1949, în Pădurea Verde de lângă Timișoara, împreună cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

alți foști luptători din grupurile de rezistență. Gheorghe Ionescu a reușit să scape, fiind prins abia după un an și jumătate.

Activitatea grupurilor de rezistență armată anticomunistă din Banat, încă puțin cunoscută, ca de altfel întreaga mișcare de rezistență anticomunistă din România, a continuat de-a lungul deceniului al cincilea, mai puternică în prima parte, dar descrescând până la dispariție în cea de-a doua jumătate. Existența unei puternice rezistențe anticomuniste în Banat ne-o confirmă informațiile din arhivele fostei Securități, inaccesibile până în urmă cu câțiva ani. De exemplu, într-o sinteză a Direcției Generale a Securității Statului, din 24 iunie 1950, despre „situația bandelor" existente la data menționată, care erau urmărite din punct de vedere informativ, pe raza Direcției Regionale de Securitate Timișoara erau semnalate: „1. Banda lui Iștănuț Dumitru, compusă din 8 persoane, se ascunde în regiunea nord de Teregova; 2. Banda lui Bugariu Vasile, compusă din 5 persoane, semnalată în regiunea comunelor Nadaș și Bârzova, jud. Arad; 3. Rămășițele bandei Gligor Cantemir, în frunte cu Stepici Dumitru, aflate în regiunea Sebeș și Gurabenz, jud. Arad; 4. Rămășițe din banda Ungureanu Teodor, două persoane, între care și numitul Tigau Ion, se află ascunși în regiunea comunelor Resia și Loz, jud. Arad; 5. Banda lui Ambrus Petre, compusă din 8 persoane, se ascunde în jurul Poenii de Brazi din regiunea Valea Bistriței; 6. Banda lui Mutașcu Dumitru zis Fus, compusă din 6 persoane, ascunsă în jurul Mehadiei, spre Poiana Mușuroaiei și Marganita; 7. Banda lui Târziu Ioan, compusă din 4 persoane, ascunsă în jurul «Poenilor Înalte» și apa «Igegu»; 8. Banda lui Lulus Ioan, compusă din 3 persoane, ascunsă în jurul comunelor Revetiș, Roșia Almaș, plasa Gura Honț și com. Joia Mare; 9. Banda lui Berau Zaharia compusă din 4 persoane, Berau Zaharia ascuns în comuna Bârstina de Mureș, restul bandei ascunși în pădurea de lângă comuna Slatina de Mureș, plasa Severin-Arad; 10. Banda lui Pasculescu Gheorghe, compusă din 5 persoane, ascunsă în pădurea Mândru, jud. Arad și Micalaca-Arad; 11. Banda lui Bogdan Ioan, compusă din trei persoane, ascunsă în Iosăsel, Gura Honț și Muntele Mânuța-Arad; 12. Banda lui Stana Simion zis Minciu, ascunsă în pădurea Socodor-Arad; 13. Bandă compusă din trei persoane, semnalată în locul numit Vârful Bătrân, între com. Dolci și Mărul, neidentificată; 14. Bandă compusă din trei persoane, semnalată în regiunea Marga de pe Valea Bistriței, încă neidentificată; 15. Banda lui Oprea Petru, compusă din două persoane, semnalată în regiunea Revetiș, Joia Mare - Arad; 16. Banda lui Sasu Ilie și Balta Vasile, compusă din cca. 8 persoane, semnalate în Muntele Bihariei, Rotunda și la poalele muntelui Găina; 17. În raza DRS - Timișoara se mai află 21 banditi izolați, ascunși prin următoarele regiuni: Muntele Arjana, pădurile Cornerevei, Valea Almaș aproape de pădurile Reșiței, în jurul Caransebeșului, în jurul comunelor Vălișoara, Luncani, Feneș, Bunea Mare, Remetea Mare, în regiunea păduroasă Săceni, în jurul comunei Romna, în pădurile județului Severin și în Poiana Rosului" (ASRI, fond „D", dos. 2168, f. 387–388).

Dintre aceste grupuri anticomuniste din Banat, cel mai longeviv s-a dovedit a fi cel condus de Iștănuț Dumitru, zis Sfârloagă. Grupul era o rămășiță a organizației colonelului Ioan Uță. În primăvara anului 1951 s-a unit cu grupul lui Dumitru Mutașcu, zis Fus. Ei acționau pe șoseaua Caransebeș, Mehadica și Verendin-Văliug, peste muntele Semenic (ASRI, fond „D", dos. 2168, f. 274–275).

Asemeni altor subiecte de cercetare privind istoria contemporană, rezistența armată anticomunistă din România utilizează surse diverse: documente emise de autoritățile statului, memorii, mărturii orale etc. Realizată de un colectiv de profesori și studenți (Nicoleta Buju, Adrian Costi, Manuela Cucu, Mariana Dabija, Rodica Dascălu, Antoaneta Magdaș, Dorina Pârva, Daniela Pârvu, coordonator fiind Miodrag Milin) din Departamentul de Cercetare de la Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității Banatului, Timișoara, *Rezistența anticomunistă din Munții Banatului (Zona Domașnea-Teregova). Interviuri și evocări* se vrea, aflăm din *Cuvântul către cititor*, „o mărturie [...] despre lumea românească verticală; lume care nu a știut să se aplece și a ales calea spinoasă a suferinței pentru idealul național al libertății și credinței". Proiectul de cercetare „Rezistența anticomunistă din Banat" și-a propus „să reabiliteze valoarea surselor narative în reconstituirea evenimentelor trecutului".

Înregistrările de istorie orală au fost realizate în câteva localități din Zona Domașnea-Teregova. Aici au acționat – în a doua jumătate a deceniului patru și în deceniul cinci al secolului

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nostru – câteva grupuri importante de luptători anticomuniști, unele amintite mai sus: grupurile colonelului Ioan Uță, Aurel Vernichescu, Spiru Blănaru, Petre Domoșneanu, Gheorghe Ionescu, Ișfănuț Dumitru, Dumitru Mutașcu etc. Cele mai multe dintre persoanele intervievate își au domiciliul în cele mai importante sate din zonă. Astfel, la Domașnea au fost făcute înregistrări cu 8 persoane; la Teregova cu 11; la Rusca – 2 ; Feneș – 5; Verendin – 4; Plugova și Cuptoare – câte o persoană. Echipa de cercetare de la Timișoara a avut în vedere foști luptători în munți, încă în viață, precum și soții sau urmași ai unora dintre cei morți în diferite perioade și situații (în luptele împotriva Securității ori executați de către aceasta, sfârșiți în închisori sau după întoarcerea la domiciliile lor). Cele mai importante se dovedesc a fi, de departe, interviurile luate foștilor partizani. Aceștia au făcut parte din următoarele grupuri de partizani: al colonelului Ioan Uță (Petru Românu (Petru Partizanu) și Petre Duicu (Boieru) din Domașnea, Nicolae Ciurică din Teregova); în grupul lui Spiru Blănaru au fost Nicolae Românu și Constantin Românu, din Domașnea; din grupul lui Gheorghe Ionescu au făcut parte Ion Berzescu și Gheorghe Grozăvescu (Mutu) din Teregova. Unii luptători au trecut dintr-un grup în altul. De exemplu, Nicole Ciurică din Teregova, fost în grupul colonelului Ioan Uță, după moartea acestuia a intrat în grupul lui Ișfănuț Dumitru, zis Sfârloagă. Din acest ultim grup a făcut parte și Mihai Șărângău din Verendin. Informații importante au fost oferite și de foste soții de partizani: Maria Blănaru, soția lui Spiru Blănaru, lider al unui puternic grup de partizani; Ioana Berzescu, soția lui Ion (Iovan) Berzescu, mort în luptă; Ana Anculia, soția lui Petru Anculia, căzut în luptă. De asemenea, utile se dovedesc a fi și mărturiile unor descendenți ai luptătorilor anticomuniști: Ionică Puschiță, fiul lui Petru Puschiță, zis Mutașcu, executat de Securitate; Stana Berzescu, fiica lui Moise Anculia; Ion Banda, fiul lui Ion Banda, prins de Securitate abia în 1962 și executat; Iosif Mutașcu, fiul lui Dumitru Mutașcu, zis Fus, mort în condiții neelucidate.

Istoria orală oferă informații care suplinesc lipsurile celor documentare. Și aici, însă, se impune luarea tuturor măsurilor de precauție. După trecerea câtorva decenii de la evenimentele avute în vedere, este de înțeles că memoria joacă feste. Apoi, unii dintre cei intervievați vorbesc din amintirile altor persoane, între timp decedate, iar fabulația se află la ea acasă. De exemplu, Cornel (Nelu) Cristescu din Plugova, fiul unui luptător anticomunist, afirmă că Horia Sima a venit în țară în 1945 (p. 202). Astăzi se știe că liderul legionar a plecat în Germania în 1941 și nu a mai revenit niciodată în România, murind în Spania (în 1995). Asemenea zvonuri erau frecvent semnalate în primii ani postbelici de serviciile represive ale statului, în diferite zone din țară. Tot Cornel Cristescu pomenește de purtarea unor lupte în Făgăraș, între partizani și trupele guvernamentale, cu front în toată regula (p. 207). Este clar că ne aflăm în fața preluării unor mărturii fără spirit critic. De fapt, în nici un moment al rezistenței anticomuniste nu a fost vorba de existența unor efective de partizani atât de mari încât să țină un front.

Oricum, informațiile oferite de istoria orală trebuie verificate, în acest caz, cu cele oferite de Arhivele Serviciului Român de Informații și cu cele ale Tribunalului Militar Timișoara. Numai atunci vom putea avea o imagine de ansamblu, suficient de clară, despre rezistența armată anticomunistă din zona Banatului. Aceasta va fi o piesă importantă pentru realizarea sintezei despre rezistența armată anticomunistă în România.

Dorin Dobrincu

ISTORIA CULTURII. ISTORIOGRAFIE

PETRE POPA, *Istoriografie universală*, vol. I, Editura Cultura, Pitești, 1998, p. 170.

În anul 1997 Universitatea Pitești înființa și o facultate de istorie și, în mod firesc, cadrele universitare trebuiau să realizeze manuale pentru a ușura procesul de învățământ. Pe această linie a mers și demersul profesorului univ. doctor Petre Popa.

Primul volum cuprinde 13 capitole și o bibliografie generală, fiind tratată evoluția istoriografiei mondiale până-n secolul al XV-lea. Stilul prezentării este greoi, cu prea multe amănunte despre contextul istoric și cu treceri prea rapide peste activitatea lui Aristotel, Mihail

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Psellos, Kedrenos Ducas sau peste cea a cronicarilor otomani. Ar fi fost necesare mai multe considerații personale pe marginea operelor analizate.

Referitor la concluziile privind istoriografia otomană trebuie făcute următoarele observații. Turcii au distrus unele monumente bizantine, dar au contribuit la păstrarea altora, cum ar fi Sfânta Sofia. Ofensiva otomană este descrisă în numeroase cronici turcești care, din păcate, sunt destul de puțin cunoscute în istoriografia română și sunt traduse fragmentar, ceea ce a permis elaborarea unor teorii greșite (vezi moartea lui Mehmed I pe meleaguri românești). Aceste opere conțin informații prețioase privind relațiile româno-otomane în secolele XIV–XV, perioadă destul de puțin reflectată în izvoare. Numele turcești sunt în mare parte scrise greșit (Stambul în loc de Istambul, Edirne în loc de Edirne etc.).

La Bibliografie s-ar fi impus menționarea lucrărilor traduse în limba română pentru a facilita activitatea studenților.

Lucrarea poate fi totuși un ghid util pentru studenți și profesorii de liceu.

Ionel-Claudiu Dumitrescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

INSTRUMENTE DE LUCRU

SOÓS FERENC. *A magyar fémpénzek feliratai és cimerei* [Inscripţiile şi stemele de pe monedele maghiare], Budapesta, Argumentum Kiadó, Magyar Numizmatikai Társulat, 1998, 300 p.

Lucrarea numismatului budapestan Soós Ferenc, apărută în condiţii grafice de excepţie la Editura Argumentul (*Argumentum Kiadó*), sub auspiciile Societăţii Numismatice Maghiare (*Magyar Numizmatikai Társulat*), este binevenită în peisajul bibliografic numismatic şi heraldic din România, datorită faptului că este un excelent instrument de lucru pentru specialiştii interesaţi în istoria Transilvaniei. Autorul consideră necesar să precizeze că emisiunile monetare au coincis cu fondarea statului feudal al Sf. Ştefan şi că dreptul de a bate monedă a fost un privilegiu regal.

Monedele care au circulat în Evul Mediu, monede de care se ocupă numismatul maghiar, au încercat să redea, prin imagistică, conotaţie simbolică şi legende numismatice, realităţile politice ale vremii, în timp ce materialul utilizat pentru realizarea lor a reflectat, în bună măsură, condiţiile economice ale statului feudal. Societatea vremii, constituită în bună măsură din analfabeţi, era pusă la curent sau, altfel spus, primea mesajele politice prin intermediul imagisticii şi iconografiei numismatice. Aparent, imaginea de pe monedă era singurul mod pentru mulţimea de subiecţi ai regelui – indiferent de *status*-ul lor social, liberi sau neliberi, nobili sau nenobili – de a „vedea" faţa monarhului lor. În realitate, şi aici ne deosebim de autor, figura de pe monedă nu era o „fotografie" a chipului regal, ci o imagine-simbol a suveranului medieval, indiferent de numele pe care îl purta. În schimb, suntem întru totul de acord cu autorul cărţii atunci când acesta afirmă că elementele de simbolistică, heraldică sau nonheraldică, şi legendele inscripţionate pe monede au avut nu numai o mare importanţă, ci şi semnificaţii particulare. Monedele realizate din metal preţios sau dintr-un aliaj bun au circulat în cadrul regatului feudal maghiar vreme îndelungată. Mai mult, ele au ajuns şi pe alte meleaguri, datorită negustorilor ori al soldaţilor, aceste monede devenind reper sau model pentru diverse emisiuni numismatice din unele ţări unde au ajuns.

Datorită faptului că în literatura maghiară de profil nu se găsesc lucrări sintetice, problema legendelor şi cea a abrevierilor a constituit o adevărată provocare pentru autor, în situaţia în care, timp de opt secole şi jumătate, respectivele „inscripţii" au fost scrise în latină. Într-un fel, stemele heraldice sunt un preţios ajutor în munca, migăloasă, a descifrării legendelor şi a completării abrevierilor.

În prima parte a cărţii, problema legendelor este abordată din perspectivă heraldică, datorită faptului că stemele de pe monede sunt însemne heraldice familiale, însemne ce pot fi privite ca mărci de identificare.

Partea a doua a cărţii este, de fapt, un catalog numismatic unde descrierea monedelor este dată în ordine cronologică şi pe categorii. Selectarea monedelor pentru catalog s-a făcut pe criterii subiective, ne asigură autorul, dar cu intenţia de a fi selectate cele mai reprezentative, atât pentru legendele numismatice, cât şi pentru stemele heraldice pe care le cuprind. Appendixul cuprinde descrierile heraldice şi imaginile stemelor, cu precizări de natură geografică despre locurile care apar în legendele numismatice şi despre cele pe care imaginile heraldice le precizează ori le sugerează. Cartea se încheie cu o listă bibliografică extrem de consistentă şi, în acelaşi timp, utilă, urmată de note, o listă de abrevieri şi un index de nume.

Constantin Ittu

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVI, 1999, p. 225–241.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IZVOARE

Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, vol. XXIV *(1637– 1638)*, volum întocmit de CONSTANTIN CIHODARU şi IOAN CAPROŞU, Bucureşti, Editura Academiei Române. 740 +LXXXII p.

Noua prezenţă editorială din cadrul corpusului naţional de izvoare medievale, la numai doi ani de la apariţia precedentului volum din aceeaşi serie, este în măsură să dea speranţe pentru continuitatea publicării colecţiei. Rezultat al muncii a doi distinşi medievişti, Constantin Cihodaru şi Ioan Caproşu, istoria acestui tom, aşa cum menţionează şi cel de-al doilea editor în *Prefaţă*, se prelungeşte pe durata a 15 ani, răstimp în care au intervenit numeroase întreruperi precum şi regretata dispariţie a profesorului Constantin Cihodaru, definitivarea pentru tipar revenind lui Ioan Caproşu.

Volumul cuprinde 536 de acte interne din anii 1637 şi 1638, 529 dintre acestea fiind autentice, iar şapte false. Trebuie remarcat că doar 230 dintre ele sunt cunoscute din ediţii anterioare, restul fiind publicate pentru prima dată. Chiar dacă, din punct de vedere cronologic, sunt cuprinşi doar doi ani, volumul se impune prin cantitatea informaţiei care, cu siguranţă, va sluji cercetării istorice, pentru o mai profundă înţelegere a realităţilor moldoveneşti din vremea lui Vasile Lupu. Plecând de la premisa că această colecţie de izvoare a fost concepută a fi un instrument necesar şi eficient, menit să servească investigaţiei istorice, dar nu numai, merită evidenţiată strădania editorilor de a îmbunătăţi normele de publicare a documentelor, pornind de la schimbările intervenite în scrisul diplomatic din veacul al XVII-lea. Intenţiile în acest sens au trebuit să ţină seama de apartenenţa volumului la un corpus ale cărui principii de editare au fost de la început stabilite. Această realitate s-a compensat în mod fericit prin reproducerea majorităţii fotocopiilor actelor originale româneşti. Regăsim, ca şi la celelalte apariţii ale seriei, grija editorilor de a îmbogăţi cu elemente noi aparatul critic, menit a înlesni accesul cercetătorilor la informaţia documentară, oferind o imagine cât mai completă a acesteia. În acest sens s-a acordat în continuare atenţia consemnării detaliilor sigilografice şi arhivistice, iar descrierii arheografice i s-a adăugat menţionarea culorii cernelii. Indicii de nume proprii şi materii atent întocmiţi, conferă volumului imaginea unui instrument de lucru foarte accesibil, iar prezenţa listei de cuvinte şi expresii slavone, întâlnite în documentele scrise în limba română, este utilă, dacă ţinem seama de preponderenţa acestor acte. Tabelele de concordanţă din Anexe vor veni, desigur, în sprijinul editărilor următoare.

Remarcăm că volumul se prezintă într-o excelentă ţinută grafică, pe care un corpus naţional de izvoare o merită cu prisosinţă.

Avem convingerea că cei interesaţi vor aprecia realizările muncii celor doi editori care, prin noutăţile aduse, pot oferi soluţii pentru viitoarele apariţii ale seriei.

Marius Chelcu

LARISA SVETLICINÂI, DEMIR DRAGNEV şi EUGENIA BOCIAROV, *Moldova în epoca feudalismului. Documente moldoveneşti din sec. al XVIII-lea (1711-1750). Cărţi domneşti şi zapise*, Chişinău, 1998, 255 p.

Colectivul de editare a surselor documentare de la Institutul de Istorie din Chişinău, condus de profesorul Demir Dragnev, a contribuit la apariţia unui nou volum de izvoare interne privitoare la istoria Moldovei. Prezenta ediţie continuă în ordine cronologică, volumul VI al seriei, reunind 181 de acte interne din perioada 1711–1750, dintre care 136 sunt inedite şi numai 45 cunoscute din ediţii anterioare. Asupra acestora din urmă s-a revenit reeditându-se după originale păstrate în arhive, urmărindu-se astfel imprimarea unui caracter unitar volumului. Trebuie remarcat că cea mai mare parte a actelor cuprinse în acest tom au la bază originale care provin din diverse fonduri arhivistice de la Chişinău, din Rusia (Moscova, Sankt-Petersburg) şi Ucraina (Kiev, Cernăuţi).

Din conţinutul documentelor se evidenţiază în primul rând procesul general de impunere a limbii române în activitatea diplomatică, toate actele fiind scrise în româneşte, doar hrisoavele domneşti menţinând, conform tradiţiei cancelariale, intitulaţia în limba slavă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Colecția de izvoare, *Moldova în epoca feudalismului*, încă de la inițiere și-a propus să reunească sursele privitoare la spațiul de la Est de Prut chiar dacă inevitabil, această limitare a fost cu consecvență depășită. Apariția de față urmărește aceeași idee fără însă a restrânge valoarea informației documentare care va contribui cu siguranță la o analiză mai nuanțată a fenomenelor politice, economice, și sociale caracteristice primelor decenii de la instaurarea regimului fanariot. Autorii, conștienți fiind de evoluția unitară a statului românesc Țara Moldovei, au inserat și documente cu caracter general cum ar fi hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 1734 privitor la mazili și hotărârea Adunării Obștești din 6 aprilie 1749 care a reglementat situația vecinilor.

Ca modalitate de editare a textelor acest volum se desprinde definitiv de șabloanele inițiale ale seriei, apropiindu-se astfel de colecțiile naționale de izvoare (D.I.R. și D.R.H.) față de care colecția de la Chișinău este incontestabil legată. Colaborarea specialiștilor români de pe ambele maluri ale Prutului, chiar dacă a fost un fapt real încă înainte de 1989, nu a putut fi fructificată până la ultimele consecințe din considerente ce depășeau justificările științifice, intrând în sfera unor interese politice care au negat timp de mai multe decenii realități istorice evidente.

Cu toate că normele de transcriere fonetică interpretativă adoptate nu sunt cele mai noi în domeniu, aderarea la ele și redarea textelor cu caractere latine sunt elemente care fac pasul hotărâtor către o reorientare a modalităților de editare a actelor medievale. În plus, volumul are la început o listă cu rezumatele documentelor din cuprins; din păcate însă, informația concentrată în indici are o consistență mult mai sumară decât cea din aparițiile anterioare. Este de dorit ca la următoarele volume această serie să se apropie și mai mult de principiile de editare ale seriei A, din corpusul *Documenta Romaniae Historica*.

Marius Chelcu

ISTORIE ANTICĂ ȘI MEDIEVALĂ

IOAN MITREA, *Așezarea din secolele VI–XI de la Izvoare-Bahna. Realități arheologice și concluzii istorice*, Piatra Neamț, 1998, 172 p.

După ce ani întregi i-a dedicat cercetării unor obiecte arheologice datând din mileniul I d.Hr. din zona centrală a Moldovei, ale cărei rezultate le-a valorificat în rapoarte, studii și articole publicate în reviste de specialitate, Ioan Mitrea pune la dispoziția celor interesați monografia așezării de la Izvoare-Bahna din județul Neamț. Situl respectiv a fost investigat timp de peste un deceniu (1971–1984), înscriindu-se în preocupările autorului privitoare la etnogeneza românească și la procesele care au însoțit-o – migrații de populații, restructurări etno-demografice, modificări sociale etc. Publicarea sa sub formă monografică este, din acest punct de vedere, de o importanță deosebită, mai ales că numărul lucrărilor de acest gen și pe o asemenea problematică este redus.

Nu este intenția noastră de a face un rezumat al fiecărui capitol al lucrării. Ceea ce trebuie subliniat de la început este caracterul exemplar al modului de redactare a monografiei, respectiv pornindu-se de la cadrul natural în care se află așezarea (p. 15–18), integrarea descoperirilor din veacurile VI–IX în contextul istoric microregional (p. 19–22), metoda de săpătură și stratigrafia (p. 23–26), prezentarea detaliată a complexelor de locuire, a anexelor și materialelor descoperite în cele două nivele ale așezării, respectiv secolele VI–VII (p. 29–46) și VIII–IX (p. 46–84), după care un capitol special este dedicat concluziilor istorice care decurg de aici (p. 85–10); acestor secțiuni le sunt anexate, în mod firesc, 57 de figuri, la care se adaugă un rezumat și o legendă a figurilor în franceză (p. 103–110), precum și un indice general (p. 111–115). Vom evidenția câteva dintre ideile mai reprezentative.

Cercetarea sistematică a așezării de la Izvoare-Bahna a condus la concluzia că aici s-au succedat două etape de locuire, corespunzătoare la tot atâtea etape istorice. Primeia îi aparțin nouă locuințe și mai multe anexe gospodărești, caracterizate, în general, printr-un inventar sărac; totuși, caracteristicile ceramicii lucrate cu mâna și unele obiecte permit să se afirme că nivelul respectiv de locuire se datează între ultimele trei-patru decenii ale secolului al VI-lea și sfârșitul celui următor (p. 46). Celei de-a doua etape din istoria așezării îi aparțin 23 de locuințe și două vetre,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cuprinzând un material mult mai bogat, respectiv o proporție mai mare de ceramică lucrată la roată, unelte și obiecte de uz casnic, inele și cercei de factură bizantină; acestea îngăduie să se plaseze nivelul respectiv între sfârșitul secolului al VII-lea și începutul veacului al IX-lea (p. 84).

Existența celor două nivele de locuire demonstrează faptul că la Izvoare-Bahna avem de-a face cu o continuitate de viață în aceeași vatră de sat, dar care nu presupune, așa cum foarte nuanțat observă autorul, „un progres permanent sub aspectul culturii materiale și continuitatea etnică neîntreruptă" (p. 98), întrucât încă din faza veche se constată o anumită decadență a culturii materiale, pe de o parte, și prezența unor elemente de factură slavă, pe de alta (p. 99–100). Aceste fenomene nu au alterat însă caracterul profund romanic al culturii și evoluția acesteia spre o civilizație aparte, care din secolul al VIII-lea poate fi caracterizată ca veche românească (p. 101–102). Din acest punct de vedere, așezarea de la Izvoare-Bahna oferă o imagine reprezentativă pentru caracteristicile culturale, activitățile economice, evoluția structurilor etno-demografice, social-politice și vieții spirituale, precum și dinamica raporturilor dintre autohtoni și slavi din interiorul mediului rural românesc la sfârșitul mileniului I. Astfel, lucrarea *Așezarea din secolele VI–IX de la Izvoare-Bahna* îndeplinește întrutotul intențiile autorului, respectiv de a prezenta și analiza descoperirile și de a reconstitui pe baza lor modul de viață al unei comunități sătești din „mileniul întunecat" – cu alte cuvinte, de a fi „necesară" (p. 14).

Scrisă într-un stil limpede, fără efuziuni patriotarde, clișee supărătoare și fraze repetate obsesiv, cum mai apar la unii arheologi ai perioadei, și bazată pe o bibliografie uimitor de recentă, apariția editorială subscrisă de Ioan Mitrea este un model de cercetare decentă și onestă.

Nelu Zugravu

ALEXANDRU I. GONȚA, *Studii de istorie medievală*, Editura Dosoftei, Iași, 1998.

Volumul reprezintă o necesară întregire a operei unuia dintre cei mai străluciți medieviști români, a cărui activitate ar fi rămas aproape necunoscută fără publicarea postumă a unei însemnate părți din creația sa istoriografică. Această redimensionare ar fi fost imposibilă fără sprijinul soției istoricului Doamna Dr. Veronica Gonța, care, conștientă fiind de valoarea preocupărilor științifice ale soțului ei a păstrat cu grijă manuscrisele, oferindu-le acum tiparului.

Prezenta culegere de studii și articole vine să rotunjească această inițiativă restauratorie, într-un moment în care Alexandru I. Gonța, prin voia providenței, ar fi împlinit vârsta de 80 de ani, fapt ce a conferit ediției și o încărcătură sentimentală. Editorii, Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, au reușit să imprime volumului o dimensiune simbolică fără a-i știrbi valoarea științifică. Confruntând toate variantele studiilor păstrate în manuscris, au căutat astfel să dea publicării textele cele mai închegate și care, probabil, ar fi fost formele finale și pentru autor. În plus, editorii au considerat inoportună intervenția prin adnotări și comentarii, chiar dacă unele dintre ideile și concluziile expuse ridică semne de întrebare, nefiind pe deplin fundamentate. Acest fapt nu viciază conținutul în ansamblu al studiilor lui Alexandru I. Gonța, ele apărând ca rodul unei temeinice cunoașteri a realităților evului mediu românesc, consolidate prin erudiție și printr-o bună stăpânire a izvoarelor, ceea ce nu putea decât să dea consistență lucrărilor sale.

Volumul reunește cea mai mare parte a studiilor elaborate între anii 1957 și 1977, constituind, prin cele 34 de texte, dintre care jumătate inedite, un veritabil excurs în istoria medievală a românilor. Ele abordează o problematică largă, de la istorie politică, militară, instituțională, socială, economică, urbană până la cea culturală. Vom aminti aici apar titlurile studiilor inedite, care vor stârni cu siguranță curiozitatea cititorului avizat. Dintre cele privitoare la realitățile economice și sociale citâm: *Considerațiuni asupra categoriilor de țărani în Moldova veacul al XV-lea; Bulgarii și sârbii în Țările Române, în secolele al XV-lea și al XVII-lea; Cercetări cu privire la robia țiganilor în Moldova în veacurile XV–XVI; Domeniile mănăstirești în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea; Relații agrare dintre mănăstiri și locuitorii satelor lor în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.* Preocupările pentru istoria urbană le regăsim sub titlurile: *De la curțile cnejilor la târgurile medievale moldovenești și Originea istorică a numelui Dorohoi.* Din aria istoriei instituționale menționăm: *Principii referitoare la drepturile omului în izvoarele istorice ale Moldovei MEDIEVALE* și *Două instituții feudale*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

moldoveneşti sub denumire slavă: joldul şi podvoada. Aspecte privitoare la istoria politică sunt cuprinse în studiile: *Relaţiile moldo-germane în secolul XII până în prima jumătate a celui de-al XVI-lea* şi *Moldova între poloni şi turci în preajma anului 1538 şi complotul contra lui Petru Rareş*, iar în articolele: *Întâlnirea lui Dragoş vodă cu Iaţco prisăcarul, o legendă a secolului al XVII-lea* şi *Un mit din Carpaţi în literatura franceză* regăsim preocupările lui Alexandru I. Gonţa pentru istoria culturală.

Studiul introductiv poartă semnătura lui Ioan Caproşu, unul dintre cei care, de-a lungul timpului au contribuit la redimensionarea profilului istoriografic al lui Alexandru Gonţa. Sfârşitul volumului este însoţit de indicaţiile bibliografice referitoare la toate studiile reunite în această ediţie.

Bunăvoinţa soţiei istoricului precum şi competenţa editorilor a făcut posibilă apariţia unei lucrări importante pentru cercetarea istorică românească, aceste studii constituind reale puncte de sprijin pentru abordări mai profunde.

Marius Chelcu

ALEXANDRU HUSAR, GHEORGHE GONŢA, SILVIA DIMITRIU-CHICU, *Cetăţi de pe Nistru*, Chişinău, Revista „Limba Română" Asociaţia Culturală „Grai şi Suflet", 1998, 212 p.

Prezenta apariţie editorială, care a văzut lumina tiparului cu sprijinul Guvernului României, are menirea de a fi, în primul rând, un instrument didactic necesar cunoaşterii trecutului poporului nostru de către tinerii de la est de Prut. Volumul reuneşte patru studii în care este surprins destinul zbuciumat al principalelor cetăţi de la hotarul răsăritean al Moldovei: Hotin, Soroca, Tighina şi Cetatea Albă. Chiar dacă lucrarea este, în special, una de popularizare, autorii au meritul de a fi îmbinat, într-o manieră fericită, stilul eseistic accesibil unor categorii largi de cititori, cu o informaţie bogată şi bine documentată, urmărind, printre altele, să combată o serie de teorii construite pe temeiuri pseudo-ştiinţifice. Parcurgând filele acestei cărţi cititorul va avea, cu siguranţă, o imagine mult mai clară a importanţei acestor veritabile bastioane pentru apărarea statului medieval Moldova, şi implicit a motivelor pentru care acestea au devenit atât de râvnite de puterile vecine. Cu toate că cetăţile nistrene nu au avut soarta pe care şi-ar fi dorit-o românii, aceasta nu înseamnă că ele au servit iniţial altui scop decât acela de a fi un zid de apărare al statului de la est de Carpaţi. Dar, din păcate, şi în prezent, aşa cum amintesc şi autorii, se proliferează o serie de teorii fanteziste, privitoare la originea şi rosturile sistemului defensiv de pe Nistru, cu intenţia de a deforma realităţi istorice incontestabile.

Sperăm ca această carte să devină un sprijin pentru tinerii care, în dorinţa de a cunoaşte trecutul poporului din care fac parte, se confruntă, în continuare, cu încercări de mutilare a istoriei venite din partea unor aşa-zişi istorici ale căror idei trădează mai curând interese politice şi mai puţin ştiinţifice.

Marius Chelcu

ION DONAT, *Domeniul domnesc în Ţara Românească (sec. XIV-XVI)*, Bucureşti, ed. Enciclopedică, 1996, 244 p.

Apariţia postumă a lucrării lui Ion Donat privitoare la crearea şi evoluţia domeniului domnesc Ţara Românească, până la sfârşitul veacului al XVI-lea, se impune a o iniţiativă necesară aprofundării unui subiect care a suscitat o vie dispută istoriografică.

Reunind trei studii, dintre care două inedite, volumul beneficiază de o analiză unitară menită să surprindă un fenomen care s-a dovedit a fi pentru medievalitatea românească, şi nu numai, un element esenţial de influenţare a evoluţiei aspectelor de natură politică, economică şi socială. Autorul a reuşit să nuanţeze diferenţele faţă de manifestarea aceluiaşi fenomen în Ţara Moldovei unde, premisele formării domeniului domnesc nu au coincis cu cele ale statului românesc de la sud de Carpaţi. Beneficiind de un material documentar mult mai bogat decât antecesorii care au încercat să desluşească problemele legate de stăpânirea domniei asupra pămân-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tului. Ion Donat a reuşit să împingă analiza până la evidenţierea amănuntelor şi a mecanismelor care au conturat evoluţia domeniului domnesc pe parcursul a mai bine de două secole şi jumătate. Informaţia documentară fiind sintetizată în tabelele care însoţesc fiecare capitol, oferă imaginea clară a variaţiilor legate de dimensiunea domeniului domnesc din această perioadă a istoriei Ţării Româneşti.

În concluzie, putem aprecia că prezenta apariţie editorială vine să întregească atât profilul istoriografic al lui Ion Donat, cât şi orizontul cercetării unui element care s-a dovedit a fi un factor generator al puterii politice.

Marius Chelcu

IOAN-AUREL POP, *Geneza medievală a naţiunilor moderne (secolele XIII-XVI)*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1998, 231 p.

Lucrarea reputatului medievist clujean Ioan-Aurel Pop însumează o îndelungată activitate de cercetare în arhivele şi bibliotecile din ţară şi din străinătate, la capătul cărora a rezultat această notabilă contribuţie la studiul evoluţiei sentimentului naţional în Evul Mediu. Demersul său a urmărit, aşa după cum însuşi autorul precizează, analiza formelor de manifestare a sentimentelor naţionale în Europa secolelor XII–XVI, constituindu-se într-un eseu istoric deosebit de elaborat care, pornind de la parcurgerea unor fapte istorice, reuşeşte să surprindă geneza şi dezvoltarea sentimentului naţional, de la primele manifestări ale solidarităţii etnice până la etapa cristalizării naţiunilor moderne. Lucrarea este structurată în nouă capitole, patru dintre ele fiind împărţite în mai multe subcapitole. După un *Cuvânt înainte* ce reliefează etapele edificării proiectului materializat prin prezentul volum, autorul defineşte în *Introducere* modul de abordare al studiului problematicii analizată în lucrare, diferenţiind mai multe segmente în subcapitolele: *Omul şi comunităţile umane; Ce sunt solidarităţile etnice* şi *În ce fel şi de ce se cuvin tratate solidarităţile etnice medievale*. Capitolul doi, intitulat *Aleşii lui Dumnezeu, cei care au o misiune de îndeplinit*, ilustrează recursul la divinitate ca mijloc al legitimării locului şi rolului revendicat de naţiunile medievale în cadrul raporturilor politice europene. Coborând mai mult în trecut, prin însuşirea unor origini îndepărtate şi de sorginte legendară, naţiunile medievale căutau să justifice fie preeminenţa lor în raporturile politice, fie dreptul de a se individualiza şi emancipa de sub tutela unor autorităţi de care se diferenţiau din punct de vedere etnic şi în virtutea descendenţei mitice pe care şi-o atribuiau. Acest aspect este analizat în capitolul trei: *Origini reale şi origini mitice – un stimulent al mândriei naţionale în Evul mediu*.

Cel de-al patrulea capitol, *Identitate etnică prin alteritate: confruntarea paşnică sau violentă cu străinul*, are ca subcapitole: *Generalităţi*; *Francezii şi englezii înaintea şi în timpul Războiului de 100 de ani*; *Francezii şi alţii: opinii subiective*; *Spaniolii şi alţii: sentimentul naţional în focul Reconquistei*; *Noi şi ceilalţi: etniile din nordul Europei*; *Vecinătăţi viciate: lumea din Centrul şi Sud-Estul Europei*; *Cehii şi germanii înainte şi în timpul Războaielor husite*; *Străinul în Bizanţ şi în lumea bizantină*; *Creştinii şi păgânii în sud-estul Europei*. Autorul subliniază structurarea solidarităţii etnice, ca mijloc de a reacţiona la influenţele şi constrângerile venite din afara comunităţii, adversităţile şi confruntările militare având de cele mai multe ori un rol important în edificarea sentimentului naţional în Evul Mediu. Capitolele cinci şi şase: *Identitatea naţională prin limbă* respectiv *Naţiunea medievală şi universităţile europene*, aduc de asemenea argumente ce contribuie la identificarea unor elemente definitorii, care au stimulat pozitiv procesul de conştientizare a solidarităţii naţionale.

Cel mai vast capitol al lucrării este cel intitulat *Confesiune, Biserică şi naţiune în Evul Mediu*, cu subcapitolele: *Chestiuni generale în Apus*; *Cruciadele şi sentimentul naţional*; *Conciliile şi împărţirea lumii pe naţiuni*; *Monarhismul şi etnia*; *Papalitatea, Italia şi Imperiul Romano-German: semnele etnicităţii în lupta pentru putere*; *Identitatea naţională a Bisericii în Apus: anglicanism şi galicanism „avant la lettre"*; *Confesiune, Biserică şi Stat în lumea catolică europeană: alte exemple particulare*; *Biserică şi naţiune în Răsărit: cazuri particulare*; *Disputa dintre catolicism şi ortodoxie. Consolidarea identităţii etnice a românilor*. În acest capitol istoricul clujean se apleacă, printr-o analiză judicioasă, asupra rolului Bisericii care, alături de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Stat, a contribuit la consolidarea sentimentului național, în contextul evoluției raporturilor politice din secolele XIII–XVI și a coagulat în jurul său – cazul centrului și sud-estului Europei – toate energiile însumate în scopul păstrării nealterate a sentimentului național, ca o componentă indispensabilă a perpetuării năzuinței de eliberare națională. Capitolul opt: *Națiunea medievală și monarhia: de la entități politico-statale la state naționale*, cu subcapitolele *Generalități*; *Unitățile politice locale și rolul lor în formarea națiunilor*; *Între imperiu și stat național*; *Regatele medievale și coeziunea națională prin monarhie*, urmărește rolul instituției monarhice în stimularea progresivă a evoluției sentimentului național, mai ales către secolele XV–XVI, când se pun bazele coeziunii națiunilor moderne în Europa.

Ultimul capitol, *Considerații finale*, grupează concluziile autorului care, recurgând la interesante paralele cu situațiile politice din lumea contemporană, subliniază prezența și evoluția sentimentului național în Evul Mediu. Volumul se încheie cu o *Bibliografie selectivă* și un *Rezumat* în limba franceză. Este de remarcat și preocuparea constantă a autorului de a analiza situația spațiului românesc și sud-est european în cadrul mai larg al evoluției politice a întregului continent, fără de care nu ar putea fi pe deplin înțeles procesul de formare și afirmare a națiunilor medievale.

Prin modul de abordare al problematicii pe care o tratează, lucrarea prof. Ioan-Aurel Pop constituie într-o prețioasă contribuție la studiul multiplelor aspecte privind națiunile medievale.

Cristian Luca

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

GEORGES VIGARELLO, *Histoire du viol, XVIe–XXe siècle*. Éditions du Seuil, 1998, 253 p.

Violul în grup, violul conjugal, violul „de război", sodomia, incestul pedofil, violul ancilar – toate aceste variații ale violului propriu-zis sunt surprinse în cartea lui Georges Vigarello, *Histoire du viol*, istorie care se întinde din veacul XVI (Franța Vechiului Regim) până în secolul XX.

Istoria violului, trebuie să subliniem din capul locului, este una complexă, întrepătrunzându-se cu istoria legislației, cu cea a violenței sau cu istoria reprezentărilor sociale asupra femeii. Vigarello nu face greșeala să se rezume la analiza evoluției legislației privind violul, ci se concentrează asupra jurisprudenței. Există, scrie istoricul francez, „un imens versant nocturn format din urmări neangajate sau din proceduri neduse până la capăt". Aici este punctul de greutate al acestei cărți. Nu este o istorie formală, ci una profundă, bazată pe o imensă documentație, o istorie a nespusului, a tăcerii din jurul violului, a omisiunilor și ipocriziei. Vigarello depistează cauzele acestei tăceri, ale distanței dintre gravitatea pedepselor pentru viol și imunitatea majorității agresorilor. El pornește de la observarea filonului creștin al reprezentărilor sociale și afirmă tranșant că disprețul față de trup, precum și desconsiderarea femeii – ambele atitudini cultivate de creștini – au făcut ca violul să fie minimalizat în timpul Vechiului Regim. Vigarello realizează că prejudiciul adus obiectelor – furtul sau tâlhăria – putea duce la pedepse mai grave decât cel adus persoanelor. Apoi, istoricul francez observă că la obârșia verdictului judecătoresc se află universul greșelii, cel al păcatului. Acesta este motivul pentru care marcat de blasfemie, contaminat de abjecție nu este doar agresorul, ci și victima. În epocă, era larg împărtășită ideea că violul consumat este un viol consimțit. Imaginea plăcerii o estompa pe cea a agresivității. Violul era considerat plăcere ilicită înainte de a fi suferință ilicită. Victimele – femei sau copii – rămâneau fizicește stigmatizate, ca atinse de un destin fatal, „depreciate ca un fruct stricat".

Din acest punct își pornește istoria Vigarello. Aceasta este „tradiția" care își întinde tentaculele până în ziua de azi. Istoricul francez urmărește îndeaproape schimbările din legislația privind violul – care evoluează de la „delict oarecare" la „crimă". Cu timpul, sunt considerate violențe amenințările, constrângerile și presiunile morale din partea agresorului; se iau măsuri pentru egalizarea drepturilor femeii și bărbatului în fața justiției; statul social superior nu mai asi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

gură impunitatea. Vigarello se grăbeşte însă să adauge că realitatea din jurisprudenţă este cu totul alta şi aceasta pentru că societatea franceză rămâne falocratică în secolul XIX precum şi într-o bună parte a secolului XX.

Inutil să mai precizăm că, în spaţiu românesc, nu s-a scris mai nimic despre viol din perspectivă istorică. Iar puţinul care a fost scris despre „siluire" a fost recuperat din perspectiva luptei de clasă. S-a insistat pe ideea că în secolele XVIII şi XIX distanţa socială a modulat dozarea gravităţii pedepselor. Fapt adevărat, dar care ignoră „versantul nocturn" la care se referea Vigarello, al punerii reale în practică a normelor legale.

În final, pentru că lucrarea lui Vigarello beneficiază şi de o ediţie românească* – care nu pomeneşte nimic despre biografia autorului – să precizăm că Georges Vigarello este medic de formaţie. El a fost primit însă foarte bine în lumea istoricilor, iar scriitura sa rivalizează în rafinament cu cele mai bune pagini ale şcolii istorice franceze. Vigarello s-a mai ocupat de istoria igienei, a corpului şi a educaţiei fizice (în *Le propre et la sale, Le sain et le malsain, Histoire des pratiques corporelles* şi *Apparition du sport en France). Histoire du viol* este însă cea mai bună carte a sa.

Adrian Cioflâncă

LOTHAR MAIER, *Die Rumänische Revolution von 1848 zwischen Mobiliesierung und Partizipationsforderungen der Bauern*, în revista de istorie „Passato e presente", Milano, 1998.

În continuarea unor preocupări mai vechi consacrate anului revoluţionar 1848 în Principatele Române[1], distinsul istoric profesor dr. Lothar Maier de la Universitatea din Münster (Germania), autorul unor lucrări de referinţă despre istoria politică a României în epoca modernă[2], publică în revista italiană „Passatto e presente", pe 1998, în anul sărbătoririi jubileului de 150 de ani de la revoluţie, un nou studiu substanţial, bine documentat, consacrat fenomenului revoluţionar din spaţiul românesc sub un aspect esenţial: problema agrară.

Studiul, structurat în nouă capitole, se constituie într-o contribuţie originală, foarte serioasă la dosarul spinoasei chestiuni agrare din România veacului trecut. Istoricul german are meritul de a relua întreaga dezbatere a problemei – care a fost deja abordată în istoriografia românească[3] – de a o dezvolta şi analiza aprofundat, cu sublinieri şi accente noi, vrednice de a fi relevate.

După propria afirmaţie a autorului, studiul, bine echilibrat, însumând 20 de pagini, îşi propune să analizeze chestiunea agrară în revoluţia română „sub ambele faţete ale medaliei": străduinţele paşoptiştilor de modernizare a societăţii româneşti vizavi de revendicările ţăranilor.

În primul capitol intitulat: *Vorgeschichte und Voraussetzungen*, autorul, un expert în istoria politică şi în relaţiile agrare ale României în epoca modernă, dovedeşte că este familiarizat îndeaproape şi stăpâneşte cu autoritate domeniul cercetat. El punctează momentele cu grad mai mare de relevanţă pentru evoluţia raporturilor agrare şi politice din principatele Române în epoca avută în vedere. Reliefează modul cum s-a cristalizat în rândul elitei româneşti şi a tineretului studios din străinătate, sub influenţa ideilor romantismului european, ideea naţională. În ciuda originii ei sociale privilegiate, inteligenţia română, formată în Universităţile Apusului şi care va constitui elita conducătoare în revoluţia de la 1848, arată autorul, a favorizat revendicările participanţilor la revoluţie/ inclusiv/ pe cele ale ţăranilor şi ale păturilor mici de la oraşe.

---

* Georges Vigarello, *Istoria violului. Secolele XVI-XX*, Editura Amarcord, Timişoara, 1998, traducere de Beatrice Stanciu.

[1] Lothar Maier, *Die Revolution von 1848 in Moldau und în der Walachei*, Ih: Dieter Dowe, Heinz- Gerhard Haupt, Dieter Langewiesche (Hrsg) *Europa 1848. Revolution und Reform*, Bonn, 1998, S. 253–282.

[2] Idem, Rumänien auf dem Weg zur Unabhängigkeitserklärung. 1866–1877. Schein und Wirklichkeit liberaler Verfassung und staatlicher Souveränität, München, 1989.

[3] Apostol Stan, *Le probleme agraire pendant la revolution de 1848 en Valachie*, Bucureşti, 1971.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În capitolul al II-lea, intitulat *Nationalbewegung und Bäuerliche Wirklichkeit*, analizează programele revoluționare de la 1848 ale pașoptiștilor din exil care au înscris ca deziderate de bază unirea, independența națională, iar cei mai radicali au cerut chiar rezolvarea radicală a problemei agrare.

În capitolele următoare intitulate: *Die Lösungsangebote der Revolutionäre* (Cap. III), *Die Verschiebung der Agrarreform* (Cap. IV), *Die Aussendung der Kommissare* (Cap. V), autorul prezintă pe larg și diferențiat modalitățile propuse de revoluționari de rezolvare a chestiunii agrare. Se prezintă apoi încercările revoluționarilor, în frunte cu N. Bălcescu, de a câștiga țărănimea de partea revoluției prin propaganda comisarilor trimiși la sate. Autorul semnalează ca interesant faptul că țăranii au fost accesibili la propagandă, spre deosebire de Rusia vecină unde „mersul în popor" a înregistrat un fiasco.

În capitolul VI, *Die Mobilisierung der Bauern für die Revolution*, accentul se mută pe evidențierea sprijinului acordat revoluției române de către țărani. Revoluția n-a venit numai la sate, relevă autorul, ci și invers: țăranii și-au trimis la orașe reprezentanții lor să participe direct la revoluție.

După cum era de așteptat, chestiunea agrară în revoluția română de la 1848 este analizată de autor și foarte documentat în capitolul intitulat: *Die Kommission des Eigentums*. Autorul relevă faptul că în ciuda începuturilor pline de promisiuni și participării țăranilor sarcina mobilizării lor pe viitor nu s-a putut realiza. O dovedește și eșecul lucrărilor comisiei proprietății din anul 1848.

În încheiere, într-o formă rezumativă, autorul prezintă rezultatul cercetărilor sale în materie. Ele pun în evidență câteva idei de bază: Întreruperea de către Guvernul provizoriu a lucrărilor Comisie proprietății, relevă autorul, a scos în lumină faptul că revoluționarii au capitulat în fața celei mai importante chestiuni de care depindea rezolvarea victorioasă a revoluției: chestiunea agrară. Pentru atingerea țelurilor lor politice, revoluționarii n-au putut însă abzice de la sprijinul țăranilor. Pentru a-i câștiga de partea lor, ei au trezit nădejdile țăranilor, ce n-au putut fi însă îndeplinite atât din cauze interne cât și externe.

Autorul remarcă în mod deosebit gradul avansat de sacrificii la care țăranii erau pregătiți să facă față pentru a susține guvernul rezultat din revoluție. O asemenea participare ca aceea a țăranilor în revoluția de la 1848 din Țara Românească nu s-a mai văzut nici înainte și nici după această dată. Țăranii au preluat ideile naționale pentru a-și fundamenta astfel revendicările lor. În concluzie, autorul mai remarcă că în timp ce revoluționarii și-au atins țelul propus în răstimp de câteva decenii – constituirea unui stat unitar național independent –, cu țăranii lucrurile au luat o turnură exact inversă. Deși au fost împroprietăriți prin reforma agrară din 1864, țăranii au fost menținuți mai departe în dependență de marile latifundii unde au produs, fără plată, pentru export. În fapt, ei au rămas într-o stare de înapoiere de durată, și au fost excluși de la participarea la viața politică ce le-o conferea *de jure* viitoarea Constituție a țării.

Stela Mărieș

GRIGORE PLOEȘTEANU, *Românii în conștiința Europei, Studii și articole*, I, Târgu-Mureș, Editura Veritas, 1994, 319 p.

Așa cum ne previne autorul însuși în *Cuvântul înainte* care deschide volumul, găsim între paginile acestei cărți „o parte din studiile și articolele" pe care d-sa le-a publicat pe parcursul mai multor ani în periodicele *Cercetări de Științe Sociale, Marisia, Revue Roumaine d'Histoire, Vatra și Amfiteatru*. Caracterul lor pronunțat documentar este vizibil imediat. Autorul își numește, de altfel, într-un fel excesiv de prudent, aceste contribuții „mărturii". În ciuda diversității problematicii lor, se observă, la o lectură fugară, tematica apropiată a acestor texte, ca și orizontul documentar și teoretic, în care cercetătorul din Târgu Mureș își proiectează demersul aflat la baza lor.

Contribuțiile istoriografice cuprinse în acest volum, în jur de douăzeci, privesc în general „epoca pașoptistă" și pe corifeii acesteia, indiferent că este vorba despre Moldova, Țara Românească sau Ardeal, de la Avram Iancu, George Barițiu, Al. Papiu Ilarian, Mihail Kogălniceanu, la I.C. Brătianu sau Al.I. Cuza. Astfel, Grigore Ploeșteanu ne aduce noi date privind „tendințele de unitate națională în epoca revoluției de la 1848", unele momente ale revoluției, fie că acestea se

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

petrec la Blaj sau la Brăila, unele dintre ideile şi personajele revoluţiei, raporturile dintre revoluţionari sau ecourile acestui eveniment în lumea germană etc.

În cea mai mare parte a lor, aceste studii şi articole au la bază un documentar provenind din surse germane, fie că sunt extrase din corespondenţa diplomatică inedită aflată în arhive germane, fie din presa de limbă germană, autorul fiind un recunoscut specialist al relaţiilor româno-germane. De mare interes pentru cercetătorii fenomenului paşoptist ar putea fi documentarul publicat în anexa unor studii, cum ar fi cele despre rapoartele din 1848 ale baronului Sakelario, consulul Saxoniei la Bucureşti, epistolarul diplomatic al lui I. Voinescu II, ministrul de externe din guvernul provizoriu al Munteniei, sau al lui Al.G. Golescu, ca şi unele aspecte privind represiunea revoluţiei în Transilvania sau destinul unor mari figuri ale momentului.

Alături de acestea, nu lipsesc eforturile de interpretare şi studiile cu un caracter mai larg, cum ar fi cele privind atitudinea Prusiei faţă de „revoluţia română de la 1848", ca şi aceea a Austro-Ungariei faţă de independenţa României. De asemenea, ar mai trebui amintite o serie de contribuţii de imagologie, îndeosebi având la bază relatările unor ziare germane privind revoluţia din spaţiul românesc sau unirea Principatelor.

Florea Ioncioaia

GHEORGHE ONIŞORU, *România în anii 1944–1948. Transformări economice şi realităţi sociale*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1998, 196 p.

Sub semnătura istoricului Gh. Onişoru, Fundaţia Academia Civică publică o nouă carte, care, cu mici diferenţe, se suprapune, cronologic, peste o alta tipărită de acelaşi aşezământ şi sub aceeaşi semnătură cu trei ani mai devreme, carte cu care se inaugura, în fapt, Colecţia „Biblioteca Sighet". Dacă în lucrarea din 1996, România imediat postbelică a fost privită exclusiv sub unghiul alianţelor şi al confruntărilor între partidele politice, acum, situaţia cuprinsă între anii 1944 şi 1948 este analizată sub raport economic, social şi al colportajului pe fondul sărăciei şi al regimului de ocupaţie premergător comunizării.

Problemele respective – după cum, cu justeţe, atrage atenţia în *Prefaţă* prof. univ. dr. D. Şandru – au fost sub dictatura comunismului fie marginalizate, fie explicate prin sloganuri politice, motiv pentru care, din tonele de hârtie consumată de istoricii puterii, exigenţele recuperării nu pot reţine decât extrem de puţine titluri ca instrumente de lucru în actualitate. Pe de alta, în anii de după decembrie 1989, nici istoricii nu s-au îmbulzit cu preocupări pentru aceeaşi perioadă, aşa încât efortul istoricului Gh. Onişoru capătă din capul locului caracterul şi statutul de prioritate.

Autorul constată, în baza consultării unui bogat şi extrem de variat material documentar, în foarte largă măsură inedit, că realitatea din compartimentele economiei naţionale învedera cu tărie că, odată cu consolidarea puterii politice a comuniştilor, s-a adâncit controlul asupra domeniului respectiv prin impunerea treptată, dar fermă, a măsurilor cu caracter etatist în industrie. Gh.Onişoru compară amploarea actului naţionalizării din iunie 1948, de natură economică, cu abolirea monarhiei şi formarea partidului unic, ca evenimente de natură politică. Faţă de industrie, în agricultură, datorită numeroaselor particularităţi, strategia adoptată de autorităţi a fost diferită, din care cauză cooperativizarea a demarat ca proces abia în 1949.

Prefacerile în plan economic – demonstrează autorul – au determinat bulversarea structurilor în domeniul social, oponenţii regimului comunist fiind deposedaţi în bloc sau treptat de pârghiile de sprijin. Se puneau, în schimb, bazele aristocraţiei muncitoreşti, a nomenclaturii şi a generaţiilor de nomenclaturişti iviţi pe criterii de origine socială şi de aderenţă la noile orânduieli. În atare chip, proprietatea particulară şi libertăţile individuale care au rezultat din revoluţia burghezo-democrată, puse la loc de frunte în procesul evoluţiei modernizatoare a societăţii, au fost eliminate ca realităţi istorice.

Pe un asemenea fundal – remarcă autorul – a survenit potopul cu subiecte colportate, administrate şi întreţinute cu minuţie de aparatul propagandistic sau exprimat frenetic prin fantezie, zvonuri, iluzii, speranţe, prejudecăţi cu statut de vechime, dar şi naşterea de atitudini ostile faţă de guvernanţi şi ocupanţi. „Zvonistica" epocii a surprins marile frământări – temeri şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nădejdi – ale populației. Materialul arhivistic pus în lucrare de Gh. Onișoru arată concludent, în versuri, și nu numai, pe variate teme celebre, că populația aspira la un alt deznodământ în istorie. Un exemplu concret, pe care ne grăbim a-l oferi ca strălucită manifestare, a fost depistat de Siguranță în comuna Dragomirești (jud. Neamț), în martie 1948. Acolo și atunci, rugăciunea biblică, dată de Isus Hristos ca model de închinare față de Dumnezeu a fost transpusă versificat în plan politic în felul următor: „Tatăl nostru cel din Moscova/ Prăbușească-se împărăția ta/ Facă-se voia mea/ Precum în Germania/ Așa și în Rusia./ Pâinea noastră cea de un sfert pe săptămână,/ Dă-ne-o nouă astăzi și în fiecare zi./ Și ne iartă nouă condițiile de armistițiu/ Precum și noi iertăm jafurile voastre/ Și nu ne duce pe noi în ispită/ De-a mai trece odată Nistru/ Și ne izbăvește de prietenia cu Rusia Sovietică/ Amin" (p. 142–143).

Noua carte a istoricului Gh. Onișoru se poate citi pe nerăsuflate, dar pe o adâncă receptare a adevărului este bine de a fi parcursă cu creionul în mână și cu o foaie de hârtie alături, pentru a se reține idei și fapte esențiale. Și multe sunt de scris! Cu siguranță, nu după timp îndelungat, se va putea trece în dreptul noii cărți cuvântul „epuizat", ca la precedenta, dovadă că Fundația Academia Civică editează lucrări care nu zac pe rafturile librăriilor și aceasta întrucât face să graviteze în juru-i valori și mari condeie.

Aici, în încheiere, ne exprimăm bucuria de a fi avut privilegiul de a citi un volum care invită la reflecții spre a trage noi brazde, adânci până la adevăr, cu teme robust tratate, pe ogorul atât de fertil și totuși, atât de nestatornic al istoriografiei contemporane.

I. Saizu

MIODRAG MILIN (coord.), *Timișoara în arhivele „Europei Libere": 16–22 decembrie 1989*, București, Fundația Academia Civică, 1999, 312 p.

În vara anului 1996, profesorul Miodrag Milin a participat la un program de cursuri intitulat *Istoria comunismului*, organizat de Universitatea Central-Europeană din Budapesta și gândit de Profesorii Alfred Rieber și István Rév, care au avut în vedere identificarea și discutarea manifestărilor ce au prefațat căderea comunismului în Estul european. Profitând de ocazie, el a cercetat Arhiva „Europei Libere", interesat fiind de evoluția evenimentelor petrecute în decembrie 1989, la Timișoara. Primele informații, devenite azi documente, au fost transmise în noaptea de 17 decembrie, iar ultimele poartă data de 20 decembrie 1989, când, așa cum subliniază dl. Miodrag Milin în *Introducere*, atenția generală a fost focalizată asupra Bucureștilor, acolo unde începutul dat de capitala Banatului putea fi transformat într-o mișcare națională.

Editorul coordonator, care este un cunoscător avizat al evenimentelor din decembrie 1989, a selecționat din multele telegrame, comentarii, editoriale, extrase din presă etc., 224 de texte, cu dimensiuni diferite, provenite din Budapesta, Viena, München, Belgrad, Londra, Geneva, Varșovia, Berlinul de Est, Washington D.C., Moscova, Paris, Sofia, Praga, Bruxelles, Nicosia, Roma, Teheran, Vârșeț, Frankfurt, Tokyo, Beijing și Vatican. Compulsându-le, el a sesizat că, dincolo de diversitatea lor, se remarcă o permanentă și sinceră simpatie pentru timișorenii ieșiți în stradă, sperându-se că sacrificiile lor nu vor rămâne fără rezultatele așteptate. Înțelegerea și aprecierea evidențiate de sursele documentare provenite din Iugoslavia, Ungaria și Germania, îndeosebi, erau determinate, așa cum observă editorul, de circumstanța că în Timișoara trăiesc diverse grupuri etnice, unite atunci de aceleași aspirații. Înainte de a-și încheia considerațiile introductive, dl. Miodrag Milin se întreabă: „ce s-a întâmplat, de fapt, la Timișoara? O revoltă? O simplă manipulare? O revoluție?". Aceste interogații finale nu au nimic retoric în ele și sunt formulate la zece ani după consumarea evenimentelor avute în vedere. Incertitudinea învederată de ele reliefează faptul că nici azi nu cunoaștem adevărul despre ceea ce s-a numit, un timp, „revoluția din decembrie". Dacă în 1989 sau 1990, eventualele echivocuri erau suplantate de considerente emoționale, în ultima vreme studioșii au început să privească altfel „scenariul" înlocuirii lui N. Ceaușescu, fapt demn de remarcat, întrucât el învederează intrarea subiectului într-o zonă a investigației științifice.

Așadar, volumul la care ne referim este unul de documente, provenite din Arhiva Postului de Radio „Europa Liberă", fondul *Romanian Collection*, dosarul *Timișoara Riots*, și păstrate la

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Open Society Archives din Budapesta. A apărut în seria „Documente", a Fundației Academia Civică, serie îngrijită de dl. Romulus Rusan. Alături de coordonatorul amintit, ediția a fost alcătuită de Andrei Milin și Alina Șoșdean, precum și de Iuliu Bălău, Dorina Pârva și Lucian Vesalon, ale căror colaborări au fost parțiale.

Textele documentelor sunt precedate de rezumate, care înlesnesc identificarea eventualelor subiecte și consultarea lor.

Informațiile oferite de documentele transcrise în acest volum nu au aceeași valoare științifică, dar ele refac, în totalitatea lor, coordonatele problematice ale evenimentelor petrecute la Timișoara, între 17 și 20 decembrie 1989. Incompletitudinea și provizoratul celor mai multe dintre documentele avute în vedere sunt atribute consubstanțiale ale unor informații bazate uneori pe știri incontrolabile și deducții aleatorii. Dar și așa, chiar, oricine va parcurge acest volum va fi capabil să elimine diverse șabloane ale imaginii de început, în care, de pildă, László Tőkés apărea ca „lider al revoluției române din decembrie 1989", clișeu preluat și impus de unele enciclopedii și dicționare străine.

Apariția acestui volum de documente este o realizare editorială mai mult decât notabilă și se alătură altora de același gen, în care au fost adunate referințe provenite din spații informaționale mai îndepărtate de România: Germania, Italia etc. Când acestora li se vor adăuga și documentele românești, abia atunci va putea fi scrisă istoria căderii lui N. Ceaușescu și a preluării puterii de către „emanații" „revoluției din decembrie". Din nefericire, timpul trece, iar peste ceea ce s-a întâmplat la Timișoara – și nu numai –, în urmă cu zece ani, se așterne uitarea unora și nepăsarea altora, circumstanță care ne îndepărtează de adevărul atât de clamat, dar mereu eludat. Conștientizând această realitate vom prețui mai mult efortul tuturor acelora care au făcut posibilă editarea volumului în cauză.

Gheorghe I. Florescu

ISTORIOGRAFIE

LUCIAN BOIA, *Jocul cu trecutul*, București, Editura Humanitas, 1998, 172 p.

În lucrarea domnului Boia identificăm istoria ca joc al minții, ca limbaj figurat, ca sumă a unor actualizări, a unor personificări succesive. Exorcizând tentația totalizării, a cauzei prime/ultime, autorul invocă varietatea istoriilor imaginabile, obligatoria complementaritate a paradigmelor. De vreme ce acordăm drept de cetate lui *homo religiosus* sau *homo oeconomicus*, nu avem motive să îl repudiem pe *homo ludens*.

Ca orice artă zăvorâtă între hotarele propriilor metode, reguli și conceptualizări, istoria acceptă și o identitate ludică. Aceasta se revendică din insuficiența racordării la experiență, din înclinația spre sistematizări continue. În interiorul domeniului delimitat, istoria jonglează, la nesfârșit, termenii axiologiilor consacrate. Asimilându-și caracterul de *joc*, ea nu poate refuza controversa, competiția. Altfel spus, o altă „școală", o nouă ludificare.

Chemată la ordine, adusă la „zi", istoria organizează amintiri și, totodată, propria-i captivitate. *Jocul cu trecutul* este povestea imposibilei obiectivări. Mai mult, autorul ține să observe că *imaginarul* istoric nu refuză vecinătatea *imaginației*. După cum și Huizinga o spunea, reprezentarea se naște ca închipuire. Anticipația pe durată lungă, morbul esenței ultime, de dincolo de aparențe, au cultivat mai mult coincidențe decât cauzalități. Abandonându-ne explicațiilor definitive, trecem cu ușurință de la istorie la simpla ficțiune. Natura umană – niciodată aceeași în devenirea ei – nu a îndemnat la prudență, nu a reclamat relativismul interpretărilor. Dimpotrivă, mai dăm istoriei rosturi sapiențiale, mai credem încă în recidivele ei.

Multitudinea atâtor păreri asediază o singură realitate: obiectivă, irecuperabilă. Practicând confuzia dintre această realitate și *imaginea* despre ea, tindem să o inocentăm pe cea din urmă. Recompusă conștiincios, sub imperiul coerenței, istoria ni se înfățișează aici ca deprindere, ca îndemânare, mai puțin ca vocație. Munca istoricului este o întreprindere privată, nu și autonomă. Prea multe descumpăniri și obișnuințe își dau întâlnire în scriitura lui. În plus, accesul la trecut îi este mediat, cenzurat, de lentila prezentului, de efemeridele acestuia. Istorie și istoric alcătuiesc

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

un joc al măştilor interschimbabile. Croind scenarii din cele câteva secvenţe de adevăr avute la îndemână, istoricul ne pare când profesionist al îndoielii, când vânzător de cuvinte.

Istoria ni se comunică prin idolatrii, excelenţe, habitudini. Ele aşteaptă reverenţa istoricului, fidelitatea colectivităţii. Nici reciproca nu e mai puţin adevărată: câte aşteptări, atâtea istorii... Nu ne stă în putinţă să despărţim adevărul de minciună. Putem salva, cel mult, adevăruri compromise. Sortiţi subiectivităţii, nu suntem capabili să stabilim, cu dreaptă măsură, câtă superstiţie şi cât discernământ, câtă naivitate şi câtă premeditare se ascund într-o construcţie istoriografică.

Deconcertant la prima vedere, demersul domnului Boia nu se doreşte un rezumat al dezorientărilor noastre. Unor schimbătoare *conţinuturi* autorul alătură perenitatea multor *structuri* mentale. Ne propune deci, o investigaţie cât mai detaşată de obsesia deznodământului, a necesităţii retrospective, de abordările univoce şi globalizante, de spectaculosul fetişizat şi gâlcevile identitare. *Jocul cu trecutul* presupune deconstrucţie, dezvăţ. Nu provoacă, totuşi, la scepticism. Nici nu forţează un alt discurs asupra metodei. Străină de orice manierism, structurată pe o dialectică a bunului simţ, cartea atrage prin calitatea reflecţiilor, prin eleganţa expunerii. Şi, de ce nu, prin făgăduinţa unui apropiat *come-back*.

Andi Mihalache

AL. ZUB, *Discurs istoric şi tranziţie*, Iaşi, Institutul European, 1998, 216 p.

E o deosebită desfătare de a ne reîntâlni cu eminentul istoric Al. Zub printr-o nouă carte finalizată ştiinţific şi stilistic în nota cu care ne-a obişnuit, o carte care invită nu numai la admiraţie, dar, chiar cu precădere, la regândirea destinului discursului istoric în faza în care ne aflăm. Ca şi N. Iorga, Al. Zub pune accentul cuvenit pe bunul-simţ ca garant şi ca instrument de evaluare a istoriografiei din ultimele peste patru decenii asupra trecutului, fără de care o restituţie corectă devine cu neputinţă.

Perioada pe care o traversăm, denumită cvasiunanim de tranziţie, punând interogaţia firească „în ce direcţie şi în ce mod", cheamă, mărturisit sau nu, ştiinţa la un efort de măsură, efort imposibil de prestat fără ca disciplinele sociale, cu precumpănire istoria, să nu sufere la rândul ei o tranziţie. De la ce către ce? O întrebare căreia Al. Zub i-a dat răspuns în mai multe studii şi articole publicate în reviste de specialitate, adunate acum într-un volum cu tematică precisă, studii care, altcum, ar fi rămas risipite, fără ca încărcătura de motivaţii ştiinţifice să fi ajuns mai lesne la îndemâna cititorului, în general, a specialistului, în special. E o deprindere folositoare de la care autorul ar trebui să nu abdice niciodată.

În formulări de cea mai clară expresie, Al. Zub învederează că la confluenţa secolelor, care acum coincide şi cu confluenţa mileniilor, omenirea, inclusiv societatea românească, are de reportat numeroase stări contradictorii, chiar fundamental divergente. În cazul României, o reportare conţine procese pozitive de creştere, de progres şi de civilizaţie, dar şi fenomene negative, de căutări spre direcţii imprevizibile, o sumă de eşecuri şi de respingeri, probleme faţă de care discursul istoric în faza de tranziţie se doreşte unul de jalonare, continuând, nu reîncepând un efort ştiinţific, întrucât – fapt esenţial –, cu toată adânca bulversare a structurilor produsă în anii dictaturii, unele atitudini au reuşit să persiste. În atare fel, s-a asigurat o anumită continuitate de spirit de tradiţii şi de cultură, atitudini care au putut fi repede puse în valoare de îndată ce prin actul istoric din 1989 au dispărut sau au fost considerabil diminuate forţele coercitive. O dovadă concludentă – exprimată şi de alţi autori – este faptul că după Decembrie 1989 avem, pentru unele teme, mai multă istorie decât a existat în ultimii peste patruzeci de ani.

Plecând de la adevărul că vreme de un secol, când naţiunea s-a aflat în plină ascensiune, discursul istoric a fost privit cu încredere, adesea cu entuziasm, autorul ajunge la constatarea că, de la un timp, sub impactul schimbărilor produse pe toate planurile, scepticismul faţă de istorie a apărut chiar în rândul slujitorilor ei. Cu alte cuvinte, secolul la care ne referim, încărcat, la noi, de înflăcărare specifică, dar şi de convulsiuni şi de dramatism, a reflectat biruinţa ideii de unitate

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

națională, de creație culturală, părând a se pune în practică sintagma eminesciană de transformare a poporului în „strat de cultură" pentru a putea supraviețui în istorie, ca și succesiunea de dictaturi nu numai pe vreme de război, ci și de pace.

La confluența mileniilor, discursul istoric – accentuează cu dreptate Al. Zub – are (și nu se poate sustrage) un pluralism tot mai complex, care trebuie să dubleze pluralismul ce se degajă din realitatea fenomenologică, apăsată de problemele viitorului și de numeroasele chestiuni nerezolvate de trecut. Iată de ce, chiar partajată în preocupări pentru studierea *întregului* ori a *părților* complexului, conduita corpului istoricilor își poate spori șansele numai prin punerea la lucru a tuturor viziunilor și a tuturor sistemelor de gândire. Unei complexități istorice reale trebuie să-i corespundă – acesta este după părerea noastră esența mesajului demersului istoriografic întreprins de Al. Zub – spiritul pluralist care investighează; aici se află, în fapt, și cheia discursului istoric, acum în faza de tranziție. Departe de a fi retorică, întrebarea privind statutul istoriei ca știință pune în evidență constatarea că o schimbare, pentru a fi sesizabilă și relevantă, se cuvine să se afle în raport cu ceea ce este permanent ca durată, fără rupturi, făcând posibil ca istorismul să nu împiedice discursul istoric legitim.

Nu avem decât a mulțumi și de această dată emitentului istoric Al. Zub care, prin bunăvoința Institutului European Iași de a-și spori colecția „Sinteze", ne răsfață cu o nouă carte menită să rămână de referință, pildă de înțelegere matură și responsabilă a menirii istoriei eliberată de închingări ideologizate restrictive și angajată spre complexitatea discursului, după cum complexă este și realitatea contemporaneității.

I. Saizu

DIVERSE

VIOREL ACHIM, *Țiganii în istoria României*, București, editura Enciclopedică, 1998, 202 p.

Cartea lui Viorel Achim abordează studierea istoriei unei etnii care, chiar dacă are o prezență de jumătate de mileniu în spațiul românesc, rămâne în mare măsură necunoscută. Tocmai de aceea, lucrarea istoricului bucureștean vine să aducă lumină într-o arie mai puțin abordată de istoricii noștri dar care merită a fi dezbătută și aprofundată pentru a obține o imagine de ansamblu a trecerii prin timp, a acestui grup etnic rămas în continuare la marginea societății.

Volumul urmărește istoria țiganilor de la primele atestări ale prezenței lor în spațiul românesc, până în zilele noastre, parcurgând principalele momente: sosirea, robia, dezrobirea și încercările de integrare în ansamblul societății, intenții ce se dovedesc în continuare greu de înfăptuit, în oarecare măsură, și din cauza neînțelegerii de către majoritari a specificității unui grup plasat la periferia societății timp de mai multe secole.

Abordând cu o deosebită competență interpretarea surselor de care s-a folosit în conturarea demersului său științific, autorul a reușit să se detașeze de prejudecățile care au viciat lucrările referitoare la studierea acestei etnii. A rezultat astfel o sinteză necesară, menită să creeze o imagine de ansamblu a specificității istoriei țiganilor și a relațiilor acestora cu populația majoritară timp de aproape șase secole. Putem aprecia ca salutară inițiativa lui Viorel Achim demersului științific din acest volum, atât din perspectiva actualității temei abordate, cât și a necesității unei mai bune cunoașteri a celor care trăiesc alături de noi și pe care trebuie să-i înțelegem plecând în mai mare măsură de la elucidarea urmelor pe care le-a lăsat trecutul lor istoric, precum și a punctelor de convergență cu populația majoritară.

Marius Chelcu

HORIA GEORGESCU, *Pentru cauza românească*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998, 415 p.

Dintr-o însemnare aflată pe pagina de gardă se înțelege că este vorba de un volum postum, care cuprinde „articole scrise de Horia Georgescu în limba română, editate de soția sa, și apărute

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în diferite publicații din exil". Puțin cunoscut în România, autorul simte el însuși nevoia să-și prezinte gesturile și biografia: se vorbește mult în carte despre Horia Georgescu, ca personaj al diverselor „acțiuni" care au dinamizat în anii '80 exilul românesc. Mai cunoscut este numele prefațatorului, Ion Solacolu, un scriitor și editor care trăiește în Germania, care face o prezentare elogioasă, dar în același timp, ponderată a lui Horia Georgescu.

Departe de a fi unitar, volumul este compus dintr-un mare număr de texte, în general, diferite între ele, ca tematică și stil, unele scrise la mare distanță în timp: de la notițe autobiografice, fragmente de jurnal, eseuri politice și literare, recenzii, la intervenții în presa occidentală, apeluri și altele. Unele dintre acestea sunt inedite. Cele mai multe însă au apărut în publicațiile românești ale exilului, mai cu seamă în „Dialog" și „Presa Liberă Română", ca și în presa occidentală, purtând inevitabil cu sine ceva din febra „bătăliilor" pe care autorul le-a purtat în anii '80 „pentru cauza românească".

În ciuda acestei diversități, se pot distinge cu ușurință în corpul lucrării, două părți distincte, care par a exprima în același timp două fragmente biografice distincte. Prima parte, cu o tentă pronunțat memorialistică, conține mai cu seamă evocări și însemnări zilnice ale tânărului diplomat Horia Georgescu, dintre care cele despre Palestina au un farmec aparte, și se încheie dramatic, prin relatarea momentului demisiei din Ministerul de Externe, în decembrie 1947, după abdicarea regală, și stabilirea în Occident. „Amintirile unui ucenic diplomat", cum apare denumit acest capitol, ne oferă, alături de valoarea literară și sentimentală a multor pagini, informații inedite privitoare la atmosfera din preajma celui de-al doilea război mondial. Regăsim aici „câteva amintiri despre Nicolae Iorga", mărturia directă a autorului despre ultimele zile ale Cehoslovaciei interbelice, note privind dramele anului 1940 și începutul războiului, dar și însemnări de călătorie sau impresii politice.

Cea de-a doua parte a cărții, cu mult mai extinsă, cuprinde mai multe secțiuni și categorii de texte. Cronologia acestora se plasează mai cu seamă în deceniul al nouălea, după o paranteză uimitoare de exact treizeci de ani, 1949-1979, adică anii cât autorul a lucrat la Agenția France Presse, ca reporter diplomatic. Ele atestă, de la sfârșitul anilor '70, de când datează primele intervenții „pentru cauza românească" ale lui Horia Georgescu, proba unui intens angajament românesc din partea autorului. Se observă imediat în aceste intervenții o netă diferență de ton, favorizată de schimbarea de atmosferă din presa internațională în legătură cu regimul comunist din România, ca și de activizarea cercurilor românești din diaspora. Problematica lor este foarte diversă, dar se pot observa câteva teme favorite, care fac parte din marea dezbatere a anilor '80: problema Transilvaniei și a „neorevizionismului" maghiar, atitudinea Occidentului față de URSS, inclusiv mitul Gorbaciov, problema noului rol al exilului etc. Începând cu a doua partea anilor '80, temele românești devin predominante: dărâmarea Bucureștiului și distrugerea satelor de către Ceaușescu, atitudinea regimului față de maghiari, înfometarea populației, „ctitoriile" etc.

Regăsim în aceste texte, în general scurte și penetrante, peste tot o judecată lucidă, deși uneori pasională. Horia Georgescu critică deopotrivă propaganda maghiară a exilului, manipulat de Janoș Kadar, în problema Transilvaniei, combate atitudinea „neutralistă" a presei occidentale din anii '80, care legitima discret regimul Ceaușescu, ca și politica struțului a diplomației occidentale care refuzau să-l vadă pe Ceaușescu ceea ce era, mai cu seamă „pragmatismul" dnei Thatcher, care credea că regimurile comuniste pot fi convertite de bună voie la democrație. De asemenea, fostul corespondent diplomatic ripostează față de „cultul" lui Gorbaciov în Occident, ca și față de vulgarizarea imaginii unei Românii precomuniste ancestrale și satanice. El nu ezită să discute recompoziția exilului dar și noile dispute și fracțiuni din interiorul său, și să schițeze portretele unor străini care nu s-au lăsat seduși de mirajul Ceaușescu (Leonard Kirschen, David Funderburk, Saul Bellow).

Cum ne sugerează și titlul cărții, autorul este un spirit de genealogie pașoptistă: naționalist în tradiția atitudinii liberale interbelice, democrat și pro-occidental. Mândru de originea sa rurală (dar nu neapărat țărănească), de cariera sa meritocratică din România, Horia Georgescu are

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nostalgia României interbelice, însă fără stridențe și fără paseism, așa cum rar se petrece. Este România tinereții sale, pentru care el își dedică ultimii anii ai existenței.

Polemic, el este deopotrivă un spirit disociativ și echilibrat. Într-un răspuns la scrisoarea „Grupului de refugiați", publicat în revista „Dialog" din decembrie 1982, el arăta: „Noi, românii, nu avem – n-am avut niciodată – experiența adevărată a exilului, uneori foarte lungă și aspră pentru alte popoare". Lipsește românilor din exil ponderea ungurilor sau polonezilor, dar mai ales unitatea acestora. Totuși, el respinge ideea că românii nu s-ar ajuta între ei sau că ar fi mai dezbinați și mai puțini solidari. Faptul că nu s-a reușit constituirea unei „organizații centrale a românilor din exil", i se pare logică și deloc neobișnuită. Nici alte popoare din Est n-aveau. Era dificil, și puțin dezirabil, ținând cont de experiențele anterioare imediat postbelice. O asemenea structură ar aduce la suprafață nenumărate orgolii și ar fi fost ușor manipulată de Securitate. Convingerea sa, exprimată într-un interviu din decembrie 1986 este că, datorită marilor diferențe dintre membrii exilului, „numai o colaborare ad-hoc poate servi, în mod util, cauza comună".

Importantă de semnalat este și atitudinea sa față de o anumită tradiție politică, relativ puternică în cadrul exilului. Horia Georgescu este de părere de la acțiunea militantă a exilului trebuie excluse tendințele „fasciste, totalitare și antisemite". Constrângerile exilului nu trebuie să ducă la ignorarea valorilor democratice. Radicalitatea nu este totuna cu extremismul. De asemenea, el refuză anti-comunismul primar. Horia Georgescu se consideră un refugiat politic, aflat „în așteptarea liberării țării". Politică înseamnă pentru el, ca membru al exilului, „luptă națională pentru apărarea prin toate mijloacele legale ale intereselor permanente ale neamului nostru, pe care numai NOI putem să le prezentăm în străinătate (...) luptând, în același timp, și contra propagandei mincinoase, dar insiduoase a REGIMULUI de la București", pe care, de altfel, nu-l recunoaște niciodată ca „guvern" legitim.

În multe din aceste pagini, în mod inconștient, probabil, dat fiind formația autorului, tentația literaturii este mereu prezentă. Horia Georgescu se înfățișează adesea ca un narator pasionat, iar pamfletele sale arată o mereu vie imaginație plastică. Pentru cei din generațiile mai noi, cartea are un suflu sentimental indelebil. Este ca și cum timpul ar fi înghețat în acest interval și brusc am intra într-o lume pe care am pierdut-o de mult. Pentru toți cei care se interesează de exilul postbelic, cartea lui Horia Georgescu este o mărturie de neignorat.

Florea Ioncioaia

HORIA-ROMAN PATAPIEVICI, *Politice*, Cu ilustrații de Dan Perjovschi, București, 1996, 302 p.

Volumul cuprinde o suită de eseuri și interviuri asupra unora dintre temele cele mai fierbinți ale actualității noastre culturale și politice. Acestea atestă angajamentul civic al autorului, precum și larga sa disponibilitate intelectuală. Unele dintre aceste texte au fost deja editate anterior în presa de atitudine de la noi, făcând la timpul lor obiectul unor intense dezbateri în viața publică. De altfel, cum se știe, această a treia carte a eseistului H.-R. Patapievici a provocat și ea la rându-i aceleași vii discuții.

În afara circumscrierii în teritoriul dezbaterilor curente, adesea minat de nenumărate neînțelegeri și partizanate, eseurile lui H.-R. Patapievici oferă unele puncte de interes pentru discuțiile care au loc în istoriografia noastră de astăzi. Astfel, primele piese ale volumului pot fi înregistrate drept mărturii directe asupra momentului care a premers căderii lui Nicolae Ceaușescu, din decembrie 1989. Participant direct la revolta bucureșteană contra regimului Ceaușescu, din 21-22 decembrie, autorul a fost maltratat de forțele de ordine ale regimului comunist și întemnițat la Jilava.

La fel de plină de interes este apoi seria relatărilor din zilele dramatice ale anului 1990, mai întâi, episodul cețos din 29 ianuarie, apoi, evenimentele din 13-15 iunie și fenomenul Piața Universității, în general. În ciuda caracterului lor marcat de o puternică subiectivitate, aceste mărturii atestă un excelent observator al evenimentelor și pot constitui piese importante la orice dosar care se vrea comprehensiv asupra revoltei care a dus la prăbușirea regimului comunist din România și în ce privește tulburările care i-au urmat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nota autoreferențială și profund polemică este prezentă și în restul textelor cuprinse în acest volum, dar aceasta este contrabalansată de un remarcabil efort analitic și conceptual. Cercetătorii fenomenului cultural pot găsi aici sugestii și distincții de mare rigoare. Multe din aceste eseuri au în prim-plan problemele identității și interpretării istoriei naționale. H.-R. Patapievici deconstruiește aproape toate miturile culturale care au participat în ultimele cinci-șase decenii la ficțiunea identitară românească și au reprezentat sursa „romanului naționalist" edificat de istoriografia română mai veche sau mai nouă. Fapt rar, radicalitatea autorului este direct proporțională cu spiritul său de comprehensiune.

Deși nu privesc direct problematica istoriografică, eseurile lui H.-R. Patapievici, mai cu seamă cele din prima parte a cărții, pot interesa într-o măsură însemnată orice istoric care-și pune întrebări în legătură cu specificul național, cauzalitatea istorică, problematica etnicului, raportul dintre confesiune și identitate culturală etc. Cartea de față este o invitație indirectă la o privire în registru „liberal" a faptului istoric, în așa fel încât istoriografia să participe într-o măsură mai semnificativă la marile dezbateri din viața publică și să poată refuza provocările sirenelor colectivisto-autoritare.

Florea Ioncioaia

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CALEDARUL NAȚIONAL ILUSTRAT AL ROMÂNILOR AMERICANI PE ANUL 1999. THE 37TH ALMANAC EDITED BY PETER LUCACI, *Publicat de ziarul „America", Organul oficial al Uniunii și Ligii S.R.A.*, Inc., 1999, North Olmsted, Ohio, 152 p.

Între românul ajuns în America la sfârșitul secolului XIX, care nu se considera a fi și nici nu intenționa să devină un român american, și acela care reușește astăzi să depășească toate „barierele" așezate în jurul Lumii Noi, dobândind privilegiul de a fi american, este o mare diferență. Emigrația transoceanică românească a îmbrăcat, la începuturile ei, forme specifice, impuse de vicisitudinile vremurilor, dar și de realitățile proprii unei națiuni pentru care emigrarea nu s-a constituit niciodată într-o politică oficială. Traversarea oceanului, de către un român, în ultimul deceniu al veacului trecut, dar și mai târziu, a fost considerată o opțiune – uneori o „aventură" – personală, care se reducea la o tatonare, determinată nu de motivații morale, ci materiale și politice îndeosebi. Primii români au atins un țărm al continentului de dincolo de Atlantic fără a se confrunta cu gândul că *America is just an idea* ori că Lumea Nouă ar fi *the country of all opportunities*. Între primul român ajuns în America și ultimul român devenit „American citizen" este o distanță impresionantă, circumscrisă mai ales arealului mental, înainte de a fi luată în considerare diferența temporală.

Confruntați cu grave adversități de ordin național, dar și cu numeroase dificultăți economice, românii au „descoperit" America mai târziu decât alți europeni, adoptând apoi o atitudine de expectativă prelungită față de o experiență care reclama o „ruptură" identitară, fără de care nu era posibilă „americanizarea". Așa se explică faptul că apariția și apoi afirmarea unei comunități românești în spațiul dintre Atlantic și Pacific nu s-au produs ca niște acte spontane, lesne explicabile, ci au rezultat unui proces istoric, rămas încă neelucidat până azi. Oricum, înainte ca Primul Război Mondial să fi modificat cursul înaintării generale a lumii, în America devenise conștientă de sine o comunitate a românilor americani, care a evoluat în funcție de circumstanțele specifice României, dar și S.U.A. Românilor rămași în țară le-a trebuit mult timp până să accepte că fiecare dintre compatrioții care au trecut Atlanticul, stabilindu-se în Statele Unite, erau americani, deci semeni de-ai lor care puteau refuza orice legătură cu fosta patrie sau cu aceea a părinților lor. N. Iorga a acceptat această realitate abia după ce a vizitat America, în 1930, când a „descoperit" că românii care trăiau dincolo de Ocean erau americani în adevăratul înțeles al cuvântului. Abia după aceea, va recunoaște, opt ani mai târziu, că „istoria contemporană, în sensul ei cel adevărat, cel nobil, care, e drept, trece astăzi în toate țările printr-o mare criză, începe în America, și acolo s-a creat modelul pentru toate popoarele unei ere noi". Dar, chiar și azi, mulți români refuză să-i considere pe românii americani numai ori și americani.

Indiferent, însă, ce credem noi despre ei sau ce gândesc ei despre noi, o legătură organică există – și nu una întâmplătoare –, care trebuie să ne apropie, pentru a ne „redescoperi" și a consolida – împreună, desigur – ceea ce avem comun. În ultimii ani se pare că s-a încercat ceva în această direcție, totul însă rezumându-se la acțiuni oficiale conjuncturale, nefinalizate de cele mai multe ori, sau la contacte emoționale, personale ori de grup, care nu au putut suplini lipsa unui program realist, avansat de guvernul român. Ca și altădată, inițiativele concrete au aparținut comunității românilor americani, inițiative care, lipsite de un suport efectiv, nu au reușit să elimine inerția dintotdeauna a românilor de acasă. Oricum, chiar așa stând lucrurile, orizontul de așteptare este altul, indiferent din ce direcție este privit acesta, ipostază care va favoriza, probabil, ameliorarea situației actuale, care ar rezida într-o apropiere a României de românii americani, într-o reală „redescoperire" reciprocă, benefică pentru cunoașterea istoriei comunității românești din America, a istoriei românilor și a S.U.A., a relațiilor dintre cele două state etc.

Calendarul național ilustrat al românilor americani pe anul 1999 vine în întâmpinarea celor interesați de cunoașterea trecutului și a prezentului românilor americani, adresându-se, în egală măsură, comunității românești din America și românilor din țară, cu atât mai mult cu cât numărul avut în vedere are un caracter aniversar, conferit de faptul că anul acesta „The United Romanian Society" (Societatea „Unirea Românilor") va comemora nouă decenii de existență. Cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

această ocazie, dl. Eugene S. Raica, Președintele Societății, publică un articol intitulat *„Unirea Românilor". The „United Romanian Society"*, în care schițează un succint istoric al asociației fondate la 9 iunie 1909, de 17 români imigranți din Detroit, Michigan. Scopul acestei organizații de binefacere a fost acela de a asigura sprijin financiar membrilor ei în caz de boli, accidente sau moarte, propunându-și, în același timp, „să păstreze cultura română unică și tradițiile etnice în Lumea Nouă". În februarie 1912, la o întrunire generală a Societății, membri ei au hotărât să înființeze o parohie ortodoxă, sub patronajul Sf. Gheorghe, pentru a răspunde nevoilor spirituale ale întregii comunități. În 1924, prin fuziunea mai multor organisme asemănătoare, Societatea „Unirea Românilor" a devenit cea mai cuprinzătoare asociație a „Uniunii Ligii Societăților Românești din America", organism care, la rândul lui, reprezenta „cea mai mare organizație românească nonreligioasă din America de Nord". Doi ani mai târziu, adică în 1926, „Unirii Românilor" i s-a alăturat și Societatea „Patrioții Români Americani", care ființa de un deceniu, în Highland Park, Michingan.

Fără a intra în amănunte, dl. Eugene S. Raica amintește doar că asociația pe care o conduce a oferit, printre altele, ajutor financiar cetățenilor din România în timpul și după cele două războaie mondiale, precum și după inundațiile devastatoare din anii 1925 și 1970. Domnia sa, împreună cu istoricul Alexandru Nemoianu, a publicat *History of the United Romanian Society (1909-1985)* (Bookmasters, Inc., 1995, 208 p.), într-o ediție bilingvă, care reprezintă prima schiță monografică a unei societăți românești de binefacere din S.U.A.

Un studiu deosebit de important semnează, în continuare, Fr. Vasile Hațegan, despre Researching Romanian-American History, care e, de fapt, o micromonografie a evoluției generale a comunității românești din S.U.A. Așa cum era de așteptat, autorul încearcă mai întâi să stabilească o periodizare a istoriei românilor americani, identificând cinci etape evolutive, care, chiar dacă reprezintă tot atâtea trepte ale unui proces istoric, se constituie în segmente temporale, dar mai ales evenimențiale, de sine stătătoare. Cea dintâi perioadă a fost, considera Fr. Vasile Hațegan, aceea cuprinsă între 1900 și 1920, când românii au emigrat către America și Canada în număr mai mare, stabilindu-se în diverse state și constituindu-se în comunități compacte. În acei ani, ne informează autorul studiului în discuție, românii ajunși în Lumea Nouă au înființat și organizat societăți de întrajutorare și parohii, construind edificii publice cu caracter social, biserici și alte instituții asemănătoare. În anii celei de-a doua perioade (1918–1940), „circa o pătrime din imigranții români s-au întors în patria lor, în România Mare. Imigrarea, în general, a fost în mare măsură limitată. Imigranții români rămași, care s-au stabilit aici, și-au consolidat în permanență poziția, au cumpărat sau și-au construit case, și-au educat familiile, s-au adaptat încet la condițiile de aici, asimilați parțial, dar au încercat să păstreze și să promoveze limba, religia și cultura română, editând ziare românești". În intervalul 1940–1950, „care a cunoscut un nou influx de imigranți români, mai bine educați și motivați, dintre care mulți cu simpatii pentru defuncta mișcare legionară din România", activitatea comunității românești a fost impulsionată și diversificată. A patra perioadă, care a coincis cu deceniile cuprinse între 1950 și 1990, a fost caracterizată de un reviriment al comunității românești, determinat de instaurarea și ascensiunea comunismului în România. Emigranții ajunși în America, în această perioadă, superiori din multe puncte de vedere celorlalți, au reușit să domine unele organizații românești și instituțiile lor, fondând noi comunități, parohii, organizații culturale și politice, provocând însă și unele disensiuni în rândul vechilor organizații. Cea de-a cincea etapă a evoluției istorice a românilor americani este, consideră Fr. Vasile Hațegan, cea care a urmat căderii comunismului în România, în 1990, „când imigranții români au continuat să sosească în <<sistemul loteriei>> și după altă legislație".

O subdiviziune a studiului la care ne referim este rezervată primilor români sosiți în America, la sfârșitul secolului XIX, după Samuel Damian, care în 1748 l-a întâlnit pe Benjamin Franklin. Amintind de statisticile avansate în timp, autorul își exprimă reticența față de exactitatea lor, considerând că înainte de Primul Război Mondial trăiau aproximativ 100 000 de etnici români în America și Canada, în timp ce azi numărul lor a ajuns la circa 500 000.

Sistematic și documentat, studiul Fr. Vasile Hațegan se ocupă de organizarea etnicilor români imigrați în America, de problemele lor de început și de realizările dobândite în timp. O atenție aparte este acordată scrierii istoriei românilor americani, afirmându-se că „până în prezent,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nu a fost scrisă nici o istorie generală, definitivă şi comprehensivă, a românilor din America de Nord", exigenţă care se impune ca o prioritate în faţa viitorilor cercetători, deşi informaţiile nu sunt întotdeauna atâtea câte ar trebui, iar valoarea lor ştiinţifică este inegală.

În continuare, autorul a rezervat un spaţiu special istoriei Uniunii şi Ligii Societăţilor Româneşti din America, parohiilor româneşti ortodoxe, Episcopatului Român Ortodox şi diferitelor instituţii ale unor grupuri religioase mai mici, care fiinţează în America şi Canada. Alte subcapitole sunt următoarele: *Biserica catolică românească de rit bizantin din America; Parohiile româneşti neoprotestante; Presa românească din America de Nord; Ziarele americane timpurii; Ziarul „America"; Editori ai „Americii"; Alte ziare româneşti; Ziare româneşti ortodoxe; Ziare româneşti misionare arhidiocezane; Presa neoprotestantă; Presa bisericii catolice româneşti de rit bizantin; Ziare româneşti socialiste; Alte ziare româneşti de azi; Almanahuri (calendare)* şi *Buletine bisericeşti*. O remarcă obligatorie merită subcapitolul rezervat volumelor de istorie a românilor americani, publicate de-a lungul anilor, de Iancu Roman (1910), Ioan Podea (1912), Ion Iosif Şchipul (1913), George Stănculescu (1925), Şerban Drutzu şi Andrei Popovici (1926), Christine Avghi Galitzi (1929), Vladimir Werstman (1975, 1980) etc. Nu putea lipsi, desigur, nici subcapitolul dedicat studioşilor din ţară care au scris despre românii americani: N. Iorga, Aureliu I. Popescu, Ilie Martin, I. Ordeanu, Emanoil Bucuţa, Paul Negulescu, Ion Popovici, Romulus Seişanu, Al. Bărbat, Ilie I. Pârvu şi alţii.

Fidel intenţiei iniţiale, adică exhaustivităţii, Fr. Vasile Haţegan a abordat în studiul său şi evoluţia relaţiilor diplomatice româno-americane, raporturile regalităţii româneşti cu S.U.A. etc. Un subcapitol interesant este cel rezervat activităţii politice a românilor americani, activitate necunoscută încă în ţară. În ultima parte a studiului său, autorul se ocupă de contribuţiile individuale la devenirea românilor americani şi de noii sosiţi în America, conchizând că informaţiile care privesc comunitatea românilor din America sunt totuşi suficiente pentru a se scrie o *Istorie a românilor americani*, atât de aşteptată de românii din America, de cei din ţară, dar şi de americani, întrucât această istorie se va constitui într-un capitol distinct al *Istoriei Lumii Noi*.

Sumarul volumului este întregit de un succint dar documentat studiu intitulat *95 de ani de viaţă spirituală românească în Cleveland*, redactat de Rev. Fr. Remus Grama.

Pe lângă contribuţiile istoriografice discutate, cel interesat va descoperi în paginile *Calendarului* o bogată şi interesantă ilustraţie, precum şi denumirile şi adresele a numeroase instituţii culturale, confesionale şi profesionale ale românilor americani, necunoscute în ţară. Editorul volumului a publicat, de asemenea, lista conducerii Uniunii şi Ligii Societăţii Româneşti din America, a Romanian-American Heritage Center, din Jackson, Michigan, a Beneficial and Cultural Society Detroit, din Southfield, Michigan, a Societăţii „Vulturul", din Glassport, Pennsylvania, a Societăţii „Bucovina", din Southfield, Michigan, a Societăţii Române de Ajutor şi Cultură „Leul", din Salem, Ohio, a Societăţii Române de Ajutor şi Cultură „Speranţa -Emigrantul", din Chicago, a Carol I Society, din Ellwood City, Pennsylvania, a Romanian Beneficial and Cultural Society, din Warren, Ohio, a Societăţii „Patria Română şi Bihoreană", din Lorain, Ohio, a Societăţii „Gheorghe Lazar", din Detroit, a Unirea şi Plugarul Society, din Youngstown, Ohio, a „România Liberă a Neamului Românesc" Society, din Akron, Ohio, a The Mărăşeşti Society, din Dearborn, Michigan, a Societăţii „Treicolorul Român", din Merrillville, Indiana, a „Transilvania Liberă" Society, din New Wilmington, Pennsylvania, şi a Legion of Romanian American Volunteers, din Youngstown, Ohio. În plus, *Calendarul* publică şi o listă cu adresele societăţilor Uniunii şi ale Ligii.

Calendarul naţional ilustrat al românilor americani pe anul 1999 este o publicaţie valoroasă, dar mai întâi absolut necesară, din varii considerente, atât românilor de dincolo de Ocean, cât şi celor din ţară. Acest volum, editat în condiţii grafice deosebite, îi individualizează pe românii americani, apropiindu-i între ei şi conştientizându-le calitatea de americani. În acelaşi timp, fiecare pagină a *Calendarului* ne apare ca o punte aruncată între ei şi România, un „meridian" spiritual care conferă o dimensiune esenţială identităţii lor. Când se va scrie *Istoria Românilor americani*, atât de necesară azi, această realizare ştiinţifică va reprezenta, deopotrivă, un capitol al *Istoriei Americii* şi al *Istoriei Românilor*.

Gheorghe I. Florescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„DOCUMENT. BULETINUL ARHIVELOR MILITARE ROMÂNE", an I, nr. 1, 2–3/1998, 64+96 p.

În România fiinţează – cu fluctuaţii parcă inerente culturii – câteva reviste care au ca scop punerea în circulaţie, în forma primară sau prelucrată, a surselor pe care le conţin arhivele româneşti. Demne de menţionat ar fi: „Arhiva Românească", înfiinţată de Mihail Kogălniceanu în 1840, care după 155 de ani a fost reluată şi a devenit publicaţie a Arhivelor Naţionale ale României (continuând însă şi tradiţia „Revistei Arhivelor", fostă, până în 1994, publicaţie a Arhivelor Statului); „Arhivele Moldovei", buletin al Filialei Iaşi a Arhivelor Naţionale ale României; „Revista Arhivelor", organ al Direcţiei generale a Arhivelor Statului între 1924–1939, 1957–1994 (din 1995 revista cu acest nume a început să fie editată de Asociaţia Arhiviştilor „David Prodan" din Cluj-Napoca).

Anul 1998 a reprezentat apariţia unei noi publicaţii cu profil arhivistic. Este vorba despre „Document ", subintitulată „Buletinul Arhivelor Militare Române". Este bine de ştiut că Arhivele Militare Române – alături de Arhivele Naţionale ale României şi Arhivele Serviciului Român de Informaţii (acestea din urmă pentru perioada contemporană) – deţin fonduri documentare de cea mai mare importanţă pentru scrierea istoriei noastre.

Primul număr al noii reviste are câteva secţiuni tematice în care predomină prezentările documentare. Astfel, *În colimatorul altora*, Dana Beldiman are în vedere *Misiunea colonelului Growne. Raport asupra activităţii Misiunii Aeriene Americane de Cercetări Tehnico-Tactice* (p. 3–7). La *Arhivele Străine*, Valeriu Florin Dobrinescu face cunoscut, sub titlul *Moruzov şi tentaţia puterii* (p. 8–9), un document din arhivele militare, care ni-l prezintă pe celebrul şef al Serviciului Special Informaţii ca pe un personaj dornic de a ieşi din anonimat şi de a face chiar el, la vedere, jocul pe care îl controla din umbră de un deceniu. La secţiunea *Cazarma cea de toate zilele*, Dumitru Dobre şi Lenuţa Nicolescu, în *Suflete în uniformă* (p. 10–13) înfăţişează fragmente dintr-un document din 1923, *Directivele din anul 1923 pentru instrucţia şi educaţia grănicerilor*. La altă rubrică, *Ceremonialul militar*, Luminiţa Giurgiu prezintă *Drapelul de luptă. Ceremonialul din 1902* (p. 14–17). Este, în fapt, o relatare reprodusă după registrul istoric al Regimentului 32 Dorobanţi. *Decapitarea Armatei Române. Consecinţe (1944–1966)* este reprezentată prin utila cronologie realizată de Florica Dobre (*Calvarul generalilor. 1944–1964*, p. 18–19 şi câte o coloană la p. 20–36. articolul lui Alexandru Duţu, *Tragedia corpului de comandă al armatei române* (p. 20–25) şi *P.C.R. versus „Armata reacţionară"* (p. 26–30), semnat de Corneliu Beldiman, care înfăţişează o notă informativă a Corpului Detectivilor, din 21 februarie 1946, asupra funcţionării Direcţiei Personalului din Ministerul de Război şi asupra Directorului Personalului, generalul Leonte Pârvulescu.

Comunism românesc este secţiunea la care Vasile Popa prezintă, sub titlul *Deportarea „infractorilor permanenţi"* (p. 31–36), „Raportul M.A.I. privind pregătirea şi executarea dislocărilor de populaţie", cu datare necunoscută (probabil septembrie-decembrie 1952). Un alt segment este reprezentat de *Vremurile fierbinţi ale războiului rece*, în care Mircea Chiriţoiu prezintă *România şi conflictul Tito-Stalin* (1948–1953) (p. 37–41), iar Petre Otu, în *O altfel de plenară* (p. 42–44), are în vedere plenara C.C. al P.C.R. din 21 august 1968, privind invadarea Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varşovia. La *capitolul Elita militară naţională* sunt două studii: unul semnat de Mircea Dogaru, *Vlad Ţepeş Dracula, un maestru al războiului psihologic* (p. 45–48), celălalt de Teofil Oraian, *Generalul de divizie post-mortem Alexandru Ioaniţiu* (p. 49–50).

Arhivele militare se prezintă cuprinde studii semnate de Eftimie Ardeleanu şi Vasile Coşofreţ, *Fonduri de arhivă: Marele Cartier General* (p. 51–55); Alexandru Oşca, *Recunoşterea Arhivelor Militare Române în Comunitatea ştiinţifică mondială*, (p. 56–59); Cezar Mâţă, *Arhivele militare române în război* (p. 60–61). O ultimă parte a revistei, *Arhivele fără frontiere*, prezintă un singur studiu, nesemnat, *Serviciul istoric al Armatei de uscat franceze* (p. 60–63).

În numărul 2 al revistei se regăsesc unele secţiuni din primul, dar apar şi altele noi. *În colimatorul altora* cuprinde articolul lui Gheorghe Buzatu, *Aliaţii şi petrolul – Un obiectiv* prioritar: Ploieştii (p. 2–7). Valeriu Florin Dobrinescu semnează *Înainte de furtună. Regele Carol al II-lea în Polonia* (p. 8–13), în cadrul segmentului *Aliaţi, alianţe*. Într-o altă secţiune,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ceremonialul militar, Annemarie Alina Keszler prezintă un document despre funeraliile primului rege al României, *Carol I – ultimul drum* (p. 14–19). *Sub drapel* conține studiul lui Aurel Pentelescu și Gheorghe Nicolescu, *Grigore Gafencu – cariera militară* (p. 20–26). Un capitol este intitulat *România la răscruce* și include două studii: primul este al Danei Beldiman, *Legionarii la putere* (p. 27–34), cel de-al doilea al lui Aurel Sergiu Marinescu, *Guverne în exil. Tentative* (p.35–42). Adrian Pandea prezintă, la secțiunea *Cu sorți schimbători de izbândă*, *O vizită la Hitler* (p. 43–47), fiind vorba de întâlnirea dintre generalul Ilie Șteflea și dictatorul german, în noiembrie 1943. Dumitru Stavarache și Gheorghe Vasilescu prezintă *Misiunea Bisericească română în Transnistria* (1941–1944) (p. 48–52), în cadrul capitolului *Crucea și paloșul*.

Comunism românesc este o secțiune bine individualizată. Eftimie Ardeleanu prezintă mai multe documente despre începutul politizării comuniste a armatei române (*Așa a început comunizarea armatei*, p. 53–64). La aceeași rubrică, Cezar Mâță prezintă *Război împotriva Crucii. Alungarea episcopului* (p. 77–78), în fapt o scurtă prezentare a condițiilor în care a fost înlăturat, în 1948, ultimul episcop al armatei române, Partenie Ciopron. Mircea Chirițoiu, *Cum s-a impus modelul stalinist. 1948–1953* (p. 65–70); Alexandru Oșca și Vasile Popa prezintă studiul *Stalin a decis: lagărul socialist se înarmează* (p. 71–76) în *capitolul Vremurile fierbinți ale războiului rece*. În *Elita militară națională*, Florica Dobre prezintă *Memoriul generalului Gh. Potopeanu. Administrația militară a Transnistriei* (p. 79–82), iar Tiberiu Costache pe *Generalul de corp de armată Ion Sichitiu* (p. 83–86). Teofil Oroian înfățișează *Politica P.C.R. în armată în impas. Criza „democratizării"* (p. 87–89), în cadrul rubricii *Ostași vechi, ostași noi*. La *Arhivele fără frontiere*, generalul Aydin Okan, șeful Statului Major pentru Istorie Militară și Studii Strategice (din Turcia), prezintă *Arhivele Militare Turce* (p. 90). Ultima secțiune a numărului doi este *Arhivele militare române se prezintă*, în care Lenuța Nicolescu prezintă *Fonduri de arhivă: Secția I Organizare-Mobilizare* (p. 91–95).

Din simpla parcurgere a titlurilor contribuțiilor reunite în cele două numere ale revistei „Document" se observă că majoritatea lor sunt dedicate istoriei contemporane. Probabil că aceasta se explică atât prin consistența materialului documentar referitor la perioada contemporană, aflat în Arhivele Militare Române, cât și prin specializarea celor care editează revista și a colaboratorilor ei. Ca sugestie, ar fi de preferat o mai clară precizare a secțiunilor tematice ale revistei și o mai mare pondere acordată studiilor, ceea ce nu presupune nicidecum neglijarea părții restituirilor documentare.

Dorin Dobrincu

MENTALITES. AN INTERDISCIPLINARY JOURNAL, Volume 13, Nos. 1-2, October 1998, 110 p.

Apărută sub egida „Institutului pentru Istoria Mentalităților" (The Institute for History of Mentalites) din Hamilton, Noua Zeenlandă, revista de față se recordează, după cum și subiectul o arată, la actualitatea cercetării istorice interdisciplinare. În acest scop, ea și-a găsit asigurat colaborarea unor nume care nu mai necesită o prealabilă prezentare: Emile Le Roy Lodurie, Immanuel Wallerstein etc. Cititorul român remarcă și prezențe care onorează istoriografia, cultura noastră în general: Alexandru Duțu, Adrian Marino, Romulus Vulcănescu.

Articolele cuprinse în acest număr promovează un discurs novator, întemeiat pe conjuncția dintre psihoistorie și mai vechile teorii ale istoriei mentalităților. Se insistă asupra rolului pe care incomunicabilul îl joacă în conturarea subiectivității, a conștiinței sociale a indivizilor/colectivităților. La intersecția subconștientului individual cu imaginarul colectiv, cu habitudinile și distorsiunile acestuia, diversele reprezentări mentale sunt explicate atât prin resorturi contextuale sociale, cât și prin impulsuri intime, clinice, patologice unde e cazul.

Plecând de la o lectură psihanalitică a istoriei și refuzând abordările totalizante, Artur R. Boelderl (*The Shored Unconscious: Some Philosophical Remarks on the Psychogenic Theory of History*) crede în diversitatea subiecților, a tipologiilor pe care ei le prezintă în cadrul aceleași societăți. Multe din mutațiile de factură mentală survenite de-a lungul timpului ar fi, deci,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rezultatul permutărilor produse în raporturile dintre „psiho-clase". Lui Boelderl s-au asociat Kathleen Jones (*Beyond the Dilemma: Improving the Mental Health Services*) şi John C. Daedman (*The Clash of Ideology and Scientific Advance*).

Considerând că schimbările petrecute în „durata lungă" a istoriei ar fi, nu rareori, de sorginte psiho-mentală, aceştia văd studierea psihogenezei ca premisă inerentă oricărei „arheologii a cunoaşterii". Pe urmele lui Foucault, semnatarii de mai sus nu aderă la simpla narare a faptului istoric tocmai pentru a se concentra asupra unor deprinderi care, într-o cultură anume, recomandă indivizii ca subiecţi cvasi-autonomi ai vieţii cotidiene. Psihoistoria abordează dezvoltări şi contingenţe istorice, tradiţii şi particularisme prin intermediul cărora socialul intră în relaţie cu un subconştient preexistent reflexelor identitare de maturitate. În construcţia acestui excurs-program s-a pornit de la analogiile pe care Jacques Lacan le făcuse între structura limbajului – preverbal, verbal mai apoi – şi cea a psihicului uman. Ideea comunicării pre-verbale ca arhietip al limbajului articulat a indus ipoteza unui „inconştient" primar, generator al conştiinţei şi al subiectivităţii de mai târziu.

Cele mai înainte prezentate şi-au dovedit aplicabilitatea în studii care acoperă segmente temporale semnificative, de la epoca vetero-testamentară (Mark Glouberman, Jacobs Ladder *Personality and Autonomy în the Hebrew Scriptures*) şi revoluţia franceză (Norbert Col, *Devising a French Answer to the Revolution of 1789: Maurras on Burke and Rivarol*) până la contemporaneitatea imediată (Wienfried Kurth, *Trans-national Fantasies Immediatly Before Princess Diana's Death*).

Alăturând exegezei biblice investigaţia psihanalitică, Mark Glouberman arată că Scripturile nu se dedică exclusiv realităţilor intangibile ci exprimă, de multe ori, un punct de vedere teluric. Întrucât vorbesc în termeni umani despre realităţi umane, ele pot fi interpretate şi ca *psihogonie*. Glouberman remarcă, în continuare, raţionalitatea Bibliei, personalitatea eroilor, profilul psihologic prin care aceştia se individualizează

Revoluţia din 1789, polemicile create de ea, nu se regăsesc doar în registrul dezbaterilor doctrinare ci şi în cel al istoriei mentalităţilor. Pretext al discuţiei fiind problema modelului de guvernare – monarhie sau republică – Norbert Col se opreşte asupra discursurilor legitimante şi a mentalităţilor care motivau cele două opţiuni. Autorul inventariază câteva din reacţiile trezite de teoria separării puterilor în stat, cu scopul de a radiografia nostalgii, alterităţi şi psihoze specifice evului modern. La rândul lor, miturile mass-media şi fantasmele pe care acestea le insinuază în momentul actual, au trezit interesul lui Wienfrid Kurth. El a încercat deci, să evidenţieze câteva modalităţi prin care subconştientul individual se aliniază aşteptărilor colective.

Traducând propensiunile nevrotice, anxioase, ale acestui veac, „Mentalities" ne propune istoria ca formă de psihoterapie. Drept inevitabil *memento*, revista ridică şi problema subconştientului cu care istoricul se impiică în demersul său. În fond, acest periodic nu face decât să aducă în atenţie o tendinţă discursivă mai puţin frecventată până acum. Din întrebările puse aici multe nu-şi vor afla răspunsul prea curând. Rămâne viitorului şansa de a pune la încercare viabilitatea experimentelor propuse de „Mentalities".

Andi Mihalache

„REVISTA ROMÂNO-AMERICANĂ", Serie nouă, Bucureşti, Decembrie 1998, Numărul 1, 112 p.

La sfârşitul anului 1945, într-o vreme când războiul continua a fi încă prezent în gândurile şi preocupările tuturor românilor, apărea la Bucureşti „Revista Româno-Americană", gest cu o semnificaţie aparte, care poate surprinde azi, din varii considerente, raportate îndeosebi la momentul editării. O asemenea publicaţie, cvasiinsolită pentru unii dintre contemporanii noştri, este în măsură să ne indice care era spiritul acelor vremuri, înainte ca Moscova să-şi fi subordonat, din toate punctele de vedere, România. Aşadar, după 20 de ani de la fondare, Societatea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„Amicii Statelor Unite" decidea să editeze o revistă care își propunea să militeze „pentru cunoașterea Statelor Unite în România și pentru dezvoltarea relațiilor româno-americane". Directorul noului periodic era Dimitrie Gusti, pe care îl întâlnim și în Comitetul de direcție, alături de Nicolae Petrescu și Petru Comarnescu. Milton G. Lehrer, Alf. Adania, Adina Arsenescu-Iamandi și Florian Nicolau compăreau în calitatea de redactori, iar Comitetul de redacție era format din Ion Vasile Costin, Octav Doicescu, Dan Duțescu, Mihnea Gheorghiu, Anton Golopenția, Ruxandra Oteteleșanu, Guy Pauker, C. Popa, Margareta Sterian și C. Zahernic. Redacția revistei a suportat, în intervalul celor șase numere publicate între decembrie 1945 și septembrie-octombrie 1947, schimbări inerente, câteva lesne deductibile, altele doar prezumtive, însă programul ei a continuat a fi cel înscris pe frontispiciul volumului inaugural. O remarcă peste care nu se poate trece, fără a fi măcar semnalată, este aceea că sumarele au rămas în permanență notabile și diverse ca sferă tematică, iar colaboratorii erau nume de rezonanță în specialitățile lor. Așa cum era și de presupus, toți aveau vechi preocupări circumscrise americanisticii și investigării relațiilor dintre București și Washington.

Pentru ca „Revista Româno-Americană" să nu pară o excepție situațională, se cuvine să amintim că din 1934 funcționa la București Institutul American din România, care a editat, între anii 1934 și 1937, „Buletinul Institutului American din România", în ale cărui pagini întâlnim multe dintre numele pe care le vom afla și în „Revista Româno-Americană". Rostul dintâi al „Buletinului..." era, așa cum evidenția Nicolae Petrescu, „promovarea relațiunilor de ordin cultural între Statele Unite ale Americii și țara noastră". În sfârșit, „Revista Româno-Americană" a fost, până într-un punct, o replică târzie a trimestrialului „Roumania" – editat în 1926 de „The Society of Friends of Roumania", constituită în 1920 la New York –, care a avut în vedere extinderea, concretă și statornică, a raporturilor Lumii Noi cu România. Deși târziu și cu inexplicabile reticențe ori căutări, intelectualii români au înțeles că spațiul american era unul întru totul deosebit și că apropierea lor de reprezentanții experimentului transoceanic era de fapt singura modalitate de a-și însuși ipostaza de „descoperitori". Într-un anume sens, bineînțeles.

În primăvara anului 1990, a fost reînființată Asociația „Amicii Statelor Unite", care, iată, după un antract care a durat 53 de ani, a editat primul număr al unei serii noi a „Revistei Româno-Americane". Pe pagina ce urmează sumarului se prescrie că „apariția acestui număr special a fost asigurată de: Acad. Mihnea Gheorghiu (președinte), Ioan Comșa (secretar general), Adina Arsenescu-Iamandi și Dan Emanoil Dobreanu". Deși distanța dintre ultimul număr al primei serii și cel avut de noi în vedere este de o peste o jumătate de veac, ne bucurăm să evidențiem faptul că Profesorul Mihnea Gheorghiu și scriitoarea Adina Arsenescu-Iamandi au făcut parte și din redacția primei serii a revistei, conferindu-i astfel, dincolo de vicisitudinile vremurilor, o continuitate care ne face să trecem, nu mai repede, dar parcă mai ușor – fără a uita, desigur –, peste un timp pe care l-am vrea un vis urât, deși el rămâne o reprehensiune ce ne privește pe cei mai mulți dintre noi, indiferent cum ne este adresată sau cum ne-o însușim fiecare.

Editorialul ce deschide sumarul primului număr al noii serii a „Revistei Româno-Americane" este de fapt o succintă trecere în revistă a activității Societății „Amicii Statelor Unite", de la constituire și până în prezent, o instituție culturală și științifică – dar nu numai – ce se declară a fi o „expresie a admirației pentru Statele Unite". Ca o completare a acestei „introduceri" *sui-generis*, scriitorul Iordan Chimet semnează textul intitulat *Un nou început*, subliniind că, deși a apărut numai trei ani, „în sumbra perioadă de după război", această publicație s-a afirmat ca o „prezență insolită și generoasă în peisajul politic și cultural al epocii care se îndrepta grăbită, cu toate pânzele sus, către climatul siberian al Războiului Rece. Apariția *Revistei Româno-Americane* a fost o *premieră* nu numai în România, dar și în Europa postbelică: singurul gest de fraternitate cu îndepărtata Americă, către care se îndreptau în acele clipe speranțele tuturor, a fost inspirata inițiativă a Asociației <<Amicii Statelor Unite>> [...]. Gest ușor de înțeles, mai mult decât temerar, dacă ne aducem aminte de conjunctura politică a momentului". Martor al acelor ani de ieșire din normal, dl. Iordan Chimet ne relatează că acela „ce scrie rândurile de față, student pe

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

atunci, dobândise şansa de a lansa în paginile revistei câteva poeme din volumul său rămas în manuscris, intitulat *Exil*, revendicat din programul Rezistenţei" (Cf. *Patru cântece americane*. Nrs. 2-3, 1946, pp. 152–155). În ochii unui colaborator al ei deci, „Revista Româno-Americană", în seria de început, a fost foarte importantă pentru „America unui *nou început*, mereu reluat de la capăt". Deplângând prezentul, dl. Iordan Chimet speră că din ceea ce a fost odinioară, „ceva trebuie să fi rămas, care să continue, care să merite a fi păstrat: *certitudinile*. Veţi găsi – ne asigură Domnia sa – câteva asemenea certitudini în paginile de ieri. S-ar putea oare cu acestea să se reconstruiască lumea de mâine? Să încercăm". Chiar dacă nu a fost intitulat astfel, textul dlui. Iordan Chimet trebuie considerat un *Cuvânt către cititori*, cu care se deschide de obicei primul număr al unei reviste.

Când românii descopereau literatura Americii..., un articol semnat de Profesorul Dan Grigorescu, are tot un rost introductiv, în ultimă instanţă. Informându-ne că „literatura română a fost descoperită relativ târziu de cititorul român", datorită dependenţei culturale de intermediarul francez, autorul ne asigură că „începând din cel de-al treilea sfert al secolului al XIX-lea, literatura Statelor Unite devine o prezenţă constantă în vitrinele librăriilor şi în coloanele presei – fireşte, în primul rând în cele ale publicaţiilor culturale, din ce în ce mai numeroase, nu numai la Bucureşti şi la Iaşi, dar şi în alte oraşe româneşti". După ce schiţează un lapidar tablou al receptării literaturii americane în spaţiul cultural românesc, dl. Dan Grigorescu avansează unele posibile „subiecte" ale viitoarelor întreprinderi subsumate acestei arii de interes. Acestea ar fi: „pătrunderea lui E.A. Poe în cultura română", „destinul operei whitmaniene" şi traducerea folclorului amerindian. Amintind cele dintâi traduceri din Poe, profesorul român îi citează pe Panait Muşoiu, Al. Macedonski, D.N. Ciotori şi Emil Isac, sfârşind cu remarca, firească în acest caz, că, „desigur, cel mai important detaliu de istorie literară în amplul capitol reprezentat de traducerile româneşti din opera lui Poe îl reprezintă identificarea contribuţiei lui Eminescu (chiar la începuturile acestor traduceri)".

Profesorul Virgil Cândea scrie despre *Cultura românească în muzeele americane* din aceiaşi perspectivă: informaţională şi inductivă. Convingerea Domniei sale este că „în mai multe ţări din lume se poate obţine o viziune satisfăcătoare despre istoria românilor şi despre cultura lor prin opere de artă, manuscrise, documente şi cărţi vechi provenite din România şi păstrate în muzeele, colecţiile şi bibliotecile din acele ţări". „Un fragment important din tezaurul creaţiilor culturale ale românilor şi înaintaşilor lor, consideră prestigiosul studios român, se află azi în Statele Unite". Muzee din Cleveland, Detroit şi New York deţin, de pildă, piese arheologice care datează din secolele I–IV î.Cr. La muzeul The Romanian Heritage, din Cleveland, se păstrează dovezi reprezentative pentru arta şi cultura din România: antichităţi dacice şi romane, costume populare, stampe vechi, obiecte de argint care au aparţinut lui Al.I. Cuza, picturi de Nicolae Grigorescu, Theodor Aman, Ion Andreescu, Ştefan Luchian şi Theodor Pallady, sculpturi de Oscar Han şi Mac Constantinescu etc. Nu mai puţin importante sunt colecţiile păstrate la Maryhill Museum of Fine Arts, din Goldendale, Washington, şi Museum of International Folk Art, din Santa Fe, New Mexico. Lista muzeelor, a bibliotecilor şi a colecţiilor americane în care se păstrează documente istorice, corespondenţe particulare, arhive personale, cărţi vechi şi rare, manuscrise, colecţii de timbre poştale, emisiuni monetare etc. este surprinzător de mare şi ea îl îndreptăţeşte pe autor să considere că acest adevărat tezaur „este, credem, destul de bogat şi variat pentru a permite americanilor interesaţi de cultura românească o imagine cuprinzătoare, nuanţată şi convingătoare asupra acestei culturi".

Cu studiul Profesorului Mircea Maliţa – *Căpitanul John Smith în Romania* – se trece la o altă secţiune a sumarului, rezervată unor personalităţi a căror existenţă s-a interferat, cândva, cu istoria noastră naţională. „Expunerea mea are trei părţi, ne previne, de la început chiar, autorul. Prima este un portret a lui John Smith. A doua, date istorice şi ceea ce ştim noi aproape sigur. Ultima parte se adresează misterului John Smith. E provocarea: ce pretinde el şi ceea ce nu ştim". Răspunzând acestei vechi „provocări", cu care cercetătorii români şi americani se confruntă de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mult, autorul şi-a propus să elucideze cât adevăr şi câtă legendă ascunde „momentul John Smith", care poate fi unul ilustrativ pentru începuturile contactelor româno-americane. Adăugând investigaţiilor anterioare câteva pertinenţe consideraţii personale şi formulând unele întrebări care îşi aşteaptă răspunsul, Profesorul Mircea Maliţa se arată convins că „misterul căpitanului John Smith merită toată atenţia", iar arhivele transilvănene ar putea resuscita interesul faţă de un personaj aflat încă între adevăr şi legendă, „dând naştere la noi ipoteze".

Profesoara Cornelia Bodea întregeşte sumarul revistei cu un dens studiu intitulat: *Dora d'Istria through American Eyes*, amintindu-ne că „în studierea vieţii socio-culturale şi politice a femeilor din secolul 19, Dora d'Istria deţine o poziţie revelatorie". Elena Ghica (1828–1888), născută la Bucureşti, a fost o scriitoare şi o ziaristă foarte cunoscută în Europa vremii sale. După ce îi creionează o schiţă biografică, absolut necesară demersului de faţă, autoarea ne dezvăluie că între 1855 şi 1859, prinţesa, care se afirmase ca o personalitate a timpului, s-a încadrat în mişcarea naţională românească, militând pentru unirea Principatelor române. Când Unirea a fost înfăptuită, ea s-a impus ca o apărătoare ferventă a principiilor democratice şi a emancipării naţionale a statelor din spaţiul balcanic. A colaborat, în acest sens, cu Garibaldi, cu care a corespondat. Ideile şi atitudinea sa, foarte cunoscute în Europa, au ajuns să traverseze Oceanul, astfel încât, la sfârşitul lunii octombrie 1867, „The New York Tribune" relua un apel al ei – *Réponse au Comité épiro-théssalo-macédonien des Dames* –, apărută în toate marile ziare europene. Curând, a devenit „admirată în America asemeni unei autentice personalităţi". Celebritatea sa dincolo de Ocean a sporit constant, mai ales după ce, în 1868, şi-a început colaborarea cu presa americană, în ipostaza de scriitoare şi reprezentantă a mişcării feministe. A corespondat cu Henry W. Longfellow şi Thomas A. Edison şi a întâlnit-o în 1878, la Florenţa, pe feminista americană Julia Ward Howe, pentru ca în cele din urmă să traverseze Atlanticul, cu intenţia de a se întâlni cu unele personalităţi americane. Profesoara Cornelia Bodea îşi încheie studiul cu o întrebare şi cu şapte scrisori, publicate în anexe, dintre care trei au fost adresate de Dora d'Istria lui Longfellow, una lui Thomas A. Edison şi una Mariei Dim. Ghica. Două dintre epistolele la care facem trimitere aparţin scriitoarei Grace A. Oliver, care le-a expediat lui Longfellow, anunţând plecarea către America şi sosirea, acolo, a Dorei d'Istria, în septembrie 1880.

Răsunetul Declaraţiei de Independenţă în România (1776–1876) este un studiu în care Profesorul Ioan Comşa urmăreşte evoluţia receptării cunoscutelor idei expuse în celebrul document adoptat la Philadelphia, la 4 iulie 1776 – act fundamental al istoriei S.U.A.–, în spaţiul românesc. „Pe meleagurile noastre, ne avertizează dintru început autorul, principiile proclamate de *Declaraţia de Independenţă* a coloniilor engleze din America au pătruns uimitor de iute. Ele au stârnit două mari răscoale, au trezit interesul cărturarilor, i-au însufleţit pe paşoptişti şi au inspirat strădaniile pentru democraţie, unire şi întregire". Dl. Ioan Comşa, un cunoscut americanist, realizează cu acest studiu o adevărată radiografie a unui secol de istorie, punctând şi explicând evenimentele şi scrierile în care se regăsesc principiile unui „cod" care a influenţat întreaga lume civilizată. Convingerea Domniei sale este că studierea aplicată „a ecourilor spiritului de la 1776" va „dezvălui, fără îndoială, şi alte aspecte ale activităţii cărturarilor care, la unison cu aspiraţiile poporului nostru, au valorificat mesajul părinţilor primei republici de peste Ocean".

Istoricul Florin Constantiniu comentează *Un document controversat din arhivele americane*, convins fiind că „arhivele americane [...] pot încă oferi surprize", deşi „următoarele două-trei decenii de cercetare în domeniul istoriei contemporane vor sta sub semnul arhivelor sovietice". Dna Sabina Ispas, la rândul ei, ne propune o temă pe marginea căreia merită încă să meditâm: *Documente ale spiritualităţii româneşti în arhivele de folclor din America.*

Nu se putea ca din sumarul numărului inaugural al celei de-a doua serii a „Revistei Româno-Americane" să lipsească Profesorul Mihnea Gheorghiu. *Bunul poet cărunt* – Walt Whitman –, este un impresionant eseu despre „cel mai mare poet american şi unul din clasicii de frunte ai literaturii moderne universale", poetul pe care l-a tradus şi despre care a scris o viaţă întreagă. De altfel, şi de această dată, dl. Mihnea Gheorghiu îşi însoţeşte intervenţia sa cu trei dintre poemele lui Whitman, transpuse în limba română.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

O contribuție notabilă, mai întâi din punct de vedere științific, iar apoi din punctul de vedere al diversificării sumarului, aparține Profesorului american Ernest H. Latham, Jr., recunoscut specialist în istoria României și în istoria relațiilor româno-americane. Paginile în cauză reprezintă o parte a introducerii care va preceda versiunea românească a lucrării *Athenée Palace*, de R.G. Waldeck, publicată de The Center for Romanian Studies din Iași.

Rubrica *Mărturii* se constituie din patru texte, aparținând Profesorului Nicolae Cajal, scriitoarelor Manuela Cernat și Carmen Firan, precum și Profesorului Mihnea Gheorghiu, despre Nicolae Simionescu, Jean Negulescu, New York și Orson Welles.

Următorul compartiment al tablei de materii – *Documente* – adună în cele 18 pagini ale sale preambulul *Declarației de Independență*, o notă a dlui Florea Țuiu despre *America vis-à-vis cu România* (un op al lui Alexandru Cantacuzino din 1876), o alta scrisă de Martha Bibescu și un articol publicat de Felicia Crăiniceanu în martie 1945: *Cum au văzut ei România*, în care autoarea a transcris și a comentat diferite impresii ale membrilor The American P.O.W.

Note, ultima diviziune a sumarului, se rezumă la o simplă consemnare a numelor studioșilor americani care au fost distinși cu Premiul Nobel în 1998: Robert F. Furchgott, Louis J. Ignarro și Ferid Murad, pentru Medicină, Robert B. Laughlin și Daniel C. Tsui, pentru Fizică.

Cu apariția acestei reviste se reia o tradiție, benefică și de reală perspectivă pentru știința românească în general, pentru cunoașterea istoriei americane în România și pentru studierea interferențelor româno-americane în cele mai variate sfere de afirmare. *Începutul* este mai mult decât promițător, reușită ce ne determină să fim încrezători în viitorul „Revistei Româno-Americane", care va resuscita, neîndoielnic, o emulație a studiilor de americanistică, apropiindu-ne astfel de un univers a cărui dimensiune fundamentală a fost dintotdeauna progresul, imposibil de realizat fără dialog și liniște. Este un *punct de plecare*, dar și o „eliberare", așa cum ar fi exclamat Walt Whitman, către un mâine plin de nădejdi, dar mai întâi către o „descoperire", care nu poate fi altceva decât o *Lume Nouă*.

Gheorghe I. Florescu

STUDIA ET ACTA HISTORIAE IUDAEORUM ROMANIAE II, Academia Română, Filiala Iași, Federația Comunităților Evreiești din România, Centrul pentru studiul istoriei evreilor din România. Coordonatori: Dr. Silviu Sanie, dr. Dumitru Vitcu, Editura Hasefer, București, 1997, 220 p.

Nous signalons la publication du deuxième volume de la collection d'études et de documents concernant l'histoire des Juifs de la Roumanie (la note en fin du volume nous informe que le premier volume de la collection a aussi été publié dans une traduction anglaise en décembre 1996, mais d'une manière déficitaire); il contient plusieurs études et a donc un caractère hétérogène du à la variété des thèmes (sur le fond d'un sujet général), des annexes documentaires, des illustrations (mais il n'y a pas une liste des illustrations contenues dans le volume); le volume est publié en bonnes conditions graphiques, la bibliographie est indiquée en fin de chaque article, il y a peu d'erreurs d'imprimerie (surtout dans la bibliographie citée) et un errata fait défaut.

La structure du volume: le sommaire (qui n'est pas traduit aussi dans une langue étrangère), un mot des coordonnateurs (sont énoncés les thèmes des futurs volumes et on fait la précision que „La collection a comme but d'être une tribune de débats scientifiques en évitant les polémiques inutiles"), les articles intitulés: „L'investigation du cimetière de Siret. Quelques considérations méthodologiques" par Silviu Sanie (l'article est suivi de quelques illustrations et de la traduction de quelques inscriptions tombales), „Pour une méthodologie de l'analyse de la question juive dans le XIX-ième siècle" par Gh. Platon (l'auteur fait référence aux problèmes méthodologiques, notamment aux facteurs qui doivent être pris en considération alors qu'on étudie la législation du XIX-ième siècle concernant la population juive et alors qu'on fait des appréciations sur cette législation; l'auteur exprime ses réticences concernant quelques thèses du

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Prof. Carol Iancu envers lequel néanmoins il exprime sa „particulière estime" et il écrit: „Les mesures restrictives adoptées contre les Juifs n'ont pas été empruntées, croynons-nous, de la législation russe, mais elles ont eu des raisons internes propres", p. 32; le contexte dans lequel doit être jugée la questions juive„... est l'histoire moderne des Roumains, qui doit être jugée et appréciée par ses propries dimensions et coordonnées et pas sculement par la prisme de la question juive", p. 35; „Nous ne pouvons pas croire que l'opposition des hommes politiques roumains à l'émancipation des Juifs a été l'expression d'une attitude antisémite générale", p. 39; „... la société roumaine, dans le stade du développment avant 1878 et même après, ne pouvait pas octroyer à une fraction de sa population-notamment à la population juive-des libertés pour lesquelles elle n'était pas encore apte de généraliser pour la grande majorité nationale de a sa population", p. 40; l'expression de telles positions nuancées dans la caractérisation de l'antisémitisme avec réference à la législation concernant les Juifs prouve qu'il n'y a aucune „orientation obligatoire" imposée aux collaborateurs du volume, ce qui est absolument normal et en conformité avec la mention faite dans ce sens dans le mot des coordonnateurs), „Pages de l'histoire des Juifs dans les responses rabbiniques et autres sources" (l'article présente intérêt aussi du point de vue juridique, car il s'agit de la forme de la juridiction rabbinique; de telles formes de juridiction appartenant à certaines communautés religieuses ont existé aussi en d'autres pays, par exemple en Tunisie, pendant plusieurs siècles, ainsi que nous informe le traife „Droit international privé" du Prof. Ali Mezghani, Tunis 1991, 419 p.; sont mentionnées dans l'article-écrit par Slomo Leibovici-aussi des informations sur des cas de meurtre, notamment des marchands juifs tués), „La population juive établie dans les villes et petites localités de la Moldavie entre 1774-1832", par Dumitru Ivănescu (dans la conclusion de l'article l'auteur écrit: „Les Juifs établis dans les villes et les petites localités de la Moldavie-constitués en grande partie par des marchands et artisans-ont formé une catégorie distincte et en même temps une importante force économique dans la vie de la Principauté. Leur rôle s'est manifesté tant dans l'action de la modernisation de la société roumaine, que dans la cristallisation de la bourgeoisie de la première moitié du XIX-ième siècle", p. 65), „La disparition d'une institution: hahambasia (I)", par Mihai-Răzvan Ungureanu (il s'agit surtout d'une situation de schisme dans le cadre de la communauté juive de Yassy, surgie dans le dernier siècle et l'article et suivi d'annexes documentaires), „Deux recensements des Juifs de la ville de Ştefăneşti", par I. Caprosu şi Gh. Pungă, „La population juive de la Bucovine", par Mihai-Ştefan Ceauşu (dans la deuxième noitié du XIX-ième siècle ont ètè abolies toutes les restrictions imposées jusqu-alors aux Juifs par l'Austriche et les Juifs ont pu enfin être des médecins, des pharmaciens, des avocats et ont même joué des rôles politiques dans la vie de la province; en conclusion de l'article, l'auteur écrit: „De cette manière la population juive de la Bucovine a contribué essentiellement à la formation d'une bourgeoisie urbaine en Bucovine, bourgeoisie qui avait comme trait caractéristique l'hétérogénité ethnique", p. 122). „L'Emancipation des Juifs de la Roumanie dans la pensée et la politique de Kogălniceanu", par Dumitru Vitcu) est largement analysée l'activité politique de Kogălniceanu concernant son attitude envers les Juifs; l'article ne contient pas la relations du fait que c'est justement Kogălniceanu celui qui a soutenu dans le Parlement roumain la naturalisation du critique Dobrogeanu-Gherea), „La modernisation et les Juifs de la Moldavie dans la deuxième moitié du XIX-ième siècle", par Cătălin Turliuc, „Du passé de l'historiographie des Juifs de la Roumanie. Iacob Psanter pionnier de la valorisation des sources hébraiques", par I. Kara, „Moses Gaster et les Juifs de la Roumanie au commencement du XX-ième siècle", par Carol Iancu (il s'agit d'une lettre de Moses Gaster, inédite, trouvée dans l'archive du philologue par l'auteur de l'article et publiée maintenant), „Le paradigme Falik-Totu ou comment un fait cotidien s'est transformé dans un assassinat politique", par Lya Benjamin (en général l'institution du juré y n'a pas donné des résultats positifs dans l'histoire de la justice roumaine et il y eu plusieurs cas célèbres quand les jurés – sous l'influence des agitations politiques de l'extrême droite-ont déclaré l'accusé „pas coupable" et alors les magistrats ont été obligés de prononcer l'acquittement", „Le musée de la

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

communauté juive de Yassy", par Silviu Sanie et Şeiva Sanie, „L'Antisémitisme-une permanence de l'histoire sud-est européenne?", par Andrei Corbea. Le volume contient aussi la rubrique intitulée „Les auteurs", avec des dates biographiques sur les auteurs des articles du volume et des informations sur leurs travaux. À la fin du volume se trouve une note des coordonnateurs sur l'édition anglaise du premier volume de la collection.

Le volume va sürement contribuer à une meilleure compréhension de l'histoire – on peut dire déja conclue, car maintenant il y a encore seulement environ 12.000 Juifs en Roumanie et en majorité des vieillards-des Juifs de la Roumanie, qui doit être analysée d'un côté comme intégrée dans l'histoire du peuple roumain et d'un autre côté comme une partie de l'évolution universelle et mondiale du peuple juif („Welgeschichte des jüdischen Volkes", ainsi que l'historien Dubnov a intitulé son oeuvre).

Benitio Diamant

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ABREVIERI

AAR = Analele Academiei Române
AB = Arhivele Basarabiei
AHR = The American Historical Review
AIIAC = Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj
AIIAI = Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi
AIIC = Anuarul Institutului de Istorie Cluj
AIINC = Anuarul Institutului de Istorie Naţională, Cluj
AIIX = Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", Iaşi
AISC = Anuarul Institutului de Studii Clasice
ALIL = Anuarul de Lingvistică şi Istorie Literară, Iaşi
AM = Arheologia Moldovei
AMAE = Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Bucureşti
AMB = Arhivele Municipiului Bucureşti
AMN = „Acta Musei Napocensis"
AMP = „Acta Musei Porolissensis"
AnM = „Analele Moldovei"
ANRM = Arhivele Naţionale ale Republicii Moldova
AOSPRM = Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova
APR = „Analele Parlamentare ale României"
AR = „Arhiva Românească"
ArhGen = „Arhiva Genealogică"
ARMSŞ = „Academia Română. Memoriile Secţiunii Ştiinţifice"
ARMSI = „Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorie"
ASB = Arhivele Statului Bucureşti
ASB, AN = Arhivele Statului Bucureşti. Fond Achiziţii noi.
ASB, Doc. ist. = Arhivele Statului Bucureşti. Fond Documente istorice (fond provenit de la Academia Română)
ASBc = Arhivele Statului Bacău
ASBt = Arhivele Statului Botoşani
ASC = Arhivele Statului Cluj
ASG = Arhivele Statului Galaţi
ASI = Arhivele Statului Iaşi
ASMh = Arhivele Statului Mehedinţi
ASO = Arhivele Statului Oradea
ASRI = Arhiva Serviciului Român de Informaţii, Bucureşti
ASTm = Arhivele Statului Timişoara
AŞUI = „Analele Ştiinţifice ale Universităţii *Al. I. Cuza*", Iaşi
AT = „Arhivele Totalitarismului", Bucureşti
AUB = „Analele Universităţii Bucureşti"
BAR = Biblioteca Academiei Române
BCMI = „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice"
BCU = Biblioteca Centrală Universitară

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

BIFR = „Buletinul Institutului de Filologie Română *A. Philippide*"
BMI = „Buletinul Monumentelor Istorice"
BOR = „Biserica Ortodoxă Română"
BRV = *Bibliografia românească veche*
BS = „Balkan Studies", Thesaloniki
CG = „Cuget românesc"
CI = „Cercetări istorice" (ambele serii)
CMRS = „Cahiers du Monde Russe et Soviétique"
CvL = „Convorbiri literare" (ambele serii)
DAD = „Dezbaterile Adunării Deputaţilor"
DIR = *Documente privind istoria României*
DR = „Dacoromania", Freiburg I. Br.
DRH = *Documenta Romaniae Historica*
FHDR = *Fontes Historiae Dacoromaniae*
GB = „Glasul Bisericii"
IN = „Ioan Neculce". Buletinul Muzeului Municipal Iaşi.
JGO = „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas"
LR = „Limba română", Bucureşti
MA = „Mitropolia Ardealului"
MB = „Mitropolia Banatului"
MI = „Magazin Istoric", Bucureşti
MMS = „Mitropolia Moldovei şi Sucevei"
MO = „Mitropolia Olteniei"
MOf = „Monitorul Oficial", Bucureşti
NedH = „Nouvelles Etudes d'Histoire", Bucureşti
RA = „Revista arhivelor"
RdI = "Revista de istorie", Bucureşti
RER = „Revue des Études roumaines"
RESEE = „Revue des Études Sud-Est Européennes"
RFR = „Revista Fundaţiilor regale"
RHSEE = „Revue Historique de Sud-Est Européen", Bucureşti
RI = „Revista istorică"
RIR = „Revista istorică română"
RITL = „Revista de istorie şi teorie literară", Bucureşti
RMM = „Revista Muzeelor şi Monumentelor"
Rsl = „Romanoslavica"
SAI = „Studii şi articole de istorie", Bucureşti
SCIA = „Studii şi cercetări de istoria artei", Bucureşti
SCILF = „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", Bucureşti
SCIVA = „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie"
SCSI = „Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie", Iaşi
SEER = „The Slavonic and East European Review"
SMIM = „Studii şi materiale de istorie medie", Bucureşti
SODF = „Südostdeutsche Forschungen", München
SOF = „Südost-Forschungen", München
SRdI = „Studii. Revistă de istorie"
SUBB = „Studia Universitatis Babeş-Bolyai"
TD = „Thraco-Dacica", Institutul Român de Tracologie, Bucureşti

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tipografia Dosoftei Iași
Tel.: 032/137060

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" – care continuă, din 1964, seria de istorie a revistei „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, apărută între 1950 şi 1963 – cuprinde studii, comunicări, note, recenzii ş.a., consacrate istoriei românilor, istoriei relaţiilor internaţionale ale României, istoriei universale etc. Publicaţia se adresează cercetătorilor din domeniul istoriei româneşti şi universale, profesorilor, studenţilor şi tuturor celor interesaţi de cunoaşterea şi studierea istoriei.

La sediul redacţiei se mai află şi pot fi procurate prin comandă următoarele tomuri:

XXI/1984, 728 p.
XXII/1985, 1–2, 1016 p.
XXIII/1986, 1–2, 1160 p.
XXIV/1987, 1–2, 1420 p.
XXV/1988, 1–2, 1338 p.
XXVI/1989, 736 p.
XXVII/1990, 272 p.
XXVIII/1991, 416 p.
Supliment I (C. Istrati, *Condica vistieriei Moldovei din anul 1816*), 154 p.
Supliment II (D. Şandru, *Populaţia rurală a României între cele două războaie mondiale*), 214 p.
Supliment III (Gh. Buzatu şi Gh. I. Florescu, *Al doilea război mondial şi România. O bibliografie*), 214 p.
Supliment X (Adrian Macovei, *Moldova şi Ţara Românească, de la unificarea economică la unirea politică din 1859*, 138 p.
Supliment XI (*Temps et changement dans l'espace roumain*, vol. îngrijit de Al. Zub), 262 p.

În atenţia colaboratorilor

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" acceptă pentru publicare *studii* (circa 30 p.), *articole* (până la 20 p.), *recenzii* (circa 5 p.), *note bibliografice* (1-2 p.) şi dări de seamă privind viaţa ştiinţifică internă şi internaţională. În cazul studiilor care depăşesc 30 p., autorii sunt rugaţi să procedeze la împărţirea textului, încât acesta să poată fi publicat în numere consecutive ale *Anuarului*.

Toate articolele vor fi prezentate redacţiei în două exemplare, culese la calculator, împreună cu dischetele respective, cu notele aşezate la sfârşitul textului. Studiile vor fi în mod obligatoriu însoţite de un rezumat într-o limbă de largă circulaţie.

Materialele vor fi trimise redacţiei până cel târziu în luna iunie, pentru a putea fi publicate în tomul pe anul respectiv. Acceptarea materialelor spre publicare se face pe baza unor referate elaborate de specialişti. Redacţia îşi rezervă dreptul de a planifica apariţia materialelor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

REVISTE PUBLICATE
LA EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE:

REVISTA ISTORICĂ
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
REVUE DES ETUDES SUD-EST EUROPEENNES
THRACO-DACICA
DACIA – REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
NOUVELLE SERIE
STUDII ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
BULETINUL SOCIETĂŢII NUMISMATICE ROMANE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVA GENEALOGICĂ
ARHIVELE OLTENIEI
EPHEMERIS NAPOCENSIS
ARS TRANSSILVANIAE
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE CLUJ-NAPOCA
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL"
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
– SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA
– SÉRIE BEAUX-ARTS

ISSN 0074-039X

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro